UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00051632 8

1.9/654

19,50

Broj 1089
OSIJEK

PRAKTICKÁ

RUKOJEŤ SROVNAVACÍ

JAZYKŮV SLOVANSKÝCH.

SLOŽIL

VĚNCESLAV HRUBÝ,

C. K. VRCHNÍ SOUDNÍ RADA V OPAVĚ.

V PRAZE.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISKEM »UNIE«.

V KOMISI U I. L. KOBERA, KNIHKUPCE V PRAZE.

1904.

LIBRARY
DEC 10 1968
UNIVERSITY OF TORONTO
PG
67
H7

MILÝM SLOVANSKÝM KOLLEGŮM

POSLANCŮM NA RADĚ ŘÍŠSKÉ

POSVĚCUJE

AUTOR

Rozmanitosť v harmonii.
Dr. Fr. L. Rieger.

»Budou-li studia slavistická více se zmáhati a vnikati do škol a kruhův širších, nebude Slovanům ani potřebí společného jazyka diplomatického, mohouť pak užívati každý svého jazyka bez rozpakův, že by si vzájemně nerozuměli.« Tak napsal slavista profesor Perwolf roku 1870 v Naučném Slovníku.

Já pak na základě vlastní zkušenosti ode dávna hájím zásady: Slované obcujte vespolek každý svým nářečím, jak činívali kdys Řekové: to jest nejpřirozenější a též nejpraktičtější cesta k rozřešení velikého problému. K tomu pak potřebí znalosti slovančin pouze pasivní. A té lze velmi snadno nabyti. Aktivní ovládání slovančin (mluvení) jest věcí arci poměrně nesnadnou.

Dnes pak pospolitosť Slovanův, téměř všemi kmeny v našem mocnářství sloučených, jich vzájemné styky vždy čilejší a nutnější vybízejí zrovna naléhavě, aby každý Slovan, chce-li slouti vzdělaným, osvojil si alespoň onu pasivní znalosť řečí bratrských.

K usnadnění toho potřebí arci vhodných pomůcek. Doposud jich nemáme. Snad proto, že se linguistovi-odborníku naskytají nesnáze (rázu třeba subjektivního), které linguista-ochotník snáze obejde. Vyšlo sice mnoho mluvnic, ty ale mají za cíl aktivní znalosť jednotlivých slovančin. Nej-

více se přiblížil principu zde hájenému velezasloužilý Fr. Vymazal; avšak nám třeba jednotných, na praktické potřebě všech kmenův osnovaných, tedy prakticky-srovnavacích pomůcek.

Tyto úvahy vedly mne ku složení knížky, kterou — zatím k užitku svých krajanův — na světlo vydávám. Podjav se nesnadné té práce nadál jsem se tedy shovívavosti kruhův odborných, a to tím více, poněvadž zvláštními okolnostmi nucen jsem byl vykonati ji za dobu poměrně krátkou (jednoho roku) vedle četných prací svého povolání. Měl jsem na zřeteli jenom věc, t. j. praktický cíl a zrealisování uvedené myšlenky; pokud — zabíhaje v obor vědecký — stavím mínění své skromné vedle náhledu jinakého, nečiním toho z motivů polemických, nýbrž z příčin účelnosti.

Jedna věc nebude asi sporna. Knížkou touto podán bude zajisté důkaz, že jest možna jednotná, praktická mluvnice »*slovanská*«. A za druhé: cíl zde vytknutý — není utopií, stojíť na půdě reálnosti prakticky i methodicky.

Míním totiž vedle dlouholeté zkušenosti, že Slovan jazykům slovanským učiti se má touž cestou, jakou my, v nářečích vyrostlí, naučili se řeči spisovné. Tím více bylo použiti tohoto methodického principu při práci této. Provedl-li jsem jej správně v podrobnostech, zejména pokud jde o požadavky pedagogicko-didaktické, jest arci jiná otázka. S toho hlediska pokládám práci za pokus, jemuž tak mnohou výtku lze učiniti.

Předně mohla býti »praktičtější«; zamýšlel jsem to také, ale zvítězily vážné ohledy.

Jistá neurovnanosť a neprotříbenosť jde na vrub oné, okolnostmi vynucené ukvapenosti, naděju se, že bez ujmy věci samé.

Z povahy látky plyne, že tu tam mohlo býti leccos pouze napověděno. Jinde snad se budou pociťovati i mezery, kdežto zejména ve IV. hlavě jeví se — proti původnímu, teprv po čas tisku změněnému úmyslu — jistá rozvláčnosť. Zamýšlelť jsem podati seznam slov s různým významem; místo toho objasnil jsem část slov takových v textě etymologicko-semasiologicky. Ostatně poukazuju k § 1.

Methodické podrobnosti některé, na př. hláskové překlady a úkoly, jsou pouze na zkoušku. Též jsem se dlouho roz-

pakoval, mám-li vůbec použiti cvičebných vět (paradigmatu) a mám-li je opakovati ve všech slovančinách.

Zdánlivé nedůslednosti v pravopise, zejména srbsko-chorvatském a maloruskem, učiněny v zájmu účelnosti; z té příčiny voleny zde onde i texty (slovinské, chorvatské) poněkud antikvované.

Poklesků jiného rázu — při nesnadnosti tisku — nebylo lze se vyvarovati. Ostatně třeba míti odvahu, ba i pochybiti, jen když se tím poslouží dobré myšlence. Neboť tak dá se povolanějším podnět, aby podali cos dokonalejšího.

Quid potui, feci, faciant meliora potentes!

Kéž by můj skromný pokus přispěl k tomu, aby následovaly další rázné kroky vpřed — všude a ve všech směrech!*)

Od slov ke skutkům! Toť zřídlo, z něhož vyprýštil můj — snad chatrný — pokus. Od slov ke skutkům v zájmu našeho osvětového vzmachu, v zájmu vespolných praktických styků Slovanstva, ale i na prospěch svazku, v nějž nás spojily dějiny!

Въ томъ дѣло!

Díky povinné vzdávám všem krajanům a jinoslovanským přátelům i spisovatelům, kteří mi radou neb jakýmkoli způsobem ochotně přispěli, jakož i těm ústavům, knihovnám, nakladatelstvím atd., které s velkou laskavostí propůjčily mně potřebné pomůcky.

V Opavě, o sv. Václavě 1903.

Věnceslav Hrubý.

---

*) Jest zejména ve vlastním zájmu státní správy, aby srovnavací praktická nauka jazykův slovanských zavedena byla co předmět povinný do slovanských škol středních.

Použito těchto děl:

Fr. Miklosič, Vergleichende Grammatik I., II., III. — Etymol. Wörterbuch der slav. Sprache. F. V. Říha, Сравн. этимол. таблицы слав. яз. V. Bambas, Tvarosklad jaz. slov. Mat. Majer-Ziljski, Uzajemna slovnica ali mluvnica slavjanska. B. Popelka, Gram. jaz. starobulharskeho. Fr. L. Čelakovský, Čtení o srovn. mluv. slov. Dr J. Gebauer, Hláskosloví. Ant. Małecki. Gramatyka języka polskiego. Θ. Буслаевъ, Историческая граматика русск. яз. А. Кирпичниковъ, Синтаксисъ. А. И. Соболевскій. Лекціи.-Фонетика древ церк. сл. языка. Šercl. F. Váňa. Mluvn. rusk. jaz. Dr. F. Jokl. Nová methoda rusk. jaz. Dr. O. Ohonovskij. Hramatyka ruskoho jazyka. — Studien Vymazal. Počátkové slovančin a litevštiny. — Lidová učebnice jaz. rusk. — Serbische Gramm. — Slovinsky. — Wagner. Bulharsky. E. Muža. Gramm. der serb. Spr. M. Mitrofanovič. Prakt. Gramm der ruth. Spr. Mirko Divkovič. Oblici i sintaksa hrvatskoga jezyka. Franjo Marn. Hrvatska slovnica za Slovence. Dr. Jakub Šket. Sloven. Sprachbuch nebst Chrestomathie. Slovníky: pol. Dra. Jordana. r Mičátkuv a Váňův, mr. Želechovskij-Nedělskij. schv. Filipovićův. sl. Janežičův. srb. V. S. Karadžićův a ruskovšesl., něm., fr Miklosičuv.

Texty čerpány ze spisův:

Ал Барвіньский. Вичіки. — Вибір з українско-русскої літератури. Ом. Попович, Читанка для шкіл нар. III. Θ. Голотузовъ, Русская хрестоматія. Lipsko 1891 u Augusta Neumanna (Fr. Lukas). 21. vydání (výtečná čítanka). Próchnickiego i Wójcika Wypisy polskie. Václava Křížka Anthologie Jihoslovanská s mluvničkou srovn. a slovníkem. Praha 1863 u A. Štorcha. Marc. Kušara Čitanka za I—IV. razred srednjih škola. Dra. J. Šketa Chrestomatie. — Slov. slovstvena čitanka za 5. a 6. razred. dto. za učiteljišča. Čelakovského Slov. mudrosloví, pak ze spisův na svém místě udaných.

Tresť knihy

I. Úvod.

Strana

§ 1. Účel a soustava spisu, methoda učebná 1
§ 2. Jazyky slovanské vůbec 2
§ 3. Lužická srbština 4
§ 4 Bulharština 5

II. Zvukosloví.

1. Hlásky, jich spojování a znění.

§ 5. Hlásky a písmeny: a) Abeceda 7
§ 6. Hlásky a jich znaky v horvatštině a slovinčině 7
§ 7. v polštině 9
§ 8. b) Azbuka v ruštině a srbštině 13
§ 9. Rozdělení hlásek 17
§ 10. Slabiky, slova, kořen, kmen 18
§ 11. Výslovnost a pravopisy 18

2. O výslovnosti zvláště.

A. *Zvuky v češtině neobvyklé.*

§ 12 Nosovky, změkčené sykavky. щ. ђ. ћ 21

B. *Výslovnost od české odchylná, příčiny toho:*

§ 13. a) Zaměňování hlásek hláskami příbuznými: g, h, v, u, l, o . 24
§ 14. b) Více neb méně důrazné článkování: ch, ř, b', p', m', v' . 27
§ 15. c) Kvantita 28
§ 16. d) Zobojetňování hlásek původně tvrdých neb měkkých . . 28
§ 17. e) Etymologický původ *e*, *o* 29
§ 18. f) Přízvuk 30

C. O přízvuku a kvantitě zvláště.

Strana

§ 19. Přízvuk v jednotlivých slovančinách 31
§ 20. Poměr přízvuku a délky (kvantity) 32
§ 21. Kvantita 33

3. Pravidla výslovnosti přehledně.

§ 22. Polština 35
§ 23. Ruština 36
§ 24. Maloruština, etymologický a fonetický pravopis 38
§ 25. Jihoslovanština: srbština, horvatština, slovinčina 42

4. Střídání hlásek.

§ 26. Všeobecně 45
§ 27. Příčiny střídání. Všeobecné zásady a povšechný ráz 46
§ 28. Hiatus 47

5. Střídání samohlásek.

A. *Přehlasování, úžení, seslabování.*
§ 29. Přehlasování zpětné, postupné 48
§ 30. Úžení, seslabování, polské přehlasování 50
B. *Kontrakce (stažení).*
§ 31. Stažení sloh úzkých a širokých 51
§ 32. C. *Staroslovanské jať v slovančinách* 53
§ 33. D. *Připodobování úzkých samohlásek e, ie, ę, ię širokým samohláskám* 56
E. *Pochylování o, e, a.*
§ 34. V polštině o = ů, e = i, (a = o); slohy la, ra = lo, ro . . . 58
§ 35. V maloruštině o = i, e = i 59
§ 36. F. *Rozváděni sloh la, ra, le, re v ruštině* 60
§ 37. G. *Slabikotvorné l, r v slovančinách* 62
§ 38. H. *Vsuvné e v slovančinách* 65
I. *Polské nosovky ę, ą.*
§ 39. Povstání nosovek 67
§ 40. Jich střídání 68
§ 41. Očištění nosovek v ostatních slovančinách 68
§ 42. Obnovení původního nesnosovaného zvuku 69

6. Střídání souhlásek.

§ 43. Hlavní zásady 71
§ 44. A. *Přestrojování* 72
B. *Odstraňování shluku souhlásek.*
§ 45. a) Přesmykování, b) spodoba jasných a temných, c) připodobování měknutím a tvrdnutím, d) rozlišování zubnic . . . 72

Strana

§ 46. c) Vsouvání a odsouvání souhlásek povšechné 72
§ 47. 1. Sesouvání, 2. odsouvání *l* v ruštině, 3. vysouvání, *a* zubnic *t*, *d*; *b* hrdelnic k, g, (ch) a retnic b, p, (v) . . . 73
§ 48. 1. předsouvání, 2. přisouvání a 3. vsouvání 74
C. *Měkčení souhlásek.*
§ 49. Měkčení přirozené a rozlišením prvého a druhého stupně, hlavní zásady při obou druzích 75
§ 50. Měkčení 1. stupně 77
§ 51. Měkčení 2. stupně a) sykavek, b) zubnic, c) hrdelnic, d) skupin . 78

III. Tvarosloví.

§ 52. **1. O flexi či ohýbání vůbec.** 90

2. Sklonění jmen podstatných.

§ 53. Třídy skloňovací, kmeny měkké a tvrdé, pády, rod 91
§ 54. Zvláštní koncovky skloňovací srbskochorvatské 92
§ 55. Sklonění mužské 93
§ 56. Sklonění ženské 97
§ 57. Sklonění podstatného jména středního rodu 101
§ 58. Ženské i-kmeny a střední kmeny souhláskové . . . . 10[illegible], 104

3. Jména přídavná.

§ 59. S určitým a neurčitým zakončením měkkým neb tvrdým, jich tvoření a význam 105
§ 60. Sklonění jmen přídavných 106
§ 61. Odvozování příslovek 108
§ 62 Stupňování: Příměrník, jeho tvoření 108
§ 63. Vazba příměrníku 109
§ 64. Superlativ 109

§ 65. **4. Dvojné číslo skloněnin a sloves.** 111

5. Zájmena.

§ 66. Osobní a přisvojovací, jich sklonění 114
§ 67. Ukazovací 114
§ 68. Tázací 114
§ 69. Neurčitá 115

6. Číslovky.

§ 70. Základní a opětovací, sklonění a vazba 117
§ 71. Řadové 118
§ 72. Druhové a násobné 118
§ 73. Zlomky a číslovková substantiva 118

7. Slovesa.

Straua

§ 74. Třídy a tvary vůbec 119
§ 75. Přechodníky 120
§ 76. Příčestí 121
§ 77. Osobní koncovky časovací: 1. os. jedn. a 3. osoba mn. č. . 121
§ 78. Tvoření časův a způsobuv. Čas minulý 123
§ 79. Čas budoucí 124
§ 80. Archaismy: trpné (mediální) příčestí času přítomného, aorist a imperfektum 125

IV. Tvoření a význam slov. skladba a větosloví.

A. Slovotvorba.

1. *Slovotvorné před- a přípony, pratvary, novotvary, osvojeniny, složeniny.*

§ 81. Pratvary a starotvary vůbec 129
§ 82. Novotvary 130
§ 83. Osvojeniny z cizích jazykuv 131
§ 84. Složeniny 132
§ 85. Předpony a jich vzájemný poměr v slovančinách 133

2. *Některé podrobnosti a zvláštnosti.*

§ 86. V polštině 134
§ 87. V ruštině 134
§ 88. V jihoslovančinách . . . . 136—139
§ 89. Přípona -ija 139
§ 90. Podstatná zhrubělá, zdrobnělá, ženská a hypokoristika . . 140
§ 91. Tvoření sloves a j., příklady tvoření nomin. 141

3. *Tvoření příslovek.*

§ 92. Příslovky denominální a deverbální 142
§ 93. Příslovky vlastní a jich tabelární přehled . . . . . 148—153

B. Významosloví (semasiologie).

§ 94. Vývoj významu vůbec 154
§ 95. Příčiny různosti významu téhož slova v jednotlivých slovančinách zvláště . . . . 155—162
§ 96. Postup vývoje významu znázorněn na příkladech . . 163—168
§ 97. Různosti významu co do doby trvání sloves 168
§ 98. Různosti co do rodu 170

C. Něco ze skladby.

Strana

§ 99. Užívání pádův: genitiv příčiny, látky, zaklínání, dativ směrový a posesivní, instr. způsobu a míry, vokativ za nominativ, zvláštnosti 172
§ 100. Předložky 173
§ 101. Užívání způsobův: historický presens, infinitiv, futurum a imperativ — doplňkový infinitiv — optativ 174

D. Větosloví a frazeologie.

§ 102. Spojky souřadné 176
§ 103. a podřadné v přehledu 178
§ 104. Věty účelné 179
§ 105. Věty podmínkové 179
§ 106. Srbskochorvátské *te* 180
§ 107. Srbskochorvátské gdje, naše an 180
§ 108. Absolutní infinitiv 180
§ 109. Absolutní infinitiv v ruštině s ну 181
§ 110. Sevšeobecňovací částice ни; věty přípustné 181
§ 111. Sesilovací částice, zvláště u imperativu 182
§ 112. Věty bezpodmětné (logicko-podmětné) 183
§ 113. Věty tázací 183
§ 114. Některé frazeologické zvláštnosti 184
§ 115. Oslovování 185
Četba 193–220
Seznam čtiva 221
Tabulka psací kyrilice 223
Omyly tiskové 222

ZKRATKY.

Mimo všeužívané.

B., blh. bulharsky,
br. bělorusky,
č. česky, **č. dial.** v českých nářečích,
čsl. československy, t. j. slovácky,
got. goticky, **germ.** germanismus,
ch. chorvátsky, **Ch**-át, -ština,
it. italsky,
ind.-evr. indoevropsky,
jsl., jhs. jihoslovansky, **Jhsl**-an,
laš. lašsky (nářečí sev.-mor.-slez.),
lat. latinsky,
lit. litevsky,
lot. lotyšsky,
luž. lužicky, **dl., hl.** dolno-, horno-,
mr. malorusky či rusínsky, **Mr.**-rus, -ština,
mor. moravsky, **m.-sl.** moravsko-slovácky, **m.-slz.** mor.-slezsky,
nář. nářečí,
něm. německy,
nom. nomen, nomina (jméno podstatné, přídavné atd.).
p., pol. polsky, **P.** polština,
polb. polabsky, **poz.** poznámka,
r. rusky, **R.** Rus, — ruština (vůbec),
rom. romansky,
ř. řecky, **s.** srbsky,
sch., schv. srbsky či chorvátsky
skr. sanskrt,
sl. slovinsky, **Sl.**-inčina,
slez. slezsky,
slov. slovansky,
st.-h.-n. althochdeutsch,
stř.-h.-n. mittelhochdeutsch,
vr. velkorusky, **Vr.**-ština.

Viz dále „Upozornění" na str. 5.

V azbuce na str. 14. vytištěno 8. písmeno mylně ħ místo ђ

I. Úvod.

Jazyky slovanské, účel a soustava knihy.

§ 1. *Účelem tohoto dílka* jest, aby Čech jedním rázem — bez velkého studia grammatického — *všem* slovanským jazykům *rozuměti* se naučil *na písmě i v mluvě*.

Poněvadž — při totožnosti grammatické budovy — různosti slovančin hlavně na zvukoslovných rozdílech, na rozličnosti vnější a vnitřní ornamentiky zvukové se zakládají, tož dílko to opíráme po stránce theoretické o *zvukosloví*, ale počínáme prakticky ihned čtením, aby základní jednota slovančin sama sebou se vynořila a v myslích utkvěla. *Tvarosloví*, které v mluvnicích bývá hlavní věcí, jest pro nás momentem podružným, jen jaksi doplněním obrazu ze zvukosloví nabytého. Stejně pohlížíme ke *skladbě*, *větosloví*, *slovotvorbě* a *významosloví*; ale poněvadž jsou důležity, zamýšlíme o nich pojednati ve zvláštní knížce co II. části »Rukojeti«, zmiňujíce se o nich zatím jen zběžně ve IV. hlavě. Dále doporučovala by se všeslovanská čítanka a differenční slovník všeslovanský.

Kladouce tedy hlavní váhu *na účel praktický*, jemuž sloužiti má látka mluvnicko-theoretická *za prostředek* a jemuž k vůli rozdíly lexikální objasňujeme pomocí *etymologie* a *semasiologie* — upozorňujeme, že netřeba látku mluvnickou, jak se říká, »dříti«, ba že mnohé, více theoretické — pro čtenáře ve filologii zběhlejší, po případu snaživější určené — podrobnosti (jež ostatek většinou

pod čáru klademe), možno i vyminouti. Míníme, že pouhé přečtení textuv grammatických nezůstane bez užitku.

Za to pak tím žádoucnějším jest čísti látku slovesnou, zejmena příklady k jednotlivým pravidlum zvukoslovným.

A tu doporučujeme tuto methodu: snažte se porozuměti a jednotlivá, mnohdy jen vnější zvukoslovnou neb pravopisnou přízdobou cize vypadající slova sobě vyložiti *samočinně*, vlastní iniciativou, ze smyslu. Proto nedejte se zastrašiti nesnázemi při prvém čtení aneb při prvé rozmluvě s Jinoslovanem! Čtěte stafku neb větu celou po druhé, po třetí, byste se dopátrali smyslu ze souvislosti (což se Vám obyčejně podaří), a teprv potom, když nutno, sáhněte k vysvětlivkám neb k slovníku. Abychom Vás k této »samočinnosti« naváděli, proto podáváme ku čteníum jen nejnutnější vysvětlivky.

Touto methodou vniknete mnohem dříve, než když si zvyknete býti závislými na pomůckách, v ústrojí slovančin; potěšení z docíleného úspěchu bude milou odměnou za námahu z počátku poněkud zvýšenou.

Probravše »rukojeť« čtěte pilně ve všech slovančinách, zejmena denní literaturu. Stýkajíce se s Jinoslovany mluvte zásadně svým nářečím — arci zřetelně a bez upřílišňování v čechismech — a dejte Jinoslovanům navzájem jen jich nářečím hovořiti a za nedlouho budete — třebas arci ne mluviti — tož dokonale rozuměti — všem slovančinám.

§ 2. Jazyky slovanské*) dělíme na skupinu 1. českopolskou, 2. ruskou, 3. jihoslovanskou (illyrskou, slovinsko-srbsko-chorvátskou), 4. bulharskou, 5. lužickou (polabskou).

---

*) Počet slovanských národuv nelze přesně stanoviti pro neúplnost a nesprávnost stat. dat, zejmena pak proto, ze všude národy panující duše slovanské sobě připočítávají. (Nejhuře v tom ohledu vede se Čechoslovanum a Slovincum.) Fakticky (bez ohledu na nucené a dobrovolné proselyty) mohou se přijati tato přibližná čísla: ad 1. 10 milionu Čechu, 20 mil. Poláku, ad 2. 80 mil., 50 mil. Velkorusúv atd., 30 mil. Malorusuv, ad 3. 8 mil. Srbochorvatuv (s poloviny S. a Ch.), 2 mil. Slov., ad 4. 5 mil., ad 5. 0·2 mil. — Kostomarova »Karta slavʼanskich narodnostej« 1890 počítá na základě starých nesprávných dat: *R.* 72·1, *B.* 3·1, *Slov.* 1·3, *Č.* 7·34, *P.* 1·18, *Sch.* 6·1 milionuv.

Polština, zejména porovná-li se s nářečími moravsko-slezsko-slovenskými, jest češtině tak blízká, že by se oba jazyky mohly pokládati za jedinou řeč.*) Rozhodně větší jsou rozdíly mezi velko- a maloruštinou, ač v Rusku doposud officiálně užívají téhož spisovného jazyka. Malorusové sebe nazývají Rusy, Velkorusy přezývají »moskaly«; svou řeč nazývají ruskou neb ukrajinsko-ruskou (ukrajinskou, u nás vůbec rusínskou), řeč Velkorusův moskevskou neb rosijskou.

Podivením nás musí naplniti, že jazyk srbsko-chorvátský — srbština různí se od chorvátštiny téměř jen písmem — přes zeměpisnou a politickou rozdělenost zachoval srodnost s řečí naší až nápadnou. Slovinčina jest arci skorem nesrozumitelna pro toho, kdo ji ponejprv slyší neb čte. Avšak není češtině tak dalekou, jak se zdá. Tříbí se stále a očisťuje od kazův, které do ní vneseny za doby staleté nevolnosti toho nevelkého, ale statečného kmene.

Nazývá-li se rusínština »ruskou češtinou«, jest slovinština jihoslovanskou »hanáčtinou«, chorvátština »slováčtinou« a polština morav. »laštinou«. Jinými slovy: prvky neb zbytky všech těch úchylek, jimiž slovančiny mezi sebou se různí, nalezáme ve svých československých nářečích.

Majíce na zřeteli především usnadnění styků v Slovanův našeho mocnářství, obmezujeme se na jich jazyky. Velkoruštiny pak nebylo lze pominouti již ze vzhledu k rusínštině. Mluvíce zde o »všech slovanštinách« míníme všechny vyjma lužickou a bulharskou, o kterých dostačí několik povšechných poznámek.

---

*) Lid obou kmenův rozumí si bez nejmenší obtíže. Proto není tak nesprávno, když Poláci říkají, že jich jazyk jde až po Břeclavu a Mikulov. To platí i vice versa. Ale do jisté míry též o druhých slovančinách. Tak zv. »nunvaři« z okolí Uh. Brodu přicházejí provozujíce své »umění« až na Ural, neznajíce jiného než českého jazyka. Ptal jsem se, jak že se dorozumívají: i dostalo se mi vyčítavé odpovědi: »Ťanu, dyť tam mluvija našu řeč.« — Za to jsou v Čechách a ve Slezsku krajiny, kde se s lidem německým, nezná-li jazyka spisovného, ani rozený Němec nedorozumí.

§ 3. Lužická srbština (v Prusích a Sasích) má dvě značně se různící nářečí: horno- a dolnolužické. Zachovala veskrz dvojné číslo, aoristy a imperfecta; výslovnost velmi se liší od jiných slovančin, a též střídání hlásek. Snadněji porozumíš čtenému než mluvenému. Zde malá ukázka.

»Łužica«, měsačnik za zabawu a powučenje, kotru k rozwiwanju serbskeho pismowstwa wudawataj[1] Dr. Muka a Mikławš Andricki, redaktoraj, wukhadźa hižo jedyn a dwacete lěto w Budyšinje a płaći[2] lětnje w Rakusko-Wuheŕskej 4 Kor. Čitarjo, drozy přećeljo, nutrnje was prosymy, podpěrujće, poručujće ludźom »Łužicu«, wopomńće, zo so jedna wo jenički serbski belletr. časopis hornjo- a delnjołužiski, wo jeho nuzne zdźerženje.[3]

Lektorat serbskeje rěče a literatury bu[4] na čěskej universiće w Prazy ze statnych srědkow zmóžnjeny a zarjadowany. Tuta radostna powěsć je wutrobu[5] kóždeho z wjesełosću napjelniła. Njech pak so k weselu druži též najhorcyši dźak[6] našemu přećelej knjezej[7] A. Černemu, z dobom z nutrnymi přećemi[8], zo by (kaž wučeŕ) wjele[9] zdźaknych posłucharjow, wosebje[10] z pražskich Serbow, měł, též z toho městna móhł z wulkim wuspěchom (wjuže wjazać zwjazki wzajimnosće a serbsku a słowjansku kulturu spěchować (Łužica 1902).

Kuzło swjatojanske. Běše[11] wječor na swjateho Jana — mjesac na njebjesach swěćeše,[11] wětřik z połdnja ceńki[12] wěješe ... khwila k modlitwam a k myslam khmana.[13]

W lěsu tam so lehnył běch[14] do mocha ... hladam[15] w čornych šmrěkow ćěmnjenju, kak so w měsačkowym błyščenju žołma[16] přez nje zaswjeća a tłocha[17] ......

A mi zbóžnosć do myslow so přaha,[18] tu hdyž k wuchej[19] baje ćenki so hłós: Sym Serbow serbske holičo.[20] A kós sobu[21] hwizda v hnězdźe zwaha.[22] (J. Ćišinski. — Jakub Ćišinski je najpredniši łužicko serbski basnik.)

[1] vydávají (duál), [2] stojí, [3] zachování, [4] byl (aor), [5] srdce, [6] dík, [7] pánovi, [8] přáními, [9] že by měl jako učitel mnoho, [10] zvláště, [11] imperf. byl, svítil, [12] z poledne (jihu) tenký (slabý), [13] vhodná, srv. gemein, [14] aorist: lehnul jsem si, [15] hledím, [16] vlna světla, [17] se zasvitne (zakmitne) a prchá, [18] zapráhá se blaho do myšlenek, [19] k uchu bájí se, zní, [20] holče, holka, dívka, [21] s sebou, spolu, [22] zvolna, váhavě.

§ 4. **Bulharština** oproti staroslov. ohromně se zkazila. Plné samohlásky sklesly mnohdy na nejasné ъ a ь; nosovky zachovala, ale vyslovují se nemerně ѫ (ą) — à, ѭ (ią) — jă. Ztratila přechodníky a **infinitiv**; tento opisuje na př. možeš, chošteš, znaješ da pišeš (můžeš, chceš, umíš psáti), šte pišą, šte pišeš aneb pisa-štą, -šteš (budu, -eš psáti). Ztratila skloněni a nahražuje je předložkami, jak romanštiny, má člen, jen že ho připíná, jak albánština, na konci slov: kniga-ta na baštá-ta (bašta — báťa, báča, baťko, tedy kniha otce), obediňavanie-to na slavenski-te plemena (sjednocení sl. plemen), car-č-t na ptici-te (král ptákův), az prinesoch svešta-ta na sin-o-t (přinesl jsem svíčku synovi), moma-ta je po-umna ot sestra-ta (dívka je (rozumnější od sestry = než sestra), govorąt sa moj-o-t sin (s mým synem). Za to zachovala aoristy a imperfekta, nikoli duály. Z toho vidno, že mluvené bulharštině neporozumíme, leda jednoduchá rčení. Čtené snadněji pochopíme, na př.:

Pokana[1] za muzikalna-ta večerinka sъs tanc, kojato se urežda[2] pod Visoko to pokrovitelstvo[3] na Nejno c. Visočestvo kňagiňa Klementina vъv Viena, po slučaj[4] 25a godišnina[5] ot sąščestvuvanie[6] -to na Bъlgarsko-to kňažestvo vъv balna-ta zala na Ronacher sъs blagosklonno-to učastie na gospodica[7] N., pěvica pri opera atd.

Valečná píseň[8]: Napred, ti Bъlgarine, na boj se zalovi. za slavno-to si[9] ime sъs puška chajď vъrvi.[10] S oružie vъv desnica[11] da gonim naš dušman,[12] ot naša-ta dobra zemľa da bjaga musulman. S bogom mamo i ľubezna! Majka mi je otečestvo a ľubezna-čest i slava, za tebe chodim nyj[13] v boj.

[1] pozvání: srv. schv. kaniti — vábiti, pre-kaniti, mor. o-kániť = obelstiť, [2] za-řiz-uje, [3] protektorat (z ruštiny), [4] příležitost, [5] ročnice, [6] trvání, jsoucnost, [7] slečna. [8] Čte se celá ve Wagnerově: Bulharsky snadno; ohlas slovinské: Naprej zastava slave. [9] své (dativ) jméno. [10] žeň se vpřed, [11] se zbraní v pravici, des-ni, des nica = pravý, pravice (směr. strana z lat. a řeckého dex-ter, dex-ios ve všech jihoslov., [12] tur. nepřitel, [13] my.

Upozornění.

Ve spise tomto pojednáváme o slovančinách, není-li cos jiného poznačeno, v tomto pořádku: 1. polština, 2. (velko)-ruština, 3. rusínština (mr.), 4. srbština či chorvátština, 5. slo-

vinčina: v tom pořadí přivádíme zejmena příklady a doklady. Je-li ale tvar rusinský, vzt. slovinský totožný s velkoruským, vzt. srbsko-chorv., pak ho zvlášť neuvádíme; jsou tedy vytčeny tvary *p.*, *r.*, *jhsl.* (či schv.). — Různící se tvary a výrazy rusínské a slovinské též někdy klademe vedle *vr.* a *schv.* do závorky ( ): ogród — садъ (огоро́д) — bašća (vrt) znamená tedy *p.*, *vr.* (*mr.*), *schv.* (*sl.*) výraz pro naše »zahrada«. — Pakli některý český atd. výraz má v té které slovančině jiný význam, klademe výraz českému atd. významu odpovídající do hranaté závorky [ ]: slovo = schv. též hláska [rieč], sl. též řeč, zejmena na rozloučenou, rozloučení [beséda]: to značí: za české »slovo«, které znamená schv. hlásku a sl. řeč, loučení užívá se schv. rieč, sl. beséda; slůvkem »též« upozorňujeme, že mívá i český význam.

Ostatně viz na hoře »zkratky«. Pokročilejší čtenář rozezná slovančiny na prvý pohled dle pravopisu.

II. Zvukosloví.

(Głosownia. Звукословіе. Наука про звуки Nauka o glasovima. Glasoslovje.)

1. Hlásky, písmeny, slabiky, slova a výslovnost.

§ 5. Značkami prvkův zvukových — hlásek — jsou písmeny. Tyto seřaděny jsou v *abecedě* — latince — u nás známé, od Čechův, Polákův, Slovincův, Hrvatův a Lužičanův užívané, a v *azbuce* — kyrilici, v ruštině, srbštině a bulharštině obvyklé.

a) Abeceda.

§ 6. 1. Hrvaté a Slovinci užívají pravopisu, češtině obdobného; vyhovuje jim vůbec česká abeceda s těmito změnami: *nj* a *lj* = měkkému *ň* a *ľ*, *ć* (též někdy *tj* psáno) a *dj* (dříve *gj* a nejnověji đ psáno) = polskému *ć* a *dź* stísněně, šeplavě vyslovovanému: místo našeho *ch* mají *h*, místo *ě* mají *je* aneb (je-li dlouhé) *ie* neb *ije*; naše *y* = *i*.

Cvičení 1.

(Sl.) Čitatelji! Ako se hočete v krátkem naučiti slovanskih jezikov, ne múčite se s slovnico[1] in gledanjem v slovarju. Priporôčam Vam, da[2] čitate drobne članke, kratke

[1] mluvnice, [2] a-ť = abyste.

povésti, básni, pésni, in druge lehke stvarí,[3] pa da govoríte s Slovani pri vsaki priliki[4] le samo[5] slovanski. Čitajte sledéčo básen in bódete jo razuméli brez slovnice in slovarja.

[3] s-tvarь = výtvor, věc. [4] pri vsaké (každé) příležitosti. [5] le = jen (len), samo = jen, tedy jenom pouze.

1. Jéž in lisica [1]

Ves zmrzel[2] prileze jéž lisici na prag in jo prelépo[3] prosi, naj ga vzame[4] pod strého. Lisica se da preprositi in vzame ježa pod strého. Nekóliko dni sta se dobro pogájala.[5] Ko se pa jéž svójega stanú privádi,[6] se začne iztêgati[7] in pikati ubogo lisico s svojo trnasto kožo. Lisica mu je jéla očítati:[8] »Ali ne véš, kaj[9] si mi obétal?« Jéž odgovorí: »Starka, če ti ni prav,[10] pa drugàm idi.« Lisica se umika, dokler móre,[11] poslédnjič pa pobégne.[12] Jéž si je vso luknjo[13] osvojil. (Po Slomšku.)

[1] ježek *i* liška, [2] všecek (celý) zmrzlý, [3] pre-lepo, překrásně, [4] vez-me. [5] duál: jsou se dobře pohodovali (pol. zgadzali się). [6] Ko = jak(o), když . . pak . . bytu přivykne; váditi = cvičiti, telovadba, -nica = tělocvi-k, -čna, na-váda = návyk, vája = cvičení; slovo toto i v ostatních slov. v obdobném smyslu se objevuje: r., sch. vadiť = přivykati někoho, chočiti, naše roz-vadit, schv. iz-vaditi, pol. wywadzić = vytáhnouti, vyňati, vyvaditi. [7] roz-tah(ov)ati. [8] jala (se) vyčítati. [9] kaj = co (kъ-je), schv. *što* či *šta* (ča), rus. čto, pol. co, čsl. čo: obétati = pol. obiecać, r. oběščať = slibovať. [10] jestli (či) ti není vhod (germ. »recht«). [11] Dokleż može = dokud může (*ž* přestrojeno na *r*), [12] uběhne, uteče. [13] doupě, r. ľuk(a), pol. luka, něm. lücke.

2. Braćo Slavjani!

(Ch.) Čija je otačbina više od naše prostrana?[1] Ali čija i više raztrgana? Dělê[2] nas narěčja, dělê nas različne naravi, različna načela i mněnja, dělê nas praviteljstva,[3] děli věra, děli nas ista priroda, dělimo se sami mi. Joh nama,[4]

[1] Čí je otčina více od naší = než naše. [2] Děle = dělí, jako: oni nosê. Místo *ie* a *je* píšeme zatím, jak někteří psávali — *ĕ*, [3] rozličné mravy, zásady, mínění, vlády: narav, -i (r. nrav i norov, č. mrav i nrav) = mrav, přirozenost, a tudíž narava = příroda; praviti něčím = vládnouti něčím, spravovati něco; pravitel = správce, řiditel srv. pravítko, pravidlo; načelo, r. načalo = začátek, principium, tudíž zásada. [4] Běda nám!

ako ne budemo razuměli naše doba i naš poziv, ako se ne budemo oslobodili svakih predsudov[5] vère, jezika i priměstnosti.[6] Ostavimo naše smrtne borbe.[7] naše bezumne sebičnosti;[8] pokažimo, da smo dostojni nositi ime[9] i slavu velikoga naroda! Pomislimo često, da su nam svim[10] jedni dèdovi bili, koji su jednim slavjanskim jezikom govorili, jedne slavjanske običaje imali, jednu věru. (M. Ban.)

[5] predsudah = všakých předsudkuv, [6] místa pobytu. [7] sr. borec, pře-bor-ník = zápasy. [8] sobětnost. [9] že jsme hodni nositi jméno. [10] všem.

3. Ljubuša, kneginja češka.

(Sl.) Po časih Čeha in Leha je ljudstvo česko dobilo[1] vladarja, ki se je Samo zval; to je bilo, kadar[2] je kralj Dagobert med[3] Franki vládal. Samo pa je gospodovàl[4] nad Čehi in Slovenci. Po Samovi smrti ljudstvo si je Kroka za sodníka in poglavárja izvolilo. Krok je imél[5] dar preroštva, kterega je svojim hčeram predál; imél je jih troje. Najstarša se je imenovala Kaša; ta je védila vse moči zelí in kamenja. Mlajša hči, Teta po imenu, je učila ljudstvo bogovom gajev,[6] rék in gor služiti in jim dar(ov)e prinášati. Najmlajša, pa tudi najlépša[7]) izmed sester, se je zvala Ljubúša. Ta je svoje sestre tudi po modrosti presêgala[8] in pravilo se je, da[9] na svétu ni žene, ni možá, ki bi ji po modrosti enák[10] bil. Ko je Ljubuša nekaj[11] časa v dežèli[12] vládala, jo je ljudstvo prosilo, naj bi se omožila.[13] — Ona si je Přemysla v zakon[14] izbrala. Dle F. Miklošiče.

[1] Rozuměj: je dobylo = nabylo, dostalo jest. Toto *je* nikdy se nevynechává, tedy naše *byl* = bil je. [2] když (kadaž), [3] mezi; níže: iz-med = z-po-mezi, ze středu; [4] stsl. gospoď = pán zachovalo se v ruštině a jihosl. (sl. gospód, gospá sch gospòdin, gȍspodja, r. gospodìn, gospožà), u nás jen o Bohu. [5] je imel = měl, [6] bohům (sr. boh-*ov*-é) hájuv, [7] lepi = krásný; tedy: a také nejkrásnější, [8] přesahovala, [9] že, [10] jednaký = rovný, [11] něco, kaj = co, kar (kaj-ž) = což, [12] země kraj; od a vedle držela, srv. država, [13] omužila (jak oženiti) = vdala se, [14] též: manželství.

§ 7. 2. Polština podržela pisovnu, jaká bývala v staré češtině. Pamatujme si zatím: naše č, ř, š píše se cz, rz, sz, naše ě = ie; podobně změkčují se široké samohlásky na

ia, iu, io (ʼa ʼu, ʼo); místo našeho *ť*, *ď* mají Poláci *ć*, *dź* (cichy, dziw = tichý, div) a stejně měkčí ś, ź;*) nosovky *ę* a *ą* (změkčeně *ię* a *ią* za naše *u* a *ou*: mąkę = mouku) zní jako en a on, kreskované *ó* (o s čárkou) zní *ů*; *é* a *ié* zní *í*; naše *v*, *h* = w, g.

Ćwiczenie: Czeczotka, czasza (číše), rzeka, rzesza (říše), rzecz, przedeszły, szczekać (ščekać), wiek, wierzyć (věřić), pienić się (pěnić še), cześć czci (ćći, cti), koń, konia, koniu (koňa, koňu), biada (bjada či bʼada), wiosna (vjosna či vʼosna), miara (mʼara), dziedzic (dźedźic či ďeďic), dziedziczyć (dźedźičić či ďeďičiť), dzieci (dźeći či ďeťi), cieśnić się: prąd (prond), bęben (bemben), ręką (renkon), bądź (buď), gęś (hus), chrząść brzmi w trzcinie (chronść břmi v třćině, chroust bzučí v třtině — rákosí), pięć, podziękować, cielesny, leżcie. — Jako se vyslovuje *ni* co ňi, tak zní i ci, si, zi jako ći, ši, ži, cie, sie, zie jako će, še, że, cia, sia, zia jako ća, śa, ża atd.: zima (žima), cisk (ćisk), kości, ziemia (žemʼa), siano (šano), ciało (ćalo = tělo), ścigać (ścigać), siodło (šodlo), ściągać (śćongać či šťongať = stáhať), ziółko (žuľko, zelko), ciągnąć (ćongnonć či ťongnonť), szczęściu naszemu (ščenšću či ščęšťu), gościom, kością (košćon či košťon). Ludzie nie wiedzieli a my też nie wiemy, co się w mieście stało. (Ľudže ňe vědželi a my tyž ňe věmy, co še v měšće stalo). Cieszyn (Ćešin), stary gród (grud) Piastowski, leży na brzegu rzeki Olszy. Czystość ciała jest źródłem (zřídlem) zdrowia, trzeba się często kąpać. (Čistość ćala jest žrudľem zdrovʼa, třeba še čensto kompać. Ziemianin odpowiedział: Dzieje się

*) *Ć, ś, ź* vyslovují se prostřed mezi *c, s, z* a *č, š, ž* (stísněně, šeplavě), tak že jazyk přiblíží se k podlebí a dech přes ně proudí. *Ć* a *dź* neztratí své zubné povahy, zní asi jako *ťš ďž*.

nam wielka, ciężka krzywda. (Żem'anin odpovědźał: Dźeje śe nam v'elka, ćenžka křivda.) Nasza się Wisła ukochana toczy przez kraj pszeniczny, rozkoszny, uroczy (vnadný).

4. Zadanie.

a) Převeďte hláskovým překladem na polský pravopis čili polské znění:

Břeh,*) zaběhl, myš, větřík, věž(a), sviňař, stínať, vůl, kůl, vůz, hřešiť, šedivý, štípa, štít, štěpovať, štěrk, baňař, Vaňura, vím (věd-m), víš, hřích, měšťan, bůh, *su*k (ležaté: nosovka), tv*ou* dobr*ou* matk*u*, oni šij*ou*, půjd*ou*, krad*ou*, p*u*kn*ou*ť, ja b*u*d*u*, myj*u*, maž*u*, ch*u*ť, d*ou*bek, d*u*bňák, d*u*ty, d*ou*ť (dmouť), dostihn*ou*ť, děliť, dětina, dědičný, děvčina, divotvorný, děvkař, tis, hať, tichosť, tělesný, těžkosť, kotě, tětiva, útěcha, utěradlo, učitel (-těl), věřitel (-těl), čisťoch, čistiť, mstíť se, zeleň, koze (dat.), kose, rozsévač, sekať, sedm, sestřenica, sever, vepř, velbl*ou*d.

[1] Brzeg, zabiegł, mysz, wietrzyk (po *rz, sz, cz, ž* píše se vždy *y* místo našeho *i* neb *í*), wieža (wieży), świniarz, ścinać (měkčení sykavek dle § 12. b), wół, koł, wóz(ek), grzeszyć, szedziwy, szczypa, szczyt, szczepować, szczerk, baniarz, waniura, wiém, wiész, grzéch, mieszczan, bóg, sęk, twą dobrą matkę, oni szyją, kradą, pójdą, pęknąć, ja będę, myję, mażę, chęć, dąbek, dębniak, dęty, dąć, doścignąć, dzielić, dziecina, dziedziczny, dziewczyna, dziwotworny, dziewczarz, cis, gać, cichość, cielesny, ciężkość, kocię, cięciwa, uciecha, ucieradło, uczyciel (původní *e* — sr. § 16. *aa* — jest vždy měkké, tedy -tel = ciel, temný = ciem-ny), wierzyciel, czyścioch, czyścić, mścić się, zieleń, kozie, kosie, rozsiewacz, siekać, siedm, siestrzenica, siewier, wieprz, wielbłąd.

Robotnice i kogut.[1]

Gospodynia po nocach, skoro[2] zapiał kogut, budziła robotnice i pędziła[3] je do pracy. Robotnicom zdawało się to ciężkiém i ony umyśliły zabić koguta, żeby nie budził gaździny. Tak ony též zrobiły. Ale nastało im gorzéj,[4] bo gospodyni bała się zaspać i jeszcze wcześniéj, niž dawniéj[5] poczęła robotnice ze sna burdować.[6]

[1] Srov. se zněním v ostatních slovančinách cvičení 9., 15., 16., 26., [2] jak skoro, jakmile, [3] pudila, honila, [4] hůře, [5] časněji než dříve, [6] burcovať.

5. Sestra sirota i brat.

Narodna pěsma.

(Schv.) Boga moli [1] siròta děvojka:
Daj mi, Bože, krila [2] sokòlova,
Dugovidne [3] oči labudove,
I dugačke [4] noge ka' [5] u orla,
Da poletim k stolnu Carigradu
A na dvore cara od Stambola,
Da mi pusti brata iz tamnice. [6]
Boga moli . . .; umòlila ga je. [7] —
Poletěla do Stambola grada,
Na dvoru je cara pocinula.

Kad viděla zgodu i priliku, [8]
Uletěla k caru u dvortove
Te [9] sultanu prěd noge padnula;
Klanja mu se i u ruke ljubi,
Te ga moli, ovàko [10] govòri:
Sultan — care, zemlje gospodaru!
»Pusti meni brata iz tamnice,
Dvorit ću [11] te devet godin [12] dánâh.
Nà curu [13] se sultan smilovao,
Te joj [14] pusti brata iz tamnice.

(Z Kušarovy Čítanky pozměněno).

[1] modlí = prosí; *d* před *l* se vysouvá. [2] křídla. [3] dlouhovidné. [4] dlouhánské. [5] kao = jako. [6] temnice, žalář; [7] uprosila ho jest. [8] vhodu (vhodný čas) a příležitost. [9] též = a. [10] takto. [11] dvořiti budu, sloužiti; [12] 9 let; godina rok, danah dnuv; tedy rok dní; viz níže; [13] dívka; naše coura jest totéž slovo, ale význam se deterioval na: špatná ženština, brodňava; kmenově jest slovo totožno s naším dcera, pol. cora i córka; etymol. jest dъht-i = dšti, hći, kći a dci, dъht-era = dcera, dъht-'ura = dćura a cura, srv. djevojka — djevojčura; [14] jí.

6. Dowcipny pies.

(P.) Jakiś uczony miał zwyczaj, że położywszy się wieczorem długo w łóżku czytał. Bardzo [1] często usnął nie zgasiwszy świecy. Ale świeczka była rano zawsze [2] zgaszona

[1] velmi, [2] vždy.

i ów[3] uczony nie mógł pojąć, kto mu taką przysługę czyni. Chcąc się o tém przekonać[4] zostawił raz świeczkę nie zgaszoną i udawał,[5] że śpi, ale przymrużył tylko oczy i czekał, co daléj będzie. Ledwie kilka[6] minut tak spokojnie leżał, gdy jego ulubiony[7] pudel, który w kącie spoczywał, wstał a łapą świecę zgasił. — Dowcip psów dochodzi czasem do wysokiego stopnia, tak że ludzi w podziw wprawia.[8]

[3] onen... nemohl pochopiť. [4] přesvědčiť. [5] předstíral, stavěl se, jakoby; [6] několik. [7] zamilovaný. [8] vpravuje, uvádí v údiv.

Pan i pies.

Przez Ign. Krasickiego.

Pies szczekał na złodzieja, całą noc się trudził —
Obili go nazajutrz,[1] że pana obudził. —
Spał smaczno[2] drugiej nocy, złodzieja nie czekał.
Ten dom okradł — psa zbili za to, że nieszczekał.

[1] nazejtří, [2] chutně, smak, -ować.

Cena[1] drobnostki.

K. Brodziński.

Kto garstką ziemię[2] znosi, góry się doczeka.
Z kropli[3] za kroplą z czasem uzbiéra się rzéka.

[1] = wartość, [2] zemi hrstkou = v malé hrsti. [3] krápě = kapka.

b) Azbuka.

§ 8. Tato má písmeny v tomto, od abecedy odchylném pořadí. Typy ležaté představují zároveň písmo psací, které najdeš v příloze.

А а, А а — a;
Б б, Б б — b;
В в, В в — v;
Г г, Г г — g (h);
Ґ ґ — g;
Д д, Д д — d;
Дь дь, Дь дь — ď;
Ђ ђ Ђ ђ — dź;
Е е, Е е — e (je);
Ж ж, Ж ж — ž;
З з, З з — z;
И и, И и — i;
І і, І і — i;
Ї ї — ji;
Й й, Й й — j;
Ј ј, Ј ј — j;
К к, К к — k;
Л л, Л л — l;
Љ љ, Љ љ — ľ;
М м, М м — m;
Н н, Н н — n;
Њ њ, Њ њ — ň;
О о, О о — o;
П п, П п — p;
Р р, Р р — r;
Рь рь, Рь рь — r' (ř);
С с, С с — s;
Т т, Т т — t;
Ть ть, Ть ть — ť;
Ћ ћ Ћ ћ — tj = ć;
У у, У у — u;
Ф ф, Ф ф — f;
Х х, Х х — ch;
Ц ц, Ц ц — c;
Ч ч, Ч ч — č;
Џ џ Џ џ — dž;
Ш ш, Ш ш — š;
Щ щ, Щ щ — šč;
Ъ ъ, Ъ ъ — jer;
Ы ы, Ы ы — y;
Ь ь, Ь ь — jeř;
Э э Э э — e;
Є є — je;
Ѣ ѣ, Ѣ ѣ — ě (je);
Я я, Я я — ja;
Ю ю, Ю ю — ju;
Ѧ ѧ — ę;
Ѫ ѫ — ą;
Ѩ ѩ — ję;
Ѭ ѭ — ją;
Ѳ ѳ, Ѳ ѳ — f (th).

Abyste se azbuce snadněji naučili, zapamatujte si: azbuka jest písmo řecké něco pozměněné a doplněné, nyní tvarům latinky přispůsobené. Tato okolnost a řecká výslovnost jsou toho příčinou, že některé tvary písmen představují jinou hlásku v abecedě, jinou v azbuce.

1. Stejné tvarem i zněním jsou: A, E, O, I, J, 3, K, M a původní T, jež prodloužením krátkých nožiček dostalo typ *m̄* neb ш.

2. Tvar abecedy, ale jiné znění mají v azbuce: *B* (poněvadž se již za dob cyrilských jako *v* vyslovovalo). *C* (řecky σ, ς, c). *P* (řecky ϱ, po Н (původně Н, povstalo z *H* (étha) jako *i* vyslovovaného). *П* či п (ř. π), Х (ř. χ); Д, д, *g* (ř. Δ, δ). *H* (původně Н, ř. Ν ν). **У** řecky *ov*, původně **оѵ**, neb **оу**, též **ȣ**, po vynechání o zbylo **ѵ** = y).

3. Pozměněné tvary řecké: Ц ц ze ϛ, Г г z *Γ* γ, Ф z *Φ* φ, *Θ* řecké théta, jako tf či f vyslovované.

4. Slovanské novotvary za zvuky v řečtině neobvyklé: Б, Ж, Ч, Ш, Щ, Э, Ѣ, Ю, Я, ъ ь, pak **Ѧ** a **Ѫ**, **Ѩ** a **Ѭ**.

Novodobé tvary: pro rusínštinu **Є** є, **Ї** ї, pro srbštinu Ђ ђ (klička dole zavřená ukazuje na zavřené d [dž]), Ћ ћ (klička otevřená na otevřené c [ć]) a *Џ џ*.

Cvičení 7. Číst a psát azbukou naučíte se za několik hodin: pamatujte si původ písmen, opisujte dle tohoto původu a dle azbuky a pak čtěte a opisujte tato slova:

Баба, азбука, забава везмеме, мальба, вода, Гоголь, зима, жок, муж, колено, жена дѣд, дѣлати, будете, тата, мама, шишка, наш, тѣшиме се, слава, глас, послати, поп, пан, пашну, сусед, Ҏарвара, Варшава, Варта, щика, щести, рыба, быти, вырыти, муха, слух, ходити, гох, яма, к ня, хувѣ, вѣдѣти, Филип, фiяла, Мар'я, твоя, п'ю, милую, жирафа, защищающiй (zaščiščajuščij = ochraňující, ruský šibbolet). — Конь, кадь, кость, бѣжеть, жить, коньки (ь jest znaménkem změkčovacím), дубъ, рабъ, изъ всѣхъ рабовъ, объискъ (ъ jest němým, pouhým znamením tvrdosti neb mužského rodu), ѣзда (vr. jezda), їзда (mr. jizda), есть (vr.), єсть (mr. jesť), эсть (vr.), ест (mr. = est), югъ (vr.), југ (s.), ѣду (vr.), їду (mr.), једем (s.), иду, idu (vr.), iду (mr.), идем (s.), чай (r.), чај (s.), пей, пой: бойиштѣ = бойще = боїще.

Cvičení 8. Дразі краяне! Учме се слованскым языком Познавейме тото дѣдицтві праотцов в єго красе, спанилости а розманитости. Єст то кленотнице покладов невычерпаных а невычерпателных. Вше то єст маєткем Вашим, єстить сполумаєткем вшех слованскых кменов. Рика се: Колик умиш языков, толикрат йси чловѣкем. Познав але слованске языкы вшехны, нестанеш се толикрат чловѣкем малым, ныбрж чловѣкем великым.

9. **Rabòtnicy i pětùch.**

(Ruské — českým pravopisem.)

Chŏžàjka[1] pŏ nŏčàm, kak tòl'ko zapŏjòt pětùch,[2] budiła rabòtnic[3] i sažàła[4] ich za rabòtu. Rabòtnicam pŏkazàlŏ-ś[5] ètŏ ťažełò[6] i ŏňè vzdùmali[7] ubiť pětuchà, štòby on ňe budił chŏžàjku. Tak ŏňè i sděłali. No im stàło chùže,[8] pŏtŏmù što[9] chŏžàjka bojàła-ś prospàť i ješčò ràňše prèžňàvo[10] stàła pŏdnimàť[11] rabòtnic.

[1] hospodyně; **хозяинъ**, **-яйство**, hospodář, -ství; slovo jest tat.-tur., sr. hodza; [2] kohout = schv. piëtao či pétao, sl. petel(in); **пѣтýхъ поëтъ**: pojë-*t* (poznámka 8 ku cvič. 10.) = pěje, kokrhá; **пѣть** — pěti, ale **пою** = pěju; též tak **рыть**, **póю**, **мыть**, **мóю** atd. [3] dělnice: **робúть**, **робóта** = tělesná práce, **рабóтникъ**, *-ики* = dělníci, **-ица**, *-ицы* = dělnice; [4] sázela, usazovala je; [5] ukázalo — *se*, uzdálo se. Zvratné *ся* (= se) přivěšuje se vždy ku slovesu; končí-li toto samohláskou, říká se místo *ся* pouze *сь*: **кáжется**, **показáлся**, **кáжете-сь**. [6] těžko, [7] usmyslily si; **дýмать** = mysliti, sr. zadumaný = zamyšlený, [8] než jim nastalo hůře; **худóй** = zlý, **хуж-ше**, **хýже**. [9] potom (= pro to), že; [10] raněji *než* dříve; **прéжній** = dávný, dřívější, **прéжняго** = dřívějšího, t. j. *než* dříve. [11] podnimati či zdvihati = burcovati.

Рабóтницы и пѣтýхъ.

(Ruským pravopisem.)

Хозяйка по ночáмъ, какъ тóлько запоётъ пѣтýхъ, будѝла рабóтницъ и сажáла ихъ за рабóту. Рабóтницамъ показáлось это тяжелó и онѣ вздýмали убѝть пѣтухá, чтóбы онъ не будѝлъ хозяйку. Такъ онѣ и сдѣлали. Но имъ стáло хýже, потомý что хозяйка боялась проспáть и ещё рáньше прéжняго стáла поднимáть рабóтницъ.

10. Лисица и виногрáдъ.

Лисѝца увѝдѣвъ на стѣнѣ сáда прекрáсный зрѣлый[1] виногрáдъ,[2] захотѣла имъ полáкомится.[3] Онá стáла прыгать[4] нá стѣну, но[5] не моглà егó достáть, потомý что онъ ви

[1] zralý, viz níže созрѣлъ = uzrál, [2] hrozen, stsl. grozn i grozd (vino-g r o z d, z čehož vino g r a d), jhsl. grozd i groždje (coll.), mr. hrozno, p. winogrono (grozd-no). [3] zmlsati si na něm; lak-omý = łakající po něčem, tudíž též mlsný, [4] skákať; sr. pryž, pružeť, pružný, [5] ne-ž, ale,

сѣлъ слишкомъ [6] высо́ко. Отходя́ [7] говори́тъ [8] лиси́ца: Я не хочу́ [9] виногра́да, онъ ещё не созрѣлъ — онъ о́чень [10] ки́селъ.

[6] příliš, [7] jako výše »uviděv« užíváno — (též v jiných slov.) — příslovkově, bez shody rodu, [8] hovoří. Pamatujte: ruština zachovala v 3. os. jedn. i množ. č. *t*: on nese = ňesët, oni nesou = ňesut, on chodí = chodit, oni chodí (mor. choďá) = choďat. [9] Nechci. [10] velmi (slovo to jen v ruštině; původu neznám).

Lisìcă i vinŏgràd.

(Česká transskripce.)

Lísìca, uvìděv na stèně sàda prekràsnyj zrěľyj vinŏgràd zachŏtěľa im pŏľàkŏmiťśa. Onà stàla prỳgať nà stěnu, no ňe mŏgľà jevò dŏstàť, pŏtŏmù štŏ on višèľ sliškŏm vysòkŏ. Otchŏďà gŏvŏrìt lisìca: Ja ňe chŏčù vinŏgràda, on ješčò ňe sŏzrèľ – on òčeň kìseľ.

§ 9. Rozdělení hlásek: *a*) samohlásky, *b*) souhlásky.

Samohlásky dělíme: na široké (tvrdé): a, ą, o, u, y, ę, э, ъ a na úzké (měkké): i, e (ï, є) ě, ѣ, ь: na dlouhé: á, ó, (ů), ú (ou), í, é, ý aneb krátké. Pak mohou býti prejotovány (prejerovány, změkčeny): polština to naznačuje předrážením *i*: ia, ią, io, iu, ię, ie, ruština zvláštními znaky: я, ë, ю ѣ, (e, u, za ně mr. má) є, ï.*) Tím stávají se široké samohlásky měkkými (nikoli dvojhláskami) a měkčí předcházející souhlásky.**) To jest velmi důležito ve všech slovančinách.

Podle ústrojí mluvidlového jest *a* hrdelnice, *i* podnebné (palatální), *u*, *o* retné, ę, ą nosovky.

---

*) *I* není vlastně schopno prejotace v tomto smyslu; naše jich, mo-ji místo ich, mo-i má jinou příčinu. Sr. § 28.

**) Je-li předcházející souhláska o sobě měkká (palatální): *š*, *č*, *ž*, *ř*, *šč*, *c* (v polštině *l*), nevyznačuje se prejotace: duša místo dušia, ruce místo rucě, zadaču místo -čiu, ulica místo ulicia: maloruština činí výjimku při *c*: píše улиця, òвця, ôтця vyslovujíc ulića, vivća. улицю ulića atd. Polsky píše se wola, króla, poněvadž *l* jest měkké (tvrdé jest *ł*), za to musí se rusky psáti короля́, во́ля, poněvadž л jest tvrdé. — Musíme tedy transkribovati: Koroľa, voľa, car'a, voňa, nikoliv korolja, carja, vonja, to by vedlo k nedorozuměním a zlému vyslovování. Prejotované vokály sluší rozeznávati od dvojhláskových: konia, -iu, -ie = koň-a, -i, -ě, kdežto bicie, bicia, biciu = bití (dlouhé *í* následkem kontrakce).

O souhláskách mluvíme v § 26 sl.

§ 10. Z hlásek skládají se slabiky. Každá slabika musí míti samohlásku (též dvojhlásku) co základ (kostru). V některých slovančinách konají ten úkol souhlásky *l. r*. jež proto slovou polosamohláskami či slabikotvornými souhláskami. Slabiky končící samohláskou (slá-va) zoveme otevřené, končící souhláskou (sek-nul) zavřené. Ze slabik tvoří se slova: při nich rozeznáváme kmen a koncovku. Slova mužové. choditi mají kmen muž, chodi. Tento kmen povstal z kořene. Pro chodi jest kořenem: ched. žijící v našem šel. polské szedł místo chedl. Z kořene ched povstalo stupňování chod a od toho veliká řada odvozenin. na př. chůze, scházeti atd.

§ 11. Výslovnost a pravopisy. V jazycích slovanských jednotlivé písmeny vůbec stejně se vyslovují; na př. a, b, c. s, z, č atd. zní stejně. Jen některé aneb někdy se poněkud jinak přibarvují. Takové úchylky jsou buď jen nahodilé a vnější aneb mají příčiny vnitřní, zvukoslovné. Ony se také mnohdy vyznačují pravopisem.

Pravopisem či (pol.) pisovnou nazýváme spůsob značení hlásek ve slovích. Pro slovanské jazyky platí vůbec zásada: Piš, jak mluvíš! Dochází tedy výrazu různost výslovnosti. Kromě toho se pro značení týchž zvukuv používá často jiného způsobu diakritického: č. cz: ď. dž. dj. gj, đ, nie, ně, nje. nehledě k různosti abecedy.

Tyto dva monenty jsou tedy příčinou rozdílův v pravopise. Přes to mají vžecky slovanské pravopisy stejný ráz; jsou dle řečeného fonetické (zvukové). jen mimotně ohledům etymologickým (původu slova) vyhovujíce: svatba od kmene svat mělo by se dle výslovnosti [foneticky] psáti svad-ba); jen srbskochorvátština provádí zásadu fonetickou důsledně, píšíc slatka, srpski místo sladka, srbski: maloruština má pravopis fonetický a etymologický vedle sebe.

Co do výslovnosti padá však na váhu nejen výslovnost hlásek, nýbrž hlavně zbarvení slabik. rhytmus (přízvuk. kvantita) slov a modulování hlasu vůbec. V tom směru jazyky slovanské dosti značně se rozcházejí. A tak právě výslovnost stává se momentem. který znesnadňuje vzájemné dorozumívání. Tu třeba. aby ucho

navyklo zvláštnímu zvukovému a rhytmickému zbarvení, a to se usnadní, když jsme byli na ty zvláštnosti upozorněni. Proto o nich pojednáme poněkud obšírněji a podrobněji. Kdo nemá příležitosti slyšeti rodilé Slovany, čti aspoň hlasitě pokoušeje se o správnou výslovnost.

Pamatujte si

a) spojky a příslovky často užívané.

a, ***i*** = (p.) a, i, (r.) да, и (a, i, та, же) — (schv.) i, pa, *ter*[1]) — (sl.) i, ***in***, ino, ***pa***(k), tudi;

také, *též* = též, także, tudzież — также (тай, тайже) — ter[1], takodjer[1] — ter, tudi, patudi;

ale = ale, lecz, raczéj — но,[2] *a* (але) — *a*, ali, no — ali, *a*, pa(k), toda;

aneb = albo, czyli, lub — или (áбо), -ili, -ali;

přece = przecież, wszelako, atoli — всётаки (однáко) — ali, ama[3] — vendar, -le,[4] toda (to-da = a to-li);

že = że, iż(e) — что̆ (що) — *da*, gdje, što — da;

aby = aby, ażeby — чтóбы, дáбы (абы́, щобы́, жебы́) — da[5], ne bi li, dabi;

jestli = jeśli — éсли, éжели (колú, еслú) — ako, kad, da — če, ako, kobi;

neboť = boć, (al)bowiem[6] — ибо, (бо) — jer[1], jerbo — kajti, saj, zakàj;

poněvač = ponieważ, gdyż — такъ какъ, потому́ что (понéже,[7] позаяк) — jerbo, jer, budući da — ker,[8] ko, kot;

když = gdy, kiedy — когдá (коли) — kad(a) — ko, ako, kèdar;

ačkoli[9] = chociaż — хотя́ (хоч, хотя́й) — budi, akoprem, budući da, premda[10] — dasi[11], če tudi, čeravno[12];

[1] Ter, jur, kadar, jer místo též, już, kadaż, jež(to) — *ž* přestrojeno § 29.; [2] sr. české ne-ž, schorv. ne-go vedle no; [3] a-ma z italského *ma*; [4] vém - da - ž(e) - le(n) = vím, žeť jen; [5] přelož si česky *ať*: hoću da pišeš (chci, ať píšeš) = chci, abys psal; [6] al — bo — wiem = neboť vím; [7] po - ně - že = po — to — že, v češtině vloženo sesilovací -va, sr. mor. skrze-va; [8] = kež, totéž co *ko*; v témž smyslu užíváme jakož, jelikož; [9] v dial. choť, choč; [10] prem-da = přímo, přes to, že, ako - prem = ač přes to; [11] da-si = ať-si; [12] če - tudi = wenn auch; če - ravno = wenn gleich (germanismy); tak užívá se komaj = kaum, sotva. *Če* srov. s naším *a-č*(e).

*

ještě — jeszcze — ещё (éще, ще) — jošte, *još* — *še*;
již = uż — уже́ (вже) — jur,[1] *već*(e)[13] — (u)*že*, urè,[1] več;
vždy = zawsze, zawdy — всегдá (завсї́гди) — svagda, vazda — vsegdar, vselej;
jenom (le) tylko — то́лько — samo — le samo;
velmi = bardzo,[14] dužo — о́чень, весьмá (ве́льми, богáто) — veoma, vrlo — jáko[15], zeló;[16]
proč? = dla czego, czemu — почему́ (чо̀му́) — zášto,[17] čemu — zakàj,[17] čemu?
nyní, teď = teraz[18] — нынѣ, тепе́рь[19] — sad[20] — sedàj, zdaj.

[13] već — veť (veť on prišel, r. вѣдь, mr. навѣть, vždyť); [14] hláskový překlad: brzo, mr. бо́рзо, jhs. brzo = rychle; [15] jak, *a*, *o* = silný; naše jak — kak; [16] starosl. zělo; [17] za (= pro) *co*; [18] ten raz; [19] teď prv; [20] sad, sed-(aj) = teď srv. posa(va)d, posud. — Mnohé z těchto částic užívají se též v jiných slovančinách, než naznačeno.

b) Pomocná slovesa.

Jsem — (r.) есмь, еси́, есть, есмы́ (есмо), есте́, суть — (schv.) jesam (sam), jesi (si), jest (je), jesmo (smo), jeste (ste), jesu (su) — (sl.) sem, si, je (duál: sva, sta, sta), sme, ste, sô.

V ruštině vynechává se[1] toto pomocné sloveso (я ходи́лъ, ты здоро́въ, Москвá столи́ца Росси́и — já jsem chodil, ty jsi zdráv, M. jest stolice). Užívá se jen суть a pak есть, toto abstraktně ve smyslu něm. es gibt, pol. a mr. ma, nie ma, na př. есть городá jsou města, е́сть-ли у васъ кни́ги jsou-li u vás — máte-li knihy,[2] nie ma go w domu, není doma. в Австрáлії є (есть) го́лубы, але кур'нії) нема нїяких.

Tak bývalo patrně i v polštině,[3] která z původních forem zachovala pouze jest a są; ostatní osoby tvoří, přivěšujíc ku jest osobní koncovku: jest-em, -eś, jest-eśmy, -eście.

Byl jsem = Był-em, -eś, я былъ, ты былъ (я був) — ja sam bio, bio sam — jaz sem bil, bil sem.

[1] Nikdy ale v srbštině: ona mi dala — ona *je* meni dala. [2] Místo já mám, ty máš užívá rušt. i schorv.: у меня (есть); у меня, у тебя ножъ, книги, u mene jest knjiga, u tebe su knjige. [3] A jest doposud v mor. slz. nářečí: ja (joch) jest aneb ja sem je, tyś jest, mysmy su, vyste su; ja sem (su) není, my su není.

Nejsem = (p.) nie jestem. (r.) pouze нѣтъ (нѣ, нї) = nem. schv. nisam, nisi, nije . . . . (sl.) nesem, nesi, ni (nije).

Nebyl jsem = nie byłem — я не былъ — nisam bio — nisem bil.

Mohu = mogę — могу́ — morem i mogu — morem (možem).

Musím — muszę, jestem (po)winien — я до́лженъ (я повинен, му́шу) — moram.[4]

Chci — chcę — хочу́ — hoću, ću (nechci = neću) — hočem (nechci = nočem).

c) ***Kázati***, původně a sl. — ukázati, r., p., sl., schv. po-(u-)kazati, pak nabylo významu mluviti a rozkazovati: vr. сказа́ть, mr. каза́ти, ch. kazati — mluviti: puvodnímu významu odpovídá r. ка́жется = (příslovkově кажи́сь) ukazuje, zdá se.

[4] *s* přestrojeno na *r*; sr. mor. mosím, mosel i mušal. V dial. užívá se mus*e*ti nepřechodně, musiti přechodně, primusili — primutili někoho. Miklosič míní, že slovo to souvisí s morem (možem). Jihoslov. má v 1. os. místo *-u* vždy *-em*: nesem, nesu, píšem, píšu, kunem, klnu, tučem, tluku a tak i mozem a morem.

2. O výslovnosti zvláště.

A. **Zvuky v češtině neobvyklé**, během času zaniklé:

§ 12. a) Polské nosovky (sr. § 39.): *ę* zní jako nosem vyražené, dohromady smoucené *en*, před retnicemi *em*: tęgi (tuhý), tępy (tempy — tupý): dembu: ą zní takověž jako *on* a *om*: prąd, dąb: na konci slov a před *l* zní obě téměř jako *e* a *o*: Kocham matkę, z matką, jął (joł = jal).

b) Polským změkčeným sykavkám ć, ś, ź (§ 7., 16.) odpovídá v ruštině ць, сь, зь. V obou jazycích*) měkčí se pak sykavky c, s, z na ć, ś, ź, stojí-li před *i***) aneb před

*) Též v našich moravsko-lašských a slezských nářečích.

**) Co do *i* *Mr.* nápadně se uchyluje. Toto měkčení a měkčení vůbec nastává pouze před ї, ne ale před *u* a *i*: сила = syła, ale сїно = šino.

samohláskou prejotovanou, aniž jsou opatřeny znaménkem změkčovacím: (p.) siła = śiła, cis = ćis (tis), ziemia = źem'a, (mr. et.) сьно = śino, руцѣ = rući, ôвця = vivća, въ Празѣ = v Praźi.

Toto měkčení sykavek děje se v pol. a maloruštině i tehda, když jsou od dotyčné měkké samohlásky odděleny souhláskou: światło, źle (adj. złe), kość (místo koštь), poślę*) — цьвітка, сьвіжке.

Poněvadž české *ci* ve chlapci musilo by se polsky vysloviti jako ći — nesprávně — tož píšou Poláci a Rusi *cy*: chłopcy, купцы. Totéž platí o *s*, *z*.

V ostatních slovančinách tohoto měkčení sykavek není. Jihoslovančina (v nemnohých slovích) zachovala pouze *ć* (též tj neb ch, ћ psané) a dź (psané vubec dj, gj, neb đ, ђ): smrću, ići, pasući, Ivičić, gospodjica (slečna), ládja neb lagja (loď), gjak; naproti tomu: djed, djeca téměř jako děd, děca (= děti)**) se vyslovuje (diete = dítě jako dijete).

c) Ruské щ = šč spojeně jako jedna hláska vyslovenému: щитъ, (p.) szczyt, (č.) štít, (jhsl.) štit, щёдрый.***)

d) *Ł* či л a *lj* či ль. Polské a ruské *ł*, л vyslovuje se (jak ve východní Moravě) temně, přibližně jako *e* a to takově, že jazyk se přitkne k zubům. Ruské a jihoslovanské lj, ль a (ač ne tak durazně) polské l zní měkce, jak ve slovenském učiteľ a vlaském gli (při článkování dotkne se jazyk podlebí). Spisovná čeština nezná ani tvrdého, ani měkkého, jihoslovančina nezná tvrdého *l*.

e) ъ a ь, v staroslovančině neurčité krátké samohlásky (dnes v bulharštině obživlé) jsou pouze diakritickým znakem, ono tvrdosti, toto měkkosti.

---

*) Sr. ve spisovné češtině: po-šlu, puštěn, dříve též všude.

**) *Dj* = d (*dž*) všude vyjma *dje* odpovídající ruskému дѣ; ale v nářečích i tu se džeká, tedy dzed, dzeca. Sr. § 32.

***) Štědrý pochází od zaniklého štěditi = šetriti, srov. oštídati, asi rozpakovati se, oštídaý. (pol.) oszczędzić, (sch.) štéditi, (r.) щадить.

11. Jak powstały ptaki śpiewaki.

(Legenda ludowa, wyj. z »Królowa niebios«.)

(P.) Pan Jezus rósł pod okiem Matky Swojej i między ludźmi przebywał jak człowiek. Z dziećmi rówieśnikami[1] bawił się pospołu jak dziecko. Dla zabawki z niemi ptaszęta[2] z gliny lepiał i puszczał je na powietrze[3] a one z rąk jego wylatywały żywe z piosnką radosną, zaś te, co inne dzieci ulepiły, pozostawały martwą gliną.

Tak z Jezusowych rączek wyleciał słowik i sikora, i sowa s ptasiemi skrzydłami a kocim[4] łbem, którą niezgrabnie[5] zlepiły małe żydzięta a którą na ich prośbę Pan Jezus życiem obdarzył, aby uciechę z tego miały.[6]

[1] vrstevníky. [2] ptáčata, ptak i ptach (ptaszek, kořen: pъtъ, z toho č. ptenec, póta, pútička), r., jihosl. ptica, ptucha (vtič, tič neb ptič sl.). [3] i v češtině lidové povětří = vzduch, [4] kočičím, kot = kocour, [5] neohrabaně, [6] potěchu, potěšení.

12. Ljubuša, kneginja češka.

(Nadaljevanje.)

Kadar je ljudstvo stanovitno[1] pri svoji želji[2] ostalo, je pregovorila Ljubuša: »Naj bòde! Na noge,[3] k vodi, ki se ji Bèla pravi; tam bôte[6] našli pri vasì[4] Stadici njivo in na nji možá, ki orje s dvéma brézastima[5] vóloma. Tà naj bô vaš knéz. Vzemite s sebój mòjega konja sivca, tà naj pred vami teče;[6] tà bô[6] možá zagledal in vam po hrzanju in drugih známenjih oznanil, da je on, kterega íščete.[7] Našli bôte svòjega knéza, ko bò na železni mizi[8] obédoval«. Možjé se na pôt[9] podajo in tretji dan nájdejo možá na njivi, ki s dvéma brézastima vóloma orje. Konj začnè hrzati in pade na zemljo pred kmetom, ki se je klical[10] Přemysl. Ljubušini poslanci mu tedàj kneževsko suknjo in plašč, pokázejo in mu oznanijo, kar[11] jim je bilo naročeno. Přemysl pa lésko-

[1] pol. stanowczo = rozhodně. [2] želati = přání. [3] Vzhůru! [4] vsi, [5] strakaté jak bříza. [6] sr. (u)teče = běží: bô místo bode zagledal… = bude viděti a oznamovati: bòste či bôte (bodete) našli = najdete; fut. tvoř se s příčestím. [7] hledáte. [8] r. puť — pouť = cesta. [9] míza místo mísa = stul. [10] čslov. volal = jmenoval. [11] *co* jim poručeno.

vico, ki jo je v ròki imél, v zemljo vtakne[12] in voli razpreže rekòč: Vrnite se,[13] od kòder ste prišli.« Pri tem se voli k oblakom vzdvígnejo in tam v višini krátek čas visijo. Skoro pa se spustijo, in vnídejo v pečino,[14] ki se kmálu[15] zaprè; in glej, iz pečine vre vodica! Pa léskovica, ki jo je bil Přemysl v zemljo vteknil, je koj[16] zeleno listje in tri mladike pognala; tudi trijè lešnjiki[17] se pokazali. Poslanci Ljubušini sò ostrméli: več pa še so se začudili,[18] ko je kmet plug prekucnil, na lemež kôs kruha[19] in sira djal, da bi obédoval, in tudi poslance povabil.[20]

[12] vetkne, [13] vrniti, vrnoti = vrtnouti = vrátiti se: mr. **вернути**, **вертáти** tak obrnoti — obrátiti, vrtěti se — otáčeti se. [14] vnidou (vejdou) v pečeru (jeskyni). [15] brzy zavře, [16] hned, [17] lískové ořechy, [18] víc pak ještě jsou se zadivili (místo v e č lépe b o l j), [19] kus chleba, [20] pozval.

B. **Výslovnost od češtiny odchylná.** Příčiny těchto odchylek jsou:*)

§ 13. a) **Zaměňování hláskami příbuznými**, zejména *g* a *h*, pak *v*, *u*, *l*, *o*.

aa) Původní *g* přešlo u Čechův, Malorusův (a Lužičanův) šmahem na h: (č.) oheň, hlava, roh, (mr.) ohoň, hołova, rôh, (vr.) ogòň, gołovà, rog, (p.) ogień, głowa, róg, (jhs.) oganj (= vatra), glava, rog.**)

bb) *V*-*u*. V českých dialektech říká se děuka, lauka. Tak S l o v i n c i vyslovují *v* šmahem jako *u*: voda uoda, lev leu, Tavčar Taučar, M a l o r u s o v é jen k o n c o v é a p ř e d s o u h l á s k a m i stojící *v*: пав pau, душов dušou, вовчек vouček, ходив chodyu. Opačně píšou a vyslovují Malorusové *u* náslovné po samohlásce jako *v*:***) **був у його, була в його, могу вчити ся, можеш учити ся, встав уже, встала вже.**

*) Vedle pohodlnosti při článkování a nehledě ku vlivům sousedních jazykuv a jiným nahodilostem. Tak na př. Poláci a Rusové rádi vyslovují *k*, *p*, (*t*) s přídechem: *kh*, *ph*, (*th*).

) V polštině jsou četné výjimky: hańba, druh, hojny, wahać się atd. Též Vruština někdy, zejména na konci dává slyšeti h: hospodh, boh a j. — I *h* a *v* se střídají (hanácké: hopica a vopica); jestiť ono hrdelný, toto retný druh hlásek vanutých. Nepodivíme se tedy, že koncovka příd. jm. **-аго zní ve Vruštině -avo či -ovŏ: **дóбраго** — dobravo, **глухáго** = gluchóvŏ.

***) K zamezení hiatu; podobně děje se se spojkou *i*: **була й она, був і ôн.** Z téže příčiny naše *s* = *з* nalézáme ve formě: *із*, *к* a *до* ve formě *ік* a *ід*.

Srbochorvátė pak náslovné, před souhláskou stojící *v* nahradili veskrz hláskou *u* i v písmě: vnuk unuk, vzala uzela, vstáti ustati, udòvica, ulaziti (vlaziti = vlézti, vstoupiti).

cc) Moravští Slováci vyslovují *l* téměř jako *v*, na konci jako *u*: była (byuva), łuka [(v)úka], był byu. Tak šmahem (nyní arci více v prostomluvě) u Slovinců v: bil biu, bila biua, platno puatno, volk vouk vlk, poln poun pln; u Malorusův jen koncové a před souhláskami stojící *l*: далъ dau, волкъ vouk, долгій douhyj.*) Srbskochorvátšina provádí i tuto proměnu důsledně a to i v písmě: každé **koncové** (z počátku tvrdé, pak dle obdoby i původně měkké a nyní většinou i slabiku v středosloví zakončující) **l** přechází na **o**, každé kmenové **slabikotvorné l** na **u**: bio bila, orao**) orla, voo staženě vò vola, sô soli, priestò-n, grad. prestol ný, paoca pal-ca, gr'oce grl-ce (hrdl-ce, hrdelce), ba i prionuti místo pri-lnuti, ožica lžica (mor. užica, ľyžka), umr-o umrla, tr-o trla — vuk (sl. volk, vysl. vouk), vuna, puki tusti, tući (tlouci),***) gut-ati (hlt-), puž (plž), puzati (plzati).†)

13. Vježba.

(Sch.) Ocat je kiseo, jabuke nisu kisele, ali sladke. — Kupio sam knjigu kod[1] knižarja. Prodao sam udòvici vučju kožu, ona mi je prodala ovčju vunu. Moj unuk jest veoma (vrlo) ùljudan.[2] Muči,[3] što lažeš? Kunem se bogom, to je istina. U gostionici je čitaonica, ali nije dvoràna. Koliko ste dužni gostioničaru (krčmarju), treba da platite dug. Konj vuče kola (= voz, taljige). Sluga uzeo vreću[4] i metnuo ju

[1]) Kod (složeno z: ku-od) = *u*; [2] v-ľud-ný vlídný. [3] Mlč, co lžeš — istina = pravda. [4] čsl. vreca, vrecko = vzal měch.

*) Ve fonet. pravopise píše se tu в místo л, tedy вовк, дав довгий, tak ходив za ходилъ, був za булъ.

**) Za naše vsuvné *e* má Schv. vždy *a*.

***) Čsl. plk, tlstý, tŕcti, dlh, hlboký atd.

†) Tyto dvoje proměny hlásek jsou v Schv. nejdůležitější úchylkou; jich znalost je veliký krok ku rozumění.

sebi na rame. Udovče, za što[5] tučete djecu?[6] Djeca neka obuku novo odielo. Treba da izpunite svoju dužnost.[7] Htjeo (htio) sam danas ići u pozorište,[8] nabavio[9] sam kola, dobio sam ùlaznicu[10] na prvom mjestu, ali pozorište bilo prepunjeno. Pop viknuo[11] pun blaženstva: Hristos voskrèse i suze njemu lile niz[12] njegovu bielu bradu. Víla je žena krasna, obučena u bielo, imajuća dugu kosu,[13] oči kak munja,[14] glas mio i blagozvučan. Dao ti bog zdravlja, živio narod češki, živili Slavjani! Nisam mislio,[15] da ovu knjigu pročitate. Učinio bih vam vrlo rado, što želite, ali rekao[16]) sam vam, da moram putovati u Zagreb. Ptica uznesla se u plavetni[17] uzduh.

[5] proč. [6] djeca kolektivum — dětva, děti: stejně braća, gospoda (bratří, páni): skloňuji se dle: riba: výrok v pluralu: djeca obuku (diete obuče). Od mláďat tvorí se kollekt. na *-âd*: ždrebâd, prasad (f., sr. havěď). [7] povinnost. [8] divadlo. [9] objednal, [10] vstupenku. [11] srv. povyk, křik. [12] dolu po jeho, [13] kosmu či kosu = splývající vlasy. [14] молнія = munja = blesk. [15] Nemyslil jsem: negace vždy u pomocného slov.: podobně ja *ne* bih bio = nebyl bych. [16] Podobně: mogao, pasao, pekao, išao, prošao, jako čsl. mohel, pásel, pekel atd. Toto *ao* stahuje se obyčejně na *ô*: išô, pekô, rekô. Též tak orel = orao, orô, mysl, čsl. mysel = misao misô a j., [17] plavý (též vazduh).

Tudje dobro nikako nemože biti blagosloveno.[1]

Dvie lisice — jedna bio mlad lísac a druga stara lisičina — zavúkù se noću u kokòšinjak[2] i pòdâvê pietla i kokoši,[3] sve što su našle. Mlad lísac htjeo (htio) da sve îzjedû.[4] »Nemojmo[5] jesti svega na jedan pût,«[6] reče stara lisica; »tko zna, kada nam sreća[7] opet poslúži?« Lísac neće da štogod ostavi.[8] »Zar[9] ćemo, reče, sjutra opet dólaziti amo,[10] da nas gospodar umlatî!« Kad to reče, ždere dotle, dok[11] nije pukao; samo što[12] se je živ dò jame dovukao i tad dušu pustio; a stara lisica se sjutra dan[13] vratila i — u pastulju[14] se uhvatila.[15]

Po J. Jurkoviću.

[1] Cizí statek nijak (nikdy) nemůže býti požehnán. [2] kurník. [3] kohouta i kury. [4] ať vše snědí = aby snědly; též izijû; [5] nechtějme (stě. nerodmy). [6] všeho na jedenkrát. [7] štěstí. [8] nechce cokoli (něco) zustaviti. [9] zdaž chceme. [10] sem. [11] mor. dotel, dok-el, dotud, pokud nepukl. [12] jen co = sotva, [13] na zejtří, [14] do pasti, [15] chytila.

§ 14. b) Více neb méně durazné článkování:

aa) severoslovanské *ch* vyslovují Jihoslované ne tak hrdelně, nýbrž vanutěji a vyznačují je čtenkou *h* (x): hiša хиша, hlad хлад, hvala хвала *)

bb) *ř* břinkavě vyslovované mají s námi jen Poláci, jen že v polštině zní méně břinkavě, brzy jako ž. Avšak už na Moravě a na Slovensku, zvláště pak v ruštině zní měkké *r* nebřinkavě jako v jedno změžděné *rj*;** v jihosl. není pak již většinou rozdílu mezi tvrdým a měkkým *r*.

cc) aby ruština a jihoslovančina učlánkovala měkkost (palatální) retnic b, m, p, v (o sobě nezměkčitelných), přikládá k nim ль či lj: děje se to, když se tyto hlásky slily (změždily) s *j*: земля́, кор/о́ль, кро́пля — gróblje (hrobí, hřbitov), dremljem (dřímu), krvljû (krví).

§ 15. c) **Kvantita.** Dlouhé a krátké samohlásky zachovala jen čeština a jihoslovančina. Polština a ruština nemá více délek kvantitativních, naše dlouhé přecházejí tu tedy na krátké samohlásky (byk, buchať), leč by zákony zvukoslovné jiné proměny vyžadovaly (mouka, мука́, mòka, mąka: dvůr, дворъ, двôр, dwór.***)

§ 16. d) **Zobojetňování** a zatírání měkkosti:

aa) Před *i* a (původním)† *e*, pak před prejotovanými я, ю atd. měly by slovančiny měkčiti a doposud

*) Náslovné *h* není mnohdy ani slyšet: slova ta zní téměř: 'iša, 'lad, fala; totéž platí o koncovém *h*. Středoslovné *h* často zaměňuje se hláskou *v*: муха мува глухо глуво, кухач кувач.

**) Царя nezní tedy car-ja, nýbrž carj-a, proto sluší transkribovati car'a, jako zeml'a, vol'a.

***) Píše-li polština chléb, wół, śnieg, jest to sice památka po dávných délkách, dnes ale jen značkou výslovnosti: zníť ta slova: chlib, vul, śnig (§ 31.).

†) Srovnáme-li člověče a člověkem, dobře a dobré, uznamenáme, že *e* jest tu rŭzné povahy: prvé jest tu puvodním, druhé povstalo seslabením *o*: člověkom; v dobré povstalo z dobr*oje*. Jest tedy nepuvodní *e*, když povstalo z kontrakce, ze seslabení a přehlasování (svíc-e, -a), když zastupuje ѣ (seno сѣно, pol. siano), ъ, ь a nosovky (posel -сълъ, osel -ьл, zeť zięć). Původní *e* jest ono, které bylo již v staroslovančině (Е), toto jest v polštině a velkoruštině vždy měkké (ie, e): tedy melu, nelad, ves, vezete jest pol. mielę, nieład, wieś, wieziecie, za to ladne, wezmę (vъz), syn*em* (o), mat*ek* (ъ): v koncovkách máme je v 5. p.: otč*e* a pak jako sponu u sloves: peč*eš*, vez*en*, v koncovce *-te*: vezete atd.

měkčí (§ 9.) polština a velkoruština všecky tvrdé a obojetné souhlásky, lépe řečeno, vyslovuje je měkce, tedy n ň, s ś, ł ľ, v v́: nie (ňie), pił (p'il = pjil), siła (śiła), не будете (ně budětě), ziemia (źem'a), везёшь (v́ežёš), wieziesz, nie będziecie.

Měkčení před **e** přestalo naprosto u nás,*) Jihoslovanův a Malorusův: nesete, budete proti pol. a vr. ńeśeťe, buďeťe; před **i** přestalo u Jihoslovanův a Malorusův**) naprosto, v češtině všude, vyjma n, d, t: naše choďiťi, hoňiťi, ťři zní mr., jihosl. chodyty, honyty, tri. *E* a *i* zobojetnělo. Sykavky c, s, z my a Jihoslované neměkčíme ani před prejotovanými (§ 12. b).

bb) Jihoslovančina přestala měkčiti též koncové (v stsl. před zaniklým ь stávavší a po jeho odsutí změkčené) souhlásky, zejména ś, ź, ť, ď (obyčejně l a n) a čeština jí v tom následuje: oś (os), haluź (-uz), píť pít, kosť, deň, čeleď, čeljad, dan, kost. — O zobojetnění *l* a *ľ*, pak *r* viz § 12.d. 14.

cc) V češtině a jihoslovančině zobojetnělo též *y*, tato je i v písmě nyní nahrazuje (obojetným) *i*: riba (ryba). Jinak zní tato hláska temně, ponášejíc se v polštině na *e* (srov. hanácké chetil rebe), v ruštině na ui.

dd) Polština a ruština dovede i *k*, *g* (tato též) *ch* měkce vysloviti, proto píšou po nich místo očekávaného y měkké *i*: gibki, rogi, книѓть, гнӧнуть, тихій (cichy). Aby Polák tuto měkkou výslovnost při *e* umožnil, vkládá *i*: krokiem, gier (her).

ee) Zjevem opačným jest, že polština místo či, ři, ši, ži píše: czy, rzy, szy, ży (po měkké souhlásce tvrdé y!): czysty, Rzym, szydło, żyto. Avšak, ač nápadno, jest to opět též jen fonetická důslednost. Srovnejme naše šídlo a polské o-śidło, a nalezneme hned, že *ší* vyslovuje se temněji, šířeji, než śi, tedy fakticky jako šy.

14. Najświętsza Panna i wąż.[1]

(Legenda ludowa wyjęta z „Królowa niebios“.)

(P.) Było to dawno, wtedy[2] jeszcze, kiedy węże nie pełzały[3] na brzuchu, tylko nogi miały i biegać mogły po ziemi

[1] had, sr. už-ovka. [2] tehdy. [3] plzati — plaziti se.

*) Vyjma východní dialekty.

**) Areí s výjimkou *ï*, které jest střídnicí za ѣ. V jihoslov. jest i tato střídnice obojetnou: ženi (ženě) proti malor. žeňi, ťilo.

a zły duch się w nie przebiérał[4] niekiedy, gdy na ludzką szkodę czatował.[5]

Raz kiedy najświętsza Panna szła lasem zamyślona o swoim Synaczku, z za drzewa nagle wyskoczył wąż i tak przestraszył ją, że się jéj wszystkie święte myśli[6] rozsypały. Więc[7] zawołała: A ty gadzie szkaradny, za to żeś mię przeraził,[8] snuj-że się jak nitka po ziemi.

A padalcowi[9] nogi odpadły zaraz.[10] począł pełzać i piersiami w prochu legnął i od tego czasu ma wielki respekt przed najświętszą Panną czekając, czy się nad nim nie zlituje a nóg mu nie powróci.[11]

[4] převlekal, sr. úbor, úborna. [5] číhal, sr. četa, czatować = v četách na stráži býti, číhati. [6] myšlenky. [7] tedy. [8] zlękał. [9] had, zejmena slepýš. [10] wnet, hned. [11] navrátí.

15. Težákinje i pietao.

(Sch.) Gospodàrica je svaku noć, kad je pietao zàpjevao, budila težákinje[1] i gnala ih nà râd[2] Težákinjam činilo[3] se je to téžko i one su namislile ubiti pjetla, da već ne budí gospodàrice. To su i učínile. Ali zà nje bilo je jošte gorje, jer se je gospodàrica bòjala zaspati, pak je još ranije nego prije počela uznemirívati[4] težákinje.

[1] dělnice, sr. těžiti. težâk = dělník v poli, též radnik, rabotnik. [2] do práce. (IV. hl. B). [3] zdálo se. [4] uz (= vz, vzhuru) -ne-mir (= klid), tedy vz-ne-klid-ňovati, burcovati.

§ 17. e) **Etymologický původ.***) Slovinské *o*, povstalé z nosovky ą, zní táhle, smouceně, někdy jako *ou* neb *uo* (= ô): rôke okol vrata (krku) vila, s oróžjem in dèsnicô (se zbraní a pravicí); slovinské *e* povstalé z nosovky ę (= ê) zní táhle a široce, mnohdy jak e͡a, ä. *e* povstalé z jať -ѣ (= é) zní úzce, téměř jako ej, často jak i, a͡e: pêt, têti (ťať, p. ciąć) — gréh, réka, vém (grejch, rejka, vejm): mr. ѣ = ï, vr. ѣ = jä. Původní *e* bývalo a jest dodnes v polštině a ruštině měkkým (= ě) § 16.

---

*) Hanák vyslovuje *o* na čtverý, *e* na paterý způsob: kopec (vrch), kopec (kupec), kópať, roka — oni bile, one bile, one bele (byly), veselé chlapec.

16. **Délavke in petelìn.**

(Sl.) Gospodìnja je vsako noč, ko je petelìn zapél, budila svoje délavke ter ih pognala na délo. Délavkam zdélo se je to têžko in zmíslile so si petelìna ubiti, da gospodìnje ne budì. To so one tudi storile.[1] Ali bylo je za nje še huje,[2] ker se je gospodìnja bala, da zaspí, in je še zgodneje[3] nego prej délavke budila.

[1] storiti vedle činiti: stvoriti, stvora (tvor), stvar (tvor a věc), stvariti, stvaritelj = stvořitel [2] hud (r. chudòj), zlý, huje, r. chuže = huře. [3] zgoden, na, no = časný, ranný (v čas, v hod), tudíž zgod-njati se, zráti, sr. zeit-igen; zgod-iti se, přihoditi se, zgod-ba = událost, zgodovina = dějiny.

§ 18. f) **Přízvuk.** Ten má veliký význam pro výslovnost a srozumitelnost, zejmena v jazycích, kde není kvantit. Silným a jasným vyražením slabik přízvučných seslabují a zatemňují se slabiky nepřízvučné; to má za následek:

1. že přízvučné mimoděk se poněkud prodlužují, v jihoslovančině (i češtině) stávají se ba i opravdu dlouhými: rúka, prâvda, gláva;

2. že, jsou-li úzké, se sesilují: tak ve *Vr.* přechází přízvučné *e* (značeno ë) na jo:*) лицё, моё, жёны, идёте, лёгкий (licò, mòjò, žòny, iďòtě, ľochkij), podobně u několika slov ѣ: гнѣзда gňozda, звѣзды zv'ozdy, сѣдла śodľa, цвѣлъ cv'oł (kvetl);

3. že nepřízvučné stanou se nejasnými, zejmena ve Vr. *o* a (prejer.) *a*: головá — găľavà (*o* tedy krátce mezi *o* a *a*.**) ýлица = ùlica; podobně nejasně zní ѣ.

*) Arci ne vždy, pravidelně na konci slov, v koncovce -ёте, po ц, ж, ч, ш, щ zejmena následuje-li tvrdá souhláska.

**) Varujme se však vyslovovati čisté a, vyslovujme raději *o*, jak Rusové v nářečích sami činí. Při transkripci nebudeme tedy psáti: găla và, nýbrž goło và. Temný tento zvuk značíme tedy ˘—, přízvuk v azbuce stojatou čárkou ', jinak ležatou, nejde-li o vyznačení rúzných druhuv (jihosl.) přízvuku.

17. Пчелá и гóлубь.

Пчёлка упáла[1] въ вóду и стáла тонýть. Гóлубь сидя́ на дéревѣ[2] сжáлился надъ пчёлкою и брóсилъ[3] ей съ дéрева листóкъ. Пчёлка вскарáбкалась на листóкъ и спаслáсь[4]. — Вотъ[5] къ гóлубю подкрáлся съ ружьёмъ[6] охóтникъ:[7] прицѣ́лился въ негó. Пчёлка увúдѣвъ бѣдý гóлубя, прилетѣ́ла и ужáлила[8] охóтника въ рýку. — Охóтникъ вздрóгнулъ[9] и выстрѣлъ пролетѣ́лъ мúмо гóлубя. — Добрó за добрó, услýга за услýгу.

[1] upadla. Ruština a schv vysouvá **t** a **d** před **l**: Krilo. pal. vel = křídlo, padl. vedl: sr. sedlák. selka. [2] dřevo = strom. [3] sželel se... a hodil. [4] spasila se. [5] pol. oto. mr. o-ś, sch. *-evo*. ejhle. tu. [6] ručnice sr. оружье, oręże. [7] myslivec. pri-cěl-iť sa = zacíliť. zaměrit. [8] žało, schv. želo. p. żądło = žihadlo (žeh-u), ušťknula [9] otřásl sebou. sr. drh-nouti (len). drh-tati (též v srbštině) a drkotati.

Pčelà i gòlub'.

Pčòľka upàľa v vòdu i stàľa tónùť. Góľub' siďà na ďèrevě sžàliľ sa nad pčòľkoju i brósil jej s ďèreva listók. Pčóľka vskaràbkala-ś na listók i spasľà-ś. — Vot h gòľub'u podkràľ-sa s ruž'òm ŏchòtnik; pricělil-śa v ňevò. Pčóľka. uviděv bědù gòľub'a, přiletěľa i užàliľa ŏchòtnika v rùku. Ochòtnik vzdrògnuľ i vўstřěľ prŏletěľ mìmo gòľub'a. Dŏbrò za dŏbrò, usľùga za usľùgu.

C. O přízvuku a kvantitě zvláště.

§. 19. Na kterou slabiku klade se přízvuk?*) V češtině (a lužičtině) na p r v o u, v polštině (jako poza Přerovem) na p ř e d p o s l e d n í: chòdíte, òdpověděli — chodzìcie, odpowiedzìeli: v srbskochorvátštině u slov dvouslabičných vždy, u tří- a čtyřslabičných pravidelně, u víceslabičných zhusta na p r v o u. Jiný přízvuk jest tedy výjimkou a to: a) je-li d r u h á

*) V knihách se vůbec nevyznačuje, jen někdy v Jhs. k vyvarování dvojsmyslu. V jhs. starých spisech nalézáme: smàrt neb smèrt atd.: to není přízvuk, značí pouze že a, e jsou němé. Nyní se píše smrt.

neb třetí (od konce) dlouhá, strhuje*) na sebe přízvuk: *před* přízvučnou není dlouhých slabik; b) trojslabičná slova na -ica, -ma, -ana, -ala, oba, -ota, -oća přízvukují druhou; c) víceslabičná na -ina, -inja, -ica, pak slovesa na -ati a -iti třetí od konce.**)

Spisovná slovinčina (v nářečích velké různění) klade přízvuk se zálibou na předposlední, kromě toho na kmenovou (aneb dlouhou), ale též na poslední; přízvuk někdy přechází se slabiky na slabiku: bolézen (nemoc), tèle telèta, plème, pleména, gospà (paní), slóvnica, vém, véte, vedò (vèdi), nebó nebésa, pásejo pasò, govoríjo či govorê.

Pro přízvuk v ruštině (a bulharštině — rozcházejí se velko- i maloruština) nelze stanoviti přesných pravidel; i při ohýbání těká, aniž lze zjistiti toho příčinu a zásady: вымолотить, молотúть, мóлодъ, молодá, мóлодо, молодый, млáдшій, слóво pl. словá, женá pl. жёны***) возúть, вóзишь, вóзите. Tato poznámka dostačí, netřeba tím trmáceti se; budeme přízvuk vyznačovati.

§. 20. Přízvuk a délka jsou zcela různé věci, přece však, jak jsme viděli, spolu souvisí věcně i formálně. Schv. gramatici rozeznávají přízvuk dlouhých a krátkých slabik,†) a to buď vzestupný, buď sestupný dle toho, zda při vyslovování hlas vzestupuje (zvyšuje se) aneb sestupuje (níží se),††) doklá-

---

*) Jednoslabičné předložky ve všech slovančinách strhují — někdy — přízvuk na sebe: nà stul, pod stół, зà городомъ, nȁ polju, ȕ viek, zȁ ruku.

**) Pozorujeme zde zálibu pro parox. a proparoxytona a properispomena; patrně vliv Vlachův a Řekův.

***) U fem. a neuter jest takový přechod s prvé na poslední a naopak pravidlem.

†) Jest to do jisté míry mateni délek s přízvukem aneb příčiny s účinkem; pro nás tyto distinkce nemají významu.

††) Vyslovme dlouhé á. Zasadíme-li vysoko, bude hlas klesati, čím více je protahujeme; v slově se to klesání přenese na následující slabiky: á = áȁa. Aneb zasadíme níže a hlas zvyšujeme: á = aàá. Při krátkých slabikách může se tedy toto klesání a stoupání hlasu týkati jen slabik následujících: pȍlje jak naše pòle (-lje níže než po-), vòda (-da asi v té výši jak vo-), aneb drȕgâ (druhá) a drúga (druh-a): prvé zní, jako by tu byly dvě g: drugga, tak i polle, pȁs (pass = pes), pȃs (pás). — Celá tato theorie není nic nového. Kdo slyšel mluvit Slováka kolem Břeclavy aneb Valacha vyslovujícího: nòsêni, zà polêm, kàmên, válal sa, nés (niesol) nésla, oni sa ùčija, já ťa pòhónim — má vše vy-

dajíce, že toto jest příčinou zvláštní lahodnosti tohoto jazyka. Vzestupný přízvuk značí se při krátkých šikmou čárkou `, při dlouhých kolmou ´ — sestupný (těžký) při krátkých dvěma čárkami šikmými ˵, při dlouhých obloučkem ⁀ (aneb stříškou ^); poslední jest také o sobě znakem délky: râsprava, zâstava, zàvideti, ùčitelj, ùčiteljica, štèdionica (spořitelna) blägodarnimi — razvítak, zadátak — pravìca, lepòta, čistòća — domòvina, govòriti (gòvor), dogàdjati (dògadjaj), zavézati — pâmćênje,*) sûdîm, òrūžje (pol. orędzie, sl. orǫžje), gölûb goląb, golôb), kämên, rïbâr, hr̀vât, dòbrâ (r. дóбрая).

§ 21. Už z řečeného plyne, že schv. délky nebudou vždy souhlasiti se spisovnou češtinou. Bôg, dvôr, lôj, tvôj, pôst, krâlj srovnává se s bůh, dvůr atd., avšak plämên, lêd (pol. lód, mr. лід), glâd, (głód) stôg (dial. stuh, pol. stóg, mr. стir), bôl, brôd, glâs atd. nesrovnává se sice se spisovnou, ale shoduje s dialektovou (východní) češtinou.**) Za to srovnávají se délky koncovek ohýbacích: mier-îm, îš, -î, kòpâm, -âš, -â, -âmo . . . milî, -â, -ê neb -ô, mlâd, mláda, mládo, mlàdôga, -ômu.

Ukázka schv. přízvukování.

18. Smrt majkê Jùgovîćah

(Národnâ jùnäčkâ pjësma.)

Mïlî Böže, čüda vëlikôga! Käd se slëže nä Kosovu vójska, ù tôj vójsci dëvêt Jùgovìćâh i dèsêti stär Juže Bögdâne, Böga mölî Jùgovîćâh mâjka, dä oj Bôg dâ öči sokòlove i biélâ kríla làbudova, da odlètî nä Kosovo râvnô i da vïdî dëvêt Jùgovîćâh i dèsêtôg stär-Juga Bogdána. Što mòlila, Böga domòlila: Bôg joj däo öči sokòlove i biéla kríla làbudova: òna lètî nä Kosovo râvnô — mr̀tvîh nádje dëvêt Jùgovićâh i dèsêtôg stär-Juga Bogdána. (Líčí se nářek matky nad smrtí

---

světleno. — Arci má to svůj význam pro ruský přízvuk, zejména pro vysvětlení přízvuku při olo, oro z la, ra rozvedeného: гóрода, колóда, головá: sestupný, těžký, vzestupný, přízvuk schv: grâd, kläda, gláva.

*) Pâmćênje (přízvuk tedy na prvé) od pämtîm, -titi (pamatovati, připomníti si), povstalého z pámetiti (= pamatiti, pol. pamięć, pamiętać).

**) Viz § 22. o příčinách této různosti.

manžela a synův a končí se: To izûsti lähkû dúšu pûsti. (Přízvuk téměř jak v češtině.

Mój Bože, divu velikého! Když se slehlo položilo na Kosovu vojsko, v tom vojsku devět Jugovičův, i desátý starý Jug Bogdánek. Boha prosí Jugovičův matka, ať jí Bůh dá oči sokolovy a i bílá křídla labutina, by letěla na Kosovo rovné a viděla devět Jugovičův, desátého otce Jug-Bogdána. Oč prosila, Boha doprosila: Bůh jí dal jest oči sokolovy a i bílá křídla labutina: ona letí na Kosovo rovné — mrtvých najde devět Jugovičův, desátého otce Jug-Bogdána... To vyusti (vyřekla), lehkou duši pustí(la).

19. Vuk i jägnje.

Vûk: „Hòdi[1] zä mnôm, mläd jägânčje.
Nè drži se ùviek[2] mâjkê.
Náći ću[3] ti liépê päšê,[4]
Pripoviédat dívnê bâjke.
Nè drži se pösred städa
Kójê trávu svü[5] pöpâsê,
Nà te tûžna[6] i nè gledâ,[7]
Već se sväkî brinê[8] zá se."

Jägnje: „Pönude[9] sû tvòje slädke
J' medene[10] tvòje riéči,
Al' si i sâm, vidîm, gládan,[11]
Stôg' nâjprijê[12] sèbe liéči.
Mèni bäš je pònâjboljê[13]
Usred städa, pòkrâj[14] mâjkê,
Gdjè mi čêsto pripòviédâ
O vûcima[15] čüdnê bâjke."

M. Mitanović.

[1] Pojď, též pol. chodź místo pójdź. [2] u viek = stále. [3] na-ići najíti chci = fut. najdu. [4] též mor. = pastva. [5] přesmyknuto vsu = všecku, jako svaki místo vsaki = každý; r. ves, vša, vše, všechen, t. j. celý i každý jest sch. väs, vsa, vse, sl. ves, vsa, vse: v schv. přesmyknulo se to na säv, svä, svë, jež se liší od svoj: svôga svého, svèga vedle vsega, vseho; tak i r. všakij, schv. svaki, sl. vsaki, č. všaký. [6] smutného, chudáka. [7] ani nehledí. [8] stará se o sebe, místo brigne, briga z italského = péče. [9] po-nu-kání, nabídky. [10] medové. [11] hladen, hladov. [12] s toga = proto nejpředněji = nejdřív sebe leč, t. j. sobě pomoz. [13] mně právě je (po)nejlépe. [14] vedle matky. [15] o vlcích, místo starší formy: o vucih.

3. Pravidla výslovnosti přehledně.

§. 22. *Polština* nemá délek, přízvuk na předposlední; *ó* zní jako ů, *é* a *ié* jak i; před *i* zní všechny souhlásky měkce; **i** před samohláskami měkčí předchozí souhlásku a jinak se nevyslovuje: nia — ňa, sia — śa, zio — źo. Nosovky ę, ą = e͡n (e͡m), o͡n (o͡m). ć, ś, ź šeplavě; ł temně, podobně y, rz mírněji než ř, téměř jako ž. Ł po souhláskách jest skorem němé: szedł, płci, plótł, wiódł, kłnąć (slova ta jsou jednoslabičná), plótłszy, szedłszy (dvojslabičná); totéž platí o *r*: krwi, brwi, brnąć (břednouť). držał (r. дрожáлъ — drkotal; naše držel = dzierżał r. держáлъ).

20. Rybka i szczuka.

Widząc w wodzie robaka,[1] rybka jedna mała
że go połknąć nie mogła, wielce żałowała. —
Nadszedł szczupak[2] — robak się przed nim nie osiedział,[3]
połknął go a z nim haczyk, o którym nie wiedział.
Gdy rybak na brzég ciągnął korzyść okazałą,
Rzekła rybka: Dobrze to czasem być i małą.

Ign. Krasicki.

[1] (též chrobak) červ (na udici). [2] szczuka = štika. [3] neoseděl, neudržel se.

21. Przytomność ducha (umyslu).

W roku 1699 Polska zakończyła była wojnę z Turkami. Traktatem zobowiązali[1] się Turcy zwrócić jej twierdzę Kamieniec. Generał Marcin Kątski miał obowiązek odebrać urzędownie tę twierdzę i zbrojownię. Oddawał mu ją w imieniu Turków jeden z ich dowódców. Ten wprowadziwszy Kątskiego w podziemia prochami napełnione, wściekłością miotany[2] z powodu utraty takiej zdobyczy,[3] rzucił między prochi zarzewie[4] ognia, aby siebie, Kątskiego i cały Kamieniec pogrzebać w gruzach.[5] Ale Kątski porwał[6] ten zarodek śmierci i zniszczenia i dał mu spokojnie dogorzeć na swej dłoni. (Woronicz).

[1] zavázali se vrátiti jí tvrz. [2] zmítaný. [3] z příčiny ztráty také kořisti. [4] žářev = žhavé uhlí. [5] ssutiny. [6] uchopil.

22. Sprawozdanie z czynności towarzystwa.

Z uczuciem[1] szczérej[2] radości przystępujemy do zdania sprawy z czynności naszej w roku ubiegłym, gdyż z rozwoju naszego towarzystwa[3] w tym czasie stwierdzić możemy nowy postęp w różnych kierunkach (śmiarach) jego życia i działania.[4] Postęp ten uwidocznia się[5] i we zwiększającej się liczbie[6] członków i polepszających się stale stosunkach[7] materyalnych i w reszcie w żywiejszym (żywszym) ruchu na polu prac i usiłowań,[8] które stanowią jego cél i treść żywotną. Rozpatrzmy stan[9] towarzystwa w każdym z tych kierunków z osobna.[10]

[1] učitím = citem. [2] čiré = upřímné. [3] spolek; spółka = společnost obchodní. [4] působnost. [5] jest widocznym = zřejmým. [6] číslo. [7] poměry. [8] snaha. [9] stav. [10] zvláště.

§. 23. **Ruština** nemá délek, přízvuk je těkavý; samohlásky nepřízvučné temněji a krátce: o = a; 'a (я) = e; přízvučné jadrně, táhleji; přízvučné ё, někdy ѣ = jo. И na začátku slov = i (igła) uprostřed = ji: стóишь = stojiš; *е* na začátku i uprostřed = je (мо-ё = moje, ёлка = jolka, jedla), jinak měkce: не будете = ně buděte. Má-li se vyslovit tvrdě, zejména na začátku slov, píše se э (это); ѣ zní vůbec široce jako jä, ы velmi temně jako ü (ui), v koncovce přídavných jmen, je-li na ní přízvuk jako -óй: молодый či -дóй.

Л zní velmi temně, ль za to velmi měkce. г v některých slovech, zejména na konci slov zní jako h, v koncovce přídavných jmen -аго jako *v*, tedy *-avo*, je-li na *a* přízvuk, *óva* (дóбраго dóbravŏ, молодаго mŏlŏdóva, mladého). Кто i что výslov chto i što. Shlukne-li se v slabice více souhlásek, některá, zejména в, л, д, se nevysloví (též v polštině): здрáвствуйте (= zdrastvujtě; pol. Popowski Poposki, Starzewski Starzeski). Před й a samohláskami píše se i místo и: тихiй, бiю, влiянiе. V slovích souhláskou zakončených připisuje se ъ (tvrdost, či mužský rod), ь (měkkost, či ženský rod): орёлъ, мужъ — соль, мышь, ложь.

23. Нача́ло ру́сскаго госуда́рства.[1]

Въ 862 (во́семь сотъ шестьдеся́ть второ́мъ) году́[2] новгоро́дскіе словя́не, Кривичи́, отпра́вили посло́въ за́ море, къ варя́жскому пле́мени, по назва́нію Русь. Въ ихъ земли́ не́ было поря́дку, родъ возстава́лъ на ро́дъ и оні́ хотѣ́ли поиска́ть[3] себѣ́ князя,[4] кото́рый бы владѣ́лъ надъ ни́ми и дава́лъ имъ пра́вый судъ. Пришли́ послы́, къ Ру́си и сказа́ли: »Земля́ на́ша велика́ и оби́льна,[5] а поря́дку въ ней нѣ́тъ, прі́йди́те княжи́ть и владѣ́ть на́ми.« Собрали́сь три ру́сскіе князья́, три бра́та: Рю́рикъ, Си́неусъ и Тру́воръ, съ ро́дственниками[6] свои́ми, взя́ли съ собо́ю всё пле́мя Русь и пришли́. Ста́ршій изъ бра́тьевъ, Рю́рикъ, посѣли́лся[7] въ Но́вгородѣ, второ́й,[8] Синеусъ на Бѣлѣ Озерѣ а тре́тій въ Избо́рскѣ. Съ тѣхъ поръ и ста́ла земля́ Кривичёвъ называ́ться ру́сскою.

Вотъ почему́[9] нача́ло ру́сскаго госуда́рства счита́ютъ съ 862 (восемь сотъ шестьдеся́ть втор́ого) го́да и въ 1862 (тѣ́сяча во́семь сотъ шестьдеся́ть второ́мъ) году́ поста́вили па́мятникъ тысячелѣ́тія Россі́и въ Вели́комъ Но́вгородѣ.

Умир́ая переда́лъ Рю́рикъ княже́ніе Олегу, своему́ ро́дственнику. Ему́-же поручи́лъ и сы́на своего́ Игоря, потому́ что Игорь былъ ещё младе́нецъ. »Дѣтскій Міръ«.[10]

[1] Začátek r. říše. [2] rok; hod značí původně dobu, čas, sr. boží hod velikonoční, sl. zgodno = včasně a god = svátek či jmeniny (schv. blagdan): význam súžil se pak na čas určitý, tudíž č. pol. a mr. godzina a hod-ina, pak schv. god-ina = našemu rok, kdežto místo našeho »hodina« užívají Jihoslované ital. ura a tur. sahat (sat), Velkorusi čas. [3] vyhledati. [4] kníže. [5] hojný, bohatý. [6] příbuzní. [7] usídlil, usadil se. [8] druhý. [9] hle, proč. [10] міръ = svět, vesmír, миръ = mír, klid.

24. Костюшко и его́ ло́шадь.[1]

Извѣ́стный[2] по́льскій генера́лъ Костюшко, уме́ршій въ 1817 году́[3] въ Швейца́ріи, былъ о́чень благодѣ́телный[4] человѣ́къ. Онъ ока́зывалъ бѣ́днымъ лю́дямъ сто́лько добра, ско́лько позволя́ли ему́ его́ обстоя́тельства а иногда́ да́-же и бо́лѣе.[5]

[1] = конь, slovo tat., sr. maďarské loš. [2] známý (zvěstný). [3] umřevší v roku. [4] dobročinný. [5] kolik dovolovaly jeho okolnosti (poměry) a někdy ba i více.

Такъ какъ благодѣтельный генералъ проѣзжая по улицамъ на своей верховой[6] лóшади, каждый разъ давалъ что-нибудь[7] убогимъ просившимъ у негó подаянія — то егó лóшадь мало-по-малу привыкла при встрѣчѣ съ нищими,[8] останáвливаться и стояла до тѣхъ поръ,[9] покá ея[12] господинъ, подáвъ бѣднымъ людямъ милостыню,[10] не побуждáлъ[11] её[12] итти дáлѣе.

[6] jízdný kůň. [7] něco, co ne buď. [8] při setkání se s žebráky se zastavovati. [9] doba, čas. [10] almužnu. [11] pobouzel, pobízel. [12] *ее* pol. ją, sch. ju, ей či jejó, pol. jéj, sch. je či nje = jí, její, malor. ей či її, ей, pol. jéj, schv. joj, njej) = jí, 3 pád.

25. Чужеземное растéніе.[1]

Что сдѣлалось съ тобóю нынѣ, о милый кустъ[2]? Ты блѣденъ сталъ! Гдѣ зéлень, зáпахъ[3] твой? — »Увы,« онъ отвѣчалъ,[4] »я на чужбинѣ.«[5] И. Дмитріевъ.

[1] cizozemská rostlina. [2] ker. [3] vůně, r. вонь značí vůni nemilou, zavánění. [4] odvětit. [5] na cizí půdě, cizině.

§. 24. Maloruština.

Pravopis etymologický*), přidržuje se velkoruského, avšak nepřízvučné samohlásky zní jasně a plně. г jako h: гóродъ = hórod (město), о-горóдъ = o-horód (zahrada); ц, с, з před praejotovanými (nikoli před и) jak ць, сь, зь (ć, ś, ź); е a и zní vždy tvrdě, и ne sice jako ruské ы, ale blíží se hlásce e: бýдете = budete, ходити = chodyty či chodetě. Za ё píše se též ьо: слёзы сльозы, za náslovné *е* = je a *і* = ji píše se někdy є a ї: єгó, моємý, моїм. В zní na konci slov jak u, л vůbec, jako v ruštině, temně, na konci slov a před souhláskami (zvláště slab. ол) jako v neb u, ѣ jak ї (ji), ô jak i (obyčejně tvrdě a jasně); na počátku slov jako vi; ê a й (staženo místo ии) = i (též jasně, *i* za *ê* zní zřídka měkce, tu psává se ѣ); павъ pau, ходилъ chodyu, волкъ vouk, долгий douhyj, dlouhý, ѣхалъ jichau, въ тѣлѣ fiłi, кôсть

*) Věci v něm psané může Velkorus čísti a rozuměti bez nesnází, též pro nás a ostatní Slovany jest příhodnější, než nový, nyní ve školách užívaný, fonetický, jenž byl zaveden, aby knižní vzdělanost snadněji se šířila mezi lidem. Nelze mu upříti jisté praktičnosti a důslednosti.

kisť. пôдъ ôкномъ, pid viknom. ôнъ (вôнъ) vin, мêд mid. дóбрй за дóбріи dobri.

Pravopis fonetický přispůsobuje se výslovnosti: vynechává ъ a též ь, není-li ho třeba ke změkčení: píše ходив, вовк, довгий (ne všeobecně), і za й, ê, ô; ї za ѣ*) a и za ы (ne všeobecně). Na místo náslovného *e* (= je) a měkkého *e* (= ě, ie) píše se є, místo ji — ї.

26.

Волкъ мáе дóлгій хвôстъ. Вовк має довгий хвіст — vouk maje douhyj chvist. Царь запросилъ все пáньство въ свôй двôръ на обѣдъ. — цар запросив усé паньство в свій двір на обід — car zaprosiu use paňstvo v svij dvir na obid. Пáны позасѣдáли за стôлъ — пани позасїдали за стіл — Pany pozašidaľi za stiľ. Тхôрь мáе жолтáву волнý — тхір має жовтаву вовну — tchir maje žoutavu vounu. Якъ сказáлъ, такъ и зробúлъ — як сказав, так і зробив — jak skazau, tak i zrobiu. Въ Чéхахъ удáе[2] ся дýже дóбре ячмêнь и хмêль, и всяке зернúсте збôже[3] — В Чехах удає ся … ячмінь і хміль і всяке збіже. V Čechách udaje śa duže dobre jačmiň i chmiľ i vśake zernyste zbiže. Въ пôлнôчныхъ Чéхахъ е вырôбъ сукóнныхъ товáрôвъ — в північних Чехах є виріб сукóнних товарів — v piunyčnych Čechach je vyrib sukonnych tovariu. Въ однôмъ селѣ жилъ-проживáлъ человѣкъ съ жêнкою, мали двохъ сынôвъ — В однім селї жив-проживав чоловік з жінкою, мали двох синів — v odnym seľi žiu-proživau čoľovik s žinkoju. maľi dvoch synyu.

[1] žlutavou vlnu. [2] udává = daří se: давáть má v ruštině: даю, даёшь, даётъ, даёмъ … dávám, ale dám: дамъ, дашь, дасть, дадимъ … [3] jak v polštině = obilí.

---

*) ї jen tehda, když počíná slabiku aneb když předcházející souhláska jest **změkčitelná**, jinak (po měkkých: ж, ч, ш, щ, po retnicích б, в, п, м a po р) píše se — nedůsledně — pouze *і*; ale zůstane měkkým: proto (etym.) **цвѣтка, свѣжа** píše se (fon.) **цьвітка, сьвіжа.** — Rozdíl mezi trojím *і* v tom pozůstává: ї jest měkké (praejotované), і jasné, и temné. И se píše, kde my máme y neb puvodní (nepřehlasované) i, vyjma 1. pád mn. č. podst. jm. měkce zakončených: píšeť se důsledně: вітцї (otci), лїнії, шаблї a tudíž родичі, двері, бурі, ale костп!' Tvrdě zakončené: **пани, риби.**

Робітниці і півень.

(Pravopis fonetický.)

Господи́ня по ночах, як тілько запіє півень, будила робітниць і саджа́ла їх за робо́ту. Робітницям видало ся се [1] трудни́м и они заду́мали убйти півня, щобй не буди́в господині. Так они́ і вчини́ли. Але їм ста́ло гірше, [2] тому́-що господиня боя́ла ся заспа́ти і ще ра́ньше як пе́ред тим ста́ла буди́ти робітниці.

[1] toto: сей. ся. се (vr. сей, сья, сьё). [2] horší — huře. Sr. cv. 9.

Робôтницѣ и пѣвень.

(Pravopis etymologický.)

Господы́ня по но́чахъ, якъ тôлько запѣ́е пѣвень, буди́ла робôтниць и саджала ихъ за робо́ту. Робôтницямъ вы́дало ся се трудны́мъ и они́ заду́мали убйти пѣвня, щобы́ не буди́лъ господынѣ. Такъ они́ и учи́нили. Але имъ ст ло гôрше, тому́-що (што neb что) господы́ня боя́ла ся заспа́ти и ще ра́ньше якъ пе́редъ тымъ ста́ла буди́ти робôтницѣ.

27. a) Веснôвка.

(Etymol.)	(Transskr.)
Цвѣтка [1] дрôбная	Ćvitka dribnaja
Моли́ла [2] неньку, [3]	mołiła neńku
Весну́ ра́неньку:	vesnu raneńku:
»Не́не [3] рôдная!	Nene ridnaja!
Вволи́ ми во́лю [4]	Vvoli mi voľu.
Дай менѣ до́лю, [5]	daj miňi doľu,
Щобъ я зацвѣла, [6]	ščob ja zaćviła,
Весь лугъ скраси́ла·	veś łuh zkrasiła:

[1] květinka. [2] prosila místo mo-*d*-lila. [3] Nene, neňka, schv. nàna = matinka, lichotivé oslovení, jako: doňa, vokativ doňu — dceruško. [4] Učiň mi po vůli: velmi oblíbený způsob mluvení (utvořiti dle objektu sloveso), tak: vik vikuvati, věk žíti. [5] polské = osud (šťastný) dola — niedola. [6] za-(roz)kvě*t*la.

Щобы́ я бу́ла
Якъ со́лнце я́сна,
Якъ зо́ря кра́сна,
Щобы́мь згорну́ла [7]
Весь свѣтъ до с бе.«

šcoby ja buła
jak sounce jasna,
jak zor'a krasna,
ščobym zhornuła
veś śvit do sebe.·

»До́ню, [3] голу́бко,
Жаль мѐнѣ те́бе.
Г. рная [8] лю́бко!
Бо ви́хоръ сви́сне
Моро́зъ поти́сне,
Бу́ря загу́де...
Кра́са змарнѣ́е
Ли́чко зчорнѣ́е
Голо́воньку [9] склоӧнишь
Ли́стоньки зро́нишь — [10]
Жаль се́рдцю бу́де.«

·Doňu, hołubko,
žaľ mini tebe
harnaja ľubko!
Bo vichor svis(t)ne,
moroz potýs(k)ne,
bur'a zahude...
Krasa zmarňije,
Łičko zčorňije.
Hołovoňku skłoňiš,
Listoňky zroňiš —
Žaľ serdću bude.

Марк. Шашкевичъ.

[7] shrnula, pozornosť obrátila. [8] nád-h e r n á, h e r-ská (hezká), roz-milá. [9] hlavinku. [10] nechať padnouti, ztratiti.

27. b) **Початок сьвіта.** [1]

(Fonet.)

Колй не було́ сьві́та, тогди́ не було́ н ба, нї землї́, ано лем [2] було́ си́ное мо́ре а се́ред [3] мо́ря зеле́ний я́вір, на я́воройку три голу́боньки; три голу́боньки ра́доньку ра́дять, ра́доньку ра́дять, як сьвіт снова́ти: [4]

»Та спу́стиме ся на́ дно до мо́ря, та діста́неме дрібно́го піску́, дрібний пісо́чок посїеме ми, та нам ся ста́не чо́рна земли́ца; та діста́неме золоти́й ка́мінь, золоти́й ка́мінь посїеме ми, та нам ся ста́не я́сне не́бойко, [5] я́сне не́бойко сьвітле со́нейко, сьвітле со́нейко, я́сен мі́сячик, я́сен мі́сячик, я́сна зірни́ца, [6] я́сна зірни́ца, дрібні зьвіздойки.« [7]

[1] Lidová koľada, v nářečí Lemkův. [2] len, jen. [3] upro-střed. [4] snovati = budovati. [5] nebíčko. [6] zora. [7] hvězdičky.

§ 25. Jihoslovančina.

Pro charvátštinu netřeba ničeho dokládati (§ 12. b. d, 14. 16. aa. bb. 19–21) leč připomínku, že její a vůbec jihoslovanská výslovnost povšechná má na sobě ráz jižního temperamentu a proto i pro vylíčené zvláštnosti kvantit a přízvukův a pro zvláštní nuancování jednotlivých hlásek zní na prvý poslech dosti cize.

V pravopise srbském Vuka Karadžiće sluší pamatovati: ћ = ć, ђ = gj či dž; њ = ň, љ = ľ, za й píše se *j*, čímž se nahrazuje prejotace я, ю atd.: raj, југ, путујете.

V slovinčině panuje velká rozmanitost v modulování hlásek (§ 13. 17.) dle krajin.*) Zvláště sluší vytknouti, že *e*, najmě vsuvné, téměř jest němé: zajec zajc i zec, tenek ten'k, kratek krat'k, nobenega -enga = žádného, povstalo z: ne-ob-eden = ne-ani-jeden).**)

28. Bogomila.

Slov. Prósi mlada Bogomila:
Draga moja, stara mati!
Oh, ne sílite nikár[1] me,
Da bi vzela Boroviča.
Borovič je bogat, hraber,
Ali hodil je na Turka,
Preden[2] sem se jaz rodila.
Dajte mene raji[2] Marku,
Ki je z mano rajal,[3] skakal.

[1] nič: nikterak nenuťte. [2] dřív než; raji = raději. [3] raj-ati rej-diti; z mano = se mnou.

*) Z toho se vysvětluje rozmanitost vyslovování jména básníka: Prešéren, Preširen, Prešérn, Prešjern, Preširn a j.

**) Totéž platí o *i*, *u*, *o*, která mizejí neb klesají na ъ, ь: petelín peteln (petel = kohout). V nářečích jsou i zbytky nosovek a jiné staroslovanské pozůstatky, s druhé strany i úžasné germanismy, ba i člen: [illegible] mädchen; angeli tem pastirjem so pravili, de [illegible] dítece mladuo leži v enih jaslih = andělé pastýřům pravili, že mladé dítko leží v jeslích (Píseň Klinca z 16. stol.). Tak jaz [illegible] zél'n krénč'k meva bom = tak jaz ledik (svobodný) [illegible], zelen kreneček = vínek, kranz; imela bom (míti budu). Korutanská píseň lidová.

Ki mu srce sem darila
Ino roko obljubila. — —
Stara mati govorijo:
»Hčerka moja, hčerka mila!
Oče tvoj so kri prelili,
Na Balkanu, zá-me, zá te,
Za tvoj dom i svéto véro —
Meni pak so naročíli,[4]
Da te dadem[5] prijatelju,
Prijatelju Boroviču.« — — —
Hčerka Boroviča vzela —
Prvi dan je oblédela,[6]
Drugi dan jo zakopali,[7]
Tretji dan za njô plakali.

Miroslav Vilhar.

[4] poručili: o osobách úctyhodných mluví se v množnem čísle, jako na Moravě. [5] Ať tě dám = bych tě dala, sr. naše dadí, dada. [6] zblednula. [7] pochovali.

29. Starac i smrt.

(Cherv.) Kraj bremena drva jedan starac sjedne
Ovladan slabosću, uzdišući[1] rekne:
»Gdje si veče, gdje si o smrti prokleta?
Što ne dodješ,[2] da mi svršiš[3] ljeta!
Već me gledaš,[4] da se u starosti mučim,
Pod bremenom drva se ovako gučim.«[5]
Smrt se javi starcu i rekne: »Šta hoćeš,
Te me neprestano uzdišući zoveš?[6]
Mene evo,[7] starče! Ja sam pohitila,[8]
Pozivanje tvoje ja sam saslušala.[9]
Već i sama vidim, da si posustao.[10]
Sad[11] mi kaži[12] samo, zašto si me zvao?

[1] uzdihati vzdychající. [2] dojdeš, doći. [3] dovršiti, skončiti. [4] Vždyť mne vidíš (hledíš). [5] (guzim) takto se plazím. [6] voláš. [7] evo = ejhle (pojí se s genitivem), ejhle mne, tu jsem. [8] pochvátala, pospíšila; koř. chyt stupňován chvat, původně = chopiti; kdo chce koho chopiti, ten kvapí: hvat-iti, -ati = uchvátiti, hit-jeti, hit-ati, uchvátiti, kvapiti a též hit-iti (přechodně) učiniti, aby něco kvapilo = hoditi. [9] vyslyšela. [10] pos-ustálý = umdlený. [11] teď. [12] řekni jen.

Starac se uplaši[13] i glavu obori[14]
I negledec u smrt tiho progovori:
„Zvao sam te, da mi pomogneš podići[15]
Ovo breme drva — moram kući ići.“[16]

Ljubomir Nenadović.

[13] uleknouti se. [14] sboriti, shoditi, zde sklopiti. [15] místo: podignuti = zdvihnouti. [16] musím domu jíti.

30. Опроштај с Прагом.[1]

(Srbsky.) Златни Прагу, златно крило царско,
И местанце[2] омиљено рајско,
Где проведох[3] годиницу данâх
Као ночцу[4] омиљена сана.

У теби је красота и древност,
У теби је богатство и сјајност,[5]
Ти си звезда целе земље ческе,
Доказ живи од вештине[6] људске.

Тежко ми је разстати се с тобом!
Ал' твој спомен ја понет ћу[7] с собом,
Лепи спомен од лепоте Твоје,
Од векова̂х штоно[8] тамо стоје.

Влтаво, водо хладна и бистра,
Златнога Прага ты с' мила сестра,
Ти песак ситан[9] и златан носиш,
Обале[10] пражске грлиш[11] и љубиш.

[1] Rozloučení, srov. r. прощáть, прощáйте s Bohem. [2] místečko. [3] provedl jsem (aor.), t. j. kde pobyl jsem roček (malý rok) dní; k slovům značícím dobu přidává se slovo danâ: mjesec dánâ; vsuvné *a* podrží se jak v našem: lenu, mechu; tedy san s(a)na. [4] jako nocku (malou noc). [5] skvělost. [6] umělost, schopnost od *věd*-ěti; předložky *od* často se užívá místo prostého genitivu přívlastkového. [7] ponesť (chci) = ponesu, odnesu. [8] co — to. [9] drobný. [10] ob-vale = břehy. [11] hrdlíš (za hrdlo) objímáš.

Храдчину древни, тврдињо стара,
Столице старог' и доброг' цара.
Природа дивну даје ти снагу,[12]
Сведневно шаљеш[13] пољубце Прагу.

С Богом, о с Богом, сва места мила!
Мени једина остаје жеља,
Ка дому мому кад болан хитим,[14]
Да вас у веку још једном[15] видим.

Светолик Лазаревић.

[12] sílu, která jest příčinou snahy. [13] šleš. [14] ku domovu mému když bolen chvátám. [15] ještě jednou.

4. Střídání hlásek.

Všeobecně.

§ 26. Promluvivše o rozdílech, vnějšími (fonetickými) změnami hlásek způsobených, pojednáme o změnách fysiologických, povstalých článkováním hlásek a jich vzájemným na sebe působením. Proto třeba znáti fysiologickou povahu hlásek.

O samohláskách jednali jsme v § 9.; souhlásky pak třídíme dle této povahy (uvádějíce jen druhy nejdůležitější) takto:

1. Tvrdé: d, g, h, ch, k, ł, n, r, t; měkké: c, ć (ћ), č, ď (dź đ), dž (џ), j, l' (љ) ň, ř, (рь), ś, š, šč, (щ), ť, (ć), ź, ž, a obojetné: b, f, m, p, s, v, z (částečně též c, l a r). Každá tvrdá (obojetná) má měkkou střídnici.

2. Velmi důležitým jest dělení dle zvučnosti na:

a) temné: ch, k; t, ť; p, f; s, ś, š; c, ć, č;

b) jasné: h, g; d, ď; b, v; z, ź, ž; dz, dź dž. Jak vidno, odpovídá každé temné jasná střídnice;

c) plynné: j, ł, l', l, m, n, ň, r, ř.*)

*) Toto rozdělení spočívá na síle a jakkosti znění čili proudu, jímž se článkují. U jasných jest proud mírně vanoucí, ale zvučivý, u temných mocně vyražený, ale bez zvučivosti; plynné (liquidae) jsou

3. Nejdůležitější jest rozdělení dle ústrojí mluvidlového na

a) hrdelné (gutturales): g, h (jasné): k, ch, (temné);

b) podnebné (palatales): j (vanuté), změkčeniny s touto palatálkou: č, š, ž, dž, šč (sykavky), ľ, ň, ř (plynné);

c) předopatrové (alveolares) a to: zubné d, t, dź, ć, ď, ť; sykavé: c, dz, s, z, ś, ź, plynné: l, n, r;

d) retné (labiales): b, p, m, v, f.*)

§ 27. Bez nesnází vyslovíme zřetelně *tl*-ama, *dl*-áto, *tn*-u, *dn*-u, *tk*-a, *sp*-í, nikoli však *tb*-áti, *dch*-oř, *zk*-áza, sla-*dk*-á, *sh*-oda; vyslovujemeť a i mnohdy píšeme: tchoř, dbáti, skáza, zhoda. Připodobujíť se jasným temné a naopak, poněvadž se vzájemně nesnášejí; jen plynné snášejí se s oběma druhy. Říkáme: dají ale dej, žák ale žác-i, víra ale věrný, svět-iti ale svě-cen a p. Mění se hlásky, když s jinými se setkají, jsou-li pro to jisté podmínky.

Vyslovujíce »roh« krátce, nutně řekneme »roch«, podobně »boch« místo »boh«. Chtějíce boh správně vysloviti, mimoděk *o* protahujeme a když takto *o* na vyslovení *h* přispůsobujeme, tu dlouhé *ó* zavzní jako *u*: bóh — bůh. Při »hoch« těchto obtíží a zjevu není, není jich při kos, ale objeví se při voz — vůz, dvor — dvůr.**) Vidíme tu dva zjevy: a) dloužení samohlásky **o**, b) změnění této samohlásky na jasnější *u*; tyto zjevy jsou účinkem plynných a jasných souhlásek.***)

---

sice co do jakosti proudu zvučivé, ale co do jeho síly obojetné, jsou tedy příbuzny jasným, vynikají však nad ně svým účinkováním na hlásky sousední. — Dle těchto dvou stránek nalézáme v grammatikách názvy mnohdy zdánlivě protivné: temné = tenues, pol. mocné, r. bezzvukė, schv. bezzvučné, něm. scharf či hart, jasné = mediae, pol. słabe, r. zvonkė, schv. zvučne, něm. stumpf, weich, tönend.

*) I samohlásky dělí se dle těchto momentův. Co do zvučnosti jdou za sebou: a, o, u, y, e, i; a, o, u jsou mocnější (závažnější) a temnější než méně závažné, ale jasnější y, e, i. Hrdelné jsou a, e, podnebné i, y, retné u, o; avšak poněvadž e povstalo lomením z *ai*, y z *ui*, o z *au*, mají tyto smíšenou povahu.

**) Délka »fyziologická«. — *O* chýlí se k jasným b, z, r atd. (Pochýlování sr. § 34.)

***) Týž účinek mívá i spřežka *st*: půst, zrůst, schv. gôst, radôst, ne tlíst, radist, pak předcházejí-li *r*, *j*, dále *l*, *r* s jinou souhláskou spojené: schv. mraz, vrat, vlas, vlk, glas, jak.

Působí tedy souhlásky na samohlásky, tyto na souhlásky a oboje na sebe, spusobujíce změny (střídání) hlásek.

Tyto změny provádějí slovančiny buď každá svým spusobem aneb jedna důsledněji než druhá. A to jest příčinou oněch velmi vážných rozdílův a úchylek, o kterých nyní pojednáme. V tomto směru jsou zvlášť důležity změny samohlásek, neboť dodávají jednotlivým slovančinám osobitý ráz: v češtině převládá slabé *e*, *i*, v maloruštině *i* tvrdě vyslovované a *o*, což jí, zejména jejím dumkám, dodavá mnoho unylosti: velkoruštinu ovládá mohutné *o*, srbskochorvátštinu ještě mohutnější *a*, polština má v tom ohledu velkou stejnoměrnost a (pro nosovky a sesilování samohlásek) též rozmanitost; jí jest nejbližší slovinština. Tak bývalo i v staré češtině.

§ 28. I vzhledem ke **skladu slabikovému** dějí se různé změny co do počtu, co do násloví a zakončení a co do seskupení slabik. Zde promluvíme o hiatu čili rozzevu.

Rozzev nastane, když se setkají dvě samohlásky v různých slabikách, na př. pi-u. Slovančiny rozzevu netrpí, ruší ho říkajíce pi-j-u. Prostředky k odstranění rozzevu jsou vůbec tytéž, jen že jedna slovančina tomu, jiná jinému přednost dává.

Středoslovný rozzev ruší se vkládáním *j* neb *v*:* pa-v-ouk, p. pa-j-ąk, sl. pa-j-ěk, r. sch. pa-uk. Zabíjeti, zabijać, r. забивать, usmívati, smiejać się, смѣять, rozsívati, sejati, siewać, сѣять. I v češtině máme takové kolísání: pě-j-u zpívati, myju umývati, věju, povívám, vi-j-u, poví-jím, živu**) i žiju, plivu (ám) i pliju. Zvlášť v jihoslovančině často bývá *j*, místo našeho *v*: prodajati, vstajati, obećajati (-vati, od obětati, slibovati), tra-jati (tr-v-ati). Sr. též dial. a pol. krawać vedle krajać (krájeti) a tudíž krawiec kra-j-eč či krejčí, jsl. krojáč (r. портный).***)

---

*) V některých málo slovích *n* a *d*: *i* mění se v *j*: miluj, daj, dojść, дойти, przyjść, прійти: jhsl. toto j vysouvá: doći dodjem, prići pridjem. *u* mění se na *v* nebo *ov*: kuju kovu, sluju slovu.

**) Kořen jest sice živ, ale *v* se vysulo.

***) Stsl. прътъ, pol. part, r. портно (sl. prt) = druh plátna; r. pol. portki = kalhoty; sr. č. prt-ati = látati, prťák hlavně o ševci, ale i o krejčím.

Z toho jde, že v slovančinách slabiky počínají souhláskou: to platí i o slabikách náslovných. Slovančiny nemilují tedy slov samohláskami počínajících: i tu jest rozzev o sobě, zvláště pak v toku řeči, neboť slova slovanská dříve končila vesměs samohláskami. Ruší tedy slovančiny tento náslovný rozzev, tak jako středoslovný, předražením *j* neb *v* (dial. též *h*) a to tak:

1. že (vyjma slov. eden vedle jeden, r. это, schv. evo) není domácích slov na *e* počínajících; ruština i cizí slova si tak upravuje: Jevropa, Jevrej (Hebrej = žid), Jelisaveta.

2. Totéž platí o *a*: výjimky jsou četnější, ale polština a dialekty říkají i: Jadam Jadůmek (Adámek), jałmużna, jarmara. V případech 1 a 2 jest obyčejně j, ale j-aj-ce vedle v-ajce.

3. Četnější jsou slova začínající s *o* a *u*: těm ale dialekty a (malo)ruština předrážejí *v* (h) vôvéa, vôkno, vôd. Jinak předráží se *j* působící přehlásku: r. óзеро, олéнь, одúнъ, jezero, jelen, jeden (ve všech slov.). č. olše, r. p. též oľcha, sl. jelša i jolša, schv. joha (jova) i jelša; ocel, sl. jeklo (vedle oklen — silný), úhoř pol. węgorz, sl. jeg-ulja vedle ôg-or. už, juž, jutro, ýтро, uj-ec, p. wuj(ek), mr. вуй, jucha r. yxá i юха (jícha = polévka), ale вóсемь, вóстрый, вóтчимъ atd.

4. Jediné *i* jest (vyjma spisovnou češtinu) vždy bez předrážky: jistý — isty, inny, iść, ići, итти́, iwa, imię, и́мя, ime (sr. na-jmě).*)

5. S *y* (ы) žádné slovo nepočíná, vždy se předrazí *v*: yk-, v-yk-nouti; podobně nosovkami: w-ątły útlý, w-ąwoz úvoz, w-ąż už(ovka).

5. Střídání samohlásek.

A. Přehlasování, úžení, seslabování.

§ 29. Tyto proměny jsou to, co jazyk náš od ostatních slovančin nejvíce oddálilo.

Široké samohlásky, které jsme měli v staročeštině a dosud máme v moravských nářečích a které ostatní

*) Ba velkoruština a polština zdráhá se i v středosloví *j* předraziti, ač je vyslovuje: мо-и (мoї), mo-i = mo-ji, do-ić до-ить = dojiti, proti dójść дойти = dojiti. Jsl. píše s námi moji, dojiti.

slovančiny dosud zachovaly, proměnily se v nynější spisovné češtině na úzké a to:

a) zpětným přehlasováním: **a**, když po něm, slabiku uzavírajíc, následuje *j*, na **e**: daj, hajno, dej, hejno;

b) postupným přehlasováním, když totiž před širokou samohláskou stojí *j*, *c* aneb jiná měkká souhláska (§ 26.). Tu přechází

aa) **a** (r. я, p. ia, jsl. ja) na *e*, *á* (ia), na *í*: ovca (овцá, -я), jahňa (ягня, jagnię, jagnje), koňa, dušami, spláceť = ovce, jehně, koně, dušemi, spláceť — psaňá (-ia), žiťá (житьй, życia, žitja), božá (-ia), dušám (-iam), kožách (-iach) = psaní, žití, boží, duším, duších.*)

bb) **u** (r. ю, p. iu neb ię, sch. ju, sl. jo, ju), na **i**, *ú* (ou, r. ью, p. iu neb ią, sch. jom a ju, sl. jo) na **i**: lud, (людъ, ljud), koňu (коню, koniu, konju), vulu (волю, wolę, volju, voljo), kůžu (кожу, kożę atd.) = lid, koni, vůli, kuži — růžou (rożą, rúžom, rožo), pijúc (pijąc), kosťou (костью, kością, kostjû [om], kostijo) = růží, pijíc, kostí.

Těchto druhův přehlasování ostatní slovančiny neznají: mají tedy hlásky *a* a *u* nepřehlasované, arci dle svých zvukoslovných pravidel upravené, jak jsme to v závorkách naznačili. Za to mají všecky přehlasování

cc) *o* (io) na **e**; ono bylo již v staroslovančině z části provedeno. Ruština a jihoslovančina provedly je důsledně v koncovkách, čeština v koncovkách je jen z části provedla,**) též tak polština. Přehlasovali jsme čop, žornov, mojo polo***) na čep, žernov, moje pole, ale nepřehlasovali jsme hrač-*om* (ům), kupc-*ov* (ův), muž-*ové*, král'-*ova*, boj-*ovati*, kdežto ruština a jihoslovanština má nejen моё поле, nýbrž i врач-*еви*, муж*евъ*, купц*евъ*, kralj*e*vi, kralj*e*va kći, voj*e*vati a vruć*e*ga, vruć*e*m vedle liep*o*ga, liep*o*m.

---

*) Dle histor. vývoje ia přehlasováno na ie a toto pak zúžilo se na í, ač pokud ia (ie) jest místo ija (ije), možno to nazvati kontrakcí.

**) V kmenech jest zde, jako v případech *aa*) i *bb*) nedůsledná. Při této nedůslednosti jest proti bezmeznému přehlasování, jež nás připravilo o mnoho pestrosti a jadrnosti — tím více odůvodněna reakce, když ona bez toho byla již z části vítěznou proti středověkému upřílišňování.

***) Původně bylo i lěpo-jo pisanijo, tedy *-o* u všech středních: tato koncovka dochovala se v Slezsku: mojo polo, žiťo.

§ 30. S tím souvisí úžení (dlouhého) *é* na *í*: véska víska (pol. wioska), pérko pírko (piórko), viera víra (r. вѣра, p. wiara), (chv. viera, véra, víra č. věřiti), božího (pol. bożego), žití (pol. życie, r. житьё). Avšak zdá se to býti dílem kontrakcí (§ 31.), dílem pochylování i v jiných slovančinách obvyklé (§ 34.), dílem jest *í* střídnicí za jať (§ 32.)*)

V češtině (a polštině) seslabili jsme staroslov. (v ruštině a jihoslovančině dosud obvyklé) *o***) na *e* po tvrdých souhláskách (po měkkých bylo by přehlasování): to děje se zejmena v koncovce 7. pádu: dubom dubem, při vsuvném *o* (a): son sen, pěsok písek piasek, dosok desek a v některých jiných případech: kotoryj který, soboju sebou, chochotať, chechtať, chechotať.

Polština má zvláštní druh seslabování (wątlenie): wiara wie-rzyć, wiot-chy wiet-szeć, niesio-ny niesie-nie, wzią-ły wzię-li. O tom viz § 33.

31. Ćwiczenie. Vježba. Vaja. Упражнéнie.

(P.) Wasza nadzieja, że lepsze czasy nastaną w kraju i w ziemiach słowańskich, spełzła na niczem (nie spełniła się). — Cóż by znaczył rolnik bez konia, czém by pola uprawił i zboże[1] odstawił do miasta? — Osieł ma bardzo czujny słuch a czuły zmysł powonienia (węchu). — Niemcy korzystając z osłabienia Polski napadali na naszę ziemię polską, niosąc zniszczenie i spustoszenie. — Jadźwingowie, mieszkający na Podlasiu, byli bardzo zażarci[2] w boju. — Koń żyje wolą cudzą, umie ją zgadywać[3] a czuje, czego sobie życzymy.[4]

[1] obilí. [2] zažraní, vzteklí. [3] u-had-ovati. [4] přejeme, pożyczyć, -czka půjčka.

---

*) Sr. Něco o podřečí bezkydském ve »Věstníku Mat. Opavské« 1903. — Podmínkou úžení (pochylování) jest délka, příčinou vliv následujících (a některých předcházejících) souhlásek plynných a jasných. — Staroslovanské jať (ѣ) mělo, jak plyne z dnešní velko- i maloruštiny a z jihoslovančin, zcela zvláštní, od našeho *é* odchylnou výslovnost; a tak bývalo zajisté i v češtině. Tato zvláštní výslovnost přivodila pak přeměnu na *í*. A tak jest, jak v maloruštině a ikavštině jihosl. vůbec, *í* střídnicí za jať. — V případech, když *ia* přehlasovalo se na ie (dušiách dušiech), mělo toto *ie* snad výslovnost jatě, neboť i jať též tak povstalo z přesmyknutého *ia*.

**) Někdy i *a*, to bývalo zejmena v středočeštině »modou«.

(Sch.) I ja ljubim jednu djevojčicu. kako ti golube tvoju golubicu. — Vile stanujuće[5] u oblacih dolete kadšto[6] na zemlju, da proriču ljudem i čuvaju[7] ih od zlih vilah. Vile gorske kadkad[6] biju medju (medžu) sobom boj. što zemlja se trese.

(Sl.) Mladina uživa veselja z radostjo i največo zadovólnostjo. — Za mojega potovanja sem prišel v Turaški grad. kjer[8] sem ogledal kapelico. ter izbico. v kteri se znamenit spominek. glava Herberta Turjaškego. hrani. pa oróžnico.[9] tóda (okrom nekoliko mečev) brez oróžja. Na igrah olímpijskih ljudstvo je obstopalo Herodota. povedajóčega povésti letopiscev.

(Vr.) Душá нáша несмéртна. — У хлóпца (мáльчика) охóта къ учéнью. — У отцá дéньги,[10] у купцёвъ товáры. Граи́цу между рýсскимъ и францýзскимъ вóйскомъ (войскáми) составлялá[11] пусты́ня (степь). — Государя[12] царя́ сопровождáли[13] вели́кій князь и другі́я ли́ца,[14] онъ вошёлъ въ сéльскую гóрницу[15] и положи́лъ свою́ саблю на столъ. — Дѣви́ца упáла безъ пáмяти нá землю (на полъ[16]). Винá вáша не велик (, сказáла госудáрыня. матушка-цари́ца. — Наполеонъ вторгнýл-ся въ Россíю безъ объявлéнія[17] войны́ одинáдцатаго[18] дня іюня-мѣ́сяца. — Донскіе козаки́ пускáют-ся[19] въ мáленькихъ лодьяхъ по моря́мъ,[20] ихъ мáльчики ѣ́здятъ на лошадя́хъ.

[5] bydlící. stan = byt. p. mieszkanie; »u oblacih« má býti vlastně »u zraku« = ve vzduchu. Jako pochází od koř. zer- zříti: zor, zor-a. záře. tak znamená zrak to, čím. a to, co se zří (září = dává se viděti): tedy jihoslov. = paprsek. záře a vzduch (též zraka, zdraka). [6] někdy: neurčitá zájmena a příslovky tvoří se příponou *-to*. [7] střeží. [8] kdež. [9] zbrojnice. [10] peníze z tur. damga: vedle penez (pol. pieniądz, mr. piňaz) užívají jhsl. denari. novce a j. mr. hroši (groše). [11] sestavovala = tvořila. [12] velký pán. señor. sir: povstalo z gospodar' a z něho vznikło sudar', -iňa = pán. paní: barišňa = slečna pochází od barin. boj-arin a bol'arin. a toto od bolij = velký, bòl'ši = větši; [13] provázeli. [14] licò též = osoba. [15] světnice. [16] podlaha. [17] opovězení. [18]) odin. dva, tri... na ďešať = odinadcať — jedenáct. dvěnadcať atd. [19] pouštějí se. [20] po mořích — 3. pád místo našeho 6. p.

B. **Kontrakce.**

§ 31. Chod*íš*. dob*ří* povstalo z: cho-*ije*-š, dobr-*iji*, vol*áš*, dobr-*á*, *-é*. b*á*zeň z: vol-*aje*-š. dobr-*aja*, *-oje*, b*oja*-zeň. Bylo tedy iji, ije staženo na *í*, aje. aja, oja na *á*. oje na *é*.

*

Slabiky iji, ije (úzké) kontrahovaly všecky slovančiny v koncovkách i kmenech: p. chodzisz, dobrzy, schv. hodîš, dobrî, r. ходишь, бóжихъ.*)

Slabiky široké aje, oja, aja, oje staženy ve kmenech jen v češtině (a pravidlem v polštině), v koncovkách ale ve všech slovančinách vyjma ruštinu.

Kmeny pojas, kajati (káti se), stojať, lajať (láti — štěkati) atd., nalézáme tedy ve všech těchto slovančinách nestaženy, kdežto koncovky: pad-*aješ*, dobr-*aja* jsou v nich staženy na -áš, -á.

Ruština nekontrahuje tedy takové (široké) slabiky v kmenech a koncovkách a to v koncovkách následujících:

1. v koncovkách sloves na -ati: нáдаю, -аешь, -аетъ, -аемъ, аете; podobně při slovesích na -ѣть (jať), зелен-ѣю, ѣешь, ѣетъ, умѣ́ю, -ѣешь . . . zelením, umím; v posledňějších případech má i schv. umjejem, pol. siwieję, ale umię.

2. v koncovkách přídavných jmen a) 1. pád jedn. a množ. č. добр-ый, -ая, -ое, добр ые, -ыя, -ыя; b) 4. pád žen. r.: добр-ую. Maloruština má v obou případech kontrakci добр-ий, -а, -е, mn. č. добр-i pro všechny rody, 4. p. добру; c) 7. pád ž. r. добр-ою (-ой), malorušt. má доброю neb добров (vysl. dobrou);**)

3. v koncovkách podstatných v 7. p.: женóю, землéю (malorusky vedle toho: женов, землев) a při verbálních neutrech: житiё,***) -iя, -iю, iях, iями (malor. житє, -я, -ю).

32. a) Больнáя собáка.[1]

(Vr.) Одúнъ хирýргъ взя́лся лечúть собáку своегó прiя́теля, котóрая сломúла себѣ́ нóгу. Э́то лечéнiе емý впóлнѣ

[1] Nemocný pes (tat.).

*) Ruština přijala za dobr-iji širokou koncovku -yje.

**) Též gen. fem. доброй za — добр-ойи, původně добры-ѩ (malor. добр-оï) a dat. f. добр-ой, původně -ѣи jest vlastně nestažená forma, která se v našich dialektech, v pol. a částečně v jihosl. nalézá co dobréj a dobroj. Za to jest i v ruštině kontrahován gen. a dat. dobra-jeho, dobru-jemu na: dobr-ago -omu (malor. dobroho, schv. dobroga, -omu, sl. dobrega dobremu).

***) Původně: žiti-*jo* jako poľo a slovo.

удало́сь:[2] собака вы́здоровѣла. Спустя́ нѣсколько вре́мени[3] хиру́ргъ услы́шалъ, что кто́-то цара́пается (драпа́ется) въ его́ дверь. Онъ отвори́лъ и съ изумле́ніемъ[4] увидѣлъ вы́леченную соба́ку. А соба́ка была́ не одна́:[5] её сопровож-да́етъ[6] другая соба́ка, кото́рая т кже слома́ла себѣ но́гу.

[2] Povedlo se. [3] Za (spustě) nějaký čas. [4] izum-iti, udivení. [5] ne jedna, ne sama. [6] doprovází.

32. b) Кобза́р.

(Mr. f.) Вітер віє, повіва́є, по по́лю гуля́є[1] На моги́лї кобза́р сиди́ть та на кобзї гра́є. Круго́м його́ степ, як мо́ре широ́ке, синїє:[2] за моги́лою моги́ла. А там ті́лько мрі́є:[3] си́вий ус, стару́ чупри́ну вітер розвіва́є, то приля́же[4] та послу́ха, як кобза́р сьпіва́є, як се́рце сьміє́тся, слїпі́ о́чи пла́чуть... Послу́ха, пові́є... Шевченко.

[1] tančiti, též baviti, procházeti se. [2] modrá se. [3] mlhově se šeří. sr. při-mřiti oči. [4] přilehne a poslouchá (místo: poslu̇chaje. často se užívá i stažené formy).

C. Staroslovanské ѣ, ruské ѣ.

§ 32. Jedna z nejzajímavějších hlásek jest ѣ (jať), jež ruština svým ѣ vyjádřiti a lexikálně obsáhnouti se snaží.*) Čeština ji nahradila hláskou *ě* (prodlouženou *ie*, kteráž na *í* se změnila): вѣ́ра viera, víra, věrný, тѣло tělo, грѣхъ hřích, hřešiti, брѣгъ (r. výjimečně берегъ) břeh (dial. bříh), стрѣ́ла střela,**) цѣна cena, сосѣ́дъ soused (sušed), женѣ ženě, рукѣ ruce, въ сло́вѣ v slově.

Ostatní slovančiny tuto hlásku nahrazují: a) maloruština, píšíc etymol. ѣ vyslovuje (a fon. píše) ї: тѣло — tilo, грѣхъ hrich, въ тѣлѣ — tili: b) slovinština má é:***) véra, snég, gréh, késto, déte, v koncovkách (jako *sch.*) -i: ženi, meni (mně): toto *i* v koncovkách má i čeština a polština při měk-

---

*) Jať povstalo přesmyknutím z ai na ia: хлѣбъ = got. hlaibs něm. laib a znělo as jako *ja* neb *ea* a *i*.

**) Po měkkých (palatálních) se píše e místo ě.

***) Miklosich je značí ê.

kem sklonění: duši, na poli vedle ženě, v slově a vedle r. душѣ, на полѣ: ruština má tuto střídnici i ve kmenech některých slov: дитя́, сидѣ́ть místo дѣтя, сѣдѣть a j.

c) srbskochorvátština má dle dialektův *ie* či *ije*:*) viêra (vȉjera), diète (dijète), skrácenè: vjèriti, djȅca, neb *e*:**) véra, déte, skr. veriti, dȅca aneb *i*:***) vîra, dîte, vȉriti, dȉca.

d) polština měla původně, jako čeština, dlouhé a krátké *ie*, ale před tvrdými souhláskami sesílila (připodobila) je na *ia* dle zákona v § 33. b. vyloženého: wie-rzyć — wiara, gnież-dzić — gniazdo, śledzić — ślad, strzelić — strzała. †)

33.

(P.) Sąsiedzi jadą i sąsiadki już pojechały do miasta. — Kupiliśmy w mieście biały chléb, ale dziatki nie chciały go jeść. — Sąsiad poszedł do lasu i w lesie ściął jodłę. — Nasz dziad życzy sobie bielszego chleba. — Biada nam! Nastaje wielka biéda biednym ludziom. — Chłopiec przedawa biały piasek. — Witał gościa w swych ubogich ścianach. — Gwiazdy w nieznane mkną[1] światy. — Prędko zjadł śniadanie i wsiadł do sanek; jadąc przez miasteczko widział ślady okropnego[2] pożaru. — Poranek[3] świat w szatę światła ubiéra[4] i rosą skrapia nadwiślańskie kwiaty.

(Sl.) Narodna pésen je cvét narodnega življenja. Ljubljana je glavno mésto kranjske dežele. — Moj oče gredó[5] z materjo v méstno cerkev k svêti mši. — Snég se je

[1] mknou, pohybují se. [2] ukrutný. [3] Ranní doba. [4] obléká v šat. [5] gredem či grem, greš . . . gresti, r. гряду́ грясти́ = jíti; plural úcty.

*) Je-kavci v jižní Dalmacii, Bosně, Černé Hoře. Ale i oni mnohdy ékají: besniti místo bjesniti a ještě více ikají, pravidelně následuje-li na *ie* samohláska neb *j*: šijati za siejati (= svititi, lesknouti se), dio (vedle diel = díl, dioba = dělba), cio vedle ciel (celý), bio, htio, vedle bieo (běl-ý), htjeo (chtěl), smijem, umijem vedle smiejem, umjejem.

**) Ekavci, t. j. východní či srbské nářečí.

***) Ikavci, severozápadní istersko-chorvátské nářečí.

†) Když se od viera, bieda tvořilo přídavné, zkrátilo se v češtině *ie* na *ě*: věrný, bědný, tak dělo se i v polštině, i jest zajímavo, že polština tyto formy zachovala do dnes proti hořejšímu pravidlu, majíc tu i před tvrdými *ie* místo očekávaného *ia*: wierny, biedny, ścienny (ściana), sienny (siano), miejski za miestski (miasto) atd.

stalil,[6] vrti[7] in polja se zelenijo, ptaki gnézdijo na smrekah in veselo pojò: mladi ptački okoli svojega gnézda od vetvice do vetvice skačejo. — Grešiti je člověško. — Po kateri ceni prodajete ženi sukno. — Praga leži pri réki Vltavi. — Lubi sin! Tebi je ostati samemu na svétu, kjer (kdjež) ti je dober svèt[8] več vreden,[9] kakor zlato in srebro.

(Sch.) Na moru bjesnê vjetr(ov)i i ženû moćne valove.[10] — Jeste-li čitali novo dielo hrvatskoga pjesnika: Bosanske narodne pjesme? Nisam čitao, jer nismo imali vremena. — Čovjek po svietu, kao pčela (bučela, čebela) po cvietu. — Stari Slovani slovili su s tjelesne hrabrosti. — Novo liepo odielo kupio sam kod susjeda trgovca. — Djevojka je visoka kao jela, biéla kao padani sniêg (bijèla kao padani snïjeg). — Štovana gospodo! Pozdravljam društvo za jugoslavjansku povjestnicu;[11] povjestnica nam osvjetla slavu naših djedov(ah), koji će živiti[12] u spomeni našoj, dok[13] je svieta i vieka.

(Vr.) Я его́ ожида́лъ цѣлыя двѣ недѣли, но онъ не пріѣхалъ. — Ру́сскій царь Пётръ побѣди́лъ[14] Ка́рла двѣна́дцатаго, его́ солда́ты стрѣляли изъ пу́шекъ.[15] — Сосѣдка дала́ дѣтямъ хлѣба по́слѣ обѣда, но онѣ его́ не ѣли.[16] — У бѣднаго нѣтъ хлѣба. — Цари́ца въѣхала въ Москву́, сопровожда́ема[17] тѣлохрани́телями — У меня́ горя́чка, я о́чень блѣденъ, вѣроя́тно[18] я простуди́лся. — Я взялъ пе́рвое мѣсто въ партерѣ, одолжи́те[19] мнѣ пожа́луйста,[20] афи́шу.

(Mr. etymol.) Дѣвчина провела́ тѣтку до сусѣдки. Divčina proveľa titku do suśidky. — Селя́не ѣхали въ лѣсъ и встрѣтили[21] ôвчарêвъ. — Seľane jichaľi v ľis i vstrityľi vivčariu. — Колú ôтѣздить вашь вôзъ? — За пôлъ годи́ны ôтôйде поспѣшный по́ѣздъ [по́тягъ],[22] пріѣдете до Львова́ о дру́гôй по пôлно́чи. Koľi vitjizdyť vaš viz? — Za piu hodyny vitijde pospišnyj pojizd, prijidete do Lvova o druhij po piunoči. — Въ цѣлôмъ мѣстѣ не дôста́нете лѣпшого хлѣба. V ciłym misťi ne dystanete lipšoho chľiba. — Cû

[6] roztál. [7] zahrady. [8] rada s. savjet, r. совѣтъ. [9] schv. vriedan, p. wart (cizomluv) = cenný. Sr. vrêd, vrêditi, poškoditi (vřed). [10] vlny: čslov. vale, pol. fale, r. валъ i волна́, mr. хвиля, филя (snad хвіля od chvěti), ale хвиля — chvíle. [11] dějepis. [12] budou žíti. [13] dokud. [14] zvítězil, porazil. [15] děl. [16] pol. jadły. [17] doprovázena. [18] pravdopodobně. [19] půjčte mi ceduli. [20] račte být laskav. [21] potkati. [22] rychlovlak.

дробнй дѣти суть сеи[23] бѣднои вдовы́. Si dribny dity suť seji bidnoji vdovy. — Шлезкъ роздѣлёный сусѣдною Моравieю на двѣ части. Šlezk (jest) rozdilenyj suśidnoju M. na dvi časty.

[23] tělo sr. české: po soudobu.

D. Připodobováni (natężenie i zwątlenie).

§ 33. Při přehlasování spůsobí palatální (měkká) souhláska přeměnu široké samohlásky na úzkou a to jen v téže slabice. Zde máme případ opačný: tvrdá souhláska spůsobí přeměnu předcházející samohlásky úzké na širokou, a to i když jsou v různých slabikách.

To děje se v polštině v těchto případech:

a) jinoslovanské (původní — viz pozn. k § 16. aa) — tedy měkké) **e** (ie) stojící v téže neb jiné slabice před tvrdou souhláskou*) přejde na *o* (io): led лёдъ = lód (sr. § 34.), let лётъ = lot, žena жена́ = żona. čelo челó = czoło, tetka тётка = ciotka, jedla ёлка = jodła, péro перó = pióro, koziołek;

b) *ie*, odpovídající ruskému ѣ, přechází za týchž okolností na **ia**: мѣра, miera, míra = miara, свѣтло, světlo = światło, стѣна́ stěna = ściana, стрѣлá střela = strzała.

Ale jakmile (při ohýbání neb odvodech) ona souhláska (slabika) stane se měkkou, vrátí se původní *e* a *ie*:**) czoło — na czele, wiódł — wiedli, strzała — strzelić. biały — bielszy. Jinými slovy: io a ia se seslabuje (zútluje — zwątlenie).

Totéž platí o nosovkách: wziął — wzięli, kłnął — kłnę-li. ač jest tu vlastně příčina v § 40. uvedená.

*) Vyjma hrdelnice g. ch. k (pokládajíť se za měkké) a retnice b. p. v. m. Před těmito obyčejně přeměna nenastává: biég. wiek, miech. chléb (хлѣбъ), ślepy (слѣпой) — piekę (пекý), pogrzeb (пóгребъ).

**) Ale jen toto, ze sesílení (připodobení) povstalé *io* a *ia*; kde tyto hlásky (zejmena ia) jsou původní, zůstanou nezměněny, na příklad při časoslovech V. tř.: śmiać sie, śmiali sie, śmianie (smáti se, jinak śmieć, śmiał, śmiały, śmieli), zapal-*ać*, -ani (jinak zapal-*ić*, *eni* — zapalony). Jest to, jak vidno, velmi důležito při ohýbání, zejmena při časování: nieść, pléść: 1. os. niosę, plotę, 2. os. niesiesz, pleciesz atd., 3 os. mn. č. niosą, plotą, part. n*ió*sł, niosła, niosły — nieśl., plótł, pletli, n*ie*s*io*ny, plec*io*ny, nies*ie*ni, plecieni, niesienie.

34. Zadanie.

Převeďte na znění české tato slova: plotka, miotła, czop, cios, córka, piorun, gąsiór, wrzód, wieczór, wiotchy, piołunek, wiosło, wiosna, kaczór, rzodkiew, szósty, siodło, niosą, miotę, miótł, ziółko, plotą, plótł, plotła, wożony, spalony, niosły, zniszczony, wiozać, nachylony, warzony.

Utvořte množ. č. mužsk. rodu od těchto příčestí dle vzoru niósł — nieśli, niesiony — niesieni: plótł, pleciony, miótł, mieciony, wiózł, wieziony, wiódł, wiedziony pieczony, sieczony, proszony, stworzony, zniszczony, noszony (sr. niesiony), wożony (sr. wieziony).

Převeďte na polské znění dle víra (viera) — wiara: Bída (бѣдá), dělať, dělo, věno, pěna, svět, vítr (větru), koleno (колѣно), léto (лѣто), vědro, díl (diel), oběd, vědomosť, bledý, (блѣд-ный), železo (желѣзо), řezať (рѣзать), pěstoun, síra (сѣра).

Utvořte slovesa s infinitivem na -ić (iti): Biały, zawiasa, dział, dziad, miasto, wiatr, wianek (vínek na hlavu klásti), zmiana, strzała, ciasny, piastować, (po-)wiast-ka, światło.

35. Słowianie i rolnictwo.

Tym czasem, gdy ludy[1] niemieckie nie bardzo zajmowały[2] się rolnictwem, zdając je pieczy kobiét[3] i niewolników, Słowianie, naród z natury rolniczy, najpierwsze swoje usiłowania obracali na uprawę ziemi, korczowanie[4] lasów, osuszanie bagien i budowanie wsi. Lech pierwsze swoje zdobycze[5] rozpoczął pługiem, tak samo Czech. A Piast i Přemysl czeski wprost[6] od pługa postąpili na tron. Potomkowie Piasta przez pięć set lat słynęli skarbami,[7] sławą a potęgą[8] głównie przez rolnictwo. Który z monarchów był i będzie tak wzorowym rolnikiem, jakim był Kazimierz Wielki? Który otaczał rolnictwo taką szególną[9] opieką,[10] jako król czeski, ojciec ojczyzny, Karol IV.?

[1] lud — lid — zde: kmeny, národy. [2] ne velmi zajímali, obírali se. [3] žen. [4] krčovati neb kučovati (dial.) = mýtiti. [5] kořist, výboj. [6] přímo. [7] poklad: srv. skrblík skrbiti, něm. scherf-lein; (jhsl.) skrb (femin.), skrbeti, pocházející od stsl. skъrbь = r. скорбль = trampota, starost): v ruštině značí slovo ono: nábytek, v slez. dial. zgarby, nádrabelí: [8] moc, síla, tęgi = tuhý, silný. [9] obzvláštní, podrobný, stsl.: sъgъlъ (sám, jediný), z toho naše stéhlý a štíhlý: opak jest ogół, ogólny všeobecný, w ogółności = vůbec, mr za-hal (co jest za-hal-eno, že nevidět podrobností). [10] péče (pek-ja), opiekun = poručník.

E. Pochylování o, e, a.

§ 34. Naše bóh přešlo na bůh, chlév (dial.) na chlív, had (dle § 27. pozn.) hád přešlo v bezkydskolašském nářečí na hod. V tomto nářečí jest přechod hlásek ó, é, á na u, i, o v koncových slabikách, jasnými a plynnými souhláskami zavřených, pravidlem. Za týchž podmínek nalézáme takovéto střídání hlásek — jen že v míře obmezenější a stále více obmezované — v polštině. Přechází

a) *o* na *ó* (vysl. u): bóg, stóg, łój, twór, naród, mógł;*)

b) *e* (*ie*) na *é* (*ié*, vyslov *í*): brzég, biél, jéj (jí), białéj, piékł, białém, złodziéj, lepiéj, miédź a to i před temnými v případech, kde *ie* = ѣ nesesílilo se (v. pozn. k § 33.) na *ia*: grzéch, śmiéch.**)

Když slovo roste, vrátí se v obou případech původní hlásky: stogu, narodu, mogła, grzechu, brzegu.

c) *a* na *o* v dialektech jak pod a) a b), v spisovné řeči pak pouze v slabikách *ła*, *ra*, pakli před *l* a *r* jest jiná souhláska; jsou to slabiky otevřené; za to děje se to (bez ohledu na uvedené výše podmínky) důsledně a takové, že střídnice *o* zůstane nezměněna při ohýbání a odvozování: błoto, mrok, broda, młody, słodki, trowa.

Podotknouti sluší, že toto — jakož i sesílením z *e* § 33. povstalé — *o* přechází dále na *ó*, jako v případech pod a), jsou-li tu ony podmínky: głód, smród, próg, gen. głodu, smrodu; lód lodu, miód miodu (led, med).

36. Ćwiczenie.

Złote promienie[1] słońca ozłociły ustronia gór i od słonego jeziora począł wiać chłodny wiatr. — Osieł ma nadzwyczaj bystry słuch i wzrok, ostrożnie nadsłuchuje uszyma, podnosi głowę i uważnie[2] na wszystkie rozgląda się strony.—

[1] prameny, paprsky. [2] pozorně: uważać, uvažovati, býti pozorným.

*) To děje se důsledně. V jiných než koncových slabikách jest to památka po slovotvorném dloužení: słówko, kółko, wódka.

**) To děje se dosti nedůsledně; Pokrokovci (kreskují) *é* již jen, když povstalo z ѣ; sr. § 32.

Król polski odniósł nad krzyżakami świetne[3] zwycięstwo i dobył ogromne skarby w złocie i broni.[4] — Błogosław Boże rolnika dłoni, nie dopuść nigdy nań głodu. — Dziewice z zdrowém obliczem, chłopcy z długim włosem uderzyli do tańca grzmotnym krokiem i głosem. — Leszek wróciwszy drogami ubocznemi rzucił się ze wszystkich[5] stron na hufce wrogów[6] i w krótkim czasie wprawił ich wojska w popłoch. Zaczął złotem, skończył błotem.

[3] slavný, též co titulatura. [4] zbraň [5] slovně: vy-řítil se, vrhnul se, rzucić nieco = hoditi, vrhnouti. [6] vrag = pův. nepřítel: z toho se vyvinulo (sl., b., p., r.) ďábel a naše vrah vedle vražiti = býti nepřítelem.

§ 35. Maloruština pochyluje: a) velmi nepravidelně*) *e* na *i*: lid, pič (pec-i), hrebiň, muživ, rikťi, miňi (meně, mně): b) *o* na *i* s velkou, ač ne naprostou důsledností nejen před jasnými a plynnými, nýbrž i před -*st* a po v, r, l, n a někdy i v jiných než koncových slabikách: bih, styľ, dim, viľ, dvir, kisť, nič, rik, radisť, pid viknom (pod oknem), vivća (ôvća).**)

I zde vrací se původní hláska, když slovo roste (dvir dvora, nič noči, rik roku, rik rekla) aneb když nastane seskupení hlásek pochylování vylučující: viv-ća o-več, vik-no o-kon, vit-ća o-teć.

37.

(Mr. etymol.) Шкôлництво ческе на высóкôмъ ступни: крôмъ шкôлъ техничныхъ и университетôвъ въ Празѣ маютъ Чехи богато найрôжнороднѣйшихъ закладôвъ[1] наукóвыхъ — Хóрый лêгъ на постêль. — Вéвêрка (виверица) гáрне звѣрятко. — Морáвія ôддѣлéна на пôлнôчнôмъ веходѣ[2] ôдъ Шлéзка чáстію гôръ судéтскихъ. — Опáва мáе двáцять

[1] ústav [2] východ, vr. восхóдъ, jhsl. izhod, istok.

---

*) Jako pravidlo lze stanoviti, že se to děje v příponě -*eń* a koncovce gen. plur. -*ev*, pak v příčestích min. č., která л odsouvají: pik pekla, sterih sterehla (střehla).

**) V nářečích na *u* jako v češtině: buh, stul, dum, vul. — Jak vidno a samozřejmo, děje se pochylování jen v slabikách *zavřených* a jest plodem původní délky. — Velkoruština a jihoslovančina neznají tohoto pochylování.

шèсть або сèмь тысячь жи́телèвъ. — Коню́ший[3] Овлу́ръ вы́вêлъ Игоря изъ вязни́цѣ, за мѣ́стомъ подвêлъ[4] ему́ коня́, на ко́тромъ поверну́лъ въ свой рòдный край — Кремèнь — то твердый камèнь, изъ кремèня крéшутъ огóнь. — Медвèдь лю́битъ мèдъ. — Ракъ сиди́тъ цѣ́лый день помèжь ко́рèнями а надъ вечèръ (къ вèчеру) выхо́дитъ на здо́бычь — Изъ волокна́ кокосо́вои па́льмы выробля́ютъ ся щèтки,[5] мèтлы и рòжнй и́ньний выро́бы. — Ческій хмèль и ячмèнь цѣни́тся дуже высо́ко.

(Fonet. Оле́сю розлу́чено з чолові́ком;[6] пан таки́й був немилосердний — брав його з собо́ю, їхав аж за Москву́. Зоста́лась сама́ — сам́есенька з ді́точка́ми. Працю́є без спочи́нку. Так і рік ці́ли́й ми́нув, все в робо́ті, нема́ й віддиха.[7] Ми́нув і дру́гий рік од чолові́ка нема́ вісток.[8] Оле́ся суму́є[9] тай суму́є. Яко́сь-то ви́рвалась і пішла́ до ті́тки, одвіда́ти стару́ в недузї, та звесели́ти себе́ й уті́шити ді́то́к. Ві́йшла́[9] до поко́ю. Ті́тка не замі́тила[10] і при́ходу. Се[11] той сами́й поко́й, где она́ була́ молодо́ю, где і повінча́лась[12] із Іва́ном — як квіточка сьвіжа — а нині́! Боже мій ми́лий! Чи се-ж она́? Стоїть яка́сь пристáркувата, заму́чена, боязка́ неспокі́йна! — »Пропі́в мій вік молоде́нький,« поду́мала і сльо́зи з очи́й ри́нуть … До до́му верта́є.[13] Уже й ніч зе́млю обійма́є, зійшо́в[14] мі́сяць ср.бророгий, сьви́тять зьвізди … Жінка нещастли́ва!

Podle Kozačka« Vovčka.

[3] podkoní [4] čti pidvin. přivedl tajně pod- . [5] kartáč. [6] též manžel. [7] oddech. nemá i = ani nemá. [8] věst-ek. zprávicek. [9] ze smutn-uvati. t vysuto a pak přesmyknuto truchleti. [9] za войшла vešla. vyšla = вийшла. [10] zpozorovati: koren mit (mět): k-mit-nouti — dáti se zpozorovati. meta = cíl. [11] сей, ся, се, též цей, сесь, ця, сеся, це, сесе = tento. [12] věnčaně = sňatek. [13] vrací se sr. ev. 12. [14] vzešel v pravidelné, jako v naší prostomluvě. sesouvá se).

F. Rozváděni slabik la ra — le, re.

§ 36. Za týchž podmínek, za kterých polština la, ra na lo, ro pochyluje, rozvádí ruština (vůbec, maloruština důsledněji než Vr.) ла і ра na оло і оро, ле і ре na еле i ере: голова́ (jhs. gláva), коро́ва (krăva), беремя (brĕme), пелена́ (pléna).*, Jsou však i formy nerozvedené v užívání

* Zdá se tu býti jistá souvislost mezi ruským a schv. přízvukem

buď výlučně aneb alternativně, zejmena v řeči básnické: tak předložky пра, často предъ i пре a je-li na lá, rá přízvuk: сла́ва, правда, пра́здникъ, сла́денькій.

38. Зада́ча.

Převeďte tato velko- a maloruská slova na znění české a pak na znění polské:

1. Го́лосъ, го́родъ, во́лосъ, зо́лото, ко́лосъ, хо́лодъ, дерево, черево, мо́рокъ, жо́лобъ, по́лозъ, по́лость, по́ломѣнь, 2. коро́ва, коло́да, воро́та, соло́ма, поро́гъ, здоро́вый, воро́на, воло́га, поро́мъ, поро́ки, поло́хій, селе́дець, пеле́вня, берёза [1], мерёжа, чере́шня, тере́ть, 3. голова́, молоды́й, борода́, борозда́, вороти́ть, солов й,[2] воробе́й,[3] середа́,[1] череда,[1] серебро́, сторона́.

Převeďte na znění ruské a polské:

1. prach, vlasť, mlat, vřed,[1] vřesk,[4] tetřev, 2. chlap, straka,[5] krátkost, mráz, hrách, kláť, král, dříť, mříť (dreť, mreť), sleďka, předek[1] (r. -ok), 3. plátno, chrániť, mládež, vlákno, bradávka, slanina. (Přízvuk jak výše: ad 1. na prvé atd.)

[1] v pol. sesiluje se *e* na *o*. [2] česká konc. -ík, též polská. [3] česká konc. -ec, pol. -el. [4] v pol. jak strzel-ić, strzała. [5] v češt. vsuto *t*.

39. Упражне́ніе.

(Vr.) Молоды́хъ лоша́докъ[1] называ́ютъ жеребя́тами. — Сего́дня[2] о́чень хо́лодно, идётъ моро́зъ, я дрожу́ отъ хо́лода, но надѣ́юсь, что пого́да перемѣ́нится. — Въ го́родѣ до́рого жить а въ дере́внѣ[3] (на да́чѣ)[4] ещё доро́же. — Мо́жете ли вы мнѣ размѣни́ть серебро́ или зо́лото на бума́жки?[5] — Хоти́те ли вы ѣ́хать въ го́родъ, возьми́те подоро́жную,[6] по́чта на друго́й сторонѣ́ у́лицы. — Казаки́ бри́ли[7] себѣ́ го́ловы какъ тата́ре, оставля́я себѣ́ то́лько косу́ (чубъ) по середи́нѣ

[1] **ло́шадь** dem. łošádka (slovo tatarské, maď. loš) = koň: **жеребе́цъ** = hřebec, místo puv. žrebec, p. zrzebiec (mladý), ogier (starý hřebec), sr. **ждребац**, sjrup. sl. žrebe, žrebec. R. гребе́цъ od hřeb-sti. -ati = veslař. [2] seho (toho) dne = dnes. [3] vesnice. [4] venkovské zátiší. [5] **бума́га** (tat.) = papír — papírové penize. [6] podražná = cestovní list. [7] sr. **brit va** — holiti.

головы́. — Ру́сскій пло́тникъ[8] дѣ́лаетъ своё дѣ́ло нерѣ́дко одни́мъ топоро́мъ,[9] кото́рый стано́вится въ его́ рука́хъ — пилою, мо́лотомъ,[10] долото́мъ и стру́гомъ.[11] онъ перерубаетъ имъ толстое де́рево и да́же выво́дитъ украше́нія. — А слы́шать бу́ду я не го́лосъ я́ркій соловья́[12] — но звонъ око́въ.[13] — Волосы на бородѣ́ (подборо́дкѣ) называ́ются бородо́ю, подъ но́сомъ — уса́ми.

(Mr. fonet.) Над го́рами оре́л с т о́ р о ж е м[14] лїта́є. — Тайже Подоляки́ в Галичині захова́ли звича́й підго́лювати го́лови як Козаки́. — Лев стереже́ своїх молоди́х ду́же стара́нно. — У вітця́ (о́тца) є ма́ло грошей;[15] дав гро́ши купцеви за полотно́ і за молоко́. — Соловї сьпіва́ють весно́ю, перепели́цї[16] лі́том; в огоро́дї[17] є бога́то воробцївъ і воробля́т. — Попере́ду атама́н, своїм засло́на, во́рогам страх: за ним молодцї через боло́та, через моги́ли. — Зимо́ю дує хо́лодний вітер і бува́ють моро́зи. — На зеле́ні сьвя́та[18] в се́лах[19] кра́сно: поля́ засі́яні[20] золоти́м зе́рном випуска́ють пе́рвий ко́лос надії а в сада́х дереви́на обля́на[21] во́нним молоко́м, що аж тя́гне в свій холодо́чок; а при́йдеш до села́: хати́ ви́чищені, на воро́тах, на стрі́хах всю́да липові галузки́, що аж чолові́кови зда́є ся, що в якім гаю́.

[8] ploty dělající = tesař. [9] sekyra. [10] kladivo. [11] hoblík. [12] slavík. [13] zvuk okovu; naše zvon = rus. ко́локолъ, p. dzwon, schorv. zvono, sl. zvon. [14] stráž (jako str. [15] peněz. [16] křepelky. [17] го́род = město. (о)горо́д = zahrada, p. ogród. [18] Sv. Duch. [19] sídlo sch. selo = ves (s kostelem). [20] zasetý. [21] oblita (**деревина** = stromoví).

G. **Slabikotvorné l, r.**

§ 37. *L* a *r*, v češtině co samohlásky*) užívané — vlk, srp — upravily si slovanštiny takto:

a) J i h o s l o v a n š t i n a jen *r* zachovala:**) brdo, bȓz, cȓkva, kdežto slabikotvorné *l* přešlo v Schv. na *u*, v Sl. na *-ol*: vuk volk, vuna volna (§ 13. a).

*) V starosl. bylo tu **ъ** neb **ь**. Místo správného: dlh, plh, žltý, tlstý, chlm, hlboký atd. píše čeština (a po ní polština): dluh (dług), pluk (pułk), žlutý (żółty), tlustý (tłusty), hluboký (głęboki). Dialekt bezk. má cosi jako jer: srъna, prъs, prьsť, vьlna, vьlhně (vlhne).

**) Toto dlouží se též, jak v čsl. — Náslovné *r* před souhláskou tvoří v Schv. — přízvučnou — slabiku: ȓ-ži (rži), ȓ-dja (rez), R-šava,

b) Polština vkládá před ně *e* (ie) a *a* (ia), dle toho následuje-li měkká neb tvrdá souhláska slabika, srv. § 33. b): pierś (prs), cierpieć, twierdza, serce, pierścień naparstek, twardy, sarna, ziarno, martwy. Tak jest u *r* s malými výjimkami (Berno), pierw(sz)y a j. Za *l* miluje vůbec *eł*, při skupinách lg, lch, lcz, lk, lž však *il*: wełna, pełny, pilch, milczeć, wilk, pełzać, zgiełk.*) Avšak jsou i formy: trwać, płci, płótł, krnąbrny (odporný), krwi (jednoslabičně). Sr. § 22.

c) Ruština vkládá: *o* před *l*, *e* řidčeji (zejmena po hrdelnicích) *o* před *r*: вóлна, волкъ, холмъ, пóлный, жóлтый — серпъ, сéрдце, держáть, чертá, перéть, ale горсть (garść), горбъ (garb), гóрло (gardło), корчмá (karczma).**)

40.

(P.) Z barłogu wybiegł wilk i pożarł owce. — Ubodzy nie mają co do garnka włożyć dla pokarmienia dzieci, rozpacz[1] im serce ogarnia,[2] grozi śmierć z głodu. — Lasy są zupełnie pokryte warstwą mchu bardzo wilgotną, po wierzchołkach biegają wewiorki. — Gdyby pod powierzchnią ziemi zamiast ognia mieściły się martwe skały, wszystko zmarzło by pomimo działania[3] słońca. — Wojsko dotarło[4] się do Wisły mając stałe starcia z nieprzyjacielem.

[1] zoufalství [2] ohrňá, ohrnuje = skličuje. [3] přes (vzdor!) pusobení. [4] dotřelo = prodralo se.

Hřvât čti ȓ-vât. Podobně r, stojící před *o*, jež povstalo z *l*: u-mr-o (umřel) tr-o (třel), gr-o-ce za grlce od grlo = hrdlo. Příčinou jest puvodní tvar: rъ-dja rь-ži grъ l-ce Píše se též: ȓž (rež), ȓt.

*) Shluk(nutí) místo správného: shlk; připodobením zblk, v polštině se vsuvným ie = zgiełk.

**) Zajímavým jest tvoření příčestí od slovesných kmenův na *l* i *r*. Tru tř-í-ti, mru mř-í-ti, dř-í-ti, ml-í-ti, p. trzéć, mrzéć, drzéć, mléć, r. терéть, мерéть, молóть, schv. (sa-)tr-ti, mrieti, mljeti atd. Kmen jest tr, mr, ml, příčestí by mělo zníti: trl, trt, mll mlt a proto: schv. tro, umro, mljeo, trt, mljet, pol. tarł, umarł umarła, tarty, starcie šetření se = srážka, zdarł zdarty, żarł zażarty (žrać), mełł-a, mełty i melony: *r*.: тёръ, терлá, ýмеръ, умерлá, терёнъ i тёртъ, мóлотъ, tudíž i přechodník: p. tarłszy, umarłszy, r. тѐрши, умерши, sch. trvši, umrvši. — Též tak: za-przeć, заперéть, za-prieti (prêti) = příti, za-příti = zavříti, zápora = závora a j.

(Schv.) Prvoga dana uskrsa[5] bio sam s materom u cȓkvi. — Kupio sam na tȓgu zlatan kȓst[6] kod trgovca[7] iz Brčke. — Na raskrsnici je vukao seljak saonice[8] pune drva, ali stražar ga je zadržao. — Osnovni zakon državni[9] zajamčuje[10] podpunu slobodu vjere i savjesti, ter utvrdjuje ravnopravnost svih narodnostih i zemaljskih jezikah.

(Sl.) Kdor ima raztrgane sleme,[11] prosí za lepo vreme.[12] — Dvema pastirjema volk ložje[13] ovco ukrade, ko enemu. — Kako vam ime, koliko ste star, ali ste trgovec, obrtnik[14] ali rokodélec. — Smrt je v svoje mrzlo naróčje zavila veliko[15] slavjanskih junakov. — Dete pribežalo v božji vrt,[16] mati mu umrla, oćeta (otca) v grob zaprla bela smrt. — Tak nam je življenje, kakor mésec, časih[17] poln, časih prazen. — Solnce vabi ljudí pod milo nebó. — Stari človek sprva molčal, pa rekel: »Solza je kapljica, skoz ktero človek zagleda mávrico[18] prihódnjega veselja.«

(Mr. fonet.) Вовк (волк) máє шерсть і до́вгиі (до́лгиі) хвіст а вівця́ во́вну. — Осенью[19] ча́сто ме́рзне й снїжи́ть і ране́нько смерка́єся. — На торзї й в торго́влї (склені) продаю́ця[20] горнцї, серпи і иньші това́ри. — Корчма́рь купи́в дрова́ віг селя́н, ко́трі сидя́ть в ко́рчмї й лють горі́вку[20] в го́рло. — Котра́ годи́на? Четве́рта, за́раз бу́де чверть на пя́ту. — Горли́чки бо́рзо порха́ють із ве́рхних галузо́к дере́в, коли́ їх ви́полошено. — По сме́рти вітця́ дїти проліва́ють сльо́зи, но уме́рший не ве́рнетця.[21]

(Vr.) Пусто́й ко́лосъ съ го́рдостью вверхъ поднима́ется,[22] ко́лосъ по́лный зёр(е)нъ наклоня́ется къ землѣ́. — При пе́рвомъ сраже́нiи съ Тата́рами Ру́сскiе потерпѣ́ли стра́шное пораже́нiе. — Молча́ть нельзя́, я должна́ мо́лвить (говори́ть) по се́рдцу сло́во вамъ, чтобъ уелади́ть тоску́,[23] да стиши́ть вол-

[5] vzkříseni (velkonoce). [6] Kříz. raskrs(t)nica křižovatka. [7] u kupce. [8] saně. [9] státni základní z. [10] zaručuje sr. rukojem-ství. [11] slemeno. [12] čas. zde počasí: slovo to zachovalo se v ruštině a jihoslovanštině: naše čas značí rus. hodinu. srbskochorv. okamžik, vteřinu. [13] lehčeji. [14] živnostník, kdo se pilně obrací (ob-vrt-éti). [15] mnoho. [16] zahrada (stsl. vrtograd, got. vertigard. [17] brzy — brzy. [18] duha z ital., též duga, jak sch.: a. duga i raduga, mr. též veselka, pol. tęcza, což stsl. značilo déšť (č. tuče); v sl. a schv. tóča i tuča přešlo na význam krupobití a v rušt. a j. na mračno, z něhož povstává krupobití grad). [19] jeseň. [20] místo prodajuť-śa prodávají se: prodají = prodaduť [21] hořelka — kořalka. [22] podnímá, vypíná se. [23] tesk-nota.

не́нія души́. — Стари́къ умира́я позва́лъ свои́хъ сынове́й и сказа́лъ: Вотъ, дѣ́ти, вамъ въ наслѣ́дство по́ле; вскопа́йте его́, тамъ зары́тъ (по кла́дъ; потруди́тесь[24] и тогда́ найдёте его́. У́меръ отъ. Дѣ́ти усе́рдно вскопали по́ле, но кла́да не нашли́. Зато́ по́ле да́ло тако́й урожа́й,[25] кака́го они́ не ви́дывали. Догада́лись они́, что оте́цъ хотѣ́лъ ихъ пріучи́ть къ труду́.

[24] potruďte, namáhejte se. trud = práce. [25] úroda.

H. **Vsuvné e (ie, o, a).**

§ 38. S tím, co právě řečeno, souvisí vsuvné (eufonické neb jerové) *e*, které se vkládá do shluků souhláskových buď k vůli libozvuku aneb na místě starého ъ, ь: lev lva, sosna sosen.

Jako čeština má tu slovinčina vždy *e*, polština *e*, resp. *ie*, ruština *e*, vzhledně *o*, toto (v malor. důsledně) tehdy, když jedna ze shluklých souhlásek, mezi něž se vsouvá, jest r, x, к: lew lev левъ; kupiec kupec купе́цъ; ojciec za ociec, otec (oče) оте́цъ; orzeł orel орёлъ; pisem пи́семъ; okien (místo oken) око́нъ, ogień ого́нь, piasek пѣсо́къ, сла́докъ, též сонъ, p. sen.*)

Srbskochorvatština má tu bez výjimky **a**: lav, dan, otac, mač, päs, vepar (vepř), magla (mhla), orao (orel), sestár(âh), igál-(âh), p. igieł иголъ = jehel, pak v neurčitě zakončených přídavných: dobar dobra, tanak tanka, hrabar hrabra. Předložky s(a), iz(a), k(a), pred(a) atd.

Zvláštností jest, že toto vsuvné *a* někdy při deklinaci (a slovotvorbě) se podrží, zejmena šmahem ve

*) V pol a rušt. sluší vlastně rozeznávati eufonické a jerové *e*. Stojí-li jerové *e* v češtině za ъ, má polština *e* a ruština *o*: sъn: sen, сонъ; posъl poseł пос(о)лъ, stojí-li za ь, mají ie resp. *e*: orьl orzeł орёлъ, osьl osieł осёлъ, kotьl kocieł котёлъ Z tohoto vysvětluje se změkčené orze, proti orel, pak zjev, že v těchto případech *ie* nemá se »natężać« na *io* (nejsouc pvodním): zřídka slýchané osiół, kocioł není správno. — Poněvadž pol. a rušt. mají poseł a posoł a kořen jest sъl, třeba psáti posýlati ne posílati. Ze staří psali dle mylné analogie chybně posielati, neodčiní této nesprávnosti. — Někdy nevstupuje tato vsuvka na totéž místo na němž byl ъ, ь a tak stává se čistě eufonickou: ogнь — ogień (dle § 16 cc. místo ogeń), огонь, grъlo gar-ło, го́р ло, grlo. Tuto platí i pro polštinu ono ruské pravidlo: matek; dále wiader, mydeł proti płócien (płótno). — Sem náleží i čelověk, četverť za člověk, čtverť atd., česť cti (čsti), p. cześć, r. честь, sch. čast proti część, čásť.

slovích jednoslabičných a v nové formě gen. pl. na âh místo ov. dân dana danas (dnes), dánâh (dnův), lâž laži lažeš. râž raži i rži. lava. maha (mechu či mehu). vas vasi (= selo, ves). momak. momka. momákâh místo momkov, otac otca otácâh místo otcev; pak že se i mezi změkčovací *lj* (§ 11.cc.) vkládá: zemlja zemaljâh; Srblji — Srbaljâh. dle sablja — sabaljâh. Tak i v ruštině: земéлъ.

41.

(P.) Ze źrodeł[1] i studzien czerpią ludzie wodę do korytek. Pies do wilka. lew do kotki jest podobny. osieł do konia. Psy. osły. lwy, konie i wilki są zwierzęta. — Mnóstwo kier zastawiło tok rzeki. — Najważniejszy obowiązek[2] matek jest strzegać[3] dziatek, zwłaszcza córek. — Członek kółek rolniczych powinien strzec się gier. Kupiec ma skład desek. sukien, igieł,[4] trumien,[5] lalek[6] itd.

(Schv.) Ovaj Niemac je trgovac. — Orao (oral) i pietao su ptice. — Gusta magla je pala. — Tko laže, taj i krade. — Koliko imaš sestarâh? — Jedan je vrlo ljubezan i dobar, pa drugi zao (zâl = zli). — Hrabar vojnik je ljubimac[7] djevojakâh. — Moj ujak platio je sedam forinatâh.[8] — Ili loncem[9] o kamen, ili kamenom o lonac, težko loncu svakojako. — Otac je bio u Zagrebu na sajmu: sajam je trg; Česi. Poljaci i Rusi zovu sajmom (sněm. sejm. sojm) skupštinu ili zemaljski sabor. Danas je koncerat.

(Mr. etym.) Откн[10] маєте вы тóлько черéшень, вишéнь и яблокъ? — Изъ окóнъ сторчáтъ липóвî галузкú, пóдъ окномъ сидúть кóло плóтовъ кóлька бабушóкъ. — Чи немá у вáсъ заячихъ шкóрокъ[11] и птúчихъ яéцъ? — Вы безперéчно[12] читáли изъ книжóкъ про славнû[13] дѣлá Петрá Велúкого. — Ивáнъ стáршій óтъ[14] обóхъ сестéръ. — У дѣтокъ убогúхъ немá ни забавокъ ани íграшокъ. — Нáрубокъ, хлопецъ и швéцъ пóшли съ братомъ на ярмарокъ накупúти сýконъ, свѣчóкъ и мúсокъ.

[1] zřídlo. [2] závazek, povinnost. [3] o-stříhati, strzeć się = stříci, vystříhati se. [4] jehla. [5] rakev. [6] loutka. лялька sr. chytal lelky. [7] oblíbenec. [8] zlatý. [9] hrnec od lon lono t. j. nádoba jako klín. [10] Откуда. [11] Kužek sr. škára. pol. skóra. [12] nepochybně pol. przeczyć (přičit) = zapírati. [13] o slavných činech. [14] predl. od = než.

I. **Polské nosovky ę, ą.**

§ 39. Nosovky povstaly tím, že slabiky zakončené nosovým *m* a *n* (tedy zavřené: ъn, ъm, en, em, in, im, an, am atd.) smoutily se tak, že daly novou nosovou samohlásku asi jako francouzské en, in: má tedy polština za: pij-em, piš-om, matk-em, dъm-ć, tъn-ć, matk-om: piję, piszą, matkę, dąć, ciąć, matką. Má nosovku téměř všude, kde ji měla staroslovančina.

Která česká slova mají v polštině nosovky? Rozeznávejme kmen a koncovky. Majíť nosovku:

a) české koncovky, když původně končily aneb doposud v slovanštině některé končí se na *m* či *n*: totiž:

aa) *u* (i) a *ou* (í) v akk. a instrum. nomin:

dobrą (-ou) twoję (-i) matkę (u), z tobą (ou) i z twoją (í) siostrzenicą (í) i córką (ou): się, cię, ją, z nią:

bb) koncovky časovací: *u* a *ím* 1. os. jedn. č., *ou* a *í* v 3. os. mn. č., *ouc* (*íc*) v přechodníku a -nouti v inf.: piję, -ą, -ąc, piju (i), pijou (í), pijíc, nios-ę, -ą, -ąc, nesu, -ou, -ouc, chodzę, -ą, -ąc, chod-ím, -í, -íc, cierp-ię, -ią, -iąc, trp-ím, -í, -íc, minąć, minął;

cc) východy neutrových kmenův konsonantových telent: cielę, -ęcia, -ęta, ąt = tele, -ete, -ata, -at, bremen: brzémię, -ien-ia, -iu, -ion-a, ion = břímě, břemene, -i, -a.

b) co do kmenův třeba pátrati, aa) zdali některý tvar téhož slova má n neb m: pakli má, bude kmenová samohláska nosovkou: žať — žnu: żąć, żął: pa-tro (místo p'atro) — pnu: piąć, piął, piętro, pięta; poněti (= pojetí) — po-jem, -jmu: jąć, jął, pojęcie; počátek — počnu: po-cząć, początek; paměť, památ-ať, -ovať — zapo-men-u: pamięć, pamiątka, pamiętać,*) bb) zdali některý jazyk indoevropský má n neb m: kněz — k(u)n-ing, kn-iądz, za to ksiądz.**)

---

*) mědlice (m'adlica) — mnu (tru, mačkám): miąć międlica od toho madlo (za m'ędlo), ž(d)ímať — žmu: żąć (żdżąć, żdżymać), żmę, żdżął, od toho české: žem-le, jako jesle od jed, sesle od sed, brus-le od brús-iti atd.

**) Tak souvisí: mosiądz — meßing, Śląz-ak — Siling, pieniądz — pening, dziesięć — decem (lat.), desimt (lit.), pięć — pente (řec.), penki (lit.), ząb — dens (lat.), džamba (skr.), mięso — mansa (skr.), mąż — man-na (skr.), manisk (něm.), ręka — ranka (lit.). — Jątra (neužívané, za to wątroba, ale jątrzyć, jątrznica) — int-us (lat.), wątroba a wną-trz

§ 40. Nosovky ę, ą (prejotované ię, ią) střídají se tak, že v **slabikách zavřených** bývá *ą*, v **otevřených** *ę*: dąb dębu, wziął wzię-ła a to s následujícím obmezením:

a) slabiky zavřené **temnými** souhláskami mají ę, tak že ono pravidlo platí vlastně jen o slabikách zavřených souhláskami **jasnými** a **plynnými** (pochylování § 34.): sęk, sęp, węch, pięt-no (skvrna), klęs-ka, pięć, gęś, część, pamięć, avšak są-czek, wą-chać, piąt-nować, piąt-ka, gąs-ka, pamiąt-ka. Poslednější úchylka souvisí s naším

b) slovotvorným dloužením a stupňováním: sęk (suk), sączek (souček), błędny (bludný), błądzić (blouditi), gęś (husa), gąs-ka (húska), ręka rąk (genit. pl.), więzić, wiązać, przywięzywać (vězniti, vázati, přivazovati). (Srov. § 33. pozn.). Tak bývá dle našeho vzoru též

c) v jednotlivých slovích: sąd sądu (soud), sąd sędu (sud), rząd rządu (řád, vláda), rząd rzędu (řad-a), mąka (mouka), męka (muka) a rozumí se

d) v koncovkách: piszę (-u) piszą (-ou), matkę (-u), matką (-ou).

§ 41. V ostatních slovančinách nosovky se očistily a přešly:

1. *ę* a *ą*: v češtině na *u* a *ou*,*) v ruštině **obě** na *y*, v schorvatštině na *u*, v slovinčině na *ô*;

---

místo w-jątr-i (= antar (skr.), wązki (úzký) — ang-ustus, eng, w-ęg-ieł (kout) — angul-us, wągl i węgiel (uhel) — angl-is (lit.), wąż (užovka, had) — ang-uis. — Předložka *u* souvisí s in, *ἐν*, *ἐν* proto má polština ve složeninách někdy ą: wądoł, wątek, wątły, wątpić (z wą-pić) — údol, útek, útlý, úpěti (sr. sl., schv. vpiti upiti vapiti — kričeti, naříkati: wątpić = pochybovati). Uzel od vázati, wiązać = p. węzeł, st. vozel, schv. uzao, r. узелъ, pak wąs = úsy (vousy), housenka — wąsienica (vousatá) nejsou bez zajímavosti. Uvádíme ještě wąd vedle udo, wągry a Węgry (uhry), wąda i wędka (udice), wędzić, wędlina, wędzonka (uditi, uzenina), węgórz (úhoř).

*) Arci třeba bráti ohled na střídání v § 40. vylíčené: błąd (blud); dále na to, že po měkkých: š, ž atd. (§ 9. pozn. 2.) *ę* a *ą* stává na místě *ię* a *ią*, neztrácejíc vlastnosti prejotovaných: część, porządek = čsl. čiasť, poriadok, tu platí, co řečeno v odst, 2.

2. *ię* a *ią*: obě v ruštině na я, v schorv. a slovinč. na *ê*, v češtině na *ě* (e), *a* a *ia*, které přecházívá na *í* (československá ma *ä* (= ě) a *ia*: pät, piatok).*

P ř í k l a d y:

będą: budou, бýдутъ, bùdû, bòdò — mąż: muž, мужъ, mûž mòž — kością: kostí, кóстью, kòšću, kostjo — pięć: pěť, пять, pêt — niosąc: nesouc, несýщ -ий, nesući, nesóć — noszący: nosíc, носящ -ий, noseć — wziął wzięła: vzal -a, взялъ -á, uzeo ùzêla — piędź: píď, пядь, pêd — ciąć: títi (ťať) тять, têti — pięta: pata, пятá, pêta — piąty: pátý, пятый, pêti — noszą: nosí, нóся(тъ), nosê, nosijo.

42. Zadanie.

Převeďte na české znění:

Tęgi, kęs, gęś, gąska, mądry, łabędź, kądziel, chęć, prąd, pręt, prącie, pępek, pręga, sąsiek [1], wstążka, zmęczony, pędziwiatr, pączek, sędzia, urząd, pątnik, piętro, zawziętość, wzięty, oni pozbędą, narzędzie, złączyć, siąg, tęchnąć, część, w przecięciu, [2] ciągnąć, pęknąć, ścięcie, zaprząg, [3] pięść, dzięki, zięć, grzęda, [4] miedzyrzecze, ciąża, sprzęża, łąg, ziębnąć, lędźwie, grządziel, dzięcioł, [5] chrząść, [5] więdnąć, nakręcać, [6] giąć, [7] wziąść. [8]

[1] přihrada na obilí. [2] v průřezu. [3] spřežení. [4] = záhon. [5] souhlásky tvrdě. [6] -ovati. [7] jak ciąć, 1. os. tnę. [8] místo wziąć.

§ 42. Jako my obnovili jsme** původní, nesmoucené -ím: nosím noszę ношý, tak činí jhsl. nejen zde, nýbrž při v š e c h

---

*) to platí o **kmenech**. V k o n c o v k á c h o h ý b a c í c h j e s t *ię* a *ią* z m ě k č e n é *ę* a *ą*, n a h r a z u j í c í s t č. *u* a *ú*; p ř e j d e t e d y j a k s u b 1. na změkčené **u** ю, ju, jo, v češtině na u a ou přehlasované na *i* a *í*: banię, баню, banju banjo = báni, śmiercią, смертью, smrću, smrtjo = smrtí, piję -ą, пiю -ютъ = piju -ou. Jediná výjimka jest v ruštině v 3. os. mn. č. a přechodníku, který vždy tvoří se podle 3. os. mn. č. sloves na -iti: прóс-ятъ, -ящій místo očekávaného -утъ či -ютъ; avšak srv. mor. prosá, choďá, jhsl. govorê, prose (-ijo) § 75, 77.

) Staročeština měla též nošu, jako vížu hanácky dosud vižo, za **nosím, vidím.

slovesích 1. os. j. č.:*) já nosim, ale i nesem, pijem, dignem (dižem), djelam, kupujem.**)

Podobně chová se schv. v instr. j. č. ženských na *a*, kde jest místo očekávaného *u* koncovka *om*:***) s mojom liepom ženom — z moją lepą żoną — oproti: kośću, smrću či kostî, smrtî (i-kmeny), kdežto slov. má správně: s mojô lepô ženô.

43.

Nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni. — Pan sędzia, wychodząc na przechadzkę, wziął z sobą najmłodszą córkę. Proszę Pana[1] wstąpić do sędziego, oczekują tam Pana. — Złoty pieniądz jest mały swoją postacią, lecz wielki swoją ceną (wartością). — Ręczę Panu za te pieniądze, tych pieniędzy jest mało. — Pamiętaj, abyś dzień święty (świąteczny) święcił. — Dwakroć pięć jest dziesięć. — Dziewiątego sierpnia będzie święto. — Syn odwiedził[2] swoję starą matkę: zastał ją na łożu leżącą, zmęczoną ciężką chorobą: wzruszony w głębi serca uścisnął[3] jéj rękę i ucałował. — Chcąc nie dopuścić połączenia[4] się wojsk rosyjskich wdał się Kościuszko w bitwę pod Maciejowicami: nie pomogło męstwo[5] garstki Polaków, większa ich część zginęła śmiercią bohatérską a Kościuszko, ciężko ranny (raniony), został wzięty w niewolę. — Od miejsca zwanego »bracką pasieką« ciągnął się długi wąwóz, nieprzenikniona[6] gęstwiną otoczony, wychodzący na małą polanę. — Zaczęła się burza na morzu: zwinięto żagle.[7] Pioruny[8] biją, okręt[9] gwałtownie się wstrząsa, fale ogromne, rozbijające się z wściekłością o boki, zalewają pokład:[10] wszędzie zagłuszający ryk, świst, brzęk i płacz: kobiéty[11] trzy-

[1] V salonním hovoru užívá se místo Vy: Pan a 2. os. jed. č.: racz Pan. [2] od-, na-wiedzić stupňováním z vid-ěti (navštíviti, r. посѣтить, schv. posjed-ovati i posjetiti, sl. obiskati (vyhledati). [3] stisknul. [4] połączyć (= spojit, rozłączyć = rozdělit. [5] mužství, hrdinnost (za -stwie je vždy -stwo). [6] nepronikmutelný. [7] plachty, něm. segel. [8] blesk. [9] loď. [10] paluba. [11] ženy.

*) Tak i slováčtina.

**) Ale hoću a mogu (vedle morem) v schv. jediné výjimky; slov. má jen hočem, morem.

***) tak na Opavsku: s mojum ženum, oni šeďu m., na Těšínsku, oni šeďom (šeďo) s mojom ženom (moju ženu).

mając się oburącz poręczy polecają[12] duszę Bogu, inne rwą sobie włosy, inne leżą bezsilne, osłabione morską chorobą, na podłodze okrętu i wytrzeszczonóm, błędnóm okiem szukają[13] i proszą pomocy Boskiej, matki tulą do łona swe dziatki — w rozpaczy.[14]

[12] držíce se obourně zábradlí poroučejí. [13] hledati sr. naše šukati = sem tam běhati jako při hledání. [14] zoufalství.

Poznámka.

České dlouhé *í* povstalo:

1. z původního *i*, ať už původně dlouhého neb stupňováním a z příčin slovotvorných neb flexijních prodlouženého: vír, víno, žíti, příchod; **odpovídá mu ve všech slovančinách *i*,**

2. kontrakcí sloh -iji, -ije: chod-ije-m chodím, -íš, í, dobr-iji **dobří, též tu mají slovančiny *i*,**

3. přehlasováním z *ú* či *ou*: tomu psaní psaňú, s duší dušú, píši píšou; v slovančinách bude za ně *u*, v polštině někdy *a*, v slov. *ô*,

4. přehlasováním přehl. a úžením z *ia* (*á*): našeho žití žitá, boží muka božia, kádích káďách, chyžím chyžiam, chodí choďá, nosíc nosiac. **V slov. bude tedy *a* (я, ja, event. nosovka v pol.; sr. al. 7.),**

5. úžením a pochylováním dlouhého é a ie; božie znamenie -ní, božieho -ího, sekýrka, víska, dřívko (sekérka, véska, dřévko),

6. jest střídnicí za ѣ či *ě* (jať), pokud toto bylo dlouhým (jinak jest střídnicí *ě*), zejména při stupňování ě na ie: **bída бѣда**, bílý **бѣлый**, **slovích, hoších, hřích, smích, vím, zpívám, pěju,**

7. bývá často střídnicí prejotovaných nosovek píď piędź, vzít wziąść, dík dzięk, víže wiąże, devítka dziewiątka, smrtí, śmiercią, chodíc chodząc, vodí voďá wodzą. Arci stává tu vlastně též úžení neb pře**hlasování hlásky původně z nosovky povstalé.**

6. Střídání souhlásek.

§ 43. Tu promluvíme o vplyvu, který mají souhlásky na jiné s nimi se stýkající souhlásky, a samohlásky (měkké) **na předcházející souhlásky (tvrdé).**

Ve směru poslednějším platí za základní ve slovanštinách pravidlo, že **před měkkými** (prejotovanými) **samohláskami**, tedy ь, i, ě, (původním e), я, ю atd., **mohou státi jen měkké souhlásky, tvrdé tedy měkčiti se musí.**

Ve směru prvém nemilují slovančiny styku jistých a hromadění souhlásek vůbec; odstraňují takové a jiné nevy-

slovitelné neb kakofonické skupiny různým spůsobem a i jednotlivé souhlásky přeměňují na lahodnější.

Pojednavše již výše o vsuvném *e* (a, o), o rozváděni slabik .la, pa atd., promluvíme nyní o jiných, důležitějších toho druhu změnách.

§ 44. A. Přestrojování.

a) v polštině (někdy) zw na dzw: dzwon, dzwięk (zvuk), dźwierze (futra u drzwi);

stsk a pod. na jsk: miejski, wiejský (ves-ský, -nický), zamojski, zawojski (závodský);

b) naše a pol. *kw* a *hv* (*gw*) v rušt. a schv. (někdy) cv a zv: zviezda, cviet. cvasti (cvetéti), cvetati, cvileti, zvizd, звѣздá, цвѣтъ, цвѣсти́, свиетáть.

c) o přechodu schv. l na *o* a *u* atd. v § 13.

d) velmi důležitým zejmena pro slov. (a schv.) jest přestrojení *ž* a *s* (mezi samohláskami) na *r* a opačně: žebro: r., schv. rebro. borák, nebožák: p. nieborak. jsl. neborec, -ak. jsl. morem = možem. moram = musím, porenem = poženem atd., zejmena příklonné ž (že) = r: ter. jer. jur. ner (= nego), gdor. kar (kaj-ž), kogar, komur = též. jež(to). již, než. kdož. což, kohož, komuž.

B. Odstraňování skupin souhláskových.

§ 45. Nejdůležitější případy jsou:

a) přesmykování: habr: hrab, p., r., schv. grab, pol. kto. schv. tko = kdo, mlha: p., r., mgla. sch. magla. dvéře: stč. dřvi, p. drzwi, sch. duri (vrata). provaz: po-vraz, p. powróz i porwóz. sch. povraženje = vázání (uže. užica), sav. sva sve = vas vsa vse (ves = všechen, vše);

b) spodobování jasných s temnými a opačně: kdo: p. gdo. r. chto (кто), sch. tko (ko); srbskochorvatština nyní je provádí až příliš důsledně: sladak — slatkâ. druk-čiji (drug-čiji. jinačí). srpski. općina, opklad. vrapca (vrabac). mrski (mrzký). svjedodžba (svjedoč-ba, svědectví). gozba (gostba, sr. § 47. odst. 3.bb). ludžba (lučba);

c) připodobování k měkkým (měknutí) a k tvrdým (tvrdnutí souhlásek): měknutí jest pouze v pol. a rušt. při (c), s, z: zły — źli, sen — we śnie; tvrdnutí všude: p. nić —

nitka, wieś wios-ka, pięć — piątka, masarz, masar-czyk, -ka, łódź — łódka, starzec — starca;*)

d) rozlišování t, d před t (a l) ve všech slovanč.: vedu: vésti, wieść, вестй, vesti; pletu: plésť, pléść, плестй, plesti; jesle, pasť (pad-ť).**)

§ 46. e) Vsouvání. Mluvíme o před-, při- a vsouvání, pak o se-, od- a vysouvání, dle toho, vkládá-li aneb odvrhuje-li se nějaká hláska na počátku, na konci neb prostřed slova. Pro některé jazyky má to veliký význam

§ 47. Hlavní případy odvrhování:

1. Jihoslované, zvlášť Sl. sesouvávají *v* před *l*: las (vlas) lastni, lakno. I jiné souhlásky sesouvají se před l, r: (p.) łza (slza).

2. Ruština vždy odsouvá koncové ł v příčestí, předchází-li jiná souhláska (vyjma arci případ 3.), нёсъ, несла́ (pol. niósł, schv. nesao), пекъ, пекла́ (p. piekł), тёръ, тёрла (p. tarł, sch. tro, sl. trl), у́меръ.

3. Vysouvají se: a) zubnice *t*, *d*.

aa) v srbochorv. (nyní vždy), stojí-li před *c*, *č* aneb mezi **dvěma** souhláskami: srce, srčan (srd-čan, srt-čan), otac — oca, usni (ust-ni), prstac prsca, gostba gosba (vedle § 45 b) gozba), tast-bina tazbina (testina, tchyně):

bb) ze skupin *tl*, *dl* — **zvláště v příčestí čin. min. č. vždy** — v ruštině a s.-chorvatštině: padł: pao, pala, palo, палъ, па́ла, па́ло, płótł: pleo, плёлъ, bódł: bò, bola, bolo, (болъ, slov. padel, pletel, bódel) — мыло, пра́вильность (pravidlnost), крыло, зе́ркало, pravilo, krilo, zrcalo, móliti, sèlo, село́ (ves), ale sèdlo сѣдло́;

cc) ze skupin *tn*, *dn* (někdy) ve všech slov.: (jhsl.) vrnuti, (v)rtnouti = vrátiti se), krenuti (kretnąć, kręcić — kroutit = zabočiti), vênuti (więdnąć), kinuti (kidati) — (r.) верну́ть, вя́нуть, гляну́ть, гло́нуть (hltnouť), сты́нуть — p. (velmi zřídka) rosnąć — rósł, poczesny, miłosny, zawisny (závistivý), słać (stláti):

---

*) v spis. češt. jen: řč = rc; v dial. (vých.) asi jak v pol.

**) Vyjma jed — jeti; id — jíti = p. iść, иттй, ići, iti.

b) hrdelnice *k, g* (*ch*), a retnice *p, b* (*v*), před koncovkou -nouti (nąć, -nuti, -noti, niti) tu onde ve všech slov.: *č.* ky(v)nouti, tres(k)nouti, ka(p)nouti, hy(b)nouti; ***p.*** cis(k)nąć, prys(k)nąć, głasnąć (głaskać, hlaskati, hladiti po tváři), lsnąć (lesknouti — při skupině *skn* vždy!), ginąć, dial. chynąć (chybać = házeti), kinąć vedle kiwnąć, pak grześć (hřebsti), skuść (skubsti); *r.* дви́(г)нуть, тя(г)ну́ть, ти́снуть, ги́нуть vedle ги́бнуть, ка́нуть = ка́пнуть, též десті́ (dep-s-ti), скусті́; jsl. tisnoti, prasnoti, brsnoti, prsnuti, pisnuti, tonuti, ginuti, ale dignuti, p. dźwignąć a grebsti, skubsti. Ve všech slov. šmahem vysouvá se *v* po *ob*-: ob(v)lasť, ob(v)aliti, ob(v)leci;

c) srbskochorv. nes-ti, nes-em (neužíváno, místo něho mluví se nosím) vysouvá *s*, složeno jsouc s předložkami: donesem: do-nie-ti, do-nie-o = donio, doniela.

§ 48. Předsouvá a vsouvá se *v* a *j* před náslabičné nosovky (§ 40.) a vůbec k obmezení rozzevu (§ 28.); kromě toho jest vsouvání ještě v těchto případech pozoruhodno.

1. změkčovací lj, ль po retnicích (§ 14.) земля́;

2. jsl. tep*s*ti, greb*s*ti, zab*s*ti atd., jak v stč.;

3. *n* vkládá se před *j* po předložkách vůbec:*) s-jem (сеймъ) = sněm, od jí, jeho = ní, něho**), po-nětí (pojęcie, понятie);

4. do skupin zr, nr, sr vkládá čeština (někdy pol., zřídka jiné slov.) d, t, podobně upravuje si *čr, cr,* v ní (v pol. i rušt.) naprosto zavržené: kundrát, nozdry, nozdrze, ноздря́, nozre (nozdre); stříbro, śrebro серебро́, srebro; střetnouti срѣтнуть, sresti sretnem; středa, środa, середа́ i среда́, srieda; straka, sroka (stroka), соро́ка svraka; střed, śród, сре́дній, sred; strohý, s(t)rogi, стро́гій, zdřalý dojrzały, зрѣлый; střída čsl. črieda, череда́,***) p. trzoda,†) čreda.†)

*) V malorušt. někdy se to opomíjí.

**) V srbskochorv. i bez předložek: njega, njom, njih.

***) = řada.

†) stádo.

44.

(Sch.) Doveli su zločinca (krivca) i zaprli ga u tamnicu.[1] — Sjeo (sio) bih, ali nemam mjesta. — Tko je ukrao ono srebro? Ono su tvoja braća ukrali. — Oj studeno vrelo![2] Poji moje stado — Donio sam djeci hlieba, ali nisu ga jeli. — Polarna struja[3] izniela mnogo leda u toplo ždrielo[4] atlantskoga oceana. — Jedno krilo samostana[5] je se srušilo u doba[6] kobnoga potresa.[7] moć njegova počela padati i upala sasvim. — Pao glavom na kormilo ladje i umro. Gospodar je pravilno nasadio vrte i razveo ukusni park. — Tko je preveo pjesme Preradovića? Preveli ih braća J. — Po Zagrebu raznio se glas, da su pala dva kamena s neba.

(Vr.) Мой отéцъ у́меръ, мáтушка ещё не умерлá. Бѣ́дный отёръ слёзы. — Слуга зáперъ дверь кóмнаты, служáнка её отперлá и вы́мела. — Мы мóемся мы́ломъ, покрываемся покрывáломъ. — Пожáръ сжёгъ[8] цѣ́лое селó. — Дѣви́цы уплели́ вѣнóкъ изъ полевы́хъ цвѣтóвъ. — Мужики́ пáли пéредъ царёмъ на колѣ́ни. — Ку́шайте (ѣ́жьте) щи,[9] простынутъ! Онѣ́ уже простыли. — Дéрево хорошó разцвѣлó. — Когдá вставáя ты читаешь свою́ моли́тву, тогдá у Бóга ты бывáешь. — Ребя́та,[10] моли́тесь Бóгу. — Саранчá[11] летѣ́ла, летѣ́ла и сѣ́ла[12] — сидѣ́ла, сидѣ́ла, всё съѣ́ла[13] и вновь улетѣ́ла.
Пушкинъ

[1] vězení. [2] vřídlo, zdroj (kor. vьre, vříti i vířiti, vír). [3] proud sr. struha, zdroj (struj), strumen (dial. slez. říčka), koř. srъ = téci. [4] s., r. žrělo, p. źródło = zřídlo a ústí, neb proud. [5] klášter = samobyt. [6] doba jest nesklonné. [7] osudné zemětřesení, kobiti (stsl. kobь) = míti zlou předtuchu, sr. naše pokobiti se. [8] sžeh, spálil. [9] ruská polévka. [10] děti, zejmena oslovení vojákuv. [11] kobylka. [12] šela, sědla. [13] s-jedla (snědla).

C. Měkčení.

§ 49. Měkčení jest nejdůležitější proměna souhlásek. Přirozeně měkčí se: l, n, r na ľ, ň, ř — b, m, p, v na bʼ, mʼ, pʼ, vʼ*) — d, t na ď, ť**) — c, s, z na ć, ś, ź — avšak hrdelnice k, h (g), ch měkčí se (nehledě k tomu, co pra-

*) v rušt. a schorv. na blj, mlj, plj, vlj správněji: bľ, mľ, pľ, vľ.
**) v polštině dzekavě na dź, ć, taktéž někdy i v schv.

veno v §. 16. dd.) na sykavky c, z, s, tedy přejinačením čili rozlišením. Toto nazývá se měkčením prvého stupně a poněvadž nastalo v pozdější době vývoje slovančiny (což jest příčinou různění), též **sekundárním**.

Máme ale též měkčení druhého stupně, které se provedlo již v praslovančině (primární) a tudíž především slovotvorbu ovládá. Prvé dvě skupiny měkčí se tu jak na prvém stupni — přirozeně, ostatní tři skupiny ale rozlišováním či změžďováním a to: zubnice d, t na sykavky z, c, sykavky c, s, z na své palatálky č, š, ž a hrdelnice k, h (g), ch (které na prvém stupni v sykavky c, z, s přecházejí) též na sykavky palatální č, ž, š.

Příčinou obou je následující jota-zvuk; rozdíl pak v tom pozůstává, že při měkčení primárním hláska *j* (aneb zastupující ji ь a i) úplně (vniterně) se slila (změždila) s dotyčnou souhláskou, kdežto při měkčení sekundárním ь a **i** neslila se vniterně, naopak **i** zůstalo bez pohromy a ь odpadlo zanechávajíc po sobě stopu pouze v měkkosti: strah-j-a, stráž-a, plak-jъ pláč-ъ, drahъ-ьšь, draž-šь, drugъ-ьka družka, naproti tomu kostь kosť, boh-i boz-i, žák-i žác-i.*)

Ve kmenech převládá měkčení druhého stupně, v koncovkách ohýbacích měkčení stupně prvého či sekundární. Jest pak v koncovkách ohýbacích měkčení 2. stupně před samohláskami (skutečně, tedy existentním j-zvukem) prejotovanými (maz-ju mažu, maz-ješ mažeš, skak-jou skáču) a obmezeně před (původním) *e***); měkčení prvého

---

*) Píšeme-li kon-ja, -ju, кон-я, кон-ю, кост-ямъ, jest tu prejotace jenom grafickým vyznačením měkkosti jak souhlásky tak samohlásky: koň-a, koň-u, kosť-am.

**) Co do hrdelnic h, ch, k před *e* co verbální sponou: pečeš, pečen proti neseš, nesen, pleteš, pleten, a pak co do hrdelnic a sykavek především a všeobecně co do *e* ve vokativu: Bože, duše, kupče, kněže. — Souhlásky, jež se nerozlišují, měkčí se arci přirozeně: n, l, r na ň, ľ, ř: гоню gonię, хвалю, chwal-ę, орю orz-ę; u *b*, *m*, *p*, *v* vkládá se dle § 14. cc) v ruštině a jihoslovančině *l*: каплю kaplem, дремлю, dremljem, ловлю, łowię, lovim, ловлень, lovljen, люблю lubię ljubim, люблень ljubljen. — Ač jest to měkčení přirozené, přece jest měkčením druhého stupně či měkčením (palatálním). To má velký význam pro jihoslovančinu; ona dle § 16. přestala měkčiti souhlásky (vyjma rozlišování), to ale týká se jen měkčení prvostupňového. Stává-li podmínek měkčení druhostupňového (palatálního), i ona je podržuje: konj (kon-jъ) proti dan (dьnь), kralj (kral-jъ)

stupně před i, ě (ѣ, ie neb jeho střídnicí i) a před ostatními změkčenými samohláskami (ruk-ě ruce, rak-i rac-i).

Nás arci zajímá na tomto místo ne přirozené, nýbrz měkčení **rozlišováním**.

§ 50. Jako jsou ohledně **přirozeného** měkčení stupně **prvého** značné rozdíly v slovančinách (§ 16.), tak jsou i ohledně prvostupňového **rozlišování** značné odchylky.

1. Opomíjíť se rozlišování toto, t. j. k, h (g), ch = c, z, s ve **velkoruštině** naprosto, v **slovinčině** pravidelně:*) **боги** (bozi), пекй (peci), **норѣ** (noze), muhi (muše), rôki (ruce), uradniki (-ci), v **maloruštině** částečně **před** *i*:*) **мужикй**, бóги. Důsledně se tedy provádí v **češtině**, **polštině**, **srbskochorvatštině****) a většinou v maloruštině.

2. Střídnice za k, h, ch jsou vůbec c, z, s: jen polština má vždy *dz* za z, čeština pak místo s užívá vesměs š, polština má tuto nepravidelnost jen před *ě*. Jest to zůstatek původního *ś*: p(ol). Czesi (-ši), schv. Česi (-sy) znělo v staroč.: Češi a z toho Češi, glusi — hluší, tak i muše a pol. musze místo mušě proti schv. musi, mr. **мусѣ** (ï), snaše proti snasi, mr. **снасѣ** (ï).

45.

(P.) Czesi i Słowacy to jeden naród. Ubodzy chłopcy nie znaleźli w Pradze zarobku. — Tato nie wraca — we łzach go czekam i trwodze,[1] pełno zbójców na drodze. — Nie udało się nieustraszonéj odwadze! Wrodzy odnieśli zwycięstwo.

[1] trwoga = nepokoj, z litevštiny.

---

proti bol (bolь), smrću (smrtь-ju) proti smrt-i, volj-a (vol-ja) proti vol-iti. Vsouvání *l'* jest grafickým výrazem tohoto palatálního měkčení. — Sluší upozorniti, že když před **ю** (ię) stojí souhláska palatálně měkká: c, č, ž, š, šč, ř, (l'), píše se *y* (ę): **ношý** noszę, **вожý** wożę, orzę, chwalę (**r. arci ор-ю, хвал-ю**, sr. § 9. poznámku 2.).

*) Vyjma imperativní koncovku -i, -ite: peči, pečite. (Tuto výjimku má i maloruština **печи, печѣмъ печѣтъ**). Jest to nesprávné měkčení 2. st. jak v. č. dial.: peč, pečte místo pec, pecte. Za to rozlišují slov. nářečí: ta*c*ega, veli*c*emu místo takega, velikemu zcela nepravidelně, jest tu asi táž příčina, pro kterou Polák říká: takiego, wielkiemu.

) V této (následkem **mylné analogie) též u **neživotných** a v **instrum.** orasi (ořechy) s junaci (-ky) vedle správného junacima.

(Sl.) Danes prid(ejo) vísoki urádniki in kraljevski sodníki iz mésta k gospèj[2] máčehi.

(Schv.) Ovi seljaci su Česi, ovi vojnici su hrabri junaci, oni se brane mačem u ruci. — U ovoj prilici[3] dao sam snasi knjigu, ona v knjizi čitala. Orasi su (o)voće, lâž i pónos[4] su najgorji poroci.[5] Tiho, kò ùzdâsi, izùmiru[6] sveti glasi.

(Vr.) Ма́льчики, не бѣгíте слúшкомъ скóро,[7] упадёте. Чéхи и Поля́ки зна́ютъ говорúть на нѣмéцкомъ языкѣ́, но не знаютъ по рýсски. Поклонúтесь, мужикú, ма́тушкѣ-царúцѣ. Не лги и не клянúсь,[8] э́то не пра́вда — Ученикú[9] купа́ются въ рѣкѣ́ и чита́ютъ въ кнúгѣ.

(Mr. fon.) В руцї блúснув óстрий ніж. — Сестра́ чита́є в книзї. — Булóчники![10] напечіть бога́то булóк.[11] В ріцї суть риби й раки, і купа́ются хлопчúки. — Поля́ки та Козакú положúли ся на бéрезї (берегý) Днїстра́.

[2] paní. [3] příležitost (stsl. lik = zjev, podoba, srov. líce, obličej). [4] pýcha, vynášivosť. [5] porok = vada, neřesť. [6] místo: izumiraju, kratší tvar (oru — orám) od iz-u-*mir*-ati, jako vzdechy od-u-mír-ají (uklidní se). [7] rychle. [8] клясть = кляну́ть = klnouti, kleti, nezaklínej se. [9] žáci. [10] pekaři. [11] housky.

§ 51. Měkčení stupně druhého (měždění zubnic, sykavek a hrdelnic) provádí se v slovanštinách s velkou důsledností věcně i hláskově (co do podmínek i střídnic).

Zde zejmena duležito jest ohýbání sloves. Dých-ati má: dýchám a dýšu. Poslednější forma povstala z dycha-j-u; poněvadž *a* nemělo přízvuku, vysulo se a povstalo dych-*ju*, dych-*ješ*, dych-*je* a změkčilo se na dýšu, dýšeš, dýše ve všech osobách. Tak jest ve všech slovanštinách při slovesech na -ati, která tvoří formu na (prejotované) *ju*, jihosl. -*jem* místo -*ám* neb -*aju*. Podobný zjev jest u sloves na -*iti* (-ěti) -*ím* v polštině i ruštině. Naše a jihoslov. -*ím* přechází v polštině na *ię* (ę), v ruštině na ю (y); tak bývalo i v staré češtině: chodím, chodzę, хожý, stč. chožu, jako widzę, вíжу, stč. vížu (hanácky dosud vižo), horím, gorzę, горю, stč. horu. Před tímto prejotovaným *ię* a ю nastane tedy měkčení, tudíž rozlišování jak v případě prvém. To děje se však jen v této 1. os. jed. č. (v polštině i v 3. os. mn. č.: chodzą, r. хóдятъ, widzą, вíдятъ).*) Sr. § 75.

*) Historický vývoj jest týž jak při dýchati. Chodi-j-em, chodi-j-ę (u) vysulo nepřízvučné *i*, povstalo chod-ju (ję). Tak bylo by arci též chod-jiš a mělo by tudíž zníti chozíš atd. Avšak tu nastala již v pradobě, kdy 1. os. jed. č. a 3. mn. č. ještě se držela forem: chodi-ją

Měkčí se tedy:

a) **sykavky** c, s, z na č, š, ž všude: otče, píšu (-em), mažu (-em), nošen, vožen, noszę, wożę, ношу́, вожу́.

46.

(P.) Ja koszę siano i wożę je do domu. — Chłopi noszą zboże na strych.[1] — Jestem zaproszony na obiad. Pan nie otrzymałeś zaproszenia?[2] Konie się pasą na skoszonéj łące. — Koszenie łąk to ciężka praca. — Cały dzień noszono i wożono trowę i siano.

(Sl.) Nabrušen nož rad reže. — Košenje in voženje sená trajalo dolgo. — Sosedova hiša je visoka, naša je višja in ôžja, stričeva hiša je nižja in širja.

(Vr.) Я кошу́ траву́ и вожу́ её домо́й, крестья́не[3] ко́сятъ сѣ́но и во́зятъ ско́шенное сѣ́но въ го́родъ. — Ты не смѣ́ешь сказа́ть то, что я скажу́. — Собо́ръ[4] укра́шенъ коло́нною. Я ношу́ сѣ́но на сѣ́нникъ.

[1] půda. [2] pozvání. [3] sedláci селя́не; slovo to povstalo snad z: крѣпостьяне, крѣпостной = nevolný sedlák, mr. крепак — křesťan христіяни́нъ. [4] velechrám.

b) **zubnice** t, d rozlišují se:

aa) v polštině na *c*, *dz* (za z), jak v češtině: svět-ja — świéca, svíce, pře-chad-jati, przechadzać, lecę, letím, wodzę vodím.

bb) v srbskochorvatštině na *ć*, *dj* (dź), v slovinčině na *č*, *j*: medja (meja) = meze, sveća (sveča) — svíce, žući (žutji) — žlutší, mladji (mlaji), rodjen (rojen), mlaćen (mlačen), jagnjeći (jagnječji), žedja (žeja), žízeň, pol. żądza (pragnienie), grad-iti (stavěti): -gradjati (-grajati), -gradjivati (-grajevati), saditi: -sadjati (-sajati), -sadjivati (-sajevati), vzbu-

———

a chodijatь, kontrakce ije na *í* = chodiš; ruské chodijat (sr. mor. chodija vedle choďá a choďu) nejdéle se udrželo a když **i** vypadlo, nebylo více vědomí, že nutno *d* na *z* přeměniti. — Tak jest i při slovesích na *ěti* (**ѣти**). Jať snad se tu vyslovovalo téměř jako *i*: hoři-ješ aneb hořai-ješ a to se kontrahovalo na hoříš, kdežto v 1. os. nepřízvučné ь vypadlo: hor-ju.

diti: uzbudjati (vzbujati), part. gradjen (grajen), sadjen (sajen), uzbudjen (vzbujen).

c) v ruštině na *č* (šč), *ž* (žd), v maloruštině na *č* (šč), *dž* (ž): свѣча, плащъ (plat-jъ, sr. plátno, плáтье oděv), межá, жаждá, хожý (хóджу), плачёнъ рождёнъ (рóдженый), нужда (nouze, nędza, nudja, nuja) лечý letím, вижу (виджу) vidím, проводи́ть: провожáть či -вождáть (вóджати), буди́ть: буждéніе, пробуждать (будженє), ходи́ть: хождéніе, об-хáживать, сади́ть, сажáть.*)

Někdy, přec ale jen zřídka (zejmena při komparativech a slovesných příčestích) rozlišování se opomíjí: krat-ší, kracší, kračí, chodění, chození. Tak děje se někdy i u sykavek: vození místo vožení.

47.

(P.) Ja młócę pszenicę, oni młócą żyto. — Siedzę w ogrodzie[1] i widzę śliczne kwiaty. — Z radością (po)wracamy w rodzinny kraj i poświęcamy się pracy narodowéj. — Ojciec powróci jutro z podróży.[2] — Łapończycy sporządzają[3] sobie broń z kości. — Spuszcza się już pomrok mglisty, wszystko powraca z łąk i pastwisk do dworu… Konie lecą, stado cicho zwolna kroczy, gospodarz, choć utrudzony, udał się do dworu. — Chodzenie na przechadzkę jest zdrową zabawą i rozrywką.[4]

(Sl.) Solnce vzhaja i zahaja. Člòvek obrača. Bóg obrne. Kranjsko deželo obmejujejo visoke planine.[5] Vsakemu dojde.

[1] ogród = zahrada. [2] podróż (sr. po-draha) cesta (činnost). [3] pořizují zbraň. [4] развлечéніе, vyražení. [5] hory (zvlášť lesem porostlé).

---

* Tyto na prvý pohled nápadné různosti nejsou nic divného. Slejou se tu zubnice s následujícím j, tedy tj = ć, dj = ď (dź) vlastně ź; čeština přestavši sykavky měkčiti, přijala nezměkčené c, z a po ní polština, ruština dle obdoby (sub a) a c) palatální sykavky č, ž. Že se z, ź, ž střídá se dz, dź a dž, vysvětlí se podotknutím, že stsl. měla vedle z i zvuk dz (dzělo). Šč a žd jest pozůstatek starosl. št, žd. Slov. *j* vysvětluje se tím, že *ž* rádo přechází v *j*: česl. terajší — teražší, réši, rajší — radší, slaj-ší — slad (místo slaz)-ší, chujší chud- (chuz)-ší, a naopak franc. jour it. giorno. — Ostatně říkáme i my: nahraž-ovati (hrad) místo nahrazovati atd. následkem asi mylné analogie: vyhrožovati (hroz). — Sr. Gebauer: Hláskosloví § 108.

kar mu je prisojeno. Tuji[6] ljudjé prihajajo iz Ljubljane i zahajajo v našo prijatelsk družbo. Telećje mesó ni tako dobro. kakor govèje. Jaz se zdaj[7] vračam iz Celovca. Jaz sem posódil[8] jednemu svojih prijateljev denarja. prijateljem moramo posojevati. — Ob izhodni meji Koroške so si postavili Obri utrjene[9] tabore. hringe. — V devetem stoletju je bilo v Karantaniji mnogo sel in utrjenih mést, ktere nam razne listine poimence navajajo.[10]

(Schv.) Ako dva psa jednu kost glodju. lahko se pokolju.[11]. Treba izvršiti. što nam(a) bilo zapóvjedjeno.[12] I najmanji trud se plaća, minuli se čas nevraća. Začudjen zapîta tudjinac: Azar ti jesi moj rodjeni brat? Djĕca dosadjuju[13] otcu svojom vikom. Dòmovino majko sreće![14] K tebi opet sin se kreće,[15] òd radosti suze lije.

(Vr.) Глазáми (очáми) вѝжу, ушáми слы́шу, ногáми хожу́. — Я молочу́ хлѣбъ.[16] когдá же вы бу́дете молоти́ть? — Стоя́ на плóщади́[17] я гляжу́ на прохóжихъ и вѝжу пріятеля, онъ меня́ не ви́дитъ? — По чему́ ты такъ грóмко[18] хохóчешь? — Они́ насъ не замѣчаютъ, мы ихъ сейчáсъ[19] замѣтили, я ихъ всегдá замѣчу, когдá пріѣзжáютъ. — Когдá ты ворóтишься назáдъ, я ворочу́сь зáвтра, онъ ворочается ежеднéвно. — Кори́ца[20] есть корá съ кори́чневаго лáвра,[21] очи́щеная отъ вéрхней кожи́ци. — Цыгáны — плéмя неизвѣстнаго пороисхожденія; я вѝжу въ нихъ потóмковъ Эги́птянъ.

[6] Cizí: kořen tjudj got. thiud. proto p. cudzy. r. **чужій**. č. cuzí, v jihl. vytratila se měkkosť *t* a proto tuj-i a tudj-i. [7] jak s-dě (zde), tak s(a) daj = teď. [8] půjčil. posojilnica = záložna. [9] tvrd-i trd-iti. utvrzené. opevněné. [10] jmenovitě uvádějí pol. uwadzają. [11] kláti. rváti se. [12] rozkázáno jak v staré češtině. pol. zapowiedź = opověď ohlášky. r. desatero zápovědí. sr. zakázati (objednati a zabrániti). [13] jsou na obtíž, též r. досáда mrzutost zlost. [14] matko štěstí: sreča (s-ret-ja — střetnouti), koř. ret ob-rěsti s-rěsti. nalezti, objeviti. sejíti se. sret-ja = štěstí. [15] kretati kre-nuti. r. **крянуть** i **кренуть**. **кретать**. pol. krzątać (stupňovaný kořen kręt. pol. kręcić. č. krútiť) = pohybovati se. vyraziti na cestu; v polštině pospíchati s prací, pobíhati, sr. křítek. jenž se v domě křetá (krząta). [16] též obilí. [17] náměstí (p l o s k é místo). [18] hlasitě. [19] hned. [20] skořice. [21] lavřín (vavřín).

c) **hrdelnice** k, h (g), ch (h) měkčí se na *č*, *ž*. *š* stejně ve všech slovančinách s velikou důsledností: strah-ja stráže

duch-ja duše, drug-ьka družka, pek-ja péče, suš-ší, vlek vlečeš vlečen, matčin (k-ь-nъ,*) macošin, Bože, duše, junáče.

d) **Skupiny** změžďují se:

kt, **ht** — nejdůležitější — na: (p.) *c*: pec, moc — (r.) *č* печь, мочь — (schv.) *ć*: peći, moći — (sl.) *č* peči, moči — (stsl.) *št* pešti, mošti;**) **sk** na (č.) *št*: pražští, vřeštět (vřesk); (p.) szcz: wrzeszczeć (praseсy), (r.) щ: ищешь (искáть, hledati); (jshl.) *št*: vrešteti, **st** na szcz, щ atd., většinou jak v češtině.

Poznámka.

O jiných, o sobě velmi důležitých proměnách hlásek, na příklad o »stupňování« proto blíže se nezmiňujeme, poněvadž nestává v té věci valných mezi slovančinami rozdílův. — Jen upozorňujeme: vůbec stupňuje se, přechází-li sloveso do V. tř., kmenové *o* na *á*: honiť — pro-háněť, dial. -háňat, pol. ganiać: ruština to opomíjí: гонúть про-гонягь, водúть — про-вожáть, prováмеť, avšak mívá tvar na -ивать, -аю, při němž se stupňuje: ходúть, хождáть, у-хáживать — топúть, у-топлягь (utápěť), у-тáпливать — кóнчить, кончáть, о-кáнчивать — брóсить, бросáть, от-брáсывать. Ale клонúть: кланяться (klaněti se) a у-клонáться (na stranu se ukloňovati, vzdalovati), уклáниваться. Sr. § 86. 2.

48. Zadovoljnost[1] je polovica srečnega života.

(Sl.) O lepem spomladanskem[2] jutru je pasel pastirček ovce v lepi dolini med zelenimi gorami. Veselo si je žvižgal, pél in poskakoval. Kralj tiste[3] dežele je ravno[4] v tem kraju hodil po lovu. Ugledal veselega fanta[5] in ga vpraša:[6] »Zakáj si tako vesél, moj ljubček?«

Pastirček pa kralja ni poznál in mu odgovorí: »Srečen sem in zató sem vesél.«

[1] spokojenost. [2] s-po-mlad. -i (= vigred, proljeće) jaro. [3] te iste = této, isti znamená také: týž, ten samý a tudíž i stejný, istina = pravda, istota = bytost. [4] právě, zrovna. [5] z ital. hoch, sr. fantiti se. [6] vprositi, chorv. pitati (upros r. sprosiť vopròs = vpros) tázati, p(y)tať se.

---

*) V ruštině a většinou v jihoslov. před příponou -in nerozlišuje se: majk-in, Onég-in, též (schv.) guski, majki za gusci (dativ) — je-li před **k** souhláska.

**) V maloruštině (zejmena v Ukrajinském nářečí) nezměžďuje se: tedy: пекти, рек-ти, пряг-ти (přáh-nou-ti), стриг-ти, мог-ти, тек-ти.

»Kaj te déla tako srečnega?« vpraša kralj.

Pastirček sprva mólči, nató začne praviti: »Rumeno solnce mi sije[7] iz nebeske modrine, hribi[8] in doline zelené in cvetô ravno tako lepo za mene, kakor za kralja. Imám zdrave oči in zdrave roke in noge. Vsak den se do sitega najém, pa tudi toliko zaslužim, da lahko izhajam.[9] Povéjte[10] mi, žlahtni gospód, ali imá kralj več, kakor jaz?

[7] si-no-ti, si-jati, сіять = lesknouti se, svítiti, sr. pro-*si*-nec, siný (o lehké pohmožděnině aneb sinici na těle). [8] chřib, kopec, kříb = chrebet, hřbet. [9] vycházím. [10] povězte.

49. Stańczyk.

(P.) Raz[1] była między panami o tem mowa, jakiego też zawodu[2] najwięcej jest ludzi. Gdy różni różnie utrzymywali,[3] przytomny tej rozmowie błazen królewski Stańczyk rzekł, że doktorów. A gdy temu nikt wierzyć nie chciał, wyszedł Stańczyk na rynek Krakowski podwiązawszy sobie chustką[4] zęby. Jaki taki z panów, spotkawszy znajomego Stańczyka, zaczyna mu doradzać najlepsze, jakie znał, lekarstwo na zęby. Natenczas Stańczyk, dobywszy[5] tabliczki, niby dla napisania owego lekarstwa, zapisywał nazwisko każdego takiego nieproszonego lekarza a ponieważ znany był v całym Krakowie, w kilku godzinach zebrał bardzo długi spis[6] owych doktorów i wygrał zakład.[7] L. Semieński.

[1] Jednou. [2] povolání. [3] trzymać, držeti, třímati, utrzymywać, rozhodně tvrditi, t. j. udržovati tvrzení [4] šátek. [5] vyňav. [6] seznam. [7] sázka, **биться объ закладъ** vsaditi se.

50. Kukavica.

(Srbska pripovedka.)

(Sl.) Kúkavica[1] je bila od začêtka zála[2] deklica.[3] Iméla je jedínega brata, ktérega je čez vse ljubila. Vderó Turki

[1]) kukačka, ale též bídák, sketa; tento význam souvisí s: kuku meni = běda mi, kukati (ch.) naříkati. [2] zál-zála = krásný, zel, zla = zlý; totéž slovo, opačný význam povstal asi takově, jako my říkáme lichotivě vy jste zlý, šelma atd., a pak se popletl, tak že (v prostomluvě) gorji — horší znamená pěknější (!) [3] děvice: od koř. *dě* pochází: dé-te, déva, de-vica, djevojka, pak de-ček (-čák = hoch), deč-(detj -la, deč-va a dekla, dekle -éta (děvče = děvk-ě) a deklica.

*

v drago domovino. Vse, kar puško nositi more, se jim postavi v bran. Tudi brat oménjene[4] deklice se vojščakom pridruži. Osóda hoče, da mora na bojišču junaško svojo kri preliti. Sestra to zvédeti — se podá na brég potoka in méša svoje solze z bistro vodico. Tu se tako dolgo žalostí in plače, da se bog nje usmili ter jo v kukavico premení. In še dan današnji se čez lice Srbinke solzice vderó, če kukavico kukati zasliši.

[4] z-míněné.

51. Совѣ́тъ врача́.[1]

(Vr.) Разъ кто́-то встрѣ́тилъ отли́чнаго[2] моско́вскаго врача́ въ знако́момъ до́мѣ и попроси́лъ у него́ совѣ́та. »Позво́льте васъ спроси́ть, Иванъ Васи́льевичъ,« сказа́лъ онъ ему́, »въ како́е время присовѣ́туете[3] вы мнѣ обѣ́дать?« »Если вы, мой ми́лый, бога́ты,« отвѣча́лъ врачъ, »то ку́шайте, когда́ хоти́те, а е́сли вы бѣ́дны,[4] такъ — когда мо́жете.«

[1] Rada lékaře; vrač, slovo starosl., v jihosl. dnes »kouzelník« značící, souvisí s pol. wróżyć, wróżka, r. ворожи́ть, ворожка, jhsl. vražiti = čarovati, hádati (vrážka). [2] znamenitý, z ot-lik-nyj, lik, = podoba, tedy nepodobný, nezvyklý; sr. roz-lič-ný, líce, líčiti; viz 34. cvič. 55. [3] poradíte. [4] bídný = chudý.

52. Lažljivi prorok.

(Ch.) Ù nekakvoj zemlji oglasio se lažljiv[1] prorok. Car od one zemlje dozòve[2] ga preda se i, iznèsavši u zàvêzanôj vreći[3] lisicu, reče mu: Ako pogodiš,[4] šta je ù toj vreći, pravi si prorok, akoli ne pògodiš, pogùbit ću te. Onda[5] prorok zamislivši se malo reče pòlako[6] sam sebi: »Ej, lîjo![7] Bogme, sad si dolíjala.«[8] Čuvši to car, odmah pòviče:[9] »Pogódio si, lisica i jest.« — I tako ga otpusti[10] kao prâvôga proroka.

[1] lživý, t. j. falešný. [2] pozvati, zavolati aor. [3] pytel. [4] uhádneš. [5] tu. [6] po tichu. [7] liško, žertovné synonym, jako na př. vujo (vuk). [8] Teď si doliškovala. [9] ihned zvolal. [10] propustil.

53. Ворóна и рак.

(Mr.) Летíла ворóна над óзером, дúвиться: лïзе рак; цап[1] его́, сïла[2] на вербí і дýмає закусúти. Вúдить рак, що прихóдиться загиб(ти)[3] і говорúть: »Ай, ворóно, знав я твогó бáтька й твою́ матïр, що за слáвні птúцї булú.« — »Угý,« говорúть ворóна не отворя́ючи дзю́ба. — »І сестéр и братів твоïх знав, одлúчні птúцї булú.« — »Угý,« бурмóче[5] ворóна знов. — »Та хоть хорóші птúцї булú а все-ж[6] далéко ïм до тебе.« — »Агá,« крáкнула ворóна на весь рот[7] і пустúла рака в óзеро. Бібл. для молодïжі

[1] chňap, chňapla ho. [2] сѣла sedla. [3] гúб(-нути) hyb-nouti, proti gъb-nou-ti, hnouti, гнýти, pol. giąć, sch. gnuti. Oba kořeny sluší ve všech slovančinách rozeznávati. Ale poněvadž *b* brzy se vysouvá, brzy nevysouvá, máme sch. nagibati i naginjati (pol. ugınać się, mr. zahinati = na-u-za-hýbati, vr. нагибáть, нагинать, ale погибáть, погúбель, mr. загибáти. [4] zobák. [5] brumlá. [6] přece. [7] celý ret = plnou hubou.

54. Девојка и ружица.

(Српска народна песма.)

(S.) Ах, моје водо студена! И моје ружо румена! Што-с тако рано разцвала? Не имам те кому тргати. — Ако б' те мајци тргала, у мене мајке не има; ако б' те сеји (сестри) тргала, сеја се моја удала;[1] ако б' те брату тргала, брат ми је ишо на војску;[2] ако б' те драгом' тргала, драги је од мен' далеко, преко[3] три горе зелене, преко три воде студене.

[1] vdala. [2] bratr můj šel na vojnu. [3] přes.

55. Anekdoty, drobotiny.

Zdravník se je hvalil proti svojemu prijatelju odvetniku:[1] »Moji recepti vselej pomagajo.« — »Verujem, verujem,« odgovori odvetnik, »če bolniku[2] ne pomagajo, pa pomagajo tebi in lekarni.

[1] od-větiti: advokat. [2] nemocnému.

Turystka: Czy nię zdarzyło się tu jeszcze nigdy nieszczęście przy szukaniu szarotek?[3] Przewodnik: O nie, nigdy. Turystka: A więc nikt jeszcze nie spadł w przepaść? Przew.: O owszem — ale sami obcy.[4]

Мужи́къ везётъ возъ сѣна а друго́й идётъ ему́ на встрѣ́чу.[5] »Здра́вствуй! А что везёшь?« — »Дров.« — »Какія дрова́, вѣдь у тебя́ сѣно!« — »А е́сли ви́дишь, что сѣно, такъ зачѣмъ и спра́шиваешь?«[6]

Nekakva ciganka je rekla: »Da imamo masla i brašna[7], pa bismo si izpekli kolač.« — »A ja bih ga ovako io (jeo),« rekne cigančе mičući[8] rukom, kao da što naglo izpred sebe uzima[9] i trpa[10] u usta. — »Zar hoćeš ti sam sve da[11] poješ?« govori stari cigan i udari cigančе po glavi.

Всегда́ такъ бу́детъ и быва́ло, тако́въ издре́вле[12] бѣлый свѣтъ: Учённыхъ мно́го, у́мныхъ ма́ло,[13] знако́мыхъ тьма[14] — — а дру́га нѣтъ. Пушкинъ.

Śród poetów licznej rzeszy[15] mknąć w błękity ponad szczyty — wyraża każdy gotowość.

Ale żaden się nie śpieszy przez swe czyny pnąć[2] w wyższyny — ponad ludzką małostkowość.[17]

Lach (Tygodnik illustr.)

»Бьюсь объ закла́дъ,[18] что всё мо́ре вы́пью — на тысячу рубле́й,« говори́лъ мужи́къ друго́му. — Пришлй

[3] karpatská protěž, kocia łapka; szukać = hledati, naše šukati = pobíhati, jak se děje při hledání. [4] cizí; předložka: *ob* (= okolo) a-*tj-i* = obcí, kdo je okolo nás, vně nás, tedy cizí. Z obь — tь povstalo obec, od toho obecný, kdo je v obci = p. přítomny, r. (obščestvo = spolek, obščina = obecní (volostnyj) statek, občina, obščij = společný, (sl.) občina, občinsko svetovalstvo = obecní rada, občan, (schv.) obćina, obćinar. [5] vstříc. [6] спроси́ть, спра́шивать = tázati se. [7] mouky: (stsl.) brašьno původně jídlo, (r.) борошно = mouka, zvlášť režná. [8] micati mičem, mknu, po-mykám — pohybovati. [9] před sebou vzjímá (bere). [10] házeti na hromadu, srv. trup . [11] zdaž chceš sám vše snísti. [12] z dřevna, z dávna. [13] roz-umných. [14] známých množství veliké až je tma. [15] Ve středu četné říše básníkův. [16] nepospíchá, aby svými činy vypnul se. [17] malichernost. [18] činím sázku, mor. zakládku, sázím se.

къ мужику́: »Нусъ. иди́ мо́ре пить и́ли дава́й ты́сячу рубле́й!« А онъ отвѣча́етъ: »Пруди́те[19] рѣки чтобъ вода́ въ мо́ре не текла́, тогда́ я мо́ре вы́пью.«

Otačbini. Nemam srebra, nemam suha zlata, da ga Tebi svijem okô vrata; al' što imam ostavit ću Tebi.

Veljko Obradov.

On: Mądrzy ludzie mają zawsze pewne wątpliwości;[20] tylko głupcy twierdzą stanowczo.[21] Ona: Czy Pan to twierdzi stanowczo?

Pitao Crnògorac ráju:[22] »Šta dâvâte agam(a) na godinu?«[23] — »Nemam ti kad[24] sve kazívati, nego ću ti sàmo kazati, što nè dâvâmo.« — »Pa šta?« — »Dušu.«

До́ля.

Є на сьвітї до́ля,[25] а хто єї зна́є?
Є на сьвітї во́ля,[26] а хто єї має? —
Є люди на сьвíтї — срíблом-злотом ся́ють,[27]
Здає ся пану́ють, а до́лї не зна́ють —
Нї до́лї, нї во́лї.

Т. Шевченко.

Pitali su ciganina: »Bojiš-li se, cigane, svete trojice?« — »Ja se bojim i dvojice, pa i da nijesu sveti.«

Prijatelj.

Što je mjesec kraju pustom', tužnom[28] noći sakritomu,
Što je slavulj miloglasni tihom' gaju žalostnomu,
Što je vrelo bistre vode pûtnîku ožédnjelomu:[29]
To je, sinko, vjeran drugar[30] i prijatelj srcu tvomu.

B. Jablonský prev. J. Milaković.

[19] zastaviti (proud). [20] pochybnosti. [21] rozhodně, určitě. [22] poddaný křesťan. [23] na rok, totiž platy a dávky. [24] nemám kdy (času). [25] osud, zvlášť šťastný, též pol. dola, niedola; slovo povstalo stupňováním od kor. del, pozd. děl, tudíž = úděl; významem a povstáním stejno jest štěstí, od sъ-čęst-ie r. счáстie, pol. szczęście. [26] vůle, volnosť, svoboda. [27] lesknou se, [28] smutnou noci. [29] žíznivému, žedja. [30] místo: drug.

»Цигане, чому собі хати не покриєш?« — »Та як тепер покривати, коли дощ[31] іде?« — »Та тепер ні, але як погода!« [32] — Як погода? А тогди на що?!

Питав ся Русин Москаля: Коли в вас великдень? [33] — »Ну, каже Москаль, великдень в Петровку.« [34] — Але коли воскресене? — »У нас що неділї« (а неділю зовуть вони воскресенем). [35]

Хлоп[35] має дві души, зимну і теплу. Як в зимі змерзне і хухне в руку, то гріє ся теплов душев. А як в лїгї сяде обідати й хухне на горячу страву, то її остудить[36] зимнов душев.

Якого каміня в воді найбільше? — Мокрого.

Прийшов дїд[37] до богача тай просить хлїба. А богач тогді пироги їв: тай каже: Іди, дурний — [38] я сам хлїба не маю, видиш, пироги їм.

Куме, на що-бо ви вашого сина жените, та то ще дитина, то дурне[39] — сказав кум кумови. А той відпов'в: [40] Ба кумоньку, та-бо то добре дурня оженити, як до розуму дійде, то не схоче. [41]

Із »галицко-руських анекдот народн.«
Волод. Гнатюка.

Človéško življenje se dá najlepše primerjati letnim časom. Pomladi[42] je podobna mladóst. Poletju[43] slična[44] sò leta mladeničev in devic. Rodovitni[45] jeseni je jednaka doba, kteri se moška doba pravi. Zimi je podobna naša starost.

[31] dészcz pada (padze) — když prší. [32] A nyní ne, ale jak bude pohoda (pěkné počasí). [33] velkonoce. [34] velký půst velkon. [35] hříčka slov: velkon. jest воскресéніе = vzkříšení, velkonoc a воскрéсенье = neděle. [35] pol. chłop chlap = мужикъ sedlák. [36] ochladí. [37] zde žebrák. [38] hloupý. [39] roz.: to syn hloupé děcko. [40] ôдровѣлъ (-вѣдлъ) správná forma od: odpověd-ti (odpovésti), nyní = věde-ti: odpověděl; tak i výše їв za ѣлъ místo ѣдлъ od ѣсти či їсти. [41] ne ze-chce = nebude chtíti. [42] též vigred (= východ) jaro. [43] Též: letu. [44] s-lič-en, podoben, slika — obraz, za to sl. obraz = líce. [45] plodné.

Некаков Херцеговац запитао кадију, треба-ли жену послушати, а кадија одговори, да не треба. Онда Херцеговац: »Добро сам учинио! Моја жена хтела, да ти понесем јагње, ја нисам ју послушао.« — »Добро је кадшто и паметну [46] жену послушати,« рече кадија.

Pítali psa: »Zašto svakoga repom [47] pòzdravljâš?« »Za to, jerbo klobuka nemam,« odgovori päs.

Клетва.

Зелена је трава,
Мома на њој спава, [48]
Вијар [49] ветар пирну, [50]
У сукњу јој дирну. [51]
Сукњица се шири
А ножица вири . . . [52]
Ао! ноно [53] бела!
Вода те однела! [54]
Па — — мени донела!

Б. Радичевић.

[46] rozumnou: pamjet = též rozum. [47] ocas: srov. č. řap, pol. rzap. něm. rumpf. [48] spí [49] vijící se vítr, vichor. [50] pir-nul = fouknul, zavál. sr. čepýřiti se (nafukovati se). [51] dir-nul: vniknul, též dotknouti se; od toho díra. r. дырá. schv. dira, pol nesprávně dziura; dirati naše ve-dьrati se. [52] víří ven, vykukuje. sr. z-víŕiti, sko-víŕiti: toto sko jest totožno s če v čepýřiti. [53] místo nogo (noho bílá). [54] Kéž tě odnesla: touto vazbou nahrazuje se optativ: sr. naše dal, dala mi = nechť mi dá.

III. Tvarosloví.

(Nauka o odmianach wyrazu. — Наука о формахъ (про формы) — Nauka o oblicima. — Nauk o oblikah (oblikoslovje).

1. O flexi či o ohýbání vůbec.

§ 52. Pomimo tisíciletou oddělenosť plemen a různý vývoj jazykuv slovanských jsou koncovky skloňovací a časovací vůbec totožny, jen že tu tam dle zákonův zvukoslovných upraveny.

Rod shoduje se až na nepatrné úchylky:*) (p.) łeb, łbu, (schv.) glad, put (pouť = cesta) masc. i fem., večer (m., fem. a -veče- neutr.), doba (nesklonné neutr.) a p.

Číslo dvojné — u severních slovančin jen v podstatných jm. v pranepatrných zbytcích dochované — mají Slovinci (Lužičané) dosud v plném rozsahu i u sloves; u Srbochorvátů mizí, u sloves téměř vymizelo.

Počet a význam pádův u nomin, osob, spůsobův, rodu a časuv u sloves též se srovnává. Srbskochorvátština zachovala aoristy a imperfekta, ruština trpná příčestí přítomného času na *om* (media).**)

---

*) I v češtině máme slova s dvěma rody: ocel (fem. i masc.), břich (masc. i neutr.), sliz, leb (masc. i fem.) atd.

**) Zajímavá jest augmentace v ruštině a j.: звѣрюкою = звѣрю, тихо́хонько = тихонько, (mr.) куп-ов-увати = куповати (zastupuje naše kup-ov-áv-ati).

2. Skloňování jmen podstatných.

(Deklinacya rzeczowników. — Склоненіе именъ существительныхъ (именниковъ). — Sklonitba imenicâ. — Sklanja samostalnikov.)

§ 53. Rozeznáváme sklonění mužských (ъ, ь), ženských (a, я), středních (o, e) — pak ženské i-kmeny (kosť) a střední kmeny souhláskové (telet, břemen).

Při prvých třech třídách jest v češtině velmi důležito zakončení měkké a tvrdé: pro ostatní slovančiny nemá to jiného významu, než že tvrdé koncovky*) sklonění tvrdého jsou u sklonění měkkého prejotovány (změkčeny):**) рабъ — конь, pan*a* — kon*ia*, woł*u* — kral*ju*, žen*a* — ban*ja*, žene (*y*) — ban*je*, жен*ý* — бан*ю*, slov*a* — pol*ja*; stad*o* — lic*e*, stad**o**m — lic**e**m, rab**o**vé — kral**je**vi, враг**о**въ — вр**аче**въ, rabům = rab**o**m***) — kral**je**m.

I 2. pád mn. č. ženských a středních jest při tvrdě i měkce zakončených stejně tvořen;†) jak žen, tak dusz душъ, wisien вишенъ, ziem земель, jak slov, tak pól (поль), zdań, училищъ, česky: duš*í*, višn*í*, zem*í*, pol*í*, zdán*í*, učilišt(í).

Rozdíl mezi mužskými životnými i neživotnými potud se udržel ve všech slovančinách, že 4. pád jedn. č. životných jest roven 2. pádu:††) polština a ruština rozšiřuje toto pravidlo i na množné číslo a sice ruština i na

---

*) Rus (mr. i vr.) má i v **1.** pádu mn. č. tvrdých životných y místo *i*: **сыны** syni, **волки** vlci, **волы** voli — zcela důsledně!

**) I ve vokativu: duchu, synu — kral*ju*, kon*ju*! (Vedle toho jest arci *e*: kupče, duše!) — Čeština tyto prejotované koncovky ia, iu atd. přehlasuje, čehož arci v slovanštinách není. Pouze *o* přehlasuje se v nich na *e* (§ 29.).

***) Ruština používá u masculin a neuter koncovek ženských v 3. p. mn. č.: **рабамъ** — **королямъ**, **словамъ**, **полямъ**, **поколѣніямъ**; tak činí s polštinou též *v 6. p.*: chłopach, koniach a słowach, zdaniach *a v 7. pádu*: **рабами, конями, колёсами, полями** (vedle łaskawemi słowy atd.). Ty a podobné úchylky máme i my v dial.

†) Totiž jest roven kmenu, jak bývávalo i u mužských a dosud částečně jest. (Srov. § 33.)

††) 4. pád neživotných prvému, což není arci nic zvláštního, poněvadž to bylo v stsl. a v stč. i u životných; do dnes říkáme sedl na kůň.

ženský rod:*) kocham synow (syny), онъ бьётъ рабовъ (raby), наимаю работницъ (robotnice).

V ostatních směrech (2. p. jedn. č. a 1. p. množ. č.) rozdíl tento se více nejeví v jihoslovančině: oraha (ořechu), orasi**) (ořechy), jako junáka, junaci, a co do 1. pádu mn. č. též v ruštině: рабы, дубы, (mr.) лїси, пани.

Vokativ jedn. č. sice všude se zachoval (otče Bože), ale nahrazuje se, především ve velkoruštině a slovinčině, nominativem jak v čísle množném.

§ 54. Srbskochorvátština má vesměs společné koncovky skloňovací, avšak vedle nich má následující nyní šmahem zaváděné zvláštnosti v čísle množném:

1. V 3., 6. a 7. pádě mívá (zvláště srbština) koncovky zanikajícího čísla dvojného, tedy místo ženám, -ách, -ami: ženama, místo junákom, -cih, -ki (-ci): junacima, místo slovom, slovih, slovi: slovima.***)

2. V 2. pádě všech tří hlavních skloněni má -âh, nyní vubec *â* psané: junákâ, ženâ, slovâ za junákov, žen, slov.†)

K vuli souvislosti dokládáme, že když před touto koncovkou sbíhají se dvě souhlásky, mezi něž by čeština vložila vsuvné *e*, srbština vkládá (akcentované) *a*: otac, otca, otácâ, trgovac, trgôvca, trgovácâ††) — sestra sestárâ

*) Především u jmen osob, méně u jmen zvířat. Toto rozeznávání osob a zvířat platí v polštině za pravidlo v 1. pádu mn. č.: zvířata mají koncovku neživotných: wielkie psy szczekają, wilki wyją, silne konie ciągną (silné koně táhnou, ne silní koně!) — patrně jest to pozůstatek stejného postupování bratrských nářečí. Této neživotné formy užívá Polák též u jmen osob, chce-li naznačiti hromadu, množství: śpiewaki przyszły, sokoły ćwiczyły (popisały się), místo śpiewacy, sokoli.

**) Tato úchylka jest arci nápadna; stejně: oto-k, -ci (ostrov), uzkli-k, -ici (výkřik), òbla-k, -ci, povr-h, -si (viz § 51. c. pozn.).

***) Té formy užívá se též u přídavných a zájmen: u ovima okolnostima (u ovih okolnostih).

†) Jest to původně koncovka lokálu. Dukazem jest kostih, nyní kosti = kostí. Napřed ustálila se tato forma u jmen vzoru kost, pak u feminin a konečně u všech substantiv. I u nás máme týž zjev: říkámeť: spívali mnoho písních, ale též: bylo tam moc ženách, ba i viděli jsme šest mužuh. — Slovinčina má sice tvar jak v češtině, — ale přece užívá někdy: gorá, vodá. St. hanácké: matké, hrušké, horácké: matkej, hruškej místo matek atd.

††) Genit. plur. býval roven kmeni (nominativu j. č.), dosud říkáme: do oblak, s těch čas, od Říman. Byl tedy gen. u mužských původně otác a různil se od nominativu òtac jen přízvukem.

(sester), igálâ (jehel), djèvojâkâ (děvojek) — rebárâ (žeber), sedálâ (sedel).

56.

(S.) Птица лети крилима (крили, -ами). — У селима (селих) је чист ваздух (уздух). — Локтима је подупр'о[1] главу. — Чујем[2] праску малих пу̏шâкâ и звеку[3] бритких са̀бâљâ. — Мајка носи дéте (дијете) на рукама (руках). — Историја суди дела (дјела) влад ра̂ (владарев). — Привикли су својим горама (горам). — Тко не има но̀вâцâ (новцев), нека вина не пије. — Старѐшина (ку̏ћегазда) продаје с договором ку̏ћанâ,[4] што је за̀ продају.[5] — Гуслар дивних стру̏нâ мртав паде крај гу̏са̂лâ[6] на земљицу црну. — У народнима песмама (Србаља̂[7] живу јуначка дела отáцâ и праотацâ. По сведочбама грчких[8] историкâ знамо, да је у време краљевâ и царевâ српских доста пѐсамâ било, у којима је народ своје јунаке опевао. — Старци су дѐци и унуцима (унуком) својим(а) само[9] о косовом пољу и његовим јунацима (његових јунацих) говорили; у овим(а) околностима морала је љубав к народу особиту[10] силу добити.

[1] podepřel. [2] slyšeti, čiti (cítiti též: ćutim, cit ćut). [3] zveka, pol. dzwięk = řinčení, vedle toho: zvuk v našem významu. [4] se srozuměním domácích. [5] na prodej. [6] vedle houslí. [7] Србин, plur. Срби gen. za Србов — Србаља̂. [8] po svědectvích hřeckých h. [9] jenom. [10] zvláštní.

§ 56. Sklonění mužské podáváme tabelárně na str. 94. a 95.

K jednotlivým pádům poznamenáváme:

K 2. p. jedn. č.: Kolísání mezi *u* a *a**) u neživotných pozorujeme ve všech severních slovančinách; Jihoslované mají pouze *a*, jak u životných. Za to objevuje se *ú* též u životných v slovinčině a to v slovech, která náležejíce dávným u-kmenům přizvukují poslední slabiku: sinú, volú, gradú, zvonú vedle sína, zvóna atd.

---

*) Vztažně mezi ю a я (iu a ia), poněvadž pol. i rušt. často koncovka *u* i u měkce zakončených přibírá: чаю, tytoniu (č. je, tytoně = tabáku). Vysvětlení: *u* bylo původně koncovkou u-kmenův, tak udrželo se v slov. u životných — pak začalo přecházeti na neživotné.

Skloněni

Jednotné číslo:

Pád	česky	polsky	rusky	rusínsky	srbsko-chorv.	slovinsky
1.	chlap- kůň-	chłop- koń-	хлап-ъ кон-ь	холоп-ъ кон-ь	hlap-[1] konj-	hlap konj
2.	-a[2] -ě	-a -ia } -a[2]	-а -я } -а[2]	-а -я } -а[2]	-a	-a
3.	-u -i	-u -iu } -u	-у -ю } -у	-у -ю } -у	-u	-u
4.	životná jak 2. pád, neživotná jako 1. pád					
5.	-e (-u) -i (-e)	-ie (-u) -iu (-e)	(-е, -у) (-ю)	-е (у) -ю	-e (-u)	(-e, u)
6.	-u (-ě) -i	-u (ie) -iu } -u	-ѣ (-у) -ѣ } -ѣ	-ѣ -и } (ї)	-u	-u { (-e) (-i)
7.	-em -ěm } -em	-em -iem } -em	-омъ -емъ	-омъ -емъ	-om -em	-om -em

[1] Chlap stsl. = služebník, pol. sedlák poddaný, r. **холопъ** = pacholek (**хлапъ** v kartách), v jihosl. udrželo se jen co hlapec = pacholek.

[2] Neživotná mají č. *u*, *ě*, pol. *u*, *iu* (ia), r. *у*, *ю* (я). — Vytýkajíce vedle tvrdé a měkké společnou koncovku základní chceme upozorniti, že po palatálkách prejotace se nevyznačuje: **Мужа** vedle **короля**, **врачу** vedle **царю**. V dalších vzorcích toho nečiníme.

mužské.

Množné číslo:

pád	česky	polsky	rusky	rusínsky	srbskochorv.	slovinsky
1.	} -i[3]	} -i[3]	-ы -и	-ы (и) -ѣ (ї)	} -i	} -i
2.	} -ův	} -ów { — (-i)	овъ -евъ (-ей)	-ôвъ (-iв) -êвъ, (ѣв, їв)	-ov -ev } -âh	-ov -ev
3.	} -ům	} -om	-амъ -ямъ } -амь	-амъ -ямъ } -ам	-om -em } -ima	-om -em
4.	-y -e	-y[4] -e	-ы[4] -и	-ы (и) -ѣ (е, ї)	} -e	} -e
5.	jak 1. pád					
6.	-ech -ích } -ích	-ach -iach } ach	-ахъ -яхъ } -ахъ	-ахъ -яхъ } -ах	} -ih, -ima	} -ih
7.	{ -y -i	-y -i } -ami	-ами -ями } -ами	-ами -ями } -ами	} -i, -ima	} -i

[3] Neživotná: č. *y*, *ě*, pol. *y*, *ie*.

[4] viz § 53. u životných jest 4. p. roven 2. p. mn. č.

K 3. pádu: Koncovku -ovi klade Polák (Malorus) též u neživých: k weczerowi, ba i u středních: k południowi. Rus jí nemiluje.

K 1. p. množ. č. Naše, tak zvané majestatické *-ov-* (král-ov-é) vkládají jihoslovančiny mezi kmen a obyčejnou koncovku (grad-*ov*-**i**) — a to zvláště u slov jednoslabičných — ve všech pádech mn. čísla (slovinčina někdy i v jednotném čísle) grad-*ov*(-â), grad-*ov*-om, grad-*ov*-ima, kralj-*ev*-i, kralj-*ev*-â, vedle tvarův grad-i kralji, gradâ, kraljâ, gradom, kraljem.*)

Vedle našeho oblak**a**, akt**a** tvoří všecky slovančiny (zejmena ruština a polština) často plurál na *a***) místo i (y): городá, голосá, бокá, некарá, учителя (učitelé), господá (pánové господинъ), мѣхá (kožešiny), мѣхи (měchy), два часá (dvě hodiny), часы́ (hodinky).

Ruština tvoří nom. plur. též na ***-ья*** s významem hromadnosti: брáтья, князья́ (naše bratři, kněží), мужья́, колóсья (klasoví), кум-ов-ья́ (kmotří), сын-ов-ья́ (synové); slovinčina na -je: golobje, gospodje, možje;***) pol. bracia.

K 2. pádu mn. č. Při měkkém zakončení mívá ruština ***ей***, polština i (y) místo евъ a ow: graczy, obywateli, koni (sr. pár koní) читáтелей, mr. конїй (конѣй), царéй i царевъ.

Že genitiv bývá roven nom. sing., výše jsme podotkli: пять человѣ́къ, pet môž (sl.), pět mužův, мнóго дворя́нъ (дворя́нинъ, дворя́не).

Co do schv. novotvarův a ostatních páduv odsýláme k tomu, co bylo řečeno v § 53. a 54.

---

*) Toto *-ov-* jest památka po u-kmenech; synu-i přešlo přirozeně na syn-*ov*-i. Proto objevuje se v jihosl. ve všech pádech. Jim zavděčujeme dativ: synovi, nom. pl. synové; tím se vysvětluje polské: k weczerowi, ale i náš genitiv syn-ov, jenž byl původně roven kmeni.

) které v ruštině přízvuk na sebe strhuje. Jest to původně koncovka **duálová, jako jsme viděli při **-ima** v sch.

***) Sr. schv. braća, djeca, gospoda (sr. pozn. 5. cvič. 13.), jež ale grammaticky jsou singuláry, kdežto ruské tvary jsou plurály. Je to původní koncovka hromadnostní -ija.

57. Krakowiak.

Jestem Krakowiaczek z tamtej Wisły strony,
gdzie jodłowy krzaczek,[1] naszej wsi zagony.
Wesołość w mym progu, choć ubóstwo w domu,[2]
lecz też — dzięki Bogu — nie dłużny-m nikomu.
Za górą granica, tam się coś zieleni;
to moja pszenica, będzie grosz w jesieni.
Oj tanio[3] jéj nie dam, w Krakowie ją sprzedam,
tam dobrze zapłacą i będzie żyć za co.

A. Górecki.

[1] krzak = zhrubělé od keř, křovina. [2] chudoba. [3] lacino.

58. Орёлъ и змѣя́.

Орёлъ изъ области громо́въ спусти́лся отдохну́ть на лугъ среди́[1] цвѣто́въ и встрѣтилъ тамъ змѣю́, ползу́щую[2] по пра́ху. Зави́стливая тварь шипи́тъ и на орла́ кида́ется[3] съ размаху. Что́жъ дѣлаетъ перна́тыхъ царь? Броса́етъ го́рдый взглядъ и къ со́лнцу возлета́етъ. Такъ ге́ній своему́ хули́телю[4] отмща́етъ.[5]

Н. Дмитріевъ

[1] uprostřed květuv. [2] plazící se. [3] vrhá se rozmachem. [4] r. a jhsl. chuliť koho — haniti a tak naše chuliti se = sebe pokořovati, chouliti se před hanou. Podobný vývoj významu: ругáть, ругáти = spílati, pol. u-rągać się = cítiti se rouhaným (uraženým), býti citlivým, nad něčím se pozastaviti a tudíž: č. rouhati se, schv. rugati se (haněti, spílati) v odvetu za urąg (výsměch, pohanu). Z toho povstalo schv. ruž-an, -žna, -o (sl. ružen, místo rǒžen), kdo se rouhá = ošklivý (o osobě) a pak i škaredý (o věci). Naše rouhati se = pol. bluźnić (bluźnierstwo atd. z litevštiny). — Tak: grъdъ č. hrdý, r. гóрдый, p. hardy, -dzieć (hrdnouti) vedle gardzić (zhrdati): kdo kým zhrdá, ten ho zlehčuje, tudíž schv. grditi = haněti, plísniti a sl. ba i špíniti, pokáleti, proto jest grd(i) mravně i fysicky ošklivý, sl. grdost, grdòba šerednost, grdeti se ošklivíti se, grden, -dna, -o = grd. [5] odemstívá.

§ 56. Sklonění ženské přinášíme v tabelárním přehledu i s poznámkami na str. 98. a 99.

Sklonění žen-

Jednotné číslo:

Pád	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbsko-chorv.	slovinsky
1.	žen-a bán-ě	-a -ia	-а -я	-а -я	-a -ja	-a -ja
2.	-y -ě	-y -i	-ы -и	-ы (и) -ѣ (ї)	-e	-e
3.	-ě -i	-ie -i	-ѣ	-ѣ -и (ї)	i	-i
4.	-u -i	-ę -ię	-у -ю	-у -ю	-u	-o
5.	-o -ě	-o -io	—	-о -е	-o -e (o)	--
6.	-ě -i	-ie -i	-ѣ	-ѣ -и (-ї)	-i	-i
7.	-ou -í	-ą -ią	-ою -ею	-ою -ею	*-om*	-ó

Poznámky. Ruština a srbskochorvatština vkládá před я a ja změkčovací ľ po retnicích: zemé землй zёmlja. — V 7. p. jedn. č. má ruština též ой a ей, maloruština také — ов a ѐв (vyslov *ou*) na místě ою či ею. Tato koncovka povstala: osnova žena + ъмь, mezi což vsulo k obmezení rozzevu *j*: z toho ženoją stažené ženą. — Při měkce zakončených mívá v 2. p. mn. č. polština jak čeština často z. ruština ей a ий: rzeszy, burzy, исторіи, головнёй. — Vsuvné e, o, a-: jehel, igieł, игόлъ, igálah, ba i při změkčovacím ľ: земéль, zemáljah.

ské (a-kmeny).

Množné číslo:

Pád	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbskochorv.	slovinsky
1.	-y -ě	-y -ie	-ы -и	-ы (и) -ѣ (и, ї)	-e	-e
2.	— -í	—	—	—	-áh	—
3.	-ám -ím	*-om* *-iom*	-амъ -ямъ	-амъ -ямъ	-am (-ama)	-am
4.	jako 1. pád	jako 1. pád	u životných jako 2. pád	jako 1. pád	jako 1. pád	jako 1. pád
5.	jako 1. pád	jako 1. pád	jako 1. pád	jako 1. pád	jako 1. pád	jako 1. pád
6.	-ách -ích	-ach -iach	-ахъ -яхъ	-ахъ -яхъ	-ah (-ama)	-ah
7.	-ami -ěmi	-ami -iami	-ами -ями	-ами -ями	-ami (-ama)	-ami

Prostý Polák řekne pchłów, igłów místo pchieł (blech) a igieł. Schv. Gospòdine! Gospòdo! (pánové), gòspodjo! (paničko), gòspodjice neb gospodično! (slečno), braćo, djeco! Sl. Gospòd! gospodje! Gospà! gospodična! — Pol. dativ żenom, baniom místo żenam, baniam jest případ pochylování *á* na *o*.

*

59. **Pri luni.**

(Píseň u nás zpívaná.)

Mila, mila lunica, kje je moja ljubica? Kje je, kje je Milica,
Up[1] mojga srcá?
Al' še misli na me, al' je pozabila, da živeti za me mi je
obljubila?
Zbudi, zbudi ljubico, k okencu privabi jo, saj[2] vesela zmanó
bô, zbúdi, zbúdi jo.
Prišla bô[3] na okence, gledala bô na me: dala mi bô rožice,
zbrane, oh, le — za me.

Miroslav Vilhar.

[1] naděje místo upъv: u-pvati, z toho ufati (p. schv. mr.) za-ufati pol. = důvěřovati, z-ufati (č. p.) — zoufati: pol. zaufanie a naše zoufání jsou různá slova. [2] vsaj = vždyť. [3] přišla bude = přijde.

60. a) Левъ и лисица.

Лиса́, не ви́дя съ роду[1] льва, съ нимъ встрѣ́тясь, со страсте́й[2] оста́лась чуть[3] жива́. Вотъ нѣ́сколько[4] спустя́, опя́ть ей левъ попа́лся;[5] но ужь не такъ ей стра́шенъ пока́зался. А третій разъ пото́мъ лиса́ и въ разгово́ръ пусти́лася со льво́мъ. — Ина́го[6] та́кже мы бои́мся, поко́ль къ нему́ не пригляди́мся.

И. А. Крыловъ.

[1] od narození. [2] strasť od stràdati: trápení, n á r u ž i v o s t; zde od s t r a c h f = z úleku. [3] sotva. [4] t. j. vrèmeni = spustíc něco času, později. [5] po-padù sa = namanu, vyskytnu se. [6] Někoho, mnohého.

60. Изпит[1] руже.

Кажи мени ружо мила,
Одкуд теби румен[2] твој?
»Мене дева погледала,[3]
Кад пољубац први дала —
Одтуд мени румен мој.«

[1] Vyptávání, zkouška. [2] červeň. [3] na mne pohleděla.

Кажи мени ружо мила,
На што теби румен твој?
»Кад ме дева момку[4] даде,
Да га љуби, тим да знаде[5] —
На то мени румен мој.«

Кажи мени ружо мила
Одкуд теби мирис[6] твој?
»Мене дева задахнула,[7]
Кад за драгим уздахнула
Одтуд мени мирис мој.«

Кажи мени ружо мила,
На што теби мирис твој?
»Нек зна момак, кад мирише,
За ним дева да уздише —
На то мени мирис мој.«

Јован Суботић.

[4] hochovi. [5] zná, ví: ať tím zví, že ho miluje. [6] libá vůně, od myron (myrha) hřecké. [7] dechla na mne.

§ 57. Sklonění podstatných jmen středního rodu na *-o*, *-e* a *ie* (í) uvádíme přehledně na str. 102. a 103. s podotknutím, že 4. a 5. pád rovná se 1.

§ 58. Ženské i-kmeny vzoru kosť*) jdou v jedn. č. stejně jako v češtině až na 7. p.: ten zní: p. kością, r. костью, mr. костію, костею, костев, schv. kosću, kostî, kostom, sl. kostjo, -ijo. V množ. č. jsou tyto uchylky: 2. p. костéй, (mr. — iй), kostî(h), sl. -ij. 3. p. kościom, костья́мъ (костемъ), 6. p. kościach, костья́хъ (костехъ), kostih (kosteh).

Střední kmeny souhláskové na -en a -et jdou v jihosl. úplně dle »slovo«: jagnje, -eta, -tu . . ., vreme, -ena, -nu. V ostatních slovanč. mají jak v češtině zvláštní sklonění:

R. ягня́ -я́ти -я́ти -ятемъ . . . mn. č. ягня́та, ягня́тъ, ягня́тамъ . . ., вре́мя, вре́мени . . . времена́, времёнъ atd.

---

*) Dle toho vzoru skloňují se úchylně od češtiny všecka souhláskou zakončená feminina: ku př. krev, káď, zeleň mají v 2. pádu krwi, кро́ви, krvi, kadzi, zieleni (č. krve, kádě).

Sklonění

Jednotné číslo:

Pád	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbsko-chorv.	slovinsky
1.	slov-o pol-e psan-í	-o -e -ie	-о -е -ie (-ье)	-о -е -ье (ie, є)	-o -e -e (je)	-o -e -e (je)
2.	-a -e -í	-a -'a -ia	-а -я -ія	-а -я -я	-a	-a
3.	-u -i -í	-u -'u -iu	-у -ю -ію	-у -ю -ю	-u	-u
6.	-ě -i -í	-u -'u -iu	-ѣ -ѣ -іи (-ьѣ)	-ѣ (-і) -и (і, ю) -ю (и, і)	-u	-u — (-i) (-i)
7.	-em -em -ím	-em	-омъ -емъ -іемъ	-омъ -емъ -ьемъ (-єм)	-om -em -em	-om -em -em

Poznámky: V Sh. přibírají slova, mající přízvuk na -ó při celém skloňování -es: per-ó, -ésa, -esom, uho ušésa, čud-ó, -esa, drv-ó, -ésa.

středni.

Množné číslo:

Pad	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbsko-chorvatsky	slovinsky
1.	slov-a pol-e psaň-í	-a -'a -ia	-a -я -iя	-a -я -я	-a	-a
2.	— -í -í	— — (-i)	— { — -ей iй	- { — ей ій	— { -âh (-âh) (-âh)	— { — — ij
3.	-ům -ím -ím	-om -'om -iom	-амъ -ямъ -iямъ	амъ -ямъ -ямъ	-om -em -em } -ima	-om -em -em
6.	-ech -ích -ích	-ach -'ach -iach	-ахъ -яхъ -iахъ	ахъ -яхъ -яхъ	-ih, -ima	-ih
7.	-y -i -ími	-ami (-y) -'ami -iami	-ами -ями -iями	-ами -ями -ями	-i, ima	-i

Tak někdy i v Srbskochorv.: drvo má tu v mn. č. drveta. Srovnej niebiosa, небеса́, nebesa

P. jagnię -ięcia -ięciu -ięciem . . .: mn. č. jagnięta, jagniąt -ięłom . . .. ramię -ienia -ieniu: mn. č. ramiona, ramion, -ìonom atd.*)

61. Комý чогó бракýє.[1]

Бýло тїсно під Москвóю. Прóсять козаків:
»Поможіте, Запорожцї, збйти вóрогівъ.« —
»Заплатїте дóбрі люди,« кáжуть козакй,
»то вйбємо Москвý вáшу з врáжої[2] рукй.«
»То ви бéтесь за копійки?« кáжуть Москалї,
»А ми-ж бéмось ізза чéсти,[3] як Гóсподь велїв.« —
»Та комý чогó бракýє!« кáжуть козакй:
»знать, у вас на честь посýха,[4] в[5] нас на копійки.«

Ст. Руданьскій.

[1] z pol. brakować = brakovati a pak nedostávati se. [2] sr. výše vorohòv — vybijeme z nepřátelské ruky. [3] pro čest. [4] sucho, nedostatek. [5] místo y, k obmezení rozzevu.

62. Žabe.

Oštra zima zaledila pòvŕšje žàbljâku,[1] pod tôm korom žabe, roblje,[2] jaduju[3] u mraku. Sad nè mogû krekètati, skakat' tamo simo. — U nevolji tad rekoše:[4] »Ajd'[5] da s' závjerîmo:[6] ako prodje ova zima, pròljeće zàslâvî, onda ćemo i mi pjevat', kô slavúji[7] pravi.« Tako su se závjerile. Oštra zima minu,[8] otopi se ledna kora, pramàljeće[9] sinu — — Evo žâbâ! Sad vesele skaču na sve strane i kvèkeću i krèkeću, isto kâ i lâne.[10]

Goethe, preveo Jovanović.

[1] povrch žabince, dat. (zamrzlo). [2] robátka, koll. od rob. [3] bědují od jad či jed přen. trampota, zlost, jad-an, -na, -nica, zbědovaný. [4] řekly aor. [5] hajde, -emo pojdme, nuže, ajta (sr. hajdy). [6] zavjeriti se = věrnost slíbiti, zasnoubiti se, přen. zapřísahati, spiknouti se; opsaný imper. nuže spikněme se. [7] jako slavíci. [8] aor. minula, sinu = sinulo, zaskvělo se. [9] proljetje jaro. [10] zrovna jak i loni.

---

*) Zajímavo jest sl. oče = otec, jež se skloňuje: očéta atd. dle jagnje. Jest to asi památka drevního zřízení patriarchálního. Otec či atej měl syna, který, když byl obdařen dětmi, slul mladým otcem či očetem.

3. Jména přídavná.

(Przymiotniki, именá прилагáтельныя. приложники. pridjevi. pridevniki.)

§ 59. Určitá (přívlastková. určitě zakončená): zdravý -á -é, p. zdrowy -a -e, здорóвый -ая -ое (ий -а -е), schv. zdravî -â -ô(ê), a neurčitá (přísudková, neurč. zak.): zdráv -a -o. zdrów -a -o, здорóвъ -á -o. zdrav -a -o.*) My říkáme: zdravý muž, zdravé dítě píše. ale: muž je zdráv, dítě je zdrávo. Tak rozeznává Rus a Jihoslovan u všech přídavných**) jmen obě formy: дешёвая вóлна, laciná vlna — вóлна дёшева jest lacina, здорóвый человѣк дóбръ. zdrav(i) čovjek jest dobar. Neurčitě zakončená (nominální) forma slouží tedy za přísudek bez výjimky. V jihoslovančině má ale ještě jinou funkci: užívá se jí co přívlastku a znamená vlastnost neurčité, neznámé osoby neb věci, kdežto určitě zakončené přívlastky vztahují se na známou, přítomnou, určitou osobu neb věc: Star čovjek, ovaj stari čovjek. Je-li to zlatan prsten? To je zlatni prsten moje majke.***)

Polština (a maloruština) nemiluje neurčitých přídavných ani predikativně, i participia určitě zakončuje: on jest niesiony (niesion), ba i přisvojovacím se vyhýbá: pierścień matki místo matczyn.

O tvrdém a měkkém zakončení (dobrý, -á, -é. boží. -í, -í) platí, co v § 53. pověděno o podstatných; koncovky jsou tytéž, jen že při měkkém kmenu měkké (prejotovány): boży, -a. -e, tani, -ia, -ie (laciný), божий, -ая, -ее, синий, -яя, -ее, vruć, -a, -e, vrućî, -â, -ê.

O ruských formách nestažených viz § 13. a.

—

*) Určitě zakončená jsou vlastně složená z neurčitých a původního zájmena i či jъ, ja, je = tento. tata, toto: dobrъ-jъ = dobryj. dobra-ja. dobroje; obě části se skloňovaly: dobra-jeho, dobru-jemu.

**) Měkkého jak tvrdého zakončení; vyjma arci přisvojovací na -uv, -ova, ovo. a -in -a -o. pak jakostná kravji, ovčji, njemački: овчий овчья, овчье, корóвий, -овья, -овье. Pozor na schv. kvantitu = liêp, liêpă. liêpŏ, liepî, liêpâ, liêpô.

***) Tento význam určitých odpovídá jich etymologickému povstání dobrъ-jъ = dobrý tento určitý, přítomný: německy: *ein* guter a *der* gute.

§ 60. Sklonění neurčitých jde podle otcův.*) -ova, -ovo. Určitá skloňují se jak v češtině s těmito (jen hláskoslovnými) úchylkami:

2. pád. (muž., stř.) dobrego taniego. (žen.) dobréj, taniéj — дóбраго (-ого) сúняго (-ього), дóброй (-ої) синей (-ьої) — dobrôga (-ega) vrućega.**) dobre, vruće.

3. pád: dobremu taniemu, dobrej taniéj — дóброму, синему (-ьому), дóброй (-ій) синей (-їй)***) — dobrômu (-emu)**), vrućemu, dobroj (-ej) vrućoj (-ej).

4. pád: dobrą tanią — дóбр-ую (-у), синюю (-ю) — dobru (-ô) vruću (-ô).

6. pád: dobrém taniém,†) dobréj taniéj — дóбр-омъ (-ім) син-емъ (-їм), дóбр-ой (-ій), син-ей (-їй) — dobrom (-em) vrućem, dobroj (-ej) vrućoj (-ej).

7. pád: dobrym tanim,†) dobrą tanią — дóбрым синимъ, дóброю -ой, синею -ей (-ьою) — dobrim vrućim, dobrom (-ô) vrućôm (-ô).

1. pád mn. č.: дóбрые -ыя -ыя, сúніе -ія -ія. Vše ostatní úplně jako v čestině.††)

63.

(Schv.) Slavnî biskup Strosmajer je uslied svoga imenovanja za častnoga člana českoga muzea matici českoj tisuć forinata poklonio (darovao). — Ja ću sutra pisati staroj majci ove liepe djevojke. — Novâ metla dobro mete. Više cienim dobar glâs, nego zlatan pâs. Ovoj zlatni pâs košta (stoji) deset forinata. Krjeposti[1] čine čovjeka dobra, djela ga čine

[1] síla, a síla duševní ctnost.

*) Kromě 1. 4. 5. pádu jsou tvary určitých oblíbenější.

**) Říká se též dobrog vrućeg, dobrom i dobrome místo dobro-ga, -mu.

***) V ruštině přichází někdy божія, божію atd. jako дóбра, -у místo божаго, -ему. Zbytek neurč. (nominální.) skl.

†) Nověji se zavádí: dobrym pro mužský a dobrém pro střední rod; podobně v 7. pádu z dobrym ojcem, z ładném ciałem; též v množ. č.: z dobrymi ojcami, łaskawemi słowy, z ładnemi żonami.

††) V srbštině užívá se v 3., 6. a 7. též *-ima* místo -im, -ih, -imi; (sr. § 54.), pak rozvádí se i na -ije-: zdravijem, zdravijeh, -ijema zdrav-ým, -ých, -ými.

slavna a prilika[2] čini čovjeka već put[3] glasovita.[4] — Moj sadašnji stan[5] je dosta čist i udoban,[6] ali nije velik. Dobar glas daleko ide a zao jošte dalje.

(Sl.) Člověški glas je velik dar božji. — Materin otec (oče) imenuje se slovenski: ded. — V svoji pravdi[7] človek ni pravičen[8] sodnik. — Skoz krajnsko deželo peljá[9] železnica. — Nebó je jasno, kakor ribje okó. — Moj sosed je dober in hraber. — Kakor se ptice lahkega krila visoko pod nebó zaženó, se pozdiguje tudi náš duh na nevidljívih perutih do nebeških višáv. — Obéd je že pripravljen, imamo ovčje, svinsko, telečje in govéje mesó. — Doba turških bojev je najslavnejša v zgodovini[10] kranjske dežèle.

(Vr.) Екатериндáръ — главный гóродъ землú черномóрскихъ козакóвъ — лежúтъ на рѣкѣ́ Кубáни, впадáющей однúмъ рукавóмъ[11] въ Чёрное а другúмъ въ Азóвское моря́. Въ шестú верстáхъ отъ Полтáвы нахóдится такъ называемая »швéдская могúла«, гдѣ погребены́ рýсскіе вóины, убúтые въ полтáвскомъ бою́. — Рýсскій человѣ́къ добръ, услужливъ, гостепріúменъ,[12] богабоязлúвъ. — Осень холоднá, лѣ́то пріятно.[13] — Холóдная óсень и тёплое лѣто — временá гóда. Сúла у льва необыкновенно[14] великá, у негó сúльный гóлосъ, подóбный грóму: за э́ту велúкую сúлу и э́тот-то страшный гóлосъ и величáвый видъ назвали льва царёмъ звѣрéй. — Кýнья шýба дёшева. Мы́ло вáрится изъ корóвьяго жúру. — Нúва, моя́ нúва, нúва золотая! Зрѣ́ешь ты и спѣ́ешь[15] кóлосъ наливáя, о людскúхъ забóтахъ[16] ничегó не знáя.

Волкъ и пастухú.

Волкъ, блúзко обходя́ пастýшій дворъ и вúдя сквозь забóръ, что, вы́бравъ лýчшаго[17] себѣ́ барáна въ стáдѣ, спокóйно пастушки́ барáшка потрошáтъ[18] а псы смирнéхонько[19]

[2] pri-lik-a = postava, kresba, obraz (= s-lika), porovnání, příležitost: po svoj prilici dle všeho, bez pochyby, od prilike přibližně, asi. [3] víckrát. [4] pověstný. [5] nynější byt. [6] pohodlný r. удобный sr. dob-ry, (o)z-doba, podob-ný. [7] právo a spor soudní. [8] spravedlivý. [9] vede, peljati se jeti — snad z ital. pigliare, možná ale že souvisí s čsl. pelať a mor. pelášiť = úprkem běžeti. [10] dějiny. [11] rukávem, ústím. [12] pohostinný. [13] příjemno. [14] obyčejně. [15] dospíváš = zřěješ. [16] trampoty, starosti. [17] (nej-)lepšího. [18] pytvají. [19] tichounko.

лежа́тъ, самъ мо́лвилъ про себя́, прочь [20] уходя́ въ доса́дѣ: »Како́й бы шумъ вы всѣ здѣсь по́дняли, друзья́, когда́ бы э́то сдѣлалъ я!« И. А. Крыловъ.

[20] pryč.

§ 61. Příslovky tvoří se od přídavných v polštině jak v češtině: dobrze, pięknie, po č. cz, sz, ž a j., ale na *o*: swieżo, tanio, pieszo a gorąco (horoucně);*) v komparativu mají místo -e -eji: *éj* (iéj): lepiéj, piękniéj, taniéj.

V jihoslovančině užívá se vesměs střední rod za příslovku: liepo, prijatno, brzo (rychle), prijatnije, brže, najbrže, najsladje.

Podobně v ruštině: живо, дурно, хорошо́ (sr. §. následující).

Leč: (sl.) nemški, slovenski, (sch.) po polski, po hrvatski, po njemački, (p.) po polsku, po niemiecku, (r.) по русски, по нѣмецки.

§ 62. Stupňování. a) Příměrník (srovnatel). České koncovky, nynější *-ší*, *-ější* a staré *-ějí* objevují se v slovančinách tak, že brzy ona, brzy tato jest oblíbenější.

(P.) Biały: bielszy a bielejszy, czarny: czerniej-szy, mięk-ki: mięk-szy a -ciejszy, słab-szy, słod-szy, wyż-szy — jak v češtině.

(Sl.) Čist-ejši (-eji, -a, -e), prijetn-ejši (-eji), lepši. Koncovka -eji skrátí se na -ji a jest obyčejnou při jednoslabičných, zejmena po g, h, k: draž-ji, a. e. suš-ji, višji, glóbji, širji, kračji, tan-ji (tanki), laž-ji (lah-ki).**)

(Sch.) V srbskochorv. jest***) převládající *-iji* a (při jednoslabičných) *-ji*: sretn-iji -a, -e, (sretan šťasten), bogat-iji, crn-ji, bjel-ji (bîel), mläd-ji (mlagj-i mlâd); grub-lji,†) slab-lji: tiš-ji (tiši) ljût-ji (ljüći, litý, ostrý), žût-ji (žüći), blâž-ji (bläži).††)

---

*) Od Gorzeć. Polština tvoří totiž příslovky od sloves (přechodníkův přít. č.): zajmując-o, wyczerpując-o: my máme: vrouc-ně, kajic-ně. Jiné slovančiny užívají někdy přechodníku adverbiálně.

**) Je-li souhláska předcházející změkčená (znatelně), může se j vypustit: draži, suši.

***) Vyjma lepši, mek-ši, lak-ši (laži).

†) Po retnicích vkládá se lj.

††) Jak v slovinčině j se vynechává. Rozlišování (§ 19. pozn. 2.), krácení kmenové slabiky jak v češtině.

(R.) Ruština má -шій, — ѣйшій; avšak velkoruština tvaru dotyčného obyčejně neužívá opisujíc příměrník přívlastkový pomocí болѣе (sch. bolj více): бóлѣе богáтый человѣкъ, zato užívá tvaru přísudkového (neurčitého),*) jejž tvoří příponou -ше a ѣе:*) сильн-ѣе, нов-ѣе, черн-ѣе, мокрѣе, вы́ше, бли́же, дорóже, лéгче, глу́б-же, корóче (корóткий), твёрже (твёрдый) тóньше (тонкій), крѣпче (крѣпкій), молóже (молодóй).

Nepravidelné: Lepszy — лу́чшій**) (лѣпшій), — bolji (boljši) lepší, więk-szy бóльшій***) (більшій) — veći (vekši) — větší. mniejszy — мéньшій — manji (manjši) — menší.

§ 63. Porovnaný předmět klade se ve velkoruštině vůbec do 2. pádu, míra (jak v staročešt.) do 7. p. человѣкъ бóлѣе у́мный отцá (чѣмъ, нéжели отéц), сестрá стáрше брáта шестью годáши, четырьмя́ мѣсяцами sestra **jest** starší než bratr o 7 let, o 4 měsíce. отéцъ добрѣе сы́на otec jest lepší než syn, левъ сильнѣе ти́гра lev jest silnější.

Ostatní slovančiny mívají tutéž vazbu, zejmena jihosl. Avšak raději vážou porovnaný předmět slovci: (p.) niž, nižli, niželi, (mr.) нижели, як (sch.) negli, nego, no(= ne-ž), (sl.) kako(r), nego; aneb předložkami od aneb nad: Siostra jest starsza od brata, on bogatszy nad wszystkich, (schv. též do, mr. za: земля бóльша за мѣсяць.)

§ 64. Superlativ (vrcholník) povstane předražením předpony naj — před příměrník. Velkoruština za to obyčejně užívá příměrníku přidávajíc всегó, всѣхъ: всѣхъ лу́чшій nejlepší, всѣхъ вы́сшая горá nejvyšší, всегó дорóже nejdráže — aneb spojí positiv se slovem сáмый: сáмая высóкая горá, сáмый сквéрный городи́шка (nejšpinavější městysko). Всегó богатѣ́йшій, лу́чшій сосѣдъ může s vynecháním всегó též zníti богатѣ́йшій, лу́чшій сосѣдъ nejbohatší, nejlepší (to děje se pravidelně).†)

---

*) Forma tato jest nesklonná: jest to střední rod, a tudíž vlastně příslovka a co takové se jí užívá. Ku př. выс-òк-ій: вы́с-шій (ьшь) -ша *-ше*; tedy вы́ше.

**) Od лук (světlo), positiv хорóшій.

***) positiv большóй, вели́кій.

†) Maloruština má nejen příměrník, ale i vrcholník pravidelný: старший, найстарший, крас(нѣй)ший, найкр., ширший, глубший, дорожший, высший. Za superlativ ale též užívá: самый красный neb самый крас(нѣй)шій (кращий).

64.

(Sch.) Izmedju zlih stvarî najgorja je zao (zli) jezik. — Onaj, koji najveću rolu igra na kazalištu[1] svieta, nezaslužuje na najveću pohvalu, nego onaj, koj' svoju rolu igra najbolje. — Objed siròmašan,[2] no čist a srdačno ponudjen bude nama draži od stola napunjenoga najbogatijim i najizbranijim jelom svieta. — Ali ne vidiš staroga čovjeka? Starijega treba postovati.[3] Zimi su duge noći pa kratki dani, leti je duži dan i kraća noć. — Ova moma je mláda i liépa, ali moja sestra je mládja i ljepša, njezine biele ruke su bjelje od sniega. — Ti jesi jâk, ali moj brat je jàčji. — Tko brže hodi, dalje stiže. — Slavuj je najmilji pjevač medju pticami.

(Vr.) Люди были бы счастли́вѣе, е́сли бы зна́ли, какъ до́рого вре́мя. Левъ сильнѣе ти́гра а ти́гръ хитрѣе и кровожаднѣе льва: ти́гръ напада́етъ свою́ добы́чу[4] не то́лько, когда́ быва́етъ го́лоденъ, но и когда́ сытъ. — Ры́ба и́щетъ[5] гдѣ глу́бже, человѣкъ гдѣ лу́чше. — Сестра́ старѣе меня́ пятью́ года́ми. — Ли́сья[6] шу́ба иногда́ до́рого сто́итъ, но собо́лья доро́же. — Осень холодна́, зима́ холо́днѣе, весна́ са́мое пріятное вре́мя го́да. — Кола са́мый сѣверный го́родъ въ Евро́пѣ. Россія обши́рнѣе всѣхъ госуда́рствъ[7] въ свѣтѣ. — Богатѣйшій человѣкъ — мой братъ, онъ богатѣе всѣхъ. — Спокойная со́вѣсть[8] драгоцѣннѣе зо́лота, по тому́ что полнѣйшее споко́йствіе со́вѣсти есть велича́йшее бла́го. — Кто ти́ше[9] ѣдетъ, да́льше бу́детъ. — Онъ ти́хо говори́тъ, она́ гро́мче.

(Mr. fon.) Покажі́ть минї на́йкоротшу доро́гу до го́роду. — Че́хи се оди́н з на́йплодовитших краї̈в. — Ко́ждому чолові́кови на́ймилїйша та мо́ва, якої̈ від ма́тери на́учив ся. — Найдорожші піснї народні. — У мене дороге́ сукно́: се сукно́ доро́жше від тамто́го, котре сте ви купи́ли в мистї. — Вчера була́ зла пого́да, нинї[10] маємо́ пого́ду кра́сну, давно́ вже не було́ так кра́сної пого́ди. — Ріка́ Велтава є глу́бша та ширша як Морава. — Шевченко вніс живі ідеї̈ в лїтерату́ру ру́ску, тому́[11] має він перворя́дне значі́нє в істо́риї наро́ду україньского. — Тебеж без приюту,[12] молоду́ дити́ну, на

[1] jeviště. [2] chudý. [3] ctíti (po-čst-ovati po-čtovati). [4] korist, pol. zdobycz, jihosl. dobič, sk. [5] hledá. [6] liščí. [7] říše. [8] svědomí. [9] tišeji t. j. pomaleji, positiv ти́хо. [10] nyní, dnes. [11] proto. [12] útulek.

когó оста́влю, бідну сиротйну? — Та щож то за дївка булá! Висóка, прямесенька як стрілочка,[13] чорня́венька, очйцї як тернóві ягідкй, бривоньки[14] як на шнурóчку, носóчок так собі пряменький з горбóчком, гу́боньку як цьвітóчки. — Шлезк наймекьший межй веїмá коронными края́ми, але що до людности то він найгустїйше населений.[16] — Кутна Гора, давнїйше найбогатше місто гірнйче в Чехах, ще й тенéр відзначáє ся[17] богатством срібла. — Чи є що крáще, лу́чше в сьвітї, як у згóдї жити?

Риба и девојка.

(S.) Девојка седи крај мора,
так сама себи говори:
»Ах мили Боже и драги!
Има л' што ширје од мора?
Има л' што дуже од поља?
Има л' што брже од коња?
Има л' што слађе од меда?
Има л' што драже од брата?«

Говори риба из воде:
»Девојко, лудо,[18] будало![19]
Ширје је небо од мора,
Дуже је море од поља,
Брже су очи од коња,
Слађи је сећер[20] од меда,
Дражи је драги од брата.«

(Народна песма из збирке Вукове.)

[13] maloruština užívá velmi zhusta nejen podstatná, nýbrž i přídavná jména zdrobnělá, čímž docílí mnoho něžnosti. Zde samá deminutiva: přímičká jak šípeček atd. [14] брови brvi. [15] дочка dcerka. [16] obydlený. [17] vyznamenává, odznačuje se. [18] bloude. [19] blázínku. [20] tur. cukr (r. sachar), jinak slador, sl. cuker.

4. Dvojné číslo.

§ 65. Pozůstatky duálu mají v češtině toto sklonění:

1. 4. 5. pád	dv-a	prs-a	ob-ě	ruc-e (ě)	dv-ě	oč-i	(st-ě)
2. 6. »	-ou	-ou	-ou	-k-ou	-ou	-í	(-ú)
3. 7. »	-ěma*)	-oma	-ěma	-ama	-ěma	-ima	(-oma -ěma).

*) Spravněji (jak v dial.) dvoma, obyčejně se říká dvouma.

Tyto formy nalezáme v jihoslovančině takto:

1. 4. 5.	dv-a	drug-a	ob-je	žen-e (i *)	dv-a	polj-a (i. dvje oči)
2. 6.	-aju	-ū	-u	-ū	-aju	-u
3. 7.	-jema	-oma	-jema	-ama	-jema	-ema
	(-ama	druz-ima)			(-ama	-ima).

Slovinčina užívá z části forem plurálu:

dv-a	zdrav-a	drug-a	dv-e	zdrav-i	žen-i	dv-e	lep-i	polj-i
-eh	-ih	-ov	-eh	-ih	—	-eh	-ih	—
-ema	-ima	-oma	-ema	-ima	-ama	-ema	-ima	-ima.

Uvedeme duál sloves slovinských, jenž má koncovky 1. os. *-va* (fem., neutr. *ve*),**) — 2. a 3. osoba *-ta* (-te), tedy: 1. os. midva sva, me dve sve (jsme), 2. os. vidva sta, ve dve ste (jste), 3. os. ona sta, oni ste (jsou), aneb 1. os. paseva (-e), bodeva (-e) govoríla (-i), 2. os. paseta (-e), bodeta (-e) govoríla (-i), 3. os. paseta (-e), bodeta (-e) govoríla (i) — my dva (dvě) paseme, pasete, pasou, my dva (dvě) budeme, budete, budou hovořiti. (Skráceně bôva, bô(s)ta govoríla).

65.

Vaši sestri ste (vaša strica sta — vaše sestre so) pri teti. Kje so tvoji strici? — Skoz naše mésto tečete dve veliki reki. — Skoz Češko tekò tri velike reke. — Moja prijatelja, tvoja strica, sta obadva uradnika. — Jaz moram dve pismi pisati bratoma. — Naša (obadva) soseda sta bogata. — Midva neseva bratu nov klobuk. — Medve neseve sestri knjigo (bukve). — Brat in oče poslušata, kaj sestra in mati govorite.

Dva prijátelja in medvéd.

Esopova basen poslovenil Metelko.

Dva prijátelja sta se posébno[1] rada iméla, vse si zaúpata.[2] Prigodí se pa, da jima skozi puščávo gredòčima[3]

[1] osobitně = zvláště. [2] pol. za-ufać, důvěřovati. [3] jdoucím, viz § 33. pozn. 5.

*) Koncovka jest jať (Ѣ), proto přichází její střídnice *i* (v koncovkách § 32.).

**) Při my vy a při těchto koncovkách rozeznává se rod (mi, vi masc. me, ve fem.); avšak též se to opomíjí a nemá dalšího významu.

strášno velik medvéd na proti pride. Ko ga zaglédata, eden naglo na drevo zbeží; drugemu pa, preden ga medved zgrabi, na misel pride, da tà zvér mrlicu[4] nič žálega ne stori.[5] Na tla[6] tedàj pade in sápo[7] v sebi drží. Medved okóli njega stôpa, ga vòha,[8] mu pritika gòbec[9] k ušésom, pa odide. Dva prijátelja gresta pa dálje po svòjem pótu. Ti-ti pa, ki je bil na drevésu, vpráša svòjega továrša: »Povej mi, ljubi prijátelj, kaj ti je medvéd tiho na uhó pravil.« — »Právil,« mu tà odgovori: »Nezaúpaj nobénemu prijátelju, dokler ga nisi v nesrêči poskúsil.«

[4] umrlec. [5] nic zlého (žalostného) nenčiní. [6] česky (dial.) = strop, v ostatních slovanč. = podlaha; zde: na zem. [7] = deh či dih; srovn. sop = výpar, soparen = parný; české: sop-sti (intensivní sop-těti) a sápati. [8] pol. wąchać, r. нюхать od koř. *on*, s předraženým *v* (pro obmezení rozzevu) *von*-ěti; intensivum (zhrubělé) on-ch-ati (jako: ču-ch-ati od ču-ti neb ča-k-ati od ča(ja-)ti, sr. čáka — иль благодáрности отъ нихъ ты чáешь? — от-чáяние zoufání). Onchati zmoutilo se na ąchati a tu odstraněn rozzev předražením jednak *v*, jednak *j*, jemuž předsuto *n*: wąchać a jihosl. njuhati (pol. též niuchać). [9] hubec = šňupák.

66. Pobratimstvo.

Če si dva člověka za trdno obljubita,[1] da bóta na véčne čase po bratovsko prijatelja, imenujejo Srbi to prijatelsko zvézo[2] póbratimstvo. Pobratimstvo je v navádi[3] med stárimi i mládimi ljudmí mòžkega in ženskega spola.[4] Če sta oba možka, pravi jeden drugemu póbratim; če je pa jeden možki, druga pa ženska, imenuje on njo poséstrimo, ona pa njega póbratima. Kadar si pobratima obljubita, da bòsta na véke prijatelja, gresta, če sta obá kristjána, v cérkev, da pred Bogom, duhovnikom in nekóliko príčami[5] svojo obljubo potrdita. Kristjanom in Muhamedanom je pobratimstvo veljavno,[6] če si le obá slovesno obljubita: »da će biti po Bogu braća na obadva svjeta.«

[1] s-ljubiti, za tvrdno; pevně slíbiti. [2] svazek. [3] ve zvyku. [4] pohlaví, r. полъ: toto slovo jest totožno s полъ, поля, половúца, t. j. mužská a ženská polovice; z toho povstalo naše spol = pár a spolu, ale i pohlaví místo poloví. [5] svědky. Прúтча (stsl., r. povstalé z при-тък-я — při-tčení) = podobenství, schv. priča vůbec vypravování a sl. též = svědek. [6] platno (z ital.), schv. valja platí, má cenu.

5. Zájmena.

(Zaimki, мѣстоименія, заименники, zamjenice, zaimki)

§ 66. Osobní a přisvojovací.

Já (sl. jaz), ty (ti), on -a -o, se (się, ся) mají jen nepatrné úchylky: 2. a 4. pád mnie mię — меня (мене, мя) — mene me; 3. a 6. pád tobie — тебѣ (тобі) — tebi; 7. pád mną — мною — mnôm mènôm — manó, menój; tobą, sobą — тобою, собою — tôbôm sôbôm — tebój tábo, sebój sabo; duál slov. naju, vaju = nás, vás dvou, nama vama; formy od *on* předsouvají v jihoslovančině, nejsou-li příklonné, vždy n: n-jega, n-jemu, njim, njih (enklit. ga, mu, ih, jih); *ona* (jihosl.): 2. p. njê, je, 3. p. njôj, joj (njej, nji), 4. p. njû, ju, je (njo), 6. p. njôj (njej, nji), 7. p. njôm (njo).

Mimo naše přisvojovací (moj, tvoj, svoj, naš, vaš) tvoří jihoslovanština: *njegov*, -a, -o, = jeho, *njen*, -a, -o či *njezin*, -a, -o = její, *najin*, -a, -o, *vajin*, -a, -o = nás, vás dvou, *njun*, -a, -o = jich dvou a *njihov*, -a, -o (tu též rusky нíхній) = jejich; ostatně užívá místo nich, jak jsme již podotkli, dativu: otac im = njihov, unuk mu = njegov, sestra mi = moja, kći joj = njezina.

§ 67. Ukazovací.

Ten = ten, ta, to — этотъ, эта, -о neb сей, сія (ся), сiё (се) — ovaj (ovi), -a, -o, — *tä* místo *tъ* neb toti, ta-le (ten-le), tá, to;*) *tamten*: ów, owa, -o — тотъ (той) та, то — taj, ta, to — ti, ta, to; *onen*: on, -a, -a, tamten — óный, ая, ое, onaj, ona, o — oni (onaj, un), ona (una), ono:

§ 68. Tázací a vztažná.

Kto, co? — Кто что? (Хто, що?) — Tko,**) što (šta, ča, kaj?)***) Kdo, kaj? — Który? — Который? (Котрый?) Koji? — kteri, kateri? — Jaki? — Какой? (Який?) Kakov.

*) Ten, ta-hle, p. oto ten, r. вотъ та.

**) Přesmyknuto kto; obyčejně kö

***) *Ča-*, *što-*, *kaj* kavci. Kajkavci jsou větším dílem i-kavci, što-kavci jsou e-kavci (§ 32). Čakavci na pomoří a ostrovech (ostrovích). Původ: Kъ-to (kto), čь-to = *čto* připodobněno *što*; gen. od čto byl *čь-so* (jihosl. *česa*), z toho vzniklo čso = čo, přehlas. *če* (schv. ča, srov. nive-če, čeno) a pak c, a p. *co*.

-va, -o? — Kakšen, -na, -o? — Czyji, -a, -e?*) — Чей, чья, чьё? — čiji, -a, e, aneb čegav, -a, -o? — Čiji aneb čigov?**).

Tato zájmena užívají se též co vztažná; slovinčina v tom případě připíná ku všem formám od *kdo, kaj* — *r*: tedy kdor, *kar* (kdož, což) koga-r, komur, čegar, čemur (kohož, čehož).

Sklonění jest vůbec jak v češtině, vedle čega říká se v jihosl. též česa (čeho), vzt. česar.

Jako my říkáme: člověk, *co* jsem *mu* dal, *co* jsem *s ním* šel, místo: »jemuž, s kterýmž«, tak děje se ve všech slovanštinách (человѣкъ, что прiѣхалъ, vino, što smo *ga* pili). Slovinčina užívá tu *ki* (ký) (nesklonně): žena, ki pri *njej* bil, prijatelji, ki *jih* vidite (žena, co při ní = při které, přátelé, co jich = které vidíte). Ruština miluje místo »jehož« — чей, чья: купецъ, чью дáчу мы вúдимъ kupec, jehož letní obydlí (villu) vidíme.

§ 69. Co do neurčitých zájmen, pamatujme si, že se vyráží naše *-koli*: kto bądž, cokolwiek***) — кто любо, кто ни(будь) (кто [не]будь) — kogod, štogod — kdorkoli, karbôdi: *-si*: ktoś, coś, jakiś — ктото, какой-то (хтось, щось, якийто, якийбудь) — ikoji, neki, nekoji, -a, -e; — *leda*-(lec-): lada kto, -co, -który, -jaki — коекто, какóй ни будь (гдекто, дéхто, дещо, ктобудь) — itko, išto, (mašto), ikoji, makakav†) — marsikdo, -kaj, marsi-kteri, -kaki.

Každý (všaký, povstalo: Къжьде [žde = naše ždá] qui libet): každy — кáждый (кождый, всякий) — svak — vsak: žádný (žádan (ý), kterého tu není): žaden — никакой — niki — nikoji, nobéden (nobén), nikakov: někdo něco: niekto, niečo — нѣкто нѣчто (нехто, нещо, дехто, дещо) — neko, nešto — nekdo, nekaj; nikdo, nic (ničo): nikt, nic — никтó, ничто (нiхто, нѣхто††), нїхто — нiщо, нѣщо††) нїщо) — ni(t)ko, ništo (ništa) — nikdo, nikaj (nihče, nič.†††)

*) čí?

**) srv. njeg-ov.

***) Toto též ve smyslu někdo.

†) Na Moravě u Břeclavy: bár kdo, barsi jaký, báreo; toto bar je totožno s tímto *ma* a se slov. *mar*, schv. bar, barem = aspoň.

††) Pakli se píše tímto pravopisem, může nastati nedorozumění; třeba, abychom si slovo to nespletli s нехто; při druhých spůsobech psaní je omyl arci nemožný.

†††) Ruština, jihosl. vkládá předložky mezi negaci a zájmeno: ni o kom, ni o čem, ни съ кѣмъ, ни въ чёмъ. Srv. naše ni-ve-č.

*

67.

(Sch.) Što je mužu um, to je ženi srce. — Tko (ko) visoko leti, nizko pada. — Sve što čovjek misli, može izreći,[1] ali ne može sve izreći, što ćuti; govor bo je više orudje[2] uma, negoli srca. — Kad kupujemo konja, pitamo za njegov odgoj[3] i njegove sposobnosti.[4] — Kako majka prede, tako kćerka tka. — Kralj je podielio državnim knezovima[5] njihove zemlje u leno i obećao, da će svakomu vratiti njegovu otčevinu.[6] — Do polòvice 14. vieka Venecija je bila prva velika vlast[7] na sredòzemnom moru; njezinoj sili i njezinu gospodstvu morao se pokloniti i naš slavni Dubrovnik. — Ovaj zlatni prsten je mnogo draži (skuplji) od onoga srebrnoga. — Kakva (kö) je ova žena? Njê nisam dosad vidjeo, ali čujem, da otac joj je (da joj je otac) liékar. — Ne govòri o tom ni pred kim. — Gradjani[8] su svôga kneza uvjerili o njihovoj (o svòjoj) vjernosti, rekući, da su spremni[9] braniti ga od njegovih neprijateljâ. — Kolika[10] je kuća vaše matere? Jest mala, ali liepa, želite-li ju (je) kupiti? Nju ne želim kupiti, ali drugu. — Njihov susjed, unuk mu i kćer mu bivaju svaki dan u pòzorištu. — Nie to čula ni od koga.

(Sl.) Kdo trka na vrata? — Kdor se med otrobe méša, ga svinje snedo. — Komu píšeš? — Komur bog razuma dal ni,[11] temu ga kovač ne skuje. — Kaj hočete? — Kar tebi ni drago,[12] ne čini drugemu. — Véš kaj, Janez? Bodeva si kúpila smotko,[13] jaz bôm kadíl, dokler bô kaj, ti moreš délati, kar ti bô ljubo. — Ako kupuješ, česar ne potrebuješ, bodeš prodajal, česar trebuješ. — Za kaj (zaradi česa) greste v mésto? — Kjer ni mačke,[14] gospodarijo miši. — Kje ste bili? — Kakoršna sétva, taka žétva. — Kako je vam? — Dobro mi je, kakor ribi v vodi. — Letos imam toliko učencev,[15] kolikor lansko léto. — Kaj délate v méstu? — Jaz hočem nekaj kúpiti, prodal sem nekaj žita. — Ta knjiga ni njegova, čegava je? — Teta in njena kči ste domà.

[1] vy-reknouti. [2] náčiní, orgán. [3] odchov, goj-iti ošetrovati, živiti, vychovávati, odtud naše h o j i t i zúžené na zvláštní druh ošetřování [4] vlastnosti spusobilosti. [5] knížatum, knez též = vesnický rychtář. [6] otcovské dédictví. [7] velmoc. [8] měšťané. [9] hotovi: s-p r e m-ni jako u-p ř í m-ný, spremiti = urovnati (spřímiti), připraviti. [10] koliká = jak velká. [11] ne-je dal nedal. [12] zde milo. [13] doutník. [14] kočka. [15] žákúv.

6. Číslovky.

(Liczebniki, имена́ числи́тельныя, числôвники, brojna imena, števniki.)

§ 70. Základní a opětovací.

Jeden -dna -o	оди́н *) -одна́ -о́	jèdan -dna -o (eden, en, jeden)
dwaj [1] -ie -a	два -ѣ	dvâ, dvie (dvá, dvé)
trzej [1] trzy	три	tri (trije, tri)
cztérej [1] -y	четы́ре (чотыри)	čètiri (štirje, štiri)
pięć	пять	pêt
dziewięć	де́вять	dèvêt
dziesięć	де́сять	dèsêt
jedenaście	оди́надцать (-нацять)	jedènaest (jednájst)
dwanaście	двѣна́дцать	dvánaest (dvanájst)
dwadzieścia [2]	два́дцать (двацять)	dvádeset (dvájset, dvajsti)
trzydzieści [3]	три́дцать	trídeset (trideset, tristi)
cztyrdzieści	со́рокъ [5]	četrdèset (štírideset), štiri redy [6]
pięć-dziesiąt [4]	пятьдеся́ть	pedèset (pètdeset, pet red)
dziewięćdziesiąt	девятьдеся́ть (девяносто)	devedèset (devètdeset)
sto	сто	stô, stôtina
dwieście	двѣ сти (двѣ стѣ)	dvje sta [7] (dvé sto)
trzy sta	три ста	trîsta (trí sto)
pięć set	пять сотъ	pet stôtinâ (pèt sto)
tysiąc	ты́сяча	tisuća [8] (tisôč) [9]
Raz	одна́жды, разъ	jedan put, jedânred, jednom, jednoc (jedenkrat)
dwakroć, dwa razy	два́жды, -раза (двѣчи, двараз ы, -кратъ)	dvaput, dvaž (dvakrat)
trzykroć, trzy razy	три́жды, -разá (тричи, трирaзы, -кратъ)	triput, trikrat
pięckroć, pięc razy	пя́тью, пять ра́зъ (пять -кратъ)	pet putih, petkrat atd.

[1] Při životných mužských. [2] duál. [3] plurál. [4] genit. plur. [5] z řeckého te-s a r a k-onta [6] tři řady, pět řad atd. [7] též dvie — čètiri stotine, ale od 5 počínaje jenom pet s t ô t i n â. [8] též hiljada (řecké). [9] též tavžent (něm.) a jezer (maď. a tur. pers. ezer).

---

*) Složeno z: *od-in* a zachovalo se přes stsl. j e d i n ъ. Znělot 1 puvodně **ин-ъ** -a, -o; sr. lat. unus, něm. ein, r. *ἑν*, stsl. **иночѧдъ** jednorozený, r. **инокъ** samotář, mnich a naše jen, jenom, mor.-slz. ine, jeno, enem. K tomu přistoupilo *od*, jež žije v r. a stsl. *од ва* a všest. j e d v a (sr. § 28.) a snad v slově од-ръ (č. též vodr.). *In* přešlo již v staroslovančině významem na: j i n ý (— tento jediný).

Sklonění 1—4 vůbec jak v češtině. 5—10 jsou vlastně podstatná jména, tedy pět = pateřice, proto je ruština skloňuje dle kosť (a mnohdy i v nepřímých pádech váže s genitivem: proto пя́тью пять = 5 × 5, ale съ пятью́ людьми́), v Sch. zůstávají však nesklonnými: pol. je skloňuje a váže jak čeština (sześciu żonom, żon, šesti ženám.)

Podstatné jméno čítané stojí od 5 počínaje v 2. pádu množ. č.; u 2—4 v 1. p. množ. čísla; avšak Schv. a často i R. v případě poslednějším drží starý duál: dva junaka, tri, četiri junaka místo dva, tři junáci, ale pet junákâh.

Zvláštnost polštiny: było ich pięciu, przyjechało wielu (mnoho), kilku (několik), dziesięciu panów, místo pět, deset, wiele, kilka; užívá se toho jen u muzských jmen osobních.

§ 76. Řadové: *p.* pierwszy, drugi, trzeci, czwarty, piąty, szósty . . . dziesiąty, jedenasty, dwunasty (12), dwudziesty (20), czterdziesty, pięćdziesiąty, sty, tysiączny — *r.* пе́рвый, второ́й, тре́тій, четвёртый, пя́тый, деся́тый, оди́надцатый, двѣна́дцатый, двадца́тый, сороково́й, пятьдеся́тый, со́тый, ты́сячный, — *jhsl.* prvi, drugi, tretji, četrti (štrti, četrti), pêti, desêti, dvádesêti (dvájseti), sti (stoti), tisući či hiljaditi (tisôči).

§ 72. Sborné a násobné: *p.* dwoje (dvé), troje (tré), czworo, pięcioro, dziesięcioro [deklinuje se: dwojga, pięciorga ludzi (2. p.), dwojgu, czworgu (3. a 6. p.), dwojgiem (7. p.)] *r.* двое́, трое́, че́тверо, пя́теро; *schr.* dvoji, -a, -e, cetveri, petero, též dvojvrstan (-stni), peterovrstan.

P. podwójny, dwojnasobny, *r.* двойно́й, двойственный (двойстый, двоя́кій), *schr.* dvojstruk -a, -o, (-i, -a -o), aneb dvojgub, četvero-struk, -gub, *sl.* trojni, -a, -e, četverni aneb dvojnat atd.

§ 73. Číslovková substantiva: jedność -ostka, едини́ца, jedinica (samica); dwójka, дво́йка, дво́ица, dvojka dvojica; piątka, пятёрка, пятери́ца, petka, peterka, petica, petorica . . .

P. pół, poł-a, -owa, -wica, trzecia, czwarta (ćwierć), piąta, dziesiąta (roz. część); *r.* поль, -ови́на, треть, че́тверть, пя́тая, шестая, деся́тая . . . часть); jhsl. pô, pola, polovica, tretjina, četrtina, petina, desetina.

68. Talar i dukat.

Talar, zwierzchnią postacią[1] swoją okazały,
Gardził[2] czerwonym złotym[3] dla tego, że mały:
Gdy przyszło do zmienienia, nie patrzano miary:
Złoty pieniądz, choć mały, wart był[4] dwa talary.

Ign. Krasicki.

69. Planet Mart.

Mart je najpoznatija[5] nam zviezda. Jedina bi se Danica (Venus) mogla uzpòrediti[6] s Martom; velika je kao zemlja, promjer joj[7] je dakle[8] dvápût tolik, kolik ù Marta, bliža nam je, pa se može primaknuti[9] nà pet miljunâ miljâ, no vidimo òd njê, kad nam je najbliža, samo tamnu polútku[10] obrubljenu svietlim srpom. Za to joj je mnogo teže površinu motriti,[11] nego Martu . . .

Godišnje[12] su dobe baš tačno[13] takove, kao i naše, jer je os, okô koje se Mart vrti[14], gotovo[15] jednako pramà suncu nagnuta, kao os našega planeta. Godina je ipak[16] gotovo dvaput tako duga (ima šest stotinâ osamdèset sedam zemàljskih dánâ), a tako svaka godišnja doba traje od prílike šest mjesécî, ali nijesu tako jednòlike[17] kao kòd nâs.

Martov je dan nešto duži òd našega na zemlji, jer se Mart jedàn put okô svoje osi okrene[18] tačno za dvádeset četiri ure trídeset sedam minútâ i dvádeset tri sekunde.

Po Flamarionu M. K.

[1] postať, postava. [2] pohrdal. [3] dukátem. [4] byl (cenný = platil. [5] nejznámější, poznati = znáti. [6] vz-po-řad-iti v pořadí dáti, porovnati. [7] dat. místo poss. [8] tudíž. [9] primknouti, přiblížiti se. [10] polokoule. [11] r. смотрѣть, slovo stsl., pozorovati (její povrch, než Martův, dat. poss.). [12] roční doby. [13] též točno (jak r., sr. tečka) určitě, precisně. [14] točí se. [15] téměř stejně proti (ku) slunci. [16] i-pak = pak, přece. [17] jednotvárné, stejné. [18] obrátí (kręt a krząt viz výše).

7. Slovesa.

(Czasowniky [słowa], **глаголы**, glagoli.)

a) Tvoření spůsobův.

§ 74. Tvary jsou vůbec totožné; slovesa dělí se na 6 tříd. Znaky tříd čili přípony kmenové jsou: I. tř. bez přípony:

pi-ti, nes-ti; II. **-nu-** (pol. ną, sl. no) sek-nou-ti;*) III. **-ě-** (ѣ): sed-ě-ti;**) IV. **-i-**: voz-i-ti; V. **-a-**, **-e-** [ia, 'a (я)]: pad-a-ti, sáz-e-ti; místo sáz-'a-ti; VI. **-ova-**, přehlasovaně *-eva****) (-uva†) -iva††): pan-ova-ti, voj-eva-ti.

Koncovka infinitivu -ti (č., sch. a mal.) krátí se ve velkor. na *-ť*, v pol. na *ć*;†††) ale **нести́, итти́**.

V imperativu udržuje se koncovka *i*, i když čeština a polština ji odsouvá: naše a polské: pec (piec), -me, -te zní r. пеки́, -и́мъ, -и́те (печи́, печѣмо) či печім, печѣтъ či печіть), jhsl. peci, -imo, -ite; mlč (milcz): молчи́, muči (molči). Imperativ se opisuje: p. niech piecze: r. пусть, пускай (нехай) молчи́тъ, (též дай, давай): jhsl. naj, neka peče.

Konjunktiv má v rušt. a jihoslov. *by* nezměněně ve všech osobách: я, ты, онъ, бы, ходи́лъ, мы, вы, они́ бы ходи́ли. Polština k tomu *by* přidává touž příponu jako u *jest*-em: ja by-*m*, ty by-ś, my by-śmy, wy by-ście. Částečně tak i čeština činí. Sr. dial. já by-sem, ty by-si, my by-sme). Chorv. mívá též: bih, ***bi***, ***bi***, bismo, biste, ***bi***.

§. 75. Přechodníky a) nes-**a**, -ouc (**-úc**), choď-a, -ác přehlas. **-ě**, **-ic**, b) nes, -ši, pi-**v**, **-vši**, tvoří se v slovančinách též tak, jen že se — bez rozeznávání rodu — užívají příslovkově a to brzy mužská, brzy ženská forma:

(R.) неса i несяˊ, ведя́, ходя́ (masc. Mr. несуч-и, ведуч-и ходяч-и — fem.), нёс-ши умéр-ши (fem.): ходи́въ, ви́дѣвъ (mask.); (P.) niosąc, chodząc — niósłszy, piw-szy, chodziwszy

---

*) Vedle vzdig-*no*-ti užívá slovinčina se zálibou vzdig*ni*ti za mí-*no*-ti ti míniti atd. a tedy vzdignil, minil (minul). Schv. prenáší formy některé z II. do I. tr. uzdig-nu-ti: dig-ti = dići, dizem (dvih-n-u), stig-ti = stići, stizem (stih-n-u), sèg-ti = sèći, sèzem (sáh-n-u).

**) Ruština a jihosl. má za to po č, ž, š, šč a j. *-a*: běžať, bojati se.

***) V ruštině a jihoslov. po měkkých.

†) Zejména v malorušť.

††) ve všech mimo češtinu; sluší tuto příponu rozlišovati od frekventativního -va- (chodívati, chodívám ku pr. przekonywać — przekonuję.

†††) O rozlišování vésti, ved-ti a zmížďování: pek-ti pèci viz § 45 d.; 51 d.; maloruština užívá i tvarů nezmížděných: мог-ти бѣг-ти (běžeti), толк-ти (tlk-ti tlouci) a uchyluje se od vr. i tím, že říká тер-ти, мер-ти, толчи (толк-ти) místo терéть, мерéть, толóчь. Cizí slovesa (studovati) přetvořuje jihsl. na -irati: studirati, r. студировáть.

(fem.): (Schv.) nesuć(-i), hod-e i hod-eć(-i), djelaj-e i -uć(-i), nes-ši, hodivši; Sl.) nes-oč, nos-eč, delaj-oč, nes-ši, hodiv-ši (též masc. dé-laje, hodiv).

Od toho: p. niosący, -a, -e (nesoucí), noszący -a, e (nosící), r. несущій, носящій, -ая, -ее, падающій (sch. nesući, -a, -e, noseći, -a, -e, padajući, -a, -e, atd.

§ 76. Příčestí min. č. a) činné tvoří se na — ł, ła, ło, při čemž sluší připamatovati:

a) přestrojení koncového *-l* v *Schv.* na *o*: pio a v *Mr.* na в: пив. (§ 13.);

b) odsouvání *l* v ruštině při kmenech souhláskových: пекъ, тёръ (§ 47.); v těch případech vsouvá jhsl. *e* resp. a: pekel pekao, nesel, sekao (§ 38. 47.), ale trl, umrl (tro, umro — *r* je samohláska);

c) vysouvání zubnic v ruštině a schorv.: палъ pao, вёлъ veo, sl. padel, vedel, p. padł, wiódł (§ 47. bb);

b) trpné na *-n*, *-na*, *-no*. Sponové *e* před *-n* polština sesiluje na *o* (§ 33.): niesion(y); je-li to *e* prejotováno (slovesa na -iti, -ěti), změžďují se předcházející souhlásky (§ 51.) a po retnicích vkládá ruština a jihoslov. *l'* (§ 51 pozn.): platiti: płacon(y), placen, plaćen, ловленъ, ljúbljen. Jak a kdy v češtině tvoří se toto příčestí též na **t**-, **-ta** **-to**, avšak *sch.* říká pi-j-en, ču-v-en, po-kri-v-en, a j. za pit, čut, pokryt; pak užívá se trt (též tr-v-en sch.), tarty, zaprt, zawarty a j. za třen, zavřen; u II. třídy miluje polština a maloruština i jihoslovančina tvary na -en: dźwigniony, двигненый (vedle dźwignięty, двигнутый), vzdignjen. Naopak má pol.: zasiany, pijany, wylany (zasetý, opitý, vylitý), arci jsou to vlastně tvary od kontr. zasiejać, wylijać, pijać.

§ 77. V oznamovacím způsobě přít. času jsou původní osobové koncovky se sponou: *o-m*(i), *e-š*(-i), *e-t*(-i.) *e-mo*, *e-te*, *o-nt*(i). S těmi staly se všeliké změny: nes-*u*, *-eš*, *-e*, *-eme*, *-ete*, *-ou*. Jak vidno, odvrhli jsme *t* v 3. osobách, jenom Rusové je podrželi říkajíce несётъ, несýтъ, ходитъ, хóдятъ (t stvrdlo ve *vr.*); v malor. хóдить, ходять (měkké), avšak i malor. *t* pravidelně zejmena v jednotném čísle jako my odsouvá (vyjma slovesa na *ěti* a *iti*). Místo neseme říká Rus несёмъ (odsouvá -o). Pol. niesiemy. Jihosl. pův. nesemo. Největší proměny nastaly v 1. os. jedn. a 3. os. množ. č.

Polština koncovky *om* (seslabeně -em) a *ont* smontila na ę a ą všude vyjma 1. os. V. tř.: má tedy: I. piek-ę, -ą, II. dźwign-ę, -ą, III. widz-ę, -ą,*) siwiej-ę -ą (sivím -ěti), IV. chwal-ę, -ą*) (chválím, -í) padam, -ają, pisz-ę, -ą,*) VI. kupuję -ą. Tudíž za naše *u* (přehlas. i), a za naše *-ím* má *ę*, za naše *ou* (přehl. í) a za í (dial. -eju, -ijo, 'á) III. a IV. tř. má *ą*.

Ruština má v 1. osobě vesměs **у** (ю), v 3. os. mn. č. **уть** (ють) a výjimečně (III. IV. tř.) **ять**. I. пеку́ -уть, пію́, -ю́ть, II. двин-у, -уть, III. гор-ю́, **-ять**,*) умѣю, -ютъ. IV. хвал-ю́, **ять**.*) V. дѣла ю, -ють, пиш-у́, -уть.*) VI. купу́ю, ютъ.

Jihoslovančina má v 1. os. veskrz *-m*; v 3. os. má *u* (slov. *-ó* neb *-ejo*) vyjma případy, kde je v ruštině **-ять**, tu má *e* (slov. ijo, ê): I. pečem.**) II. dignem. III. vidim. umijem. IV. hvalim. V. djelam. pišem. VI. kupujem, a v 3. os.: I. nesu (nesejo, nesó). II. dignu a dižu.**) III. vide. umiju IV. hvale (govoríjo, -ê). V. djelaju, pišu. VI. kupuju (-jejo)

69.

Utvořte z následujících infinitivův 1. os. jedn. a 3. os. množ. čísla

1. rusky dle vzoru: **хвали́ть, хвалю́, хва́лятъ:**

Бѣли́ть, мѣри́ть, глушить, мучи́ть, (по)мирить, кружить, крушить, божить-ся, морщи́ть (s-mrštiti, svraštiti), учи́ть, говори́ть, шали́ть (žertovati), моли́ть, гони́ть, вари́ть, спо́рить, дѣлить (– ль!), купи́ть, ступи́ть, дави́ть, топи́ть, мо́лвить (= говори́ть), губи́ть, ломи́ть, вопи́ть (úpěti), трубить, шумѣть, глуми́ть, вабить (rozl.), крути́ть, куси́ть, сади́ть, вороти́ть, морози́ть, смѣсить, мути́ть, бѣси́ть, пази́ть (dělati pazy, drážkovati), рази́ть, вертѣть, суди́ть, буди́ть, коси́ть, пригласи́ть, вози́ть, бро́сить (hoditi), прости́ть, пусти́ть.

---

*) Tu nastává měkčení souhlásek (resp. vsouvání l'), o čemž viz § 51. — Při slovesích na -ati zvláště schv. miluje krašší formu na -em-(u) místo *-ám*, a to i tehda, když žádná jiná slov. toho nečiní: umírati umirem, izpinati izpinjem se, groktati grokčem, pomágati pomažem (pomáhám), povíkati -víčem (povykuju).

**) Měkčení děje se, jak u nás v prostomluvě, následkem mylné analogie: správně bylo by: pekem.

2. rusky dle: писáть, пишý, пúшутъ:

чесáть, лизáть, стругáть, орáть, тесáть, колебáть, дыхáть, дремáть, глодáть, казáть, топтáть, вязáть, скакáть, пахáть, хохотáть, свистáть.

3. polsky dle: czynię, -ią, proszę, -szą: wątpić (pochybovati), karmić, dusić, kłudzić, czynić, kreślić, rodzić, sądzić, młócić, tracić, gasić, gnębić, mówić, walić, modlić, wnosić, ukąsić, grozić, puścić, gościć, wyprościć, mierzyć.

Utvořte trpná příčestí z uvedených sloves dle: любúть люблёнъ, косúть кошенъ — czynion-y, proszon-y.

А я ржи напашý, во скирды́[1] сложý, домóй вы́волоку, дóма вы́молочу, да и пúва сварю́, мужикóвъ созовý! — Я не хочý торопúться,[2] а стáну винá пить. — Тýча нéбо крóетъ, сóлнце не блестúтъ, вѣ́теръ въ пóлѣ вóетъ. — Óсенью трáва на лугáхъ желтѣ́етъ, но óзимь на поля́хъ зеленѣ́етъ. — Лѣ́томъ я люблю́ гуля́ть въ лѣсý, а зимóю посѣщáю теáтръ.

Стою́ надъ снѣгáми! Отсéлѣ я вúжу потóковъ рождéніе: здѣсь тýчи идýтъ подо мнóй, сквозь нúхъ, низвергáясь,[3] шумя́тъ водопáды.

Мужúкъ и лóшадь.

Крестья́нинъ засѣвáлъ овёсъ. То вúдя лóшадь молодáя, такъ про себя́ ворчáла разсуждáя: »Что мóжетъ быть безýмнѣй и смѣшнѣе, какъ пóле цѣ́лое изры́ть, чтобъ пóслѣ разсорúть[4] на нёмъ овёсъ свой попустóму.[5] Нѣтъ, э́то прóсто глýпость!« — Вотъ, къ óсени, овёсъ тотъ ýбранъ былъ, а нашъ крестья́нинъ имъ — тогó-жь коня́ кормúлъ.

Не такъ ли дéрзко человѣ́къ о вóлѣ сýдитъ Провидéнья!?[6]

И. А. Крыловъ.

[1] skird (lit.) = stoh. [2] kvapiti (a namáhati se, sr. trápiti se), mr. второпати kvapně chápati, vr. разторопный, pol. roztropny, chytrý, chápavý, moudrý. [3] dolů se vrhajíce. [4] rozmrviť, соръ smetí. [5] pòpustu = zbytečně. [6] Prozřetelnost.

b) Tvoření časův.

§ 78. My říkáme: chodil-s chodila-s: to stalo se Polákovi pravidlem, tvořiť minulý čas: chodził-em, -*a*m, -om, chodził-*e*ś,

-aś, -oś, chodzili-*śmy*, -*ście*. Malorus vedle této polské formy: ходил-ем užívá tvaru velkoruského я, ты ходи́лъ (vynechává se jsem, jsi atd.). Za to Jihoslovan pomocného slovesa, k němuž ostatně přiráží negaci, nikdy nevynechá: čitao sam, já sam (nisam, jesam-li?) čitao — čitao si, ti si (nisi, jesi-li?) čitao, čitao **je**, on **je** (nije, jest-li?) čitao, čitali **su**, oni **su** (nisu, jesu-li?) čitali.

§ 79. Čas budoucí — nehledě k slovesům končicím — tvoří se vůbec pomocí budu (*) a to takově, že Polák říká vedle: chodzić będę — będę chodził, podobně Malorus: бу́ду спѣва́ти, бу́ду спѣва́лъ. U Slovinců jest tvoření futura s příčestím za pravidlo: bôdem (bôm), bôdeš (bôš) govoríl, bodemo (bômo), bôdete (bôste) govorili. U Hrvatův pokládá se forma budem pisao za budoucně minulý čas: scripsero (kasnije ću ti pripovjedati, dok budemo dalje lètjeli). Zvykliť si opisovati futurum po spusobu bulharském — i při končicích — pomoci slovesa chci: (ho)ću, ćeš, će, ćemo, ćete, ćê. Tedy ću pisati (budu psáti), ću biti (budu), ću uzdignuti (uzdići, zdvihnu) aneb obráceně: bit ću, kupit ću (koupím), dat ću (dám), což se může i spojiti: biću, pisaću, daću.**)

70.

(Schv.) Hoće li danas padati snieg? — Danas padat će kiša (dažd), ćemo pokisnuti.[1] — Čekat ću te do večera, poslije bit će liepo vreme. — Odmah ćemo večerati. — Ali hoćete da večerate u vrtu? — Pomòzi sebi sam, pomoći će ti Bog. — Car obećavao, da će sačuvati[2] sve slobode na-

[1] kysnouti stsl., v schv. zachovalý význam: státi se mokrým a (mokré kysá) kyselým: zmoknout. [2] zachovati.

*) Aneb jiných pomocných sloves, hlavně stanu: стану писа́ть; v maloruštině velmi zhusta имý (jmu: имý skrácené му) писа́ти aneb писа́ти му, меш, ме, мем, мете, муть. Polák užívá (při pasivech) zostać: zostanę zamianowany (budu jmenován). V schv. u sloves trvacích předráží se uz- (vz-), čímž stanou se končícími, t. j. futurálními, uz-progonim- proženu (budu prononiti!). Ako uz-daješ (dáš) pomoć.

**) Má-li se naznačiti chtění, musime řici; hoću (ću) da pišem. Tato vazba stává se modou i při jiných pomocných slovích: treba da pišem, moramo da pišemo, ba i: čovjek umio da obrati (uměl obrátiti), povjestnica počela što o čovjeku da doznaje (počala něco doznávati). — Užívání futura vypravovacího: reći će = řekne sr. § 101.

roda, Hrvati da će biti slobodni od svakoga danka. — I nas će ogrijati sunce«, ili »Doći će sunce i pred naša vrata.« tako se tješe nesretni. — Žena mu rekne, da će mu biti dugo čekati.[3] dokle mrtvoga stanu sahranjívati.[4] — Neće zvono mrtvo moje tielo k tihom' groblju na počinak[5] zvati! — Kad se malko stišala radost s nènadãna povratka[6] kćeri, reći će (rekne) kralj: Onaj koji mi je spasao diete. dobit će polòvicu moga kraljevstva: što sam obećao. to ću da izvršim.[7] — Djeca. koja ovo ùz-čitaju,[8] poželjet ćê,[9] da čuju što o djetinstvu Isusovu. — I reče Gòspod Bog Mòjsiju: Akoli ne ùzvjeruju.[10] a[11] ti . . . prolij vodu nà zemlju.

(Sl.) Kakor si bôdeš postlàl, tako bòdeš tudi ležàl. — Dolg pravi: začni me, délal se bôm sam. — Vém, kaj mi bôš odgovoríl: ker ste ves dàn pridno[12] délali, bodete nocòj dobro spali. — Jaz se bòm pridno učil. — Danes se bômo dobro zabavljali. — Če bode vreme lepo, pojdem jutre v trg. — Išče te sreča, našel jo bôš, če nisi zaspán.[13] — Prišla bô na okence, gledala bô na me; dala mi bô rožice zbrane, oh, le za me. — Če bôdete molili in délali, vam bog bôde tudi blagoslovil[14] délo.

(Mr.) Бідний сирота, хто его убирáти[15] и годувáтиме?[16] — Ви жúти будéте в палáтї,[17] кухарí вам варúтимуть що нáйкращі стрáви. — Пóки здýжаю працювáти, працювáти му для своїх дїтóк. — Колú вас вúженуть з палáти, жúти-метé знов в бідній хатї. — Оттак идýть они (пóри[18] рóку: веснá, лїто, óсїнь і зимá) рік в рік і муть ходúти ще по вік, допóки ме-стоя́ти сьвіт

[3] že mu bude dlouho čekati. [4] budou pohřbívati, r. похороны, pohřeb. [5] k odpočinku. [6] návrat. [7] splniti. [8] čítati budou, (pro) čítají.[9] želati, přáti si budou, [10] uz-vjerovati, nebudou věřiti. [11] tož, atož. [12] pilně, z priděn-o (díti se). [13] ospalý. [14] požehná. [15] oblekati. [16] živiti, krmiti, pěstovati. годòвля коний. chov. [17] palác. [18] pora = roční doba a pak doba vůbec, впóру = včas.

c) Archaismy.

§ 80. O dvojném čísle sloves mluvili jsme v § 40. Podobné starožitné formy, z nichž my jen nepatrné trosky zachovali, jsou:

1. Trpné (mediální) příčestí přítomného času v ruštině; jako naše vid-omý, pit-omý, lak-omý, věd-omý zná(-j-o)mý tvoří se toto příčestí vůbec (formou jest rovno

1. os. množ. č.): любимъ, видимъ, понимáемъ, уважáемъ, -a, -o a též любимый, видимый. Obyčejně mají smysl mediální neb rovnají se gerundivům, tvarům na -telný.

2. Aorist (vypravov. min. č.) v Schv. tvoří se, když se ku kmeni infinit. (u souhláskově končících se sponou *-o-*) připne -h (naše by-*ch*), tedy: I. naplet-o-h, ubi-h, II. minu-h, III. umje-h, IV. nosih, V. prepisà-h, VI. kupovà-h. Ohýbá se: ja ubi-h (ubil, -a, -o jsem), ti ubi (ubil, -a, -o jsi), on ubi-l, -a, -o), ubi-smo, -ste, -se; napisa-h, ti napisa, on napisa, mi napisa-smo; tonu-h, ti tonu (tonul, -a, -o jsi), on tonu, mi tonu-smo; donès-o-h, ti dònes-e, on dònes-e, mi donès-o-smo, -oste, -oše; stig-o-h (stihl jsem), ti stiž-e, on stiž-e, mi stig-o-smo; rekoh, ti reče atd.

3. Imperfektum (nedokonalý min. č.): k infin. kmenu připne se -ijah (-âh): I. pas-ijah, bi-jah, II. min-jah, III. umi-jah, IV. noš-âh, V. djel-âh, pis-âh VI. kupov-âh. Časuje se: pasijah, -ijaše, -ijaše, -ijasmo, -ijaste, -ijahu.

Bijah a bjeh = byl jsem trvale, bih byl jsem končivě, jednou.*)

71.

(Vr.) Квасъ — любимый напитокъ[1] русскаго мужикá. — Такъ называемый кумысъ — напитокъ, приготовляемый изъ кобыльяго молокá. — Сопровождаемы пріятелями мы пріѣхали въ Москвý. Дѣти, бýдучи одѣваемы нянькою,[2] не привыкнутъ сáмы одѣвáться. — Я сохранилъ непоколебимую[3] вѣрность своемý государю. — Князь рукой незримой[4] поражёнъ. — Богъ непостижимъ, невидимъ. — Чей это конь

[1] nápoj. [2] chůva. бýдучи = jsouce jako pol. będąc. [3] schv. nepokolébljivu, neochvějnou. [4] zříti.

*) K naznačení mnohokrátnosti (opakování) v minulosti říká Rus я пишý бывáло psával jsem, я бывáло подхожý къ немý docházíval jsem; вона бувáло вьісньвує zpívávala, a Malorus naznačuje dávnominulost: я писáлъ бувáло (було), byl jsem psal, було колись панували, та більше не бýдуть kdys panovávali jsou a více nebudou. Jinak tvoří se plusquamperf. jak v češtině: sl. jaz sem bil govoril, mr. я написáлъ бувъ, sch. ja bio sam čitao, ale též: ja *bjeh* čitao atd., s formami imperfekta bjeh = byl jsem. Tuto formu sluší tedy rozlišovati od konjunktiva: ja bih čitao. Sr. § 74, ač i této formy se užívává za plusquampf. aneb k vyjadření zvyku (jako бувало, було): Kad bi góso (gospodar) došao, uzeo bi mu pas štap, donio duhan i lulu, když přicházel, bral mu pes hůl i přinesl tabák i dýmku.

неутоми́мый[5] бѣжи́тъ въ степи́ необозри́мой? — Ого́нь, вздыма́емый вѣ́трами въ ра́зныхъ[6] мѣстахъ Москвы́, соедини́лся въ одинъ огро́мный неизмѣримый пожа́ръ.

[5] tomiť (též schv.) trápiti, unaviti: neundlený. [6] ruzných (předl. roz-raz).

72. Sveti Cyril i Metod.

Ovo dvoje[1] svete brace rodi se u Macedoniji u Solunu: Metod stupi u samostan a Ciril ode[2] u Carigrad na nauke: odatle[3] ga poslaše, da Kozare obrati na vieru kršćansku. Vrativ se od Kozarah združi se sa svojim starijim bratom Metodom k izvedenju spasonosnoga djela, kojim su si obadva zaslužila ime slavenskih apoštolah. Bugarski Slaveni biše već prije[4] primili[5] viecom stranom[6] Izukrstov nauk, nu u njih ne bijaše još stalnosti i postojannosti u vieri, jerbo ne bijahu dovoljno[7] podučavani. K ovim Slavenom indi[8] obratiše sveta braca najprije svoj pogled. Nu prije, nego su stupili medju Slavene, sastavi Ciril slavensko pismo i poče prevadjati na slavenski jezik svete knjige. Bugarski Slaveni primiše s radoštju dar, koji su im donesli[9] ovi novi učitelji: na ni uralski Bugari nemogaše se više opírati moći božanske nauke. Knez im Boris dade se pokrstiti i primi na krstu ime Mihaila. Sada istom[10] bijaše kršćanska viera medju Bugari učvrstjena[11] i osjegurana.[12] U brzo[13] se raznese glas na sve strane, kako je Ciril slavensku službu božju kod Bugarah uveo. Već 863 posla Moravski knez Rastislav poslanike k byzantinskomu caru Mihailu moleć ga, da mu pošalje slavenske učitelje. Mihail usliša njegovu prošnju i posla mu Cirila i Metoda. . . . M. Mesić (z Křížkovy Antholog.).

* * *

Deset punih stotinâ godinâ navŕšiše se.[14] Ùz[15] tu tisuću godinâ koliko velikih dögadjajâ[16] izgubi[17] svoju veličinu.

[1] Dvé, dvojice svatých bratří (svaté bratě koll.). [2] odešel místo otíde. [3] odtud. [4] již dříve. [5] prim-im, -iti vedle pri(j)mem, prijeti = byli přijali; prvá (nesprávná) forma jest obyčejná. [6] cizím podnětem: vi-jeéa vét-ja = rada, stran = cizí (jak r.). [7] dosti. [8] tudíž (z it.). [9] užívá se: donieli. [10] teď zajisté, t. j. teprv. [11] upevněn (čvrst = silný, čerstvý) [12] zajištěn (stal.). [13] Rychle. [14] navršilo se = uplynulo. [15] *vz* = *za* ten tisíc. [16] událostí. [17] stratiti (utratiti).

koliko znamenitih djêlâ prôpade ne òstavivši gotovo ni traga[18] kasnijim[19] potómstvima! Koliko silnih ljudi leže[20] ù grob zàborâvi,[21] te im se danas jedva i zà ime znade![22] A djela smjernih naših kaludjerâ[23] kazuju još i danas živu slavu njihovu, jer trud njihov, nàmienjen[24] jednomu samo plemenu slavenskemu, ponese[20] velike, obìlate i trajne[25] plodove, koji pòstadoše[26] pò vremenu zajedničko dobro[27] svih Slavénâ, pa se zato i poslije[28] tisuću godinâ ùznosi širom[29] svega ogromnoga slavenskoga svieta ìz zahvaljnih[30] srdcâ najtoplija hvala njima, duhovnim otcevima, velikim dobročincima roda slavenskoga.

Ivan Broz.

[18] (stsl.) stopa; tudíž na-trag, s-traga, o-s-trag = nazad, od zadu; tražiti, stopovati, hledati. [19] (stsl.) r. косный, též docni — pozdní. [20] aor. (leh-lo) [21] zapomenutí; boraviti — od kor. by- stupňovaného bav-iti (mr. a dial. bariti se) = bývati, baviti, zdržovati se, za-boraviti = zabyti zabudu (nezabudky), zapomenouti. [22] že jedva zná se jich jméno či ví se o jich jménu. [23] Avšak činy . . . mnichův (ř.). [24] na-míněn, určen. [25] trvalé. [26] (po-)staly se. [27] společným statkem, dobro ve všech slov. = statek (gut). [28] po tisíc. [29] šíři (instr.) v šíř. [30] vděčných. — Upozorňujeme na patrný rozdíl v slohu a tvarech prvé (starší) a druhé (moderní) části.

IV. Tvoření a význam slov, skladba a větosloví.

Podáme tu kasuisticky jen několik zběžných poznámek, nakolik jich třeba ku objasnění nápadnějších zvláštností a úchylek. Za to přivedeme více příkladuv, než by bylo třeba proto, aby toto objasnění stalo se všestrannějším a čtenář aby snadněji zvyknul nezvyklým tvarům a vazbám.

A. Slovotvorba, kmenosloví či etymologie.

(Tworzenie słów. Обpазованie словъ. Творéнє слòвъ. Tvorba beséd. Obrazovanje riéči.

I. Slovotvorné před- a přípony, pratvary, novotvary, osvojeniny, složeniny.

§ 81. Slovančiny oplývají příponami*) a předponami, pomocí nichž tvoří se slova z kořenův a pňův či osnov.

V pratvarech jest úplná shoda: koř. hrъt [hrt nouti]: hrsť, garść, gorsť, grst — hrdlo,**) gardło, gorlo, grlo: mrt: smrť, śmierć, smerť, smrt.

Starotvary rozcházívají se — bez újmy srozumitelnosti — volbou přípon synonymních: kovář, (pol., r., č. dial.) kowal.

---

*) Miklosič jich dovodil 185.

**) odvozuje se též od koř. ger (= žьr) -žráti: gerdlo — žrádlo, požíradlo.

(r.) kuzňec.*) (jhsl., r., č. dial.) kovář — kovářka, kowalka, kuzněčicha, kovačica — pekařka, piekarka, pekàrka, pěkarica pekarinja — kovárna (kuzna), kowalnia, kùzna (kùznica, kovaľňa), kovnja, kovačnica. — Podobně: čtenář, czytelnik, čitàteľ, čitaonik (čitalac), čitatelj — čítárna, czytelnia, čitàľňa, čitaona (-nica), čitalnica; — kupczyna (povolání, kupcowa-žena), kupčicha, kupčica, kupčinja — (na uczycielka, učiteľnica, učiteljica (učiteljka — žena); — soudní, sądowy, suděbnyj, sudbeni, sódnji (sodbeni — sodba, sodnijski — sodnija); — pop, popovič (syn), popadija (žena p., r., schv.), popadanka (dcera): hrabia, hrabicz, hrabinia, hrabianka; starosta, -ścic, starośc-ina, -ianka (p.). § 87.

Takové různění v příponách jeví se zvláště v jihoslovančině: (sl.) mladenič, hudič (zloch, ďábel), mrlič (u-mrl-*ec*), schv. vjetrić (-ík).**) potočić (potůč-*ek*), novčić, komadić.***) psić, konjić, sl. morílec (ubijavec, ubijca, schv. ubilac — vražedník), plačávec, pisavec (-*tel*), mučenec, učenec (-*ík*) pótomec (-ek), povodec (r., p., schv. = pòvod oprať).

§ 82. U novotvarův volívají se nejen různé přípony, nýbrž i jiné kořeny; vliv cizích jazykův značně působí: kyselina, kwas, kislotà, kiselina, kislina či kislòba — pociąg (mr. poťah), pojezd, vlak — kolej (żelazna), želèznaja doròga, željeznica, železna cesta — dworzec (kolejowy), voksàl (angl.), kolodvor (nádraží) — zdanie, predložènije (mr. rečenè), rečenica, stavka (věta). Chyba užívá se v témž neb obdobném smyslu, zejmena co spojka, avšak nahrazuje se p. omyłka, błąd, r. ošibka, mr. pochybka,†) schv. pògrieška, sl. pregrešek či zmôta.††)

Převzatá slova cizí mnohdy se ani nepřispusobují duchu jazyka: (r.) kasacyjon (jinde kasacya, -ija, kasace), kasa-

---

*) Místo ku-j-ьнec. Jiní to odvozují — neprávem — od r. a stsl. kozň, kòznь — pletichy, kòzneanyj = úskočný, patrně proto, že se to pojmově kryje se slovem kovàrstvo, -vovat, kovàrnyj = r., schv. úklady, sr. nm. Schmied a naše kujonn. Dial. znamená kuzrík buď kovalčika (sr. § 89.) aneb hamrnika, kuznica = železokujna.

**) Přípona patronymická (§ 87) stala se zdrobňující.

***) kousek: komad — kus věci i kus divadelní z řeck. κομμάτιον = p. kawał (u nás o chlebě), kęs r. kusòk, sl. kôs; novac peníz, novce peníze, novčić = krejcar.

†) srv. naše šibal (palatální *ch*, jež na *š* přechází).

††) Srv. moutiti, bala-mut, p. mącić.

cyonnyj (kasacyjný. kasasační) aukcijon, -onnyj dom (aukce dražební dům), studirovať. akompanirovať. jhsl. studirati. preparirati, учебникъ синтаксиса (syntakse).

§ 83. Slovančiny převzaly a za stara hláskově si přispůsobily mnoho cizích slov;*) ruština řeckých. tatarsko-tureckých a nordických. schv. albánských, italských. řeckých. zvláště pak tureckých. západní slovančiny latinských a německých (též, zvlášť polština. francouzských): slova ta působí arci nemalé nesnáze: bierzmowanie, miropomazánje krizma, birm-a. -ovanje — p., č. farba či barva (něm.). r. cvět. jhsl. böja, bojadisati (tur.) vedle schv., mr. mast. sl. barva = inkoust (lat. černěť), atrament (lat.), černilo, mastilo, črnilo (tinta).

(R. bułát (tur. ocel), karandaš (tur. kara taš černý kámen. tužka). kazán (tur. kotel). kazná. -ačej (pokladn-a. -ík). bunt (něm. odboj). oberpolicejmejstěr. unterolicer, feld-jeger; sl. binkošti (letnice). škof (biskup), farman či fajmošter (nyní župník = farář)**), faravž (fara), bandero (ital. prapor). fant (ital. hoch). ošterija (ital. hostinec), a vubec slova vztahující se k náboženství;

schv. barjak (prapor. bunčuk = tur. prapor), čador i šator (stan),***) delija (rek), mejdan (boj). juriš (útok). kapija (brána), aps u-hapsiti (vězení, vesměs turecké, jako vubec významy z vojenství. státni správy a společenského života). hasna (užitek). džep a karmàn (kapsa). mahrama a šamija (šátek), bábo (otec). dimlije a čakšire (kalhoty). čardak (pavlač a dum, sr. čárda — též tur.); trpeza (stůl). miris (vuně). drum (δρόμος silnice. podrum sklep). jevtin (εὐθηνός laciný), igumen představený. parok (farář) a názvy náboženské (z řečtiny).

Tyto převzatky většinou zatlačily domácí výrazy tak, že se jich jen básnicky užívá: собака (пёсъ). лошадь (конь) адъ (peklo), komšija (tur. = súsjed).

---

*) To jest přirozený následek dějinných poměrův. Němčina má asi třetinu svého jazykového pokladu samé převzatky: na př. fenster, gasse, strasse, uhr. turm. schreiben, tinte, sack, socken. stiefel. tisch; příčinou toho jest, že jest chuda vlastními kořeny: máť jich pouze 250; slovančina má jich — **1605**. (Strigl, Sprachliche Plaudereien.) Netřeba jí tedy paběrkovati!

**) Župnija fara; naproti tomu župan = starosta, na př. občínski, županija = obec (srv. § 89.).

***) Slovo to přešlo jak některá jiná do všech slovančin č. šatr, pol. szatra, r. шатёръ.

*

Ba i přípony cizí přešly do slovančin; do polštiny něm. -ung*) nejen v cizomluvech: gatunek (druh), ratunek (záchrana), rachunek**) (účet), kierunek (kehrung, směr), nýbrž jsouc přidáváno i k domácím kmenům: rys-unek (kresba), podarunek (dar), pocałunek (pocelování, polibek), rabunek,***) warunek (podmínka), stosunek (poměr): srbština převzala turecké -luk = -stvo neb -ství: kršćan-luk, baša-luk (hodnost paši), čižmar-luk (umění čižmaře), spahi-luk (panství, spahija), kukavič-luk (sketa, zbabělství) a *-li* — -ský neb -an, v posledním značení bývá též -lija neb ajlija: bosan-li,†) -lija (bosenský, bosňan), Saraj-lija (Serajevan), beč-lija (vídeňan), toč-ajlija (sklepní, sl. točar, jenž točí nápoje).

§ 84. Slovančiny neštítí se složenin (subst., adj., verba, příslovky atd.), jako my — z domnělé obavy germanismuv — činíme, zejména ruština následuje, jak se zdá, ba i řečtinu v tom směru vynikající:††) градоначáльникъ, благоговѣ́нie, землевладѣ́лецъ = помѣ́щикъ, конново́дство (chov koní, hřebčinec), колѣнопреклóнный (na kolena se poklonivší = klečící), гостепрiи́мство, стихотворéнie (tvoření stichův, veršův, báseň), чело-бит ная (prosba, čelem bít), междомéтie звукоподражáтельное (mezimet, interjekce zvuk napodobující).

Pokud složenin neužívají, zustávají věrny methodě našeho lidu: chustka na szyję, šátek na krk, pióro do pisania, rada państwa (říšská rada), trzęsienie ziemi, zmysł dotykania (pol.): ključ od vrât, mlin na vodo, na sápo (povětrňák), ščetka za zobe (kartáček na zuby), peró za pisanje (sl.): kola od cêdra (cedrový vůz), odielo za djecu, obleka za gospodu, za ulicu (dětský, panský, vycházkový oblek), staklo za prozore (sklo oknové), stroj za žetvu či košnju (košení), predmet, blago či roba (zboží) iz kože, liječenje kupanjem

*) Jiní to omlouvají: je prý to domácí *un* zdrobnělé: piastun, zwiastun, opiekun. Duvod by proto byl ten, že i jiné přípony vlivem cizíny svuj význam či funkci rozšířily: na př. -ja (§ 89.); podobně schv. šárov, bjelov, rógov, kteréž společně s maď. -ó znamená zvíře šaré, bílé, rohaté.

**) rachować rechnen = schv. račun, -ati počítati z ital. ragionare.

***) Tato tři slova pokládám za slovanská: grabiti, грабѣжъ, grabież vedle łupież — grabunek (*g* sesuto, snad vlivem něm.); vari, varovati: s-tes stupňováno stos jako přínos; srov. mor. stůs dřeva.

†) Tato forma jest nesklonná.

††) Tak bylo i v stsl., která tvořila složeniny a spojeniny, jakých nezná ani němčina, touto pomuckou slovotvornou značné ohebnosti a stručnosti nabyvší.

i pićem, sredstvo proti kurjim (!) očima, trgovina haljinami trgovac plodinami, trgovac-kòžār aneb kožom (schv.).*)

§ 85. Tu sluší zmíniti se o předponách (předložky a částice). Jsouť tytéž a mají vůbec stejný význam. Přece však užívají jednotlivé slovančiny k naznačení téhož pojmu někdy jiných, zdánlivě významem odchylných předpon, než jaké jsou v češtině.**) Touto odchylkou vynikají zvláště jihoslovanštiny, což působí dosti klopotu.

P. popierać (pod-), u-dzielić komu co (s-), po-dziwiać kogo (obdivovati);

R. сварить (u-), показать (u-), по(вы)строить (vybudovati), прогнать (vy-);

Sl. u-ničiti (z-), u-staviti (za-), u-slišati (vy-), raz-mér (poměr), navésti (u-), na-rôčiti (po-ručiti), zapustiti (-o), za-igrati (pro-), pri-igrati (vy-), za-spati, u-spati se (usnouti), pre-povédati (za-);

Schv. na-míriti (u-s-míriti = upokojiti), od-rediti (pořídití), dopo-nesem (při-, za-nesu), u-goditi, -gádjati (vhod býti, p. u-, wygodzić), po-divljati (z-div-očeti), pre-kriti kuću (po-), po-dérati, -derem (rozedrati, roztrhati), po-lúpati (roz-loupati, -lámati), po-rèći (od-říci, odvolati), po-spati (sl. zaspati, p. zasnąć, r. заснýть), pri-povjedati (p. opowiadać, vypravovati), na-pitnica (přípitek), nagovoriti koga (!) (osloviti), po-spiešiti provedbu reformâ (uspíšiti), po-javiti se (ob-).

Někdy se předpona vynechává: p. jawić się = schv. pojaviti se, schv. gadka = po-hádka ve smyslu bajka, za-gonêtka = hádanka.***)

---

*) Zvláštnost lidových písní: »Poslušajte moji vitezovi, vi po i z b o r (po výboře = vybraní) bani i knezovi! Sjutra ćemo udriti na Turke; slušat ćemo Miloš Obilića, jer je Miloš n a g l á s u (věhlasný) delija. — Dosta ima pjevidrugâ (prijateljâ u sreći), al' je malo plačidrugâ (prijateljâ u nesreći).

**) To vysvětluje se tím, že předpony vyznačují buď vztah obdobný, buď že každý jazyk myslí na jinou okolnost děje (východiště, cíl, směr). Takové různosti máme i v češtině: po-, za-, do-nesu: prvé klade důraz na směr (a trvání), druhé na východiště (zanesu o d s u d), třetí na cíl (donesu t a m), tak: ná-, pří-, ú-, roz-kaz a zakázka, po-, u-, ode-, vy-, do-, při-, za-jíti, za-, po-, načati atd. Někdy jest tu arci vliv cizinštiny.

***) Jsou to odvody z kořene g e d (žьd), stupňováno g o d (u-hodnouti, schv. po-godba podmínka, smlouva, p. wygodzić vyhověti) a g a d, gadz (pol. gadać = mluviti, zgadzać się = shodovati se, mr гадати míniti, mysleti, гадка myšlenka, schv. ugadjati, pol. dogadzać). *D* vysuje se: (r.) отгонýть, отгадáть, y-гáдывать загáдку = zagònêtku pogoditi, pogadjati; od-gonetati = uhádnouti, rozluštiti hádanku. Zagonetati komu = hádanku uložiti. S tím souvisí pol. hasło, jhsl. geslo (což — z češtiny převzato — zní polským tvarem: god-ło.

2. Některé podrobnosti.

§ 86. V polštině nepatrné úchylky: stwo místo stwie: królewstwo, niebezpieczeństwo, świadectwo; umywalnia, spalnia vedle kawiarnia, piekarnia; k naznačení syna neb pomocníka řemeslníkova slouží jak na Moravě a ve Slezsku *-čík*: młynarczyk, kowalczyk, masarczyk, kupczyk, krawczyk (krejčík), szewczyk; též Ateń-czyk a j.

Přípona *ový*, jíž se čeština do nedávna štítila, jest velmi oblíbená:*) narodow-y, -ość (národní), odzież zimowa, ubiór balowy, kamień grobowy, grobowiec (náhrobek), klucz domowy, urząd cłowy, podatkowy (celní, berní), władza skarbowa (finanzbehörde).

Následkem přehlasování mnohdy nemůžeme v češtině tvořiti ze sloves na -iti slovesa V. tř. na -ati (ěti); kde možno, přenášíme je do VI. na -ovati. Polština (a druhé slovančiny) ale tvoří z: palić o-palać, dzielić u-dzielać,**) łudzić z-łudzać, czynić przy-czyniać, łączyć z-łączać, prosić u-, prze-praszać,***) mnożyć po-mnażać, grozić wy-grażać, oswoić oswajać, mówić przemawiać.

§ 87. Ruština tvoří patronymika:†) Ив-н-овичъ, цар-е́вичъ (syn) Ива́н-овна, цар-е́вна (dcera), Оне́гинъ, цари́цынъ (syn Oněgy), Онегина (dcera). Maloruština vyjadřuje stav otců: козаченко mladý kozák, ковал-енко neb ковальчу́к, кравчу́к, кухарчук; ba i дѣтю́к, коню́к, Стасю́к mladý Staś, псюк — deminutiva.

*) Kdežto *-ní* znamená spojitost vnitřní, vlastnost neodlučnou, znamená *-ový* spojitost vnější, určení, příslušnost, podobu, puvod a látku: národn-í, -osť = summa oněch přímětův, jež srosteny jsou s národem; národov-ý, -ec, kdo se hlásí k národu, národovost = láska, hlášení se k národu; lidskosť, pol. ludzkość a = ludność lidnost, obyvatelstvo, lidnatost — lidovost; cesta nákladová = určená pro náklady; strojárna, vozárna = kde se tv věci vyrábějí, strojovna, vozovna = místo pro stroje, vozy určené, strojilna, vozilna, čekalna, jídelna = kde se strojíme, čekáme; proto pol. umywalnia, pływalnia jest správnější než naše čekárna, plovárna.

**) udělovať; udělať = udziałać.

***) upraszać = uprošovať, velmi prosiť, przepr. = prosiť o prominutí, przepraszam = pardon!

†) u nás a v polštině zakrsala; v jihosl. trvají v příjmeních (srv. § 81.). Jako by v náhradu oslovují Srbové: брате драговичу, брате добриковичу (dragi, dobri).

Kupec-ьsk-ý — kupecký*) zní velkorusky: купе-ч-е-скій a tak купéчество, отечество, практи́ческій. Vůbec má vr. zálibu pro příponu ство: нача́льство (náčelnictví), чу́вство (čití cit), хвастовство́ (chvástání), путéшество (putování), искýс-ство (umění), a tvoří slovesa: чýвствовать, нача́льствовать, хода́тайствовать (orodovník, kdo chodí se přimlouvat), zejmena od přídavných: здравствовать, свирѣпствовать (sveřepým býti, zuřiti), существó, -овать (od сýщ-ій jsoucí bytost, existovat), довóль ный, -ствоваться. Místo našich nomina agentis na -ič, -ec, -ač, -ař raději užívá slova na tel', mnohdy (zejmena mr.) na -aj,**) -ej, -aga, -acha, -aka, -uch (neb prejot. 'aj ... 'uch): водѣй,***) гультяй, слинтяй, лѣнтяй, глòтай, соловéй, кóнюхъ, óвчухъ, крик уха, пляс уха, бѣдаха, -олака, -ня́га, молотя́га, роботя́га, брод(н)я́га — блудня́га = волочи́га (-цюга).

Mláďata: v jednotném čísle jsou obyčejnější tvary na -ёнокъ, v množném čísle na -я́та: телёнокъ теля́та, волчёнокъ волчата, ягнёнокъ ягня́та, цыплёнокъ цыпля́та.†)

Mr. vkládá před -я ještě -ен, dopouští-li libozvuk: волчен-я́, лев-ен-я́, медведеня, кон-ен-я́ (кон-ён-окъ, жеребёнокъ). V našich nářečích jest to u názvisk: Kovala, -alča neb -alčeňa dcera Kovaly.

Názvy řemeslníkův končívají na -щикъ: корабéльщикъ,

---

* сьs = čs sežímá (změkčuje) se u nás a v pol na c, schv. na č: njemački, trgovačko-obrtnička komora, strelačko družstvo, budějovičko pivo iz dioničarske (akciové) pivovare, predsjedništvo.

** Přípona aj (ěj) — správněji (ježto a náleží ku kmenu dotyčných sloves a j vsuto před puvodní koncovku ъ) — přípona j užívá se k naznačení též jiných vztahův odchylné od češtiny: pol. rodzaj (rod), zwyczaj schv. običaj, urodzaj; r., schv. слýчай příhoda); schv. dogodzaj, namještaj (nábytek, co vyplňuje místo — sl. pohištvo, schv. pokućstvo), naraštaj (nárostek, sl. dorost), odnošaj (отношéніе poměr), značaj, položaj (položení), izvještaj (návěst), tječaj (běh), natječaj (konkurs, sr. [ú-]těk), zavičaj (místo, jemuž jsme zvykli — domov): dihati má deminutivum dih-lj-ati, smejati — smeh-ljati (smáti — usmívati se): od toho uz-dis-aj a dihljaj, smeh — smehljaj, bod-aj — bod-ljaj.

***) vodič, hulač (darebák), slintal, lenivec, hltavec, pasák koní atd., křikloun, bidačisko, mlatec, robotěz, brodula (srov. pol. z-brod-niarz zločinec), włóczęga smyk, tulák, vlačuha.

†) srov. cip cip! volání na drubež, dial. cipla slípka a (ch)cíple nedomřivé kuře.

копáлщикъ, извóщикъ, контíльщикъ, корзíнщикъ, знáменщикъ.*)

Na místě verbálních: kování, kupování, střílení, кóвка, покýпка, перестрѣ́лка a j.

Místo našeho -ávati mívá -ывать:

кидáть докíдывать, догадáть ся догáдывать, мáзать подмáзывать, показáть покáзывать, рѣ́зать отрѣ́зывать a časuje: покáзываю. Tutéž koncovku mívá i polština: dogadywać się, wykonywać, widywać, czytywać, grywać, wyszukiwać, przygotowywać, ale zaměňuje jí často jako jiné slov. naše -ovati, tudíž časuje grywam, ale wyszukuję, doguduję się, wykonuję i wykonywam.

Příklady pro přechod pod 1. uvedený: смѣнíтъ смѣнáть, покорíть покорáть, здрáвить поздравлáть, сы́тить пресыщáть, преобразíть преображáть, ростíть отращáть, прибáвить прибавлáть, смѣстíть смѣщáть, позволíть позволáть, pol. zmieniać, upokarzać, pozdrawiać, nasycać, zabawiać, zmieszczać, pozwalać, č. změňovat, pokořovat atd.

§ 88. Jihoslovanštiny mají několik zvláštností co do přípon a jich významu:

1. Názvy mláďat tvoří se sice jako jinde: tele -eta, pile -eta,**) kromě toho — co hromadná — na *-âd* (-adь femin.)***): telad, pilad, štenad (štěňata), jagnjad, vučad (vlčata), vižlad, paščad (psíci), jarad (jarac — kozel), jun-ad (junci, býčci), živad (domácí), zverad (divoká zvířata) — osoby: unučad (vnoučata), pastorčad (pa-dъht-er, pastorkové), siročad (sirotkové), pastirčad, momčad, srb-čad, bugar-čad, švab-čad, cigančad (mládež srbská atd. srov. § 89. b).†)

---

*) loďař, kopač, vozka (drožkař), uzenář, košikář, praporečník.

**) Též pilić (srv. § 81.). Píle jest totéž co naše a polské pisklę — sk vysuto.

***) Přípona tato souvisí, aspoň částečně, s čędo (чадо, jhsl. čedo — dítě), z kořene čьn (počnouti) příponou -do jak sta-do tvořeno: stsl. čędь domácí lidé, bratu-čędь jako brat-čad, srb-čad.

†) V češtině máme v tomto smyslu jen čeleď, czeladź, челя́дь; havěď gawiedź (drůbež) a pak jehněď (kočičky, ovečky, odtud ягнядь — topol); dále ve smyslu hmotné hromadnosti: černěď чернядь, hniloď, holeď (hololedí); slova ta píšou se s *ť*, jak svojeť, havěť; r. рухлядь (ruchomosti), пестрядь (pestré plátno), плóщадь (náměstí, souhrn ploských míst).

2. Látka, nástroj, spusob (od sloves) též na -á v a (vedle -ivo, -avka) a -a č a (naše -ačka): sl. pisáva (pisovna, koncept), skušnjáva (pokušení), obravnáva,*) kresáva (křesivo), svečáva, pesčáva (piščava, poušť) — bris-áča (-ávka, brisati utírati — ručnik, obrus), pijáča (nápoj), dimnjača (jizba (kuřava)), obzvláště v schv. k naznacení nástrojův, jídel, druhův ovoce: slamnjača (slaměnka), drvača (sekera na dřevo), kijača (kyj), vodenjača, ječmenjača, zimnjača, mesnjača, makovača.

3. Slovinčina škaredou vlastnosť osob (muž.) vyráží příponou *-ež*:**) lakomn-ež, neumn-ež, nemirn-ež, nievredn-ež (nic-cenný, nicpoň), ved-ež (věd-ec), rev-ež;***) místnost pro zvířata -n j á k (č. -ník): kur-njak či -nik, ovč-(n)ják či ovčarnica, konják či konjarnica, svinják, zverinják, kravnják. Ona miluje dále *-lo* (dlo) nejen k naznačení nástroje, nýbrž i pro činnost a spůsob i předmět činnosti: objasnilo, naročilo (poručení, úkol), poročilo (zpráva), pričevalo (svědectví), o-(na-)-znanílo (oznámení), plačílo (plat), darílo, vabilo (pozván-í, -ka), števílo (číslo, štem (čьtu) štéti), perílo (prádlo), glasilo (organ, hlasatel), vôščilo,†) kosílo.††)

4. Schv. tuto koncovku miluje pro barvy (více konkretně): zelènilo (zèlên), rumènilo (rümên), crvenilo (cȑvên), bjèlilo, modrilo, plavètnilo.

5. Oba tyto jazyky mají dále vedle substantiv verbálních velmi rády†††) tvary na *-ba* a *-nia* (rovnoznačné s lat. io), které mnohdy velmi cize nám připadají: izložba (výstava), izvedba, nared-ba (nařízení), ured-ba (zařízení), dvoj-ba (§ 96, pochybování), čast-ba = gost-ba (též čast-bina hostina), plov-

---

*) či (jak pol.) rozprava = přelíčení od ravnati — rovnati, připraviti, říditi, ravnatelj — ředitel, ravn-áva, -ica — rovina.

**) Srv. грабёжъ, падёжъ, мятежь, платёжъ (lup, pád, znatek, plat) a (femin.) mládež, loupež.

***) rev-iti (naše řev-niti) = trápiti, mořiti, zdrobněle rev-k-ati = spurným býti, urážeti, revnjiv, -ost ubohý, rev-a bida — chuďas.

†) vòščiti (prastará osvojenina z něm. wunsk-an; jinak čestit-a(t)i, -ovati = blahopřáti.

††) jídlo: kósim, кушать, o-kusím = jísti, kosíl-čati snídati; kosím — kositi.

†††) Bez naléhavé příčiny: u nás stává se to nutností pro indeklinabilnosť verb. subst.

it-ba, žen it-ba, pljen-it-ba (zabavení): sl. narôčba (poručení, objednávka), vod-ba, prisež-ba, zasliš-ba (výslech), postrež-ba*) (— schv. dvor-ba), bram-ba (bránění), premémba (proměna), iznajd-ba!! (vynález), pogodba (dohodnutí, smlouva, podmínka), trgatba (-tva!!)-ovina.

Přípona -itba mění se na -itva a toto na -itev: volitev (volba), razdelitev (rozdělení), lôčitev loučení, darítev (oběť), poslatev (zásylka), vrnitev (schv. povratak, návrat), otvoritev gostilne.

6. košnja (košení), kušnja (pokušení), grdnja — mržnja,**) prošnja — molba, pratnja,***) prietnja,†) smétnja,††) šetnja,†††) slútnja,*) sumnja,***) bernja***) atd.

7. Vlastnost vyráží vůbec přípona -osť: jihoslovančiny alternujou ji — s příznakem hmotnosti (při jakosti věci) — příponou: ôba, òča (sl. oča, sev. sl. oť: p. wilgoć, łakoć), òta: sl. slad-kost (abstr.) sladk-ôba, -óča, -òta (konkr.), čistost (cudnost) čist-oba, -oča, -òta (čistota tělesná, věci), zvest-ost věrnosť, svědomitost), zvest-ôba (spolehlivost), len-ost, -ivost, len-oba, (j)edìn-ost (svornost), jednòta, -oča, gost-oča, -oba (hustý), samòča, krasòta.

8. Přípony -ina užívá se jak u nás k naznačení jazyků (sl. nemščina, schv. njemačina), hmot (bukovina,

*) Střehu, ostříhám, tedy obsluhuju, posluha.

**) Srovn. § 96.; zlosť; ošklivení. Cvíč. 58. p. 6.

***) pratiti kogar doprovázeti, dirigovati, říditi, poslati, srov. o-prať, prat-ja, práce — řízení: význam se vyvinul jako u »posel« (§ 96. . . .) pratnja — průvod, sbor uz pratnju orkestra, pratilac, -ioca průvodce.

†) prietiti: schv., sl., r. hroziti, запрѣтить, -щать zakázati.

††) s-mét-ati — překážeti č. mat-u, mát-oha, změt, мятёжъ od koř. met, mat.

†††) procházka od šétati: stsl. šętati, r. шатать, č. šátati a šantala.

*) tušení — slútiti sl. i ch. od příčestí slut (slu-ju slouti, jak od kut (kuju) kut-iti, od čut (čuju) čut-iti, rut (rou-ti) routiti atd.; tedy často naslouchati, tušiti. Jiného původu jest sl. lòtiti se česar chopiti se čeho, dáti se do něčeho, od koř. lat.; od něho pochází pol. lęt, mr. lut houžev z lýka, lípové lýko, r. лутье lípoví, Lutyně jméno osad ve Slezsku. Tedy lýkem vázati, počíti něco dělati. Odtud snad loutka, pol. łątka, schv. lutka — lalka ověšená lípovím a p.

**) podezření; sumnjati, sumnjiv stsl. są мьн-ěti pochybovati, pol. sumnienie — svědomí.

***) č. berně (zbírka): v jiných slovančinách jsou tyto tvary (co nom. actionis) velkou vzácností, pol. składnia skladba, brednia žvastání (бредъ, брéдить — břidiť, zmateně mluviť, blouzniť).

svinjina, zemljina), zlomkův (desetina), daní, poplatkův: glavar-ina, sladar-ina, pivar-ina (daň z hlavy atd.), najemščina činže, ključarina vrátné, školnina, carina (též mitnina = r. pòšlina) clo, ale i jistých ústředí: schv. sredina, krajina, okolina, svojina (vlastní půda), tudjina (sl. [p]tujina), planina, općina, bánovina, vojvodina, kräljevina, carevina*) a též pučina.**) Někdy přejde na -bina, schv. otačbina, rodbìna, postojbina (kde někdo po-v-stal, rodiště), naručbina, zadušbina, sudbina,***) rus čužbina; v polštině na -izna: ojczyzna, bielizna (prádlo), trucizna (trutina, jed), szpuścizna (dědičná pozůstalost, jinak spadek, spadkobierca dědic), robocizna, polszczyzna, czeszczyzna, greczyzna (řečtina).†)

9. Místnost, v níž se něco děje, vyznačuje se příponou *-na*.††) ta přechází, zvlášť v sl., na -nica (též -ica): schv. streljà-na, kavàna (střelnice, kavárna), spal-nica, tvornica (továrna), bojadisaona (barvírna), praona (prádelna, pralnia), sl. brivnica (břil-na holírna), gostil-na (-nica), pekar-na (-nica), čital-na (-nica), posojilnica (záložna, schv. blagajnica), tiskar-na (-nica), schv. též tiskara, knjižara, pivovara.

§ 89. Přípona -ija (ья), již v staroslovanštině vzácná, dochovala se v slovančinách jen v nepatrných zbytcích: značila hromadnosť: bratija, p. bracia, r. бра́тья, schv. braća, č. bratří (srov. § 55), ženský rod: mr. панїя, панья, панї, r. крикýн-ья, болтýн-ья, попáд-ія a výjimečně r. судья́, pol. sędzia, schv. sudija, č. sudí. Za to vyskytá se velmi zhusta v jihoslovančinách (řidčeji v maloruštině) co cizí

---

*) abstraktně kraljestvo, cārstvo (císařství).

**) pŭk — pluk — lid (folk), púčina, kde lid meškà, krajina (pùčina = morská hladina, stsl. pąčina, sr. č. vy-pouk-lý), púčanstvo obyvatelstvo, pŭčkî lidový, pučka škola; pukovnik a pukòvnija = naše pluk (viz níže).

***) naručba objednání, -ina objednaná věc — záduší, nadace — sudba, osud.

†) V českých nářečích (slez., val.) jest otčizna (otcovizna), mateřizna, dědovizna, babovizna, bratrovizna, dědičný podíl po otci atd., což se vyráží: schv. otčevina, mr. baťkòvščina, dědòvščina, vr. votčina, dedina, pol. ojcowizna, dziedzizna vedle dziedzina, odtud naše dědiť a dědina = poděděný statek, zejmena ve vsích pozůstávající.

††) Jí se předrážejí přípony nomin. agentis: *ar*-na, *il-al*-na, *ar*-na, *or*-na, *ač*-na; původně zněla a zní dosud (v rušt. i pol.) *-nia*; v jihosl. jest -nja téměř jen v případech pod 6.

osvojenina, zastupujíc tvarově a významově a) romanské a řecké io, ia, ια, jež Němci buď co *on* reprodukují aneb svým *ie* a *ei* napodobují: opozicija, fakcija, pak podle fantazija (abstrakta): sl. domišlija, poganija (pohanství), dečarija (dětinské jednání), sleparija, schv. robija (robota, pańczczyzna, бáрщина), vedle štamparija (nyní tiskarna), ošterija (gostilna), názvy živností a závodův: zvonarija, pekarija, lončarija, pisarija, mesarija (naše východní dial. a polština značí to: zvonarka, pekarka, masarka — zvonařství, masařství aneb řezničina), dále názvy úřadův: sl. davkarija (berní), sodnija (sodišče, sòd), najviša, deželna, porotna sodnija, sodnja oblastnija (soudní oblast — behörde), županija a županija, škofija (biskupství) atd.*)

b) turecké -ija k naznačení řemeslníka vedle tur. mehan-džija (krčmář), dućan-džija (obchodník), domácí kujundžija kujoun zlata, zanát-lija řemeslník (zànât zanětí = řemeslo), bogatlija (boháč): ku sesilení kollektiv na *-ad*: srb-ad-ija, njemčadija, turadija, což značí národ srbský, turecký atd., k vyjádření místa, prostoru vedle osvojenin džamija, avlija (dvůr), čaršija (tržiště, sajmište), ćuprija (most), ćelija (κελλίον), domácí: prostor-ija, patriaršija (sídlo p.), Srbija, Šumadija (lesní krajina, polesí), Turčija, domačija (domov), konečně podle řečtiny schv.: drvenar-ija, čoban-ija (mzda drvaře, pastýře), ljekarija lék. Srv. § 82.

§ 90. O přeměně jmen mužských na ženské, pak o zdrobnělých a zhrubělých — jež při všech částech řeči jsou možny (sr. § 52 p. 2, 86, p. 88, cv. 64 poz. 13, cv. 65 poz. 7, 8, a j.) — netřeba se rozhovořovati.**) Zmíníme se jen o slovích lichotivých (hypokoristika), poněvadž v jihosl. často se objevují. Bývají tu vždy dvojslabičná, na *o, a, e* končící a od stejnotvarův rozeznávají se délkou prvé slohy:

séka, séja, séle — sestra, brája (o), bráta (o), bráca (o), brále — bratr (sr. brácha), óco, tálo, táto — otec, djéko — děd, jéza — jezik, néva — nevjesta, nóna — noha, nâna —

*) Srv. něm. kameraderie — tovaršija, pfarrei, bäckerei, giesserei, scholtisei, arznei.

**) Pouze budiž opětně upozorněno, že jména osob ženských mají různé koncovky dle toho, znamenají-li: 1. samostatné postavení neb 2. manželku: 1. купчица, лѣкарка, антекарка, дворница — 2 купчиха, лѣкарша, антекарша, дворничиха. Sr. § 95. 6 lit. a.

matka, čóvo — čovjek, cígo — ciganin, pópo póša — pop, -ině, góso — gospodar, kále — kaludjer, póbro pobre — pobratim atd.

S tím souvisejí křestná jména: Marko, Ivo, Fránjo (-je), Ante, Dmitrije, Tomo, Máte.

§ 91. Dosud přihlíželi jsme ku tvoření jmen podstatných: přídavná, slovesa atd. neposkytují nápadných úchylek: něco jsme podotkli v tvarosloví. Zajímavější jsou v tomto vzhledu příslovky, o nichž promluvíme obzvláště.

Z toho, co řečeno, vyniká, že tvoření (vnější stránka) slov srozumitelnosti vůbec neznesnadňuje; důležitější jest vnitřní, pojmová stránka slov — význam: ten může býti v jednotlivých slovančinách různý, ba i v jedné slovančině mívá totéž slovo více, třeba dosti odchylných významův. Pojednáme o tom ve zvláštním oddílu.

Zatím uvedeme tuto k vůli názornému přehledu slovotvorby názvy pro

řemesla a živnosti.

Szewc*) — сапóжникъ**) (щевéць) — čižmar, obućar — črevljàr; krawiec — портнóй (кравець) — krȍjȃč — krojač; bednarz — бочáръ, бондарь (бóднар) — bȁčvȃr, sȕdȃr — bečvár, sodár; stolarz — столя́рь (столя́р) — stȍlȃr — mizár, stolár; cieśla (tesarz)***) — плóтникъ (тесляр) — tesar; ślosarz†) — слесарь (слю́сар) — brȁvȃr††) — ključávničar; kotlarz — котельщикъ, -никъ (котляр) — kotlar; kusznierz†††) — мѣховщи́къ (кожу́шник, кушні́р) — krznar — kožuhar; kołodziej — карéтникъ*) (коляр) — kolar; malarz — маля́ръ, живопи́сецъ — slikar; siedlarz — сѣдельникъ (сї́дляр) — sedlar; ogrodnik**) — садóвникъ (огорóдникъ) — vrtnar, bȁštȃr, baštóvan — vrtnár; garbiarz***)

---

*) Švec, žertovně: ciagniskóra — táhniskára.

**) сапóгъ lit-bota.

***) obyčejněji ve smyslu stolař, truhlář.

†) německé.

††) tur. brava = zámek.

†††) ze slov. кързнарь povstalo něm. Kirschner a vlivem tohoto se pak krznar změnila na kusznierz — kožišník.

*) Kareta (rom.) = kočár.

**) zahradník.

***) něm. gärber — koželuh.

skórnik — кожевникъ (кожемяка, мятник) — kožar — usnjar; karczmarz, gospodny, gościnny — корчмарь трактирщикъ — krčmar, gostioničar; piwowar*) — пивоваръ (-никъ) — pivar — pivovar; kucharz — поваръ, кухар-ка — kuhač, -ar; kamiennik — (каменщикъ), каменотесецъ (каменяр), klesar**) — kamenar. kamenosek, klesar; mularz***) — каменщикъ (муляр) — zidar;†) grobarz (kopidol) — могильщикъ (грібник, гробокопатель) — grobar (pogrebnik); garnczarz — горшечникъ — grnčar, lončar — lončar; grzebieniarz — гребенщикъ (гребенник) — češljar††) — glavničar;†††) rzemieślnik — ремесленникъ (рукодїл) — zanatlija — rokodelec; przemyślnik*) — промышленникъ — obrtnik; zegarmistrz**) — часовщикъ (годинникар) — urar; piekarz — хлѣбникъ (пекарь, булочникъ) — pekar; handlarz***) — торговецъ (-вник) — kupac trgovac — kupčevalec; kupiec — купецъ — trgovac — trgovec; masarz — мясникъ (різник) — mesar; sędzia — судья — súdac, sudija — sódnik, sodec; obrońca — защитникъ (оборонникъ) — branitelj — zagovornik.

3. Přislovky.

(Przysłowniki, нарѣчія, прислóвники, narječice, prislovi.)

§ 92. Jak příslovky odvozují se od jmen přídavných, číslovek, sloves, pověděli jsme v tvarosloví. Jiné jsou „ména podstatná v přiměřených (třeba zastaralých) pádech aneb

*) sládek [naše: pivovar = browar, -nia, pivovarňa, pivovara].

**) klesati jak naše kles-t-ti (intensivum) od *kles*-(nouti) spůsobiti, že něco klesá, padá = osekávati, dlabati.

***) něm. mauer, jež převzato z lat. = zedník.

†) původ: sъ-dě-ti zdíti, stsl. zьdъ, sl. zid, schv. zid zida m. i zad, č. zeď; jhsl. zidati — stavěti, zidar, r. здáнie — stavení, p. zdun = garnczarz; jinak buď zaniklo aneb změnilo význam: r. создáть, созидать создатель — tvořiti, stvořitel.

††) česalj, češelj, -šlja — hřeben ku česání; greben — kohoutí neb horský.

†††) glavnik = češelj.

*) vůbec živnostník a průmyslník — przemysłowiec.

**) zegar z něm. zeiger = hodinky; urar z něm. uhr, jež převzato z ital. ora.

***) obchodník.

se zakrnělým skloněním. Na př. naše dnes (místo dne-šeho), schv. danas, sl. danes (dnes), pol. dziś*); Rus obrátil: sego dne сегодня a tak udržel se původní tvar (genit. času). Tak též povstalo: letos, latoś, лѣтось, ljètós, letos (lèto se, akk. času): zvlášť oblíbena jest forma tato v Schv. jutros, večeras,**) noćas (dnes ráno atd.), proljetos, jesenas, zimus (tuto vesnu, jeseň, zimu; vedle leti, zimi (v lete, lok. času). Snoči a sinoć, mr. сночи povstalo předložkou съ — značí: počínaje nocí, tedy důsledně včera večer.

Zajímavy jsou tvary jhsl. na -icê:***) pešice vedle pješke, hot-(om-)ice, r. нарочно, p. zuchwalno, sl. nalašc (chteje, schválně), nehotice, r. поневолѣ, mr. мимохіть, p. mimowolnie (nevolky), izmjenice, p. na przemian, kolejno (střídavě), primericê příkladmo, nèmilicê nemilostně — a pak na -oma †) (zvláště ve Sl.): vékoma (věčně), skokoma (skoč-mo), strahoma (strach-*em*), hip-oma (mžik-em), cirk-oma (crčkem), po-gòst-oma (hustě), nevedoma (nevědomě), hotoma (-ice), vol'-ky), krdeloma = schv. jatomice (v hejnech, houfně).

§ 93. Tak zvané vlastní příslovky jsou zájmenové. Tázací složeny jsou ze zájmena **къ** (ký) a přípon††): a) čas k-**dy** (-da, -daj)†††); b) místo (pevné) k-**de** (-дѣ)*); c) dráha

*) místo dnia-ś, dnieś jako kniądz — ksiądz, księga kniega. Obyčejně odvozuje se od stsl. дьнь сь (acc. času). Avšak stsl. gen. — дьне a tvar ruský mluví pro to, že v nářečích býval gen. času.

**) Sl. užívá: dávi -danes zjutraj = jutros a drévi — danes večerom = večeras. Jsou to lokály od kořenův давь (-no) a древь- (-no, dřev-ný, dříve). Obě slova měla původně (a mají vůbec obdobný význam — bližší a vzdálenější minulost — přenesly jej však v Sl. na určitou dobu přítomnou — den — takově, že ono značí minulou, toto budoucí část přítomného dne: tak i mr. даві. Sl. dávno a mr. давнїки = dávno, kdysi minule.

***) Jest to genit. spusobu.

†) Dílem instrumentál spusobu a sice forma duálová, dílem genitiv participia medialného: hotěti hotom, -a, -o, vědom, -a, -o. Přibírají — jak jiné — seslovací *i*: vekoma-j.

††) I tyto přípony zdají se býti původně nomina majíce nyní tvar i sklonění zakrnělé.

†††) R. когдá, всегдá, naše i čsl. ke*h*dy, te*h*da zdá se tomu svědčiti, že tato přípona jest genitiv od *god* — doba: kogo goda — které doby. V Jhsl. oblíbené -daj povstalo připnutím seslovacího *i*. Toto da-i tou či onou cestou (kontrakcí a p.) přešlo na *-dy*.

*) Není-li to původní -dai (časové) týmž postupem jako ženai — ženě na *dě* (jhsl. často též *di*) pretvorené, pak sluší tuto příponu, jako

ku-(ka-, kę)**dy** (-da); d) směr a cíl ka-**m**(**o**); e) hranice prostorová a časová, jež se vůbec nerozeznávají: od-**ku**-d(a, y) pokud, od-**ko**-lě (odkial, odkel), po-ko-lě (pokial, pokel čsl., mor.); f) spusob ka-**ko**;*) g) míra ko-**li**-ko.**) Ostatní příslovky skládány bývají z těchto přípon a ukazovacího zájmena *tъ* (t-en, a, o), *sь* (sij, ś'a, śe), *ov*, *on* atd. Připomenouti sluší, že obyčejně zaměňují se příslovky časové s místovými, místové se směrovými, kolikostné s časovými atd.

Uvádíme zde důležitější přehledně, pokud se patrně ruzní, přihlížejíce ne k původnímu, nýbrž nynějšímu významu.

-*dy* pod c) pokládati za zbytek podstatného jména. Tím by snad mohl býti tvar od koř. *i* (jí-ti); jako od koř. *je* (je-ti) máme je-(z)-da, bylo snad i-da = cesta (řecké *ὅδος*); kudy by tedy bylo = kterou cestou, kdě = na které cestě. — Tento předpoklad vede k další domněnce, o níž se tu příležitostně buď zmíněno, k té totiž, že kořen **id** (i-ti -jíti), dle presentní formy z **i** rozšířený, měl — jak v řečtině **i** a **hed** — tvarové synonymum v kořeni **chi**, vztažně **chid**, což pak — zrovna jako **i**-*ti* na **ai**-ti (jeti, je-d-u, ѣду) — stupňováno na chaid, dalo kořen *chěd* (srv. čsl. i-*šiel*, hanácké *šil* místo chěd-l) a kořen *ched* (šel), dále stupňovaný na *chod*. Že tato domněnka není bez podstaty, tomu svědčí slova *chy*-nouti (od toho po-*chy*-lý) a *ši*-nouti (o-*ši*-vati), schv. *chi*-titi (intensivum od téhož korene *chy* = kvapiti, jež stupňováno na chayt — chvátati jiní (Mikl.) odvozují je od korene chъt), slova vesměs — jak jíti — pohyb (aktivný neb pasivný) znamenající. Pozoruhodno jest, že jíti = bluž. hiš a dl. hyć a ze volá se na koně »hy«. Též h a j d y, schv. hajde — ač obyčejně za slovo turecke se pokládá, není bez zajímavosti. — Srv. rik, rěk a rok v § 96., pak čsl. chy-t-rý, pol. szy-b-ky a chy-ży = rychlý. Ostatně upozorňujeme, že jihoslovančiny *h*, t. j. *ch* vyslovují jako řecký spiritus asper.

*) č., p., mr., stsl., jak — r., jhs. kakъ, snad tu *kə* zaměněno zvratným ji (jenž).

) Jsou možny dvě hypothese pro odvod; *lik* znamená ve všech slovančinách počet, číslo (p. liczba, liczyć): kъ-likъ = které číslo: aneb *li*, *lь* jest přípona kolikostná (s *l k* příbuzná aneb s *lě* (viz níže) obdobná); pak bylo by druhé *ko* příponou jakostnou jak sub f aneb částicí sesilovací: ko-*li*-ko. Poslednější alternativa jest pravděpodobnější, jakož i domněnka, ze *ko* jest částicí sesilovací. Tuto funkci má *ko* (též s tvarem *ka*, *ki* neb *ci*, *če*) v slovančinách velmi zhusta. Srv. č. teď-ka, -ky, něko, niněky, dnes-ka, -y, *r.* nyn-če, tam-ka, teper-eň-ko, sl. zdaj-ci, tu-ka j; srv. dále § 111. Tato částice sesilovací není arci puvodem nic jiného než zájmeno **къ.

a) Čas.

Kdy?	kiedy? gdy?	когда? (коли?)	kad? kada?	kdaj? kada?
tehdy,	wtedy, tą razą	тогда, (тогдї)	tada(j). onda	tedà(j). onda
kdysi	kiedyś	когда нибудь, когдато (колись, когдась)	ikada	kedàj
někdy	niekiedy, niegdy	нѣкогда, иногда, когда нибудь (неколи, деколи)	nekada	nekda(j)
nikdy	nigdy	никогда (нїколи)	nikad(a)	nikdàj, nikolj
onekdy	onegdy (-aj), ongi	намедни [1]) (онодї)	ondaj,-ke,onomàdne	onda(j)
jindy	indy, inny raz	въ другое время, иногда (іноді)	drugda, -gaš	inda, drugôč
hned	wnet, zaraz, na tych miast	тотчасъ, сейчасъ, вдругъ (зараз)	odmah, namah, u (jedan) put	precéj, tàkoj, brž, zdàjci ,
nyní, teď	teraz	нынѣ, нынче (тепер)	sad, -ar	zdaj, tačas, sedàj
posud	póty, dopóty, potąd	досєлѣ [2], (досїль)	dosle, dosad	dozdaj, do sih dob
brzy, rychle	skoro, prędko	скоро (хутко, борзо)	skoro, brzo, za malo	skoro, k malu, hitro, urno, žurno
právě (teď)	właśnie, tylko co	только-что (тілько що)	tek,[3] baš,[4] ravno, jakom	rávnokar, baš

[1] též onomědni, sr. schv. onomàdne z o n e n i d e ň. [2] do-se-lě; *lě* i *i* jest vzpomenutá přípona kolikostná. *se* jest zájmeno ukazovací = tento, *selě* stsl. = nyní; od toho odvozeniny še, sle, slje, sel, s.: poslě, -ije, čsl. po-sial. [3] teknuti. sl. teknoti, mr. ťaknuti v hod býti. [4] stsl. бъмъ = celý, sch. u bah = celkem.

teprv	dopiero	то́лько-что, лишь (допервá, аж)	stoprvo, -rav, šele	stoprv, stoper,
za prve, předně	po pierwsze	во пе́рвыхъ (в перве)	po prvo, za prvi put	přvič
dnes	dziś	сего́дня (днесь, -ка, нині)	danas, dnes, -ka	danes, dnes
zítra	jutro	зáвтра	sjutra, sutra	jutri, -e
včera	wczoraj	вчерá	juče-r.[5])	včera-j
předevčírem	pozawczoraj	трéтьяго дня (перéдвчера)	prěkjuče	predvčeraj
pozejtří	pojutrze	по́слѣ зáвтра (по́завтра)	preksutra	pozajtre, pojutri
v předvečer svátku	w wigilię	на канýнѣ	u oči	predvečer
loni	łoni, w przeszłym r.	про́шлаго го́да (торíд, торíк)	lani, prošle godine	lani, v prešlem letu
v čas	wcześnie, zawczasu	впо́ру, во́время (завчáсу)	u vrjeme	včas
časně, záhy	zawcześnie, zaranie	рáно, заблаговрéменно (заздалегíдь)	rano, za dobe	zgodaj, časno
denně	codziennie	ежеднéвно (щó дéнь)	dnevice, svaki dan	vsedenj, vsak dan, dnévno
pozdě	późno	по́здно (пiзно)	docno, dockan, kasno, pozdi, spor	pòzno, kasno

[5] sju-večer (toto jest též femin.) tedy tento večer včera.

stále	stale, ciągle, wciąż	постоя́нно, всё, безпреста́нно (все, безнастанно)	svedjer,[6] jednako	védno,[7] zmír, -om[8]

b) Místo.

Kde?	gdzie?	гдѣ? (де, где?)	gdje? dje?	kde, kje?
zde, tu	tutaj, tu	здѣсь, тутъ (ту, ту́тка, осьде)	ovdje,[9] tu (-de)	túkaj, tú-le
onde (tam)	owdzie (tam)	тамъ (онде -ка)	ondje	ondi, tamle
ně (ni) kde	niegdzie, ni-	нѣ́гдѣ, нигдѣ́	negdje, ni-	nekde, někje, ni-
kdesi	gdzieś	гдѣ-то (десь, гдесьто)	igdje	kje, nekje
ledakde	ladagdzie	ко́егдѣ (де будь)	gdjegdje	kjerkoli
všude	wszędzie	ве́здѣ, всю́ду (всюди́)	svagdje, svuda	povsòd -i
jinde	indzie	нидѣ, въ друго́мъ мѣстѣ (іноді)	indje, drugdje	drugde, -i, inde
vnitř	wewnątrz, wnątrz	внутри́ (вну́трі	unutra	nótri, vnutra
vně,[10] venku	na dworze (— polu)	внѣ, на дворѣ́ (внї, на полю)	vâni, izvan, nàpolju	vuně, vně, zunaj, vani
* dole	na dole	въ низу́, въ и́сподп	dólje, -i, unizi	spodi, -aj, dolé, -i
hoře	na górze, — wierzchu	на верху́	góre	góri, zgóraj

[6] sve-gdje-ž. [7] v jedno. [8] též zmirej, -aj = s mírem, klidně a tedy nerušeně = stále. [9] *ov*-de pak s-dě. [10] stsl. vъnъ = ven, venek, vně jest lokál, jako vani, gori, davi, atd. v jhsl.

vzadu	z tyłu, w tyle	позади (в заду)	ostrag, ostraga [1]	zádi, -ej, vzadi
vpředu	na przodzie	впереди (на перéду)	näpriéd	se predi, -an
doma	w domu	дóма	doma, kod kuće	domá

c) D r á h a.

Kudy, kady?	kędy, którędy?	кудыи?	kud, -a, -e?	kòd, -i?
tudy, tady (onudy)	tędy, owędy	тудá (тудй, -óю)	ovuda, tuda, onamo	tòd, -i
tamtudy	tamtędy	вотъ тудá	onud(a), -dije	onòd, onudaj
všudy	wszędy	вездѣ, всюду (всю-ди)	svud, na sve strane	povsòd -i
někady	niekędy	кудà нибýдь (де-кудй)	nekud-a	nekòd, -ik
onady	tam tędy	тѣмъ путёмъ (там тудй)	onuda	ondòd
jinady	inąd, inędy	другймъ путёмъ (інудй)	inud, drugud	inòd, drugòd

d) Směr a cíl.

kam?	gdzie? (kandy?)	кудá? (кудй?)	kam-o, kuda?	kamo?
někam	gdzieś tam	кудáто (кудйсь)	nekamo, nekuda	nekam
sem	sam, tu, tutaj	сюдá (сюдй)	simo, amo, ovamo	sem, -kaj, ovam, le sem

[1] obě místo od-s-traga, vedle straga.

tam	tam, do onąd	туда́ (та́мка)	onamo, tamo	tja, -le, onam
sem a tam	tam i sam, tędy i owędy	туда́ и сюда́	amo tamo	sèm ter tja, sa pa ta
iinam	gdzieindziej	въ другóе (инóе) мѣсто (де iнде)	inamo, drugamo	inam, drugam
kamkoli	gdziekolwiek	куда́ ни, -ли́бо (-будь)	kudagod, makud	kamorkoli, kamogod
vzhuru	na górę, górą, wzgórę	на верхъ, на́ гору (горї)	gòre, naviše	gor, kvišku
přímo	prosto	пря́мо (на випро-сте́ць)	ùpravo	narávnost
dolů	na dół	внизъ (долiв, на дiл)	niz, dòle, nizdoli, nizbrdo	dol, -i, navdol, spò-daj
ven	na dwór, na pole	вонъ, на́ дворъ	nà polje, vàn	ven, vun, von
zpět	na odwrót, na wstecz, nazad	обра́тно (оборотно)	u natrag	nazad
do zadu	w tył, na wstecz	назадъ (взад)	na trag, nazad	nazáj, znak
vůkol	na około	кругóмъ (в круг)	okò, okolo	okróg, okol
domů	do domu	домóй (домiв)	kući	domú, -ov

c) **Hranice časová a prostorová.**

Pokud?	po-, dokąd?	покуда́? (пóки, пó-кi ль?)	dokle?[12]	dokòd?
odkud?	zkąd?	откýда? (вiтки?)	odkud, odakle?[13]	odkod?

[12] do-kolě. [13] oda = ode kolě; ko-li prešlo z kolikostného významu na časový a znamená v R. *kdy?*

doka vad?	dopókiż?[14]	до́лго-ли? (доко́лѣ, до́ки? по́ки, доколи́?)	dokle, dokada?	doklej?
odkdy?	odkąd? odkiedy?	отко́лѣ? съ какихъ поръ? (віткoли́?)	odkad?	odklej?
odsud	ztąd, odtąd	отсю́да (вітсі́)	odovud, odovdje	odsod, odovod
od tamtud	zowąd, z tamtąd	отту́да (відті́ль)	odtud, ondale	istad, odtod, odonda, odondod
od nyni	od tąd, od dzisiaj	отсе́лѣ, съ сихъ поръ (отсе́ль)	od sada, odsele	odslej, od zdaj
dosavad	do tąd, póty,[15]	до нынѣ, досе́лѣ, до сихъ поръ (доси́ль)	doslije, do sad	doslej, do sih dob
odtehdy	odtąd	отто́лѣ, съ тѣхъ поръ (отто́ля, от тогди́)	od tada	od tlej, od tega časa
odevšad	zewsząd	отовсю́ду (відусю́д)	oda svud, -a	od vsakod
od jinud	z inąd	съ друга́го мѣ́ста (з інуди́)	s druge strane	odinod, od drugod
od nikud	ni zkąd	ни отку́да (вігні́куда)	od nikud	od nikod
z venku	zewnątrz, z dworu	извнѣ́, снару́жи (з по́ля)	izvanka, s polja	iz vuna, od zunaj
od zadu	z tyłu	сза́ди (з за́ду)	straga	odzadi, odzaja
až do	aż do (-tąd, póty)	до, по (аж до)	čak do (dotle), do, sve do	tjakaj do

[14] též póki = po-koli, do-po-koli? [15] též do-póty = po-tedy.

f) Spůsob.

Jak? Kterak?	Jak?	Как? Каки́мъ о́бра зомъ? (Як?)	Kako? Na koji način?	Kako?
tak	tak (siak)	такъ, сякъ (овак, осьяк)	tako, ovako	tak(o), ovače
onak	owak, oto tak	вотъ такъ (овак)	onako	onako
vůbec	w ogóle, ogólnie	во общé (в загалї)	u obće	sploh, v obče
podrobně	w szczególności	подро́бно (особли́во)	osobito	zlasti, zvlasti
zvláště	zwłaszcza, osobno	осо́бенно, въ осо́бенности	naročito, osobito	posebno, zvlašč
zároveň	wraz, oraz	вмѣ́стѣ (на раз)	u rêd, zajedno	skup-aj, vred
pomalu	po woli, po mału	мéдленно,[16] помáлу (пóволи, помáленьки)	pòlako, pòmalo	polehk -ag-oma
po různu	pojedynczo, osobnie	пóрознь, врóзнь, врóзь (одинóко)	ponaosob	poseb, posamič
v různo	od siebie	отдѣ́льно	napóse, na razne strane	narázen[17]
věru	zaprawdę, na duszę!	Вѣ́рно, ей Бóгу!	Boga mi!	bogme!
ano,[18] dial. ino	tak, tak jest	Да (так, а-гá)	da, jest, dašto, tako je	da, to je da, rés, zares

[16] мéдлить, длить — prodleně. [17] s tím souvisí předložka razùn z raz-vun, schv. rázma — mimo, vyjma; *raz* užívá se v slov. též co předložka — od něčeho prvé s gen. i akk.: raz mizo vzeti prvé se stola vzíti. [18] v nářečích východních též *no* a *i-no*; nepovstalo, jak se učí, z *a-ono*, nýbrž z *a-no*.

arci	i owszem, rzeczywiście	конечно а якже, а-вже-ж	zaista, tako i jest	sevéda

g) Míra.

Kolik?	ile?[19]	сколько? (кілько?)	koliko?	Koliko?
několik	kilka	нѣсколько (декілька)	nekoliko	nekoliko, nekaj
tolik	tyle	столько (тілько)	toliko	toliko, -kanj
mnoho	wiele, dużo	много (богато, дуже)	veliko	zelò, mnogo
příliš	zbyt, za nadto, nader[20]	слишкомъ, черезъ, чуръ (за богато, над то)	suviše, odveć, preveć	preveč
docela	całkiem	совсѣмъ, вполнѣ, вовсе, (до волї, цїло)	sasma, sasvim	popolnoma
více	więcej	болѣе, больше (вячь, більше)	više, bolj	več, bolj
zase, opět	zaś, powtóre, znów	повторительно, опять, снова (знова)	opet, nà novo	drugôč, pak, zópet, spèt
trochu	trochę	трохy, немного (троха, дещо)	nješta	nekaj

[19] Vedle *ko-li* utvořeno *ke-lě* pol. pravopisem kiele, srv. mor., sl. keľa? tak kiel-ka, mor., sl. keľka (možná že vlivem slova wiele — vele); z toho vzniklo kile, kilka a sesutím *k* ile? [20] případ přestrojování: *nad-e-ž*. Polština užívá *za*: za wiele = příliš mnoho, něm. zu viel.

solva	ledwie	едва́. на си́лу (майже, ледви)	jedva, valjda	jedva. kómaj
aspoň	przynajmniéj	по кра́йней мѣрѣ,	bar, barem	vsaj. bar
asi, bez mála	prawie	о́коло, приблизительно, почти́ [21] (тро́ха не)	po prilici	skoro
snad	może. snadź	аво́сь [22] (либо́нь, [23] знать, може)	možda, možebiti	morda. morebiti
po prvé	pierwszy raz	въ пе́рвый разъ (у пе́рве)	prvo. za prvi put	prvič. prvikrat
konečně, naposledy	na resztę, resztą, na koniec	на коне́цъ, на послѣдокъ (під коне́ць, коне́цькoнцем)	năpokon, najzad, konačno	naposled, poslednjič, zadnjič.

Stupňování.

*Nej*lépe	*naj*lepiéj	лу́чше всего́	*naj*bolje	*naj*bolj
hůře	gorzéj	ху́же	gorje	hujše, hujše
dříve	prędziéj	скорѣе	brže	brž ej
později	późniéj	по́зже	poslije, kasnije	pozneje
lehčeji	łżéj, łatwiéj	ле́гче	lakše	lasje
tíže	cieżéj	тяже́ле	teže	teže
hlouběji	głębiéj	глу́бже	dublje	globlje
řídčeji	rzadziéj	рѣже	rjedje	redje, redkeje
častěji	częściéj	ча́ще	češće	češćej
časněji	wcześniéj	ра́ньше	zgodnije, ranije	zgodneje, časneje
hustěji	gęściéj	гу́ще	gušće	gošče
déle	dłużéj	до́льше, до́лѣе	duže	dalje

[21] po-časti; užívá se též předložka s aneb číslovka staví se za podstatné: человѣкъ десять asi deset.
[22] a-во-сье = a-осъ; осъ či восъ jak: о-то či вотъ = pol. oto; srv. a-si. [23] li-bo-ně (dejž-li bo ně?).

B. Významosloví.

§ 94. Slova mění se časem nejen tvarově, nýbrž i pojmově, **významem**. Význam se vyvíjí přecházeje z jednoho pojmu na pojem obdobný, příbuzný. Nemůže nás tedy překvapiti, když jakés slovo má v jednotlivých slovančinách různé, mnohdy dosti disparátní, ba i (zdánlivě) protivné významy.*) V jedné utkvěl původní, v druhých — jaksi stupňovitě — význam více neb méně vyvinutý, pozměněný. **Zejmena jihoslovančiny jsou bohaty slovy, různícími se významem od druhých slovančin.** Avšak většinou domyslíme se bez nesnází pravého významu: třeba jen uvědomiti si příčiny, z kterých taková různosť povstala.

Dějeť a děl se tento »vývoj významu« dle jistých pravidel, jež by měla semasiologie čili nauka o vývoji významu stanoviti; pro studium slovančin jest to prostě nevyhnutelno.**)

*) Tak jest i v samé češtině nynější (nehledě ani ku staročeštině) na př. **zakázati** boty a něco dělati, **štědrý** původně šetrný člověk (štědrý = bohatý večer), **chytrý** pův. a mor.-sl. rychlý a duševně chytlavý (kdo jiného chytí) chytrák, **lichva** = pův. a tu a tam dial. úrok a poněvadž se dával dobytkem (val., čsl.) = drobný dobytek, **hora** = vrch a (val.) les, **statek** = majetek vůbec, statek selský (č.), nářadí (mor.-slz.), dobytek (velký, val.), **zboží** pův. bohatství, pak zboží zemské (statek), nyní tovar, dial. (a p., mr.) obilí, luž dobytek, **chovati**, pěstovati dítě a chovati mrtvého (pochovávati) a mn. j.

) Heinrich D. Müller (Sprachgeschichtliche Studien 1884 Göttingen naznačuje je těmito slovy: »Auf dem Interesse der Differenzirung und Specialisirung, dem Fortschreiten von allgemeinen, sinnlichen, räumlichen Anschauungen zu specielleren und weiterhin sich immer specialisirenden Vorstellungen beruht im Wesentlichen der Gang der Bedeutungsentwicklung.« — My sestavili ta pravidla empiricky a — nemajíce po ruce dotyčného písemnictví — bez pomůcek. Teprv po sepsání dostalo se nám laskavým prostředkováním ředitelství c. k. dvorní knihovny vídeňské některých děl semasiologických, jednajících o věci se stanoviska exaktní vědy. Se svým rozvrhem jsme nejblíže Fr. **Haasemu (Vorlesungen über lat. Sprachwiss. I. vyd. od Fr. A. Eckstein, Lipsko 1874). Srv. Dr. **Max Hecht** Die griechische Bedeutungslehre, Lipsko 1888 a stati v Jahrbücher für cl. Phil. 18. Supplem. Band) a Dr. **Ferd. Heerdegen** (Untersuchungen z. lat. Semasiol. Erlangen 1875), kde uvedena něm. literatura. **Heerdegen** rozdělil látku (nehledě k rozdílu kořenův demonstrat. a appellativ.) dle **reálního** vývoje pojmu (determinace, associace) a dle **modálního** či formálního vývoje (abstracta concreta). **Haase** dle poměru významu a) ku tvaru slova, b) k obsahu významovému (změna — přenesení významu metafora) — záměna

§ 95. Nejúrodnější půdou a povšechnou příčinou pro vývoj významu byl a jest rozvoj osvětový. Poměrům životním málo rozčlánkovaným a prostým formám společenským odpovídal obmezený vidokruh myšlénkový, ponejvíce na smyslnosť obrácený, a jednoduchosť slovesná s širokým obsahem a objemem významovým. Osvětou pojímání se tříbilo, pojetí se precisovala a nastala přesnější determinace významuv.*)

Tyto osvětou způsobené změny významu povstávají obyčejně pozvolna, celým řetězem významových stupňův, jiné povstávají mimoděk, maní.**)

---

srodných pojmův (metonym. atd.), či ku jiným pojmům. — Srv. dále Буслаевъ, Синтаксисъ: Vycházeje od словъ знаменательныхъ, служебныхъ (demonstrativa) praví: предмéты называются (наименуются) по впечатлéніямъ (dle dojmuv) — по ихъ дѣйствіямъ и свойствáмъ (dle jich činností a vlastností). Význam se tedy vyvíjí 1. dle epithetuv (jednotlivý прíзнакъ), 2. dle synonym (подобозначáщихъ) a 3. dle tropův. — Naši slavisté jednali o věci více se stanoviska etymolog. a grammat. aneb se stanoviska filosofického a kulturně historického. Taktéž Linde. Ani Miklosić nepropracoval se ve svém monumentálním díle ku — semasiologii.

*) Na př.: v těch prostých poměrech dostačilo našim praotcům ku vzkypření půdy r y - l o či rýč, pak použili k tomu s o c h y (rozsochy, srv. sochor), rozsochaté dřevo, v našich horách dnes »hák«; naučiliť se páchať, orať. Vedle »rydla« povstala tepica, kopačka, motyka, заступъ, lopata a mnoho jiných »o r u d í«, vedle »sochy« povstal pluh, rádlo, ruchadlo atd. Tak omezil se široký původně význam »rydla«, »sochy« (v Rusku dosud starodávný pluh hákovitý) na zcela speciální »orudí«, které bylo už jen nástrojem hospodářským a ne zároveň »orudím« (zbraní). — »Dějiny slov« neb přírodopis »výrazův« aneb »vylíčení vývoje významův«, jak semasiologii přezývají, může býti i bohatým zdrojem pro poznání poměrův sociálních. Lat. h o s t i s, slov. h o s t ь = cizenec Římanovi se stal nepřítelem«, ale Slovanovi vítaným člověkem: »гость въ домъ, богъ въ домъ«. Z toho viděti pevný sociálně-kulturní podklad slovanského pohostinství! — Ch u d ý znamená r., schv. a sl. zlý, a to byl as původní význam všeslovanský. Při zřízení zádruhovém stal se nebohým, bědným, nuzným obyčejně jen člověk »chudý«, t. j. zlý, jenž byl ze zádruhy vyvržen. Tak povstal český význam, jenž dle vzezření zúžil se *č.* a *p.* na »vychrtlý, suh, mršav« a stsl., mr. malý, nepatrný худóба = nepatrný majetek, zejmena mr. dobytek. U jiných kmenův mohl se státi chudým jen »sirý«, t. j. nemající příbuzných, proto jhsl. siromah, -ašni = chudobný.

**) V posledním směru uvádíme: gost-inec bude, mocí slovotvorné přípony -inec, znamenati nějakou věc od hosta pocházející neb s ním souvisící: tak znamená: *stsl.* gostinьcь cestu, na které »hosť« přichází, veřejnou, cizincům přístupnou silnici, *r.* гостíнецъ dar od hosta a později vůbec z cesty přinesený (slez. víták, č. vítané), *č.* místnost pro

Příčiny jejich tkví tedy v prajazyku, ale i v povaze kořenův a v způsobu slovotvorby. Podrobněji možno pak různosti významův v slovančinách asi těmito momenty vysvětliti:

1. Přenesením názvův ponětí smyslných na pojmy nadsmyslné: odhmotnění, oduševnění, abstraktisování a v době pozdější opačným postupem: uhmotnění, materialisování: zejmena přenášením vlastností hmot na tělesné i duševní vlastnosti osob a na vzájem.

Od zvuku při dýchání povstal koren dъh a z toho stsl. duch, duše ve smyslu 1. dechu (fchu. sl. dih, schv. dah, r. дохъ) a 2. ve smyslu »ducha«, pak 3. prezváno i to, co hmotné věci jakoby vydy-

---

hosty (cizince) ustanovenou (stsl. gostinьnica, r. гостиница, jhsl. gostilna neb gostionica). V polštině zachovaly se všecky tři významy — všecky povstaly mimoděk. Naproti tomu významy knéz-kníže, vladyka (pravoslavný biskup), kmet (sl. sedlák) potřebovaly ku svému vývoji a ustálení u jednotlivých kmenův celých epoch. Vezměme ku doličení těch epoch či stupňův vývojových příklady z řeči mrtvé (ustálené): τραγῳδία byla u Řekův zpěv při obětování kozlův. Pak ku zpěvu přistoupila deklamace. Tato deklamace uvedla se v souvislost se zpěvem: zpívající sbor odpovídal deklamatoru. Povstaly výkony organicky ze slov mluvených a zpěvu sestávající. Odloučily se od oběti a staly se divadelními kusy — speciálně truchlohrami (zlepšení významu). Δαίμων 1. u Homéra dobrý bůh, 2. poloboh, 3. ochranný duch člověka, 4. duše zemřelých co takoví ochráncové, 5. strašidla, 6. strašidla co zlí duchové, 7. ďábel, démon, tedy opak původního významu (sešpatění). — Příklad indoevropský: něm. ehe (manželství) a všesl. věk jsou slova etymologicky a semasiologicky totožná; jim odpovídá ř. αἰFών, lat. aevum (got. aivik, ajuk, lot. ēveikt), lit. věka a vikis. Ehe znělo st. h. něm. êwa (srov. ewig) — stř. h. n. êwe a ê, které se rozvedlo na ehe — a znamenalo tehda totéž, co všesl. věk a lat. aevum. Avšak věk (a patrně i ewa) mělo za sebou juž celou radu etap vývoje významového. Značíť lit. věka sílu (veikti, eveikt přemoci), vikis život, stsl. věkъ sílu (jež jest podmínkou života, žití) a věk lidský (zkonkretisované žití, dobu, již člověk prožil): posledňější význam utkvěl ve všech slovančinách a přešel i do rumunštiny. Avšak přece se udržely vedle toho významy táhnoucí se k původnímu pojmu »síly«; sl. dial. večan — silný, ch. slaborečan = slabý, r. увѣчье, увѣчить seslabiť, zmrzačiť, изувѣчить a j. složeniny. Za to éwa dále významově se vyvíjelo: po 1. stupni = dlouhý čas, věk, dostavil se význam, 2. zákon, právo, buď z toho psychologického důvodu, že právo má trvati věčně, aneb upomínkou na původní význam: síla, moc zavazující; odtud byl jen krok k zúžení významu na 3. smlouvu, pak dalším zúžením na 4. smlouvu manželskou a 5. poměr manželský. (Sr. sl. zakon = též manželství [postava, pol. ustawa], zakonski = manželský [zakonit], zakonska = manželka.)

chovaly (čím tehnou či dehnou, »duchem« sl. = zápach, srov. tchoř, sl. thor i dihur; »duch« má dodnes v mnohých slovančinách (p., jhsl.) význam »dechu«. — Krása značící v litˇ barvu zachovalo tento význam v R. (кра́ска) a v P. pro pojem hmoty i zjevu. krasit = barviti, zdobiti, красный červený, кра́ска щекъ červenost (»barva«) tváří, č. krásit jídlo jako sl. zabeliti = mastit, p. krašny mastný; má ale ve všech slov. pojem lepoty, p. krasny, r. красивый či прекрасный. — Пылъ, z čehož povstalo plamen napodobením zvuku při plápolání) — ве-пыльчивый vznětlivý člověk. — Prę̨d-ati stsl. = skakati, o skákavé, proudící vodě — prudká. ale i o chůzi. p. prędki = rychlý, č.) o jízdě a náruživosti. sl. prodek rychlý a bystrý. — Temná noc, p., r. temny), ciemny = též slepý, r. = též duševně zakrnělý. — Krutý: stsl. kratъ = silně kroucený zachováno v p. kręty. pak okręt = loď, dělaná z kroucených dřev) nabylo významu: tuhý, toporný, příkrý, r. крутая доро́га strmá, schv. krut = hrubý (tělesně i duševně). konečně všesl. = nesmiřitelný, hrozný, ukrutný (v pol. česká forma »krutý« a »o-krutny«). — Jazyk*) úd, jímž se líže (pol. jęz-or, zhrubělé, a ozór = jazyk co jídlo) znamená též řeč a i národ. r. язычникъ = pohan. — Sutky (od sú-ti) sypací hodiny, nyní r. сутки = doba 24 hod. (Buslajev to odvádí od сткнуть!?!) Grom napřed hřm-ot a pak celý zjev, jehož zrakem postřežitelný přímět jest: blesk, světlo; od toho po-hroma a schv. gromila = hromada hromobitím způsobená.**) — Snaga stsl. = č. snaha, hleděti si čeho, tedy především sebe sama a čistoty tělesné; proto *sl.*, *mr.* = čistota, *pol. čslz.* = úhlednost, čistota (snažný = hezký, čistý, vysnažiť izbu, vyčistiť, vymyť), *schr. mr.* síla tělesná, *pol.* snażyć się = snažiti se s námahou, namáhati se. — Lučь (lat. lux, ital. luce). *stsl.*, *sl.* = světlo (zjev), *r.*, *schv.* = paprsek, *č.* (*st.*), *r.* (luča = louč. t. j. štípa ku svícení (hmota). — Vlasť (koř. vlad-ть), *stsl.* moc, pravomoc podrželo tento význam dosud v R., Schv. a Sl., avšak uhmotnilo se: *r.* též orgán, jenž »vlasť«, t. j. vládní moc vykonává,***) *sl.* též právní moc ku věci (t. j. pojmové vlastnictví), a věc samu (hmotné vlastnictví), *p.* (włość) lán, statek pozemský, nad nímž kdo vládne, předmět moci (włościanin sedlák), *r.* (во́лость) oblasť, správní obvod a *č.* oblasť celého národa.

2. Subjektivisování-objektivisování (vztah k podmětu neb k předmětu, osobní neb věcné hledisko):

gubiti stupň. koř. od gyb — hynouti), *stsl.*, *r.*, *č.* (úmyslně) hubiti, *p.*, *sl.*, *schv.* (fakticky zhubiti), ztratiti: směti *stsl.*, *stč.*, *p.*, *r.* býti

---

*) Etymol. dosud neobjasněno. Slyšíme též ľazyk či ľęzyk. mr. lizeń (jazyk dobytka; lízati). srov. ling-ere, -ua). Pol. ozór v porovnání s węg-orz, r. ugor' a dial. jongula, schv. jegulja a ugor. sl. ògor a vugor, pak s r. утроба a ятроба a stsl. ąz-ъkъ, p. wąski — úzký poukazuje ku ku kořenu ong či onz, jemuž dle § 28. předraženo buď *j* neb *w*: j-ąz-ъkъ — w-ąz-ъkъ.

**) Jhsl. grm = křoví, grmada = hranice (paliva), č., p. r. hromada (mr. hromada = obec) má jiný kořen (grъmъ).

***) Něm. behörde, p. władza, sl. oblast(-nija); my nemáme pro to ponětí nyní výrazu; stč. bylo »vlasť«.

odvážným (subjektivní možnost), *novoč.*, *jhsl.* — býti oprávněným (objektivní možnost)*; skoupý člověk, schv. skupo (= drago) blago (drahé zboží), p. hojny człowiek, který dává hojné dary; č., p., r. strašlivý = před kým máme strach — hrozný, schv. strašliv, strahljiv, kao má strach = bázlivý. — Uroda (srv. urozený), stč., p., r. dial. přirozený, krásný vzrůst člověka, tělesná krása, ale i plodnost a bohatost plodin. — Zydło, čím člověk žive, »bydlo«, жидло, жильё (-ище), kde bydlí, č. zidlo = malé zridlo, z něhož potok bere život, pak židla neb žigla, odkud se berou potraviny.

3. V generalisování-specilisování-individualisování (šíření a úžení pojmu ve směrech rozmanitých):

žito pův. každý plod k žití (stsl., r., p., sl. žitnica, stodola neb r., p. sýpka), tudíž především obilí (mr., schv., sl.) a pak buď rež aneb pšenice **) — chlěb má ve všech slov. původní význam, ale r. též obilí, jhsl., č. též bochník [kruh srv. kruchánek, krušina] — lěs má vedle původního též význam r. dříví, kmen, dřevo, jhsl. obyčejně dříví, kus dřeva (lesena klop, klupa, klapь dřevěná lavice), ba i rakev [schv. šuma, sl. gozd] — obilie, stsl., r., jhsl. = hojnost a bohatství č., p. dial. to, co tvořívalo bohatství: obilí, obilé (p. zboże, dial. zyto, r. жито, хлѣбъ, jhsl. žito, zrnje) a nářečově rež neb pšenice. Prostému člověku jest »b« i »baba« slovem, hlásíme se k »slovu« (k řeči), patrně najdeme toto diferencování i v slovančinách: č., p., r. slovo = schv. hláska [rieč], sl. řeč a (poslední řeč), rozloučení***) [beséda].

Sem patří determinace, jež souvisí s obsahem pojmu, zejména precisování pojmů v oboru vědy a práce (pád, sloveso, glagol. rydlo) a associace, jež se vztahuje na objem pojmu (spojí se s původním nový pojem: jarý = teplý (jaro) a křepký (silný); rok = jednání a doba 12 měs., p. rzecz, mr. rič, sl. réč = řeč a věc; bystrý = rychlý, ale bystrý rozum, bystrý zrak a tak schv. bistro nebo jasné, razbistriti vyjasniti.

4. Deteriorování-meliorování. To souvisí s domácím i veřejným životem a jeho pokrokem. Příbytek starého Slovana nazýval se kuca-kąsta (za kąt-ja); byl to již umělejší příbytek, než bývala »buda« †) buda udrželo

*) Jsou to tedy výrazy kontrérní a přec doposud užívá se slova toho ve slov. promiscue v obou významech.

**) ve východní češtině užívá se ve všech třech významech.

***) Jiní (Miklosič) slovó v tomto významu pokládají za odvozeninu od svob — sloboda; »vzeti slovó« = rozloučiti se bylo by tedy: vzíti svobodu; nezdá se to býti arci pravděpodobno. Srv. ostatně mor. odsloviti se = rozloučiti se slovy = poslòviti se.

†) buda jest slovanské; srv. budovati, p. budynek, r. будка, бўдочникъ a příbuzný, t. j. pri-bud-ьнъ — (dь = ź = z), pak lit. buda. Němci si slovo osvojili. »Příbuzný« stč. znělo a do dnes tu a tam se říká »přívuzný«. To jest příčinou, že mnozí (i Miklosič) slovo to odvádějí od kořene ęnz, p. wiązać, vázati. Toho nemohu schváliti již z příčin hláskoslovných 1. b a v střídají se často (háb háv, vřed břed), takové stří-

se ve významu horším (deteriovaném) a stalo se u nás psí boudou aneb boudou trhovou. Když se — snad vlivem latiny — ujalo za a vedle kuča slovo dom, které značilo širší pojetí »domova«, zhoršil se význam »kuče«; v dnešních slovančinách vidíme celý ten řetěz vývoje: schv. kuca = dům, sl. kòča = už jen chalupa [hiša, dom — hram!!], mor. kuťa = sešlá chýše, p. kucia psí bouda a mr. docela svinský chlév.

Pán, pani, panic, panna byly výrazy nejvyšší stavovské hodnosti a staly se — titulem každého; ba »panicem« neb »pannou« cítil by se dnes již každý »mladý pán« a každá »slečna« urazena. Modernost zatlačuje ctihodné slova-starce do zákoutí neváznosti.

S druhé strany vyrůstá význam s rozvojem poměrův. Kn'až byl starešina rodu (dodnes v Bosně atd. knéz představený obce) a postoupil na knížete zemského (ve všech sl.), jinak se deterioval na sch. knéz a č., p. kněz, ksiądz. Chrám stsl. = dům, sl. hram = kamenný d., p. kamienica. č., r., schv. = dům boží (v nářečích jihosl. značí ale též sklep aneb jiný zděný příchranek).

Klasické doklady meliorace jsou slova maršálek ze st.-něm. marah-scalk = koňský pacholek a lord z anglosas. hlâf (got. hlaibs) chléb — weard strážce: hlâford, loverd, lord (Strigl).

5. Případy pod č. 1—3. budou tedy po většině odpovídati »tropům«, zvláště metaforám, metonymiím a synekdochám. Jen několik dokladův! Zaměňuje se:

a) díl a celek, rod a druh, znak neb látka a věc znamenaná neb vyrobená:

had: pol. gad, coll. plazy, holota [wąż, r. hmyz [змѣя], schv. též ošklivost, zgad, gadan ošklivý (zmija), sl. zmije, ošklivost [kača],
dřevo: stsl. drěvo, r. дéрево, schv. drievo, (drvo drvěta) = strom, p. drzewo = strom a dříví, sl. drévó = strom, pluh, rakev [r. дровá, sl. les, dȓva, schv. dȓvo, dȓvlje].

---

dání jest i zde, 2. ač máme od kořene enz: uzel, uzda, tož jakmile před nosovku předrazilo se (hiatové) *v*: venz — wiąz nebyla by prejot. nosovka více mohla přejít na *u*, nýbrž musela se očistit na *'a* 3. *zьn* změždilo by se asi v *žn* (bliž-ní), muselo by to tedy zníti přivazny, přivězný neb přivížný. K tomu důvod sociálně-historický: člen zádruhy vystavěl si při budě starešiny novou budu a stal se přibudьnym, příbuzným.

b) Příčina a účinek, činnost a její výsledek, zdroj a co z něho plyne atd.:

stsl., jhsl., r. vědro — jasno (čisté nebe), ale č., p. vedro = horko; plachý, p. plochy, mr. полохий = prchavý (kdo utíká), stsl. bázlivý: plašiti = lekati, jhsl. uplašiti se, leknouti se a č. splašiti se = dáti se na útěk; stř. *φόβος* — strach a útěk; skutek = č. činnost, p. výsledek činnosti, následek: nieprzyniosło żadnych skutków (výsledkuv); čerstvý za pův. črstv-ý, stsl. a schv. přesmyknuto na čvrst-i = silný, pevný, proto č. hbitý, p. hbitý a pevný, sl. čvrstev jak česky čerstvý = frisch (!) a pevný, hrubý, r. jenom чёрствый хлѣбъ tvrdý, staropečený chléb. My a Slovinci užíváme tu a jinde »čerstvý« otrocky podle němčiny, která své frisch též tak přejala z ital. fresco, místo krásného: svěží: pitati (č. píce za pit-ja), stsl. a r. krmiti a (воспитать) vychovati, z toho питомецъ = chovanec, sl. krmiti, žírovati dobytek, schv. krotiti (krmiti a tím chočiti), tak tedy r. питомый (med. kdo se dává krmiti) = krotký, sl., schv. pitom = krotký, česky ale blbý, nerozumný, (koho musíme krmiti).

c) abstractum a concretum, vlastnost neb činnost fysická a duševní, hmotná neb mravní síla a zjev atd.:

křepký, stsl. krěpъ a krěpъкъ = tuhý, stuhlý, pol. krzepnąć, r. крѣпнуть stuhnouti, křehnouti, odtud rusky крѣпкій pevný, крѣпость tvrz, крѣпостной k tvrzi náležející, poddaný a крѣпить připevňovati, z toho síla tělesná: č., p. křepký, silný, živý, pak síla duševní: p. krzepić osvěžovati, síliti tělesně i duševně, r. крѣпиться býti statečným, držeti se, jhsl. kriepiti, krepčati, posilňovati, povznášeti, sl. krepkóst, krepkôta pevnost, síla, stálost, jhsl. kriepost síla duševní, cnost; podobně tuhý: pol. tęgi silný, statný, potęga síla, moc; běsěda, běsěditi stsl., sl. = slovo, mluviti, r. бесѣда rozhovor, бесѣдовать rozprávěť, besedovať, p. biesiada zábava, hostina, mr. společnost, schv. běsjeda řeč a zábava koncertní, č. návštěva, zábava, spolek (kde se mluví) — hádati stsl., č., r., sl. = uhadovati, prorokovati, mr. mysleti, míniti (гадка myšlenka, згадувати vzpomínati), pol. gadać mluviti (pogadanka důvěrná rozmluva, gadula [žvástal], gadanina).

6. Dále zde působí ruzné faktické momenty:

a) vliv cizích jazykův, zejména použití vlastních výrazuv dle obdoby slov cizojazyčných; uvádíme ve čtivu dosti příkladův;*)

---

*) Pro zajímavost budiž ještě představeno pьsáti. Původní význam, dosud tu a tam v nářečích dochovaný, jest: malovati, různobarevně ozdobiti; odtud m., slz. písaná sukně, pisky = barevné pruhy, a spisovné pstrý či pestrý i pstruh. (pьs-t-rъ — mezi s-r vkládá se *t*); pestrý má tedy ve všech slov. synonym ve slově — písaný = pestrobarevný. Slované přijali písmo od Řekuv. Řecké *γράφειν* znamenalo tehda malovati = psáti, bylo ale v užívání i za lat. scribere (jež přešlo na něm. schreiben). Jest tedy přirozeno, že činnost, znamenati zvuky zvláštními znaky — ne sice řeckým výrazem, ale řeckým významem

b) obdoba slov vlastních, smíšení výrazův různých kořenův a významův, jakož jiné nahodilosti;*)

c) různý vývoj synonym: soužnačná slova zde zanikají, onde se udržují aneb tu úží, tam rozšiřují svůj význam,

---

poznačena použitím slova »pisati«, jehož význam takto vlivem řečtiny rozšířil se (associací). — Řecké *γράφειν* jest vubec zajimavo co do vývoje významu; původně znamenalo rýpati (sr. grebsti, hrab-ati), ve dřevě (pinaku *πίναξ* = deska) rýti, rysovati; tedy rysati, rýti do desek a voskovaných předmětuv písmeny — t. j. »psáti« po starém spůsobu, pak kresliti a konečně malovati barvami, *γραφή*, *γράμμα* kresba, malba, obraz, *γραφεὺς* malíř; z původní desky *πίναξ*, na niž se rylo, stalo se »vyobrazení«, p. malowidło, něm. gemälde, tudíž pinakotheka = obrazosklad. Jiný příklad: plást (medu), slovo ve všech slovančinách obvyklé, Polák přeměnil na płaster, plastr, či lépe řečeno, slovu plastr prejatému z lat em-plastrum (flastr, náplasť) dal význam płastu. — Netřeba dokládati, že české (všesl.) deska, prkno přibrało od run do ní řezaných význam »desk pravodatných« a vlivem lat. »tabula« význam »desk zemských« a (r., sl.) tabule školní; slovo dvůr vlivem románského coure, corte, curia význam sídla vladařova a (abstr.) panovnického ústředí, odkud povstalo dvořanín a r. дворянство = šlechta. — Sr. výše sl. zakon vlivem sthn. ewe též na pojem manželství přešlé. Vlivem (podobou) lat. *res* přibralo slovo »řeč« v P., Mr. a Sl. význam »věc«, Rzecz-pospòlita, res-publica.

*) kněž-na jest jako kněžic a p. księżna, r. княжичъ, княжна́ patronymikum od kněz, (ž. kněhyňa), znamenalo tedy dceru, dnes manželku knížete aneb ženu stavu knížecího vubec. Význam přeměnil se. Podnět psychický daly k tomu snad stávající poměry, příčinu vnější snad okolnost, že pro dcery knížecí povstaly nové výrazy zejmena księżniczka, infantka, princezna a pod. Snad i bez ohledu na to přechod ten zpříčinilo samo slovo kněhyňa, vysutím *y* kněh-ňa (srv. kněni, pol. ksieni — kněžna abatyše) a mylnou obdobou kněžňa nějaký čas znějící a jako várňa — várna na kněžna — tedy prostým střídáním hlásek — přešlé. Jakmile se to stalo, pusobila analogie u královna (pol. królewna, r. королевна, jsl. kraljevna doposud = dcera králova) a císařovna místo králice-králině králová, císařice-císařině-císařová. U neužívaného dříve car сьзарь obdoba nemohla arci působiti; dnes tedy, přejavše dotyčné tvary, říkáme car-evna (dcera), cařice i cařině (žena). — Podobně: hrabě, hrab-ině (žena), hraběnka (dcera, pol. a pův. hrabianka, což jest deminutivum a značí tedy mladou »hrabini«); tak jest u celé té řady rodových názvův: Kubala, kubal-ka neb -ina (žena) a kubalenka, -ena neb -če (dcera), Tománek, -nkula, -nče neb -nčena, Michejda, -dula neb -ina, -ďanka či -děna atd., kde východní (a zejména pol.) dialekty rozeznávají význam dcery a matky, my ale forem těch buď vůbec neužíváme aneb rozdílu si vědomi nejsme. — Zcela nahodile **smísí** se dvě různorodá slova, podrží ale různé výrazy na př. vířiti: buben víří — voda víří (klokotá, vře: vír — izvir, vřídlo, řeka vyvírá; kořen *сьр*). Prvnější znělo v stsl. a zní v r. a jhsl. svir-iti,

zejmena rozličnou determinací dle toho, na kterou zvláštní vlastnost pozornosť se obrátí.*)

(-ati, -'ati, kořen svir) = pískati, zvučeti, zejmena na sviralu (jhsl.), svirku (schv.), свирáль (r.) = flétnu, píšťalu, nyní vubec hráti: sl. na glasovíru (klavíru) svírati, schv svirka = hudba. Srv. něm. schwirren; čeština sesula s, čímž různá slova se smísila.

*) Vezměme kohout, slepice, kuře. Jak ruznorodá slova pro týž druh drubeže! Avšak v nářečích posud užíváme za »kohout« kokeš (mor.), kokot i kokoš (slz., čsl.), za »slepice«: koura (č. dial.), kura (mor., slz., čsl.), kokoška a cípla a za kuře: pískle a cíple; dále kurník, kuřinec (rus i kurín = kuří dvůr), kuroptev (= kuropták), kuropění (zpěv kohoutí). Z toho možno souditi, že i u nás bylo puvodně: kur, kura, kuře. Že tomu tak, slovančiny dosvědčují; neboť ve všech udrželo se kurník (sl. též kurnjak, r. курятня, -никъ), kur, kura či кýрица a kuře (kure, kurezę, курчáта, курóк — kurek = kohoutek u ručnice), ač to či ono jest zde onde antikvováno. — Stsl. měla kur, -ica, -ę. Vedle toho povstalo onomatopoeticky od kokotání či kokrhání (r. кокóтъ, -áть) již v staroslovančině: kokot (od toho kogut a kohout), r. кокошъ (masc. a кочетъ: кокошъ кокочетъ) a kokoš (fem.), zdrobněle kokoška. I tyto výrazy jsou ve všech slov. známy. — Od nápadného »kuropění« prezván kur či kokot, stsl. pěteľ a pětelin, r., p. pětuch (název, jejž i ve vých. češtině uslyšíme), sl. pétel či petelín, schv. piětao či pétao. Od mžourání, vztažně nevidomosti za doby noční povstalo naše »slepice«: ale i tento výraz býval asi všesl., nebot v polabštině bývalo (Mikl.): slěpāc (kur), slěpaića (kura), slěpą (kuře) a udrželo se v R. куроелѣпъ, v P. kurzyślep (gem. vogelmiere, annagallis). — Dále povstalo od pisk-ati (či pisk = m.-r. brk? — sl. pisk = hvizd neb brk, jakožto nástroj hvízdací!): pískle, p. pisklę, mr. писклят, sl. píšče, schv. pïle a (§ 8, p. 4.) cípla cíple. Pol. dodnes užívá vedle sebe: kogut, kokot, kur (kurek), pietuch a kruczek (přesmyknuto z kur-czek) — kura i kokosz — kurczę i pisklę. Jiné slovančiny oblíbily si ten či onen výraz, kdežto druhé výrazy svuj význam buď determinovaly neb rozšířily. Kur, kura preneseno na ptáky podobné: kuro-ptev, sl. kuren-prat (sluka), kura ruševa, gozdna béla (tetřev, jeřábek, pardva či sněhula alpská) atd., pak r. куранъ, schv. ćuran, lit. kurens = krocan (kurot-'an, kurota — krúta). Koura přeneslo se na starou slepici, kvočnu, kokoška na přítulnou mladou slípku, kokeš na (sit venia) koketního, vyšňořeného kohouta, pětuch na kohouta, jako ranního pěvce. Cípla, cíple přezděno kurám nedomřivým, pískle kuratum vylíhlým a podobně; dnes obyčejně se užívá: *č.* kohout, slepice, kuře; *p.* kogut, kura, kurczę: *vr.* пѣтýхъ, кýрица, цыплёнокъ; *mr.* півень, кýрка, кýря; *schv.* piétao kökoš, pïle; *sl.* petelín, kokoš, kure. — Jsou tedy na omylu ti slovanští kulturní historikové, kteří z ruznosti nynějšího výrazu pro pojem těchto ptákuv kurovitých usuzují, že Slované neznali kohoutuv a slepic. — Uvádíme složeniny: *p.* łapikura (kurołapka, krádce drubeže), kuropłoch (větroplach), kuropiew, kurochwat (jestráb, zejmena též v *r.* nářečích). Při tom arci nehleděli jsme k výrazum, jako kvočna, kvočka, kóka, koklja, kokovajka, kokotuša a mn. j.

§ 96. Zde uvedeme ještě několik, poněkud spletitějších změn významu, podotýkajíce, že těch pronikavých změn není mnoho.

Než sluší také upozorniti, že někdy nejen semasiologie, nýbrž i etymologie jednotlivých slov dosti nesnází působí. Slovné tvary vyvinuly se z původního kořene nejen přibráním různých slovotvorných přípon a použitím zvukoslovných prostředkův každému nářečí vlastních, nýbrž i rozným postupem zejmena co do nahrazování ъ a ь a p. Přihlédneme tedy k oběma stránkám.

Uvedeme příklad na koř. tъsk- s pojmem prázdnoty.

Stsl. utvořila od něho tъsk-nąti a tъs-nąti se, pak (Miklosič) přídavné jméno s měkkým zakončením neurč. tъsk-jъ = změzděné tъštь, od toho iz-tъšt-iti — prázdniti, tъšteta. V slovančinách slovo tvarově se vyvíjelo dvojí cestou. Buď nahradilo se ъ přiměřenou plnou samohláskou (vsuvné e, a, o § 38.), buď vypadlo: 1. *č.* tesk-livý, s-tesk, s-týskati si a stč. tešť, *p.* teskliwy, tesknica, *r.* **тоска́, тосклйвый** (**склйвый**), **то́щий, тосковать.** *schr.* tašt, -a, -o (tašč), taštad, *sl.* tašt, -a, -o (tešč, -nost), taština. 2. *č.* tsk-něti, tsk-ný, ckný, cný, ckněti, cněti (ckní se mi) a o-šklivý za o-cklivý či o-tsklivý; *) aneb s měkkou koncovkou (tъšť), stč. tštivý, tšice čili tščivy a ččivý, tščiče, tštítroba, na štítrovo (na ščútrovo), *pol.* ckny (tskny), cknić (cknąć) się, ckliwy (cliwy) a s měkkým zakončením: tszcz-y (czczy), tszczyca (czczyca), *r.* **склйвый, тщій,** zejmena adverbium co předpona: **тще** (marně) a **тщйвый,** *schc.* tšteta aneb sesutím *t*: štěta a šćeta.

Stejně jak etymologie zajímava jest semasiologie: prázdnota prostorná přenesena na prázdnotu tělesnou a duševní: pak kde je prázdno, je smutno, tam je vše marno: prázdnota představuje neb jest účinkem pohromy, škody; prázdná, smutek budící věc jest ošklivá, jest příčinou pocitův a zjevuv ošklivosti a ošklivění. Touto stupnicí vyvíjel se význam, při čemž spolupůsobila dvojitá forma a zejmena snad vplyv obdobného a podobného slova od koř. teng [sr. touha tužba, schv. tužný (smutný)]: tengъ-sk, po vysutí *g*: tęsk pol. tęsk-nić, -ny, -nošć, -nota, -nica; při tom významy s části se smísily.

Význam stsl. tъštь = prázdný zachovaly tvary: tešť, tští, tštivý, tszczy, **то́щій,** tašt, tešč, ale přibraly i význam: lačný, střezvý, č. tštítroba (tštie útroba), na štítrovo, p. czczość, na czczo (na lačný žaludek), r. **то́щая ло́шадь** (vychrtlá herka), sl. teščnost; význam stsl. tъšteta = (prázdnota a) škoda má schv. štěta, šćeta; význam stsl. tъsknąti býti duševně prázdným, úzkostným, smutným jest v č. tesk-niti, tesklivý, stesk, stýskati, ckněti, p. teskliwy, cknąć (míti dlouhou chvíli), ckliwy

*) *C* povstalé z *ts* přeměnilo se na *s* jako v **склйвый** a v slově r. **скáтерть** = utiradlo stolu, ubrus od **дъска** (deska, stůl) a **терть** (tříti), tedy ckatерť. Před *k* měkčí se *s*: srv. skořepa, škořápka, škola scola; zde jest ostatně vliv měkké slabiky *ḱ*.

*

atd., r. тоска atd., schv. steštati se. Mimo stsl. vyvinuvší se významy: marný, p. czczy, r. тщій, zejmena příslovka тще a тщéтно, тщеслáвный (marně po slávě toužící), schv. tašćad, sl. taština (marnost); marnivý, r. тщúвый, тщета, тщúться (marně se namáhati), schv. taštad; nudnost, omrzelost, rozlad: č. ckní se mi, je mi cklivo (na nic — zvlášť kolem Frýdku), p. czczy, ckli či cknie mi się, ckliwo mi, ckliwi mi; příčina nepříjemného pocitu: č. ošklivost = tšćice, p. ckliwość, ckliwy, r. тощный, меня́ тощни́ть (тошни́ть) mně se ošklivi, тощáю stává se mi na nic, slábnu.

Po obou stránkách zajímavo jest jizba (jistebka, jizdebka, obec Jistebník): má tyto tvary: stsl. istъba, izba (stan), p. izba, izdebka, obec Izdebnik, ale ve Slezsku Istebná, r. изба, изобка a истопка, истьба, истёбка, mr. издьба, істопка, єздебка, jhsl. izba (sl. též jezba, jespica). Slovo značí dnes ve všech slovančinách »světnici«, ale též příbytek neb r. a b. chalupu, tu a tam nářečově kuchyň neb i sklep.

Sesutím i (stuba) přešlo slovo do něm. (stube) a maď. (szoba, které slovo vrátilo se do jihosl., znamenajíc v tomto cizím rouše (!) cos — lepšího — pokoj, sobarica — pokojská). Mikl. míní, že slovo převzato z něm. stube, což věcně i hláskově (nebylo by se předsulo *i*) nedá se odůvodniti. Buslajev je — nepřípadně — odvádí od topiti: iz-top-ka, místo, jež se vytápí. Není zajisté pochyby, že původní tvar v nářečích měnil se dle onoho slova, v němž se hledal kořen: istopka od topení, jezdebka od jezení, isťba či izďba od dochovaného v sl. istje, luž. ješće, č. níštěj — dvířka u pece, ohniště, v sl. ob-istje vnitřnost, stsl. isto, gen. istese vnitřnost.

Já slovo odvádím od koř. istъ, z něhož pochází naše jistý, pol· ist-ny; -nieć, všesl. istina, r., p. isteс, stč. jistec, č. jist-iť a všesl. verb· intensivum ist-k-ati — iskati, hledati, snažiti se zachovati; istъ-ba [jako stsl. mlъ-va, moľ-ba i moľ-wa (sr. mu-ml-ání, mela, mluva), sl. hram-ba od hram — komora či hranva od hrana — schránka na potravu] = bezpečný útulek. (Mikl. istъ odvádí od jes-mi, příčestí trp. jes-tъ, jьs-t, -ist; iska jest mu zvláštním kořenem; s tím nelze se shodnouti. Sr. ostatně lat. iust-us s ist-ъ, jako igo s iugum.)

Budiž ještě vzpomenuto p. kobiéta vysl. kobita, jež není etymol. objasněno. Snad lze původ hledati ve stsl. kob-iti (dochovaném v tom či onom tvaru ve všech slov.) = sudbu určiti. V ruštině užívá se суженный = ženich, manžel (osudem souzený); z též psycholog. příčiny byla by kob-ita či kob-ěna »sudbou určená, koběná« manželka, při čemž sluší upozorniti, že trpné příčestí ještě v histor. slov. tvořívala se alternativně na *t* neb *n*. Kobity či koběny byly by tedy »supruhy« (aneb a poň »nevěsty«) pohanských Slovanův: poněvadž poměr ten neodpovídal pozdějším názorům křesťanským o »manželství«, pozměnil se význam na poměr nemanželský aneb postavení mimomanželské; odtud naše »koběna« či kuběna, jež přešlo do něm. kebsweib následkem sociálních poměruv mezi Němci a Slovany polabskými a jež pouze nahodilou má podobu s »concubina«, od něhož se nyní odvozuje; tvar pol. kobieta pak přenesl se významem na ženu vůbec, zrovna tak jako »niewiasta«. Důkazem na to zjevným možná pokládati srbské: kopile, kopiljan = dítě nemanželské, kopiljača — matka nemanželská, závitka, kde *p* vy-

střídalo původní *b* s ohledem na stejně znějící »kobyla«, jež znějíc v lit. kumele, snad od komoň pochází.*)

K stati »nevěsta«. V stsl. značí totéž co v češtině, avšak význam se rozšířil (assosiací) i na snachu a »jetrvu« bratrovu, pak na dorostlé děvče vůbec a p. na mladé ženštiny (generalisací). Etymologie dala mnoho lámání hlavy: já se domnívám, že jest to: *na*-věsta = pol. na-rzeczona od koř. *vě*- intens vě-t-iti mluviti, slíbiti, tedy zaslíbena, při čemž *a* předložky, jak často, seslabilo se na *e*. (Sr. nech, niech, nachaj a j.)

Několik dalších příkladův.

Trocha, trošiti. Tře-li se něco trdlem, *tr*licí neb na *tr*enici (schv. či na *tar*k-ě r., p. struhadlo), povstanou pa-*tr*-ochy neb potrochy, jako při česání pačesy, při drcení padrť, při draní pa-z-deř atd. — drobné to částice, okruchy, trochy; tak tedy povstalo všesl. »trocha«, troška, trošinka. Jako od drob či drobet povstalo drobiti, od málo máliti, tak od »trocha« trošiti = máliti, zmenšovati; slovo se pak determinovalo pro zmenšování majetku aneb *stsl.* vydávati peníze, náklad činiti, kterýž význam udržel se v *Schr.*, zúživ se dále v Sl. marniti peníze: Odtud schv. trošak, sl. strošek (a i čsl. trošek) či plur. troškovi, stroškv = soudní náklady. — S druhé strany zúžil se význam na drobné části zvířete, tudíž r. **потроха** = vnitřnosti či drob, **потрошить** kuchati.

Upěti, вопить, wątpić. Když kdo naříká, pronáší zvuk *pi*; předražen m částice **въ** povstalo stsl. **вьпи** či **въпль** a vr. **вопи** či **вопль**, nářek. Částici **въ** jest souznačno *a*: obě jsou též povahy jako pa, -są, a jiná podobná slůvka »adverbiální«. Tak povstalo stč. úp vep, jihosl. up vap aj.) (pol. wąp, mr. **вомп**, arci přejato z pol.). Od toho sloveso stsl. vъpiti, r. **вопить**, č. úpiti, úpěti, sl. vpiti (upiti), schv. upiti vapiti, p. po vsutí *t*: wątpić,**) mr. **вомнити** a **омнити**.

Po stránce semasiologické znamená v Jhsl. křik vůbec, v P. a Mr. pochybovati (kdo neví kudy kam (pochybuje), ten křičí neb naříká). Snad tento polský význam povstal smíšením se slovem dvomiti, dvombiti, dvom, dvomba, dvojba, (sl.), dvoumiti, dvojmiti, dvoumljenje, dvojba (schv.): arci jest to buď germanismus (zweifeln) neb latinismus (du-bi-tare, douter), neboť stsl. sąmьn-ěti žije dosud v p. sumnienie, r. **сомнѣваться**, schv. sumnjati (se), sl. sumniti, avšak povstal, jak naše pochybovati a pol. wątpić, v dávné době, když v jhsl. počal význam sumniti přecházeti na »podezřívati«, t. j. pochybovati o někom.

*) Tím byl by objasněn i název slezské obce Kobilé Jungferndorf.

) Miklosič toto pol. slovo odvádí od koř. tep, od něhož prý i č. vtip pošlo. Avšak sám o správnosti pochybuje. Vtip pochází patrně od koř. tip, těp, tap (sr. sid, sěd, sad, seděti — saditi a vid-ěti, věd-ěti, vaditi cvič. 1. p. 6.), který máme v sl. tip (hmat), tipati (tapati, hmatati), v mr. **до-в- тѣп-ный, p. do-w-cip. Od *tep* (teplo) pochází mr. **до-теп-ный** a **до-теп-увати** dopalovati. — Od *pi*- příponou -sk- jest pi-ska-ti, pištěti, jak od zvuku *vr*- vř-í-skati, vr-šté-ti (vřeti), vr-kati.

Kořen rek stupň. rok, rik stupň. rěk.

Řeku, říkám, stsl. reką, rešti, rěkati, rěcati a ricati. R. прорицать (-áтель, -áлище), jhsl. proricati, prorokovati, отрицáть (-áтельно) zapírať, нарицáть — нарекáть dávati jméno, nařknouti, mr. нарицáти namluviti, sl., schv. naricati, p. narzekać — naříkati, narikača žena nad mrtvolou naříkající; порицать, mr. порикати kárati, obviňovati, sl., schv. poricati, poreći, odříci, odvolati.

Rok (říkání), prorok (kdo říká), ot-rok (nemluvící), porok (co se o někom mluví a dá příčinu ku kárání: neřesť, hanba, kárání), schv. prirok a mr. прирок co se někomu přiřekne, mr. příjmení, schv. přírok, přibájení (zlá pověst), s-rok (smluvení, smluvená doba, termin — sročiti, odročiti, schv. smluvené znamení), ob-rok, ú-rok, nárok (umluvení, usouzení, r. нарóкомъ нарочно po úmluvě, usouzení — úmyslně, sl. naročen výslovný, proto schv. narok usouzení boží, štěstí; *č.* význam povstal vlivem němčiny), vz-rok, uzrok, zrok (co se mluví do výše, slavnostně = důvody výroku, příčina jhsl.).

O některých těchto slovích podali jsme již potřebné vysvětlivky významoslovné; tu ještě přidáváme:

Rok již v stsl. přijalo význam »rokování«, zejmena soudního a tudíž význam »stání«, při němž se rokuje, a též »soudu«, proto znamená r. рокъ — soud boží, o-sud. — Od soudních rokuv, ročně odbývaných, nabylo slovo v Č., P. a Mr. význam doby jednoroční, zatlačivší staré »hod«.

Otrok. »Ot« privativum, ku př. schv. umor = únava, od-mor zotavení, č. státi odestati. Tedy ot-rok = ne-rok, nemluvně; proto sl. = dítě [rob, suženj] a pak deteriorací, r. chasník do 14 let [rab], p. chlapík, pacholek [niewolnik, rab], mr. služebník [раб, невільник] a tak česky konečně = rab.

Ob-rok, co bylo ob(při)řečeno a co se následkem toho dává, stsl. slib a nadace či opětující se dávka, plat, později zejmena duchovní; slovem tím přezváno v dobách husitských to, co se koním dává, arci napřed žertovně, a tak ustálil se význam tento nejen v Č., nýbrž i v P. a Sl. a přešel do maď.: abrak, znamenajíc v P. a Mr. též denní stravu osob. Jinak a vedle toho udržel se původní význam (associace).

Ú-rok 1. co bylo umluveno: úmluva a plnění, t. j. věc dávaná, zvláště »lichva« (stsl. a všesl.), dávaná z půjčených peněz — v tom významu jen v Č. a Mr. — za to ve Vr. урóкъ = úloha (co bylo u-řečeno k učení) a pak lekce, vyučovací hodina; 2. uřknouti, jsl. uročiti, sl. skomoleně vurčiti, p. zrzeć, uroczyć, r. урькнуть, mr. урек-ти, зарочити, урочити, říkáním začarovati, pak pouhým pohledem někomu »udělati«, odtud úroky (schv. uroci), tak co příčina, jak co výsledek (bolení hlavy atd.). Možno ale i bez čarování někoho svým zjevem (krasným) uřknouti, z toho p. urok, uroczy, vnada, půvab, srv. něm. zauber.

Koř. melz — lat. mulgere — mléko — dojiti.

Nynější dojiti znělo stsl. mlъzą mlěsti, stč. mlzu mlsti a dochovalo se v původním tvaru a významu v Sl. molzem mlésti, molzti, molziti (vedle dojiti), Schv. muzem, musti (výlučně) a antikv. v R. мель-

зить. Od toho Sl. mlez, mlezva, mleziva, schv. muza, muzga, mlaz, mr. мельзи názvy pro speciální druhy mléka, etymolog. správné a všesl mlěko.

Mlьzu mlěsti počalo ustupovati slovu »dojiti«, kteréž, pocházejíc od koř. *di*,*) stupň. *doj*, značilo puvodně: dítě pěstovati, plekati, krmiti prsem, avšak brzy prešel význam na podobnou činnost, vyjadrovanou slovem mlsti: pouze v Jihl. se puvodní význam dochoval a sice pri obou slovech: dojka, dojica = kojná. Puvodní význam „dávati pít z prsa“ byl pak nahrazen slovy: p. karmić piersiami, r. кормить грýдью a česky: kojiť, které dosud znamená všesl. »tišiti«.**)

Synonyma pro »práci«.

Děti (děnu, děju), dě-jati, dělati, dělovati, dějstvovať, pracovati (§ 88. odst. 6. pozn. 3.), činiti, účinkovati, konati, pusobiti, (po)říditi, (o)právljati, jednati, spravovati, izvršiti, tvořiti, storiti, robiti, rabiti, rabotati, robotiti, truditi, težati, páchati, poslovati, raditi a j. jsou výrazy pro ruzné druhy duševní a hmotné práce; významy pestře se rozdělují a křižují, ku př. pol. robić = pracovati, dělati, činiti; działać = dělati i pusobiti. — Práce in abstracto znamená všesl. činiti; pusobení = pol. działanie, r. дѣятельность ,дѣйствовать, jhsl. delovanje; práce, t. j. řízení, správa = pol. sprawa, sprawunek, r. дѣло, schv. pòsao, sl. oprávilo, oprávek. Hmotná práce obyčejně = pol. robić, pracować, r. рабóтать, mr. працювати, schv. téžati, ráditi, pòslovati, truditi, sl. délati, téžati.

Robiti (koř. sk. arbh., lat. orf či orph, stsl. orbъ, srv. něm. arb-eit) z orbъ povstalo rob [srv. české robě, robátko, r. робя́, ребя́та, робѣть být choulostivým (jak dítě), рóбкій] a rab = sluha, otrok; od toho: robiti (všesl.) a rabiti (jsl.) i рабóтать. Jhsl. rábiti má (vedle puvodního významu) též význam abstr. — sloužiti, a pak — upotřebiti, zejmena sporábiti = upotřebiti, spotřebovati, (v)porába, uporaba = upotřebení, p. zastosowanie, něm. anwendung.

Raditi. Jako rob-rab máme i koř. rod-rad, který znamenal starati se o něco, něčím se zabývati. Od prvého dochovalo se sl. róditi = starati se, pečovati (proti rodím, roditi) a stč. neroditi = nestarati se, nechtěti, imp. neroď, neroďmy, neroďte plakati, sl. ne-roden nepečlivý, neohrabaný, r. u-(ju-) rod, jurodivyj (u, ju = ą = ne-). Od druhého kořene: vr. радѣть pečovati, mr. ради́ть коrо spracovávati, těšiti, òтрада útěcha.***) p. zaradzić czemu předejíti, pracovati proti čemu, č. dial. poradiť čemu = něco zmoci, dovésti něco udělať; odtud jest jen krok k významům zdánlivě protichůdným: býti pro někoho činným prací hmot-

---

*) *Di* jest zvuk plačícího dítěte. Od *di* na *dě* stupňovaného odvozeno jest: dě-tę, děva.

**) Ale v nářečích, zvláště pohorských, slyšeti též dojiti a zvláště dojka = kojna. Kojiti pochodí od kořene *ki* (odpo-*či*-ti), stupň. *koj* (po-*koj*). Srv. něm. stillen.

***) Od toho pochází všesl. rád -a -o a radovati se. Nechápeme, proč jiní (Mikl.) hledají proto zvláštní kořen. Srov. též předložku radi, zaradi.

nou neb duševní radou, tudíž č. a p. radiť*) za původní s-vět-ovati (r. совѣть, jhsl. savjet, svět) a jhsl. raditi — pracovati duševně a pak i hmotně, rád práce, rádnik dělník, radnja glagola činnost slovesa.

Posel (od koř. sъl: слать шлю, jhsl. slati šljem i šaljem, pošljem a mylnou obdobou pošiljati, jak stč. a čsl. posielať, r., p. посылать). Posel znamenalo osobu poslanou, též zejmena vyslance a p. poslance sněm. V češtině znamená posel obecního sluhu; říkame: má »poslání«, šel s »posláním«, t. j. bylo mu nařízeno, aby něco »udělal«, vykonal; tak znamená v Sl. posel nejen poslanníka, nýbrž i čeledína (srovn. dienstbote), konečně přešel význam na to, co posel má vykonati, posel schv. pòsao = poslání, tudíž řízení, práce vůbec (pòslovati — pracovati) a jak něm. »geschäft« i obchod a obchodní místnost.

Páchati — páchnouti, zapáchati. Koř. pach značí stsl pohyb, zejmena (rozfofrování) vzduchu (sr. an-fachen), proto sl. pahati jak v stsl. = fofrovati, páh = vánek, pahalo, pahljáč = vějíř; poněvadž vánek přivívá zápachy, povstalo páchnouti, pachnąć, пáхнуть, пахъ, зáпахъ, jsl. páh (zapaha) = nemilá vůně (přídech). — Přirozeně přešel význam na jistý druh pohybu (aneb byl tento původním): r. пáхнулъ (aneb пахъ) óкномъ, č. upáchl vedle upláchl jim, pak r. пахнýть plácati, bouchati, oháněti se, опáхиваться отъ мухъ a tudíž zcela důsledně: ohnati se po člověku, proto sl. pah-no-ti (pah-ni-ti) = žduchnouti, vystrčiti někoho (sr. vysmraditi někoho), bodnouti, páh = bodnutí (mah na pah). Tak tedy pach-titi se po něčem a něco zlého spůsobiti: č. a p. spáchati zločin, vypáchati, vyčiniti, vyhubovati někomu. Když něco se v pohyb uvede, ruší se souvislost — sl. s-pahniti vyvrtnouti nohu, p. pachać = též rozvrtať, rozryť, r. a stč. пáхать = orati.**)

Poznámka. Mnohdy některá slova jen náhodou mají stejný neb podobný tvar, tudíž různý význam, podobně jako při »smíšení«; ku př. o-hyzda a jhsl. gizda (pýcha). P. a mr. hyd, -iti, o-hyd-a, -ny v r. гидкій (dial.) a m. slz. hyd vedle gyzd ukazuje, že kořen slova prvého jest hyd, od něhož příponou *da* a rozlišením kořenového *d* povstalo o-hyzda a od toho hyzdiť vedle p., r. hyd-iť. Poslednější pochodí od koř. gizd, stsl. gizdav = pyšný, jhsl. pyšný a skvostný, gizda sl. = pýcha, schv. = též skvostná ozdoba, gizdati = ozdobovati, g. se = pyšným býti. Jhsl. brojiti počítati (broj) a č., p., mr. brojiť (rozbroj; snad bor-jъ přesmyknuto na broj od kořene *bor* -e-, borba, boròť-sa. Srv. zbraň, z-broj); p. słać ścielę a słać ślę

§ 97. Obzvláště sluší upozorniti na význam sloves co do doby trvání -**vid**. Jest tu v každém ohledu shoda; jen v jedno-

*) Není tedy správno (Mikl.), že toto slovo převzato z němčiny; tolik lze ale připustiti, že význam vyvinul se vlivem německým.

**) Miklosič rozlišuje kořeny pach a pacha. Avšak tvary páchnouti, pach-titi ukazují, že páchati jest pouhé iterativum: pachtiti jest intensivum, tvořené jako dych-t-iti, od dych-nouti -ati, sop-t-iti od sop-sti (sop-úch, odkud sope dým, sopel). R. пахъ a mr. паха, č. pachuřina jest vlastně: pag (paže, paždí, podpaždí).

tlivostech jsou úchylky, což nás nepřekvapí, když i v češtině máme slovesa, u nichž vid — význam dobový kolísá (kročím, raním — končivé a trvavé, vychodím končivě-opětovavé a trvavé atd.). Tak mívají — arci zřídka:

a) naše slovesa trvavá význam končivý (uvedeme téměř všechna): stč. sedu, pol. siedzę (siąść seděti) — trvací — jest r. сяду, schv. sjedem, sl. sédem (= sednu) — končicí; tak stč. lehu, pol. legę (ladz, ležeti, seděti na vejcích) jest r. лягу (лечь), schv. lěžem, sl. léžem — lehnu. Dále jsou končicími (jednodobými): r. бросить (hodím), кончить (s-končiti), велѣть (-ю, -ишь povelím), простить (odpustím), рѣшить; schv. bacim (bàcâm),*) glědâm (pohlednu, glédâm), jenjam jako = neham (jenjávati), darovati (darívati), javiti (javljati), lěžem (léžem), stižem (stigam), koráčim (kročím — koráčâm), platim (plaćam), rodim (rádjâm), vjerim (vjerujem), dani (rozední se, danòvati), vjenčam (vjenčávati), prostim (odpustiti, prâštati), ranim (ranjati, ranjavati), trčim (poběhnu »trčkem«, trčkárati): *sl.* píčim (píchnu, píkati), pôčim (puknu, pòkati), réšim (rozřeším, vysvobodím), končâm (u-končèvati), plačâm = plátim (plačevati), srêčam (střetnu, srečevati), pomágati (pomágovati), pre-, z-mágati (přemoci, zvítěziti), padem (pádati), tak rečem, vržem a j., která stojí místo reknem, vrgnem; dále

b) jsou naše a jinoslov. končivá (velmi zřídka) trvacími: p. kroczym = kráčím, schv. pòznam = znám,**) hitim chvátám, sl. spodóbi se mi přísluší. To bývá zvlášť při prefixovaných opětovavě-končicích: выходить, przychodzi vy-, přichází;

c) některá naše opětovavá jsou trvacími: zdawa się (zdá se), słychać, widać — (slyšet, vidět), кончать, увидать; schv. vòditi, nòsiti, vòziti, spávati, poznávati, laziti, čitati, skákati,***) štovati (čьstovati, štujem, štovani), hoditi (vésti — spáti — lézti — ctíti — jíti).

---

*) V závorce uvádíme příslušná trvavá.

**) jest i končivé: pòznât (sl. též poznán) — známý, jenž byl poznán. V Schv. vyskytuje se dosti často přípona *-ât* místo *-án*, dât-dân, pisât-pîsân, kûpovât, ràzderâto, kövâto rozedráno, kováno, pòslâto, pòslâno (šaljem, šljem slati). — Při složených tvarech jest co do vidu ku př. schv. jesam hvâljen totéž co bîvâm pòhvâljen.

***) u posledních tří a j. máme i my ten zjev.

Úchylek takých jest nejvíce v Jhsl. a to při slovesích prefixovaných (předponami složených;*) arci často přízvuk (kvantita) působí různost: zàpjevati (zaspívati) zapiévati (spívati), ràzkidati (rozhoditi) razkídati (rozhazovati), podobně v R.: вы́ходить proti выходи́ть, дознаю́сь, doznávám, дозна́юсь doznám, t. j. dozvím se.

§ 98. V češtině užíváme: zeleněti, zelenati se, stárnouti, stařeti, sestarati se, šedivím, ale zelení se, zbláznil a = se i z-, pobláznil někoho, mete, mrholí a = se, zaspal — uspal někoho, propadl a = se i popadl něco a p. Jest tedy pochopitelno, že tak mnohé české slovo objeví se v slovančinách buď v jiné třídě časovací aneb s jiným **rodem**.

Sl. dé-ti**) (djati, dem, dénem, *č.* děje se a dí) jest jako p. dziać, r. дѣть дѣва́ть přechodné a znamená dělati, postaviti (задѣть též za-n-dať); i nám zbylo: Kam's to (po)děl?

P. ruszyć**) něco pohnouti, ale (wy)ruszyć = dáti se na cestu; r. a jhsl. jak v češtině přechodně.

R. кори́ть, *p.* korzyć kogo = pokořovati,***) sl. trestati (srv. kárati), č. jen zvratně: kořiti se, ale pokoriti někobo; schv. pomágati, pomòci koga (jako přemáhati): pol. zwyciężyć nieprzyjaciela, *sl.* zmágati zvítěziť (nepr.) a poraziť (př.), zmoči, za- (nepř.)moci: zmága vítězství *Č.* chytiti, chvatiti, uchvátiti (přech.) = chvátati (nepř.) převrhlo se v *Jhsl.*: hìtiti, hïtati, hitjeti (nepr. = kvapiti) a hvätati (chopiti přech.: i česky mohlo by se říci chv**a**tati proti chv**á**tati);

křiknouti, mr. кликнути, кликати (přech.) = volati, schv. kliknuti, klicati = křičeti a volati (př. i nepř.);

mrzím se, mrzí mne (mrzeti, stsl. mrъz-ěti nepř.) a *r.* мерзѣть, *p.* mier-zieć i -zić, *sl.* mrz-éti, mrziti se — je nepřechodným = mrzeti se, ošklivíti si, znepřáteliti se, ale užívá se též přechodně: p. mier-zić, sl. mrz-iti, -éti = nenáviděti, opovrhovati kým, schv. mrziti, òmrznuti = nenáviděti, stupňovaně omraziti = znepřáteliti, mr мерзити = spílati.†)

Z toho vidno, že tyto významy tím se vyvinuly, že nepřechodné sloveso pribralo funkci faktitivní či kausativní: dělati, aby se někdo mrzel: tedy znepřáteliti, nenáviděti ho. Takto se odstiňuje mnoho nepřechodných ve všech slov. a též v češtině: zejmena schv.: sagòrjeti

---

*) Vynikneť jiný než směrový (končivost způsobující) význam předpon, ku příkladu menší míra, obnovení činnosti atd.

*) koř. *dě*: dě-lo od toho dělati; dě-ti znamenalo totéž co dělati. r. дѣ-я-тель.

**) ruch, rychlý = původně pochybovati.

***) укорять činiť výčitky, укóръ výtka, č. na úkor, na neprospěch, na hanu.

†) Od toho mrzutý, sl. mrzljiv = mrzký, мéрзкiй = p. mier-zieniec = mrzout, šereda = sl. mrzota, schv. mržnja nenávist, ošklivost, mrzak, -zka, -o *ne*náviděný a naše mrzák = tělesný i duševní šereda.

shořeti — kuću učiniti, aby dům shořel, zapáliti, záplakati, za- a rozplakati, hitjeti, hítati, kvapiti a učiniti, aby kdo kvapil — chytati ho, liegati (léhati) koga — uložiti a p.

Tak sl.: Mnogi izvenredni dogodki (mimořádné události) so popolnoma zbégali ljudstvo (vyplašily, t. j. učinily, aby se lid sbíhal).

Nehati sl. = přestati (nepř.), zanechati př.: Narod, ki svoj jezik opusti, neha (přestane) biti narodom. Delovanje pisateljev ni sicer prenehalo (sice nepřestalo), a bilo je osamelo. — Méniti sl. = míniti (př. i nepř.), naméniti = určiti, míti úmysl, poméni = má význam, méniti se = míniti, rozmlouvati, zméniti se = starati se: Niso se ménili za boj. Malokdo se je zménil za prosveto narodovo.

Żalić i żałować (pol.) = želeti, litovati koho, sl. žáliti (př.) = rmoutiti, žalováti (nepř.) = býti smutným, schv. žàliti místo žaljeti (nepř.) = truchleti, žaliti se = p. żalić się stěžovati si, жалѣть (př. i nepř.): жалѣю того́, кто пла́четъ (lituju); жалѣю о сме́рти матери (rmoutím se). Uže Valvazor obžaluje, da se je slovenščina jáko popáčila (lituje, že se pokazila). Mocno żałuję (je mi líto), że nie mogę Panu służyć. Bardzo go żałowałem z powodu śmierci ojca.

Milováti sl. př. = litovati, ми́ловать nepř. — býti milostiv: Царь ми́луетъ а псарь не жа́луетъ (ale psář není litostiv. Srv. cvič. 74.). Поми́луй, что дѣлаешь? (buď laskav). Hudobneža pomilúj, ko se mu najboljše godí. (Darebu lituj, když se mu nejlépe daří.) Ljubiti r., p., jhsl. = milovati (jhsl. též líbati), č. jen líbiti se a po-líbiti, oblíbiti si.

On bawi w Pradze (pol.) — jaz se bavim u Dunaju (sl.) = zdržovati se: on się bawi czytaniem; dobrze się zabawiał na zabawie.

Nepodivíme se tedy, že Rus říká: оста́ть-ся ostať, слу́шать-ся poslouchať, сиса́ть-ся, сколзну́ть-ся (sklouznouti, ale sklouzati se), ска́зка начина́ется со сло́въ počíná slovy, часы́ бью́тся vedle бьютъ hodiny bijou, ку́рица но́сится slepice nese, стуча́ться въ дверь klepati, обѣща́ться atd., zejmena při mluvě lidové. Naopak vynechává se -ся: ста́нешь атама́номъ staneš se: mr. писа́ти му, яв працюва́ти jmu se, jal se; mkąć mknouti se, ale umkni: tak schv. màknuti (maći) u-, po-màknuti, (-maći), umknouti, pomknouti se, utéci; mr. ве́рнути, верта́ти, jhsl. vrnuti, vrátiti se; schv. pitati ptáti se, učiti (se a jiného), pásti (se a ovce, něm. weiden), blistati blíštěti se, krenuti, pol. krzątać się a p.

Zajímavým jest plăkati, jež v této formě má ve všech slovančinách týž význam věcný i rodový; pouze v sl. říkají též plakati *se*. Původně znamenalo v stsl. mýti a bylo přechodné; odtud pochází naše vy-plák-nouti, p. płókać, mr. полокати, schv. plákati, sl. iz-pláknoti. Napřed se stalo reflexivem plakati se (slzami se mýti) a pak abstraktem, neutrem.*)

---

*) Miklosič hledá pro vypláknouti atd. zvláštní kořen polk, čehož neschvalujeme. Srv. Buslajev § 167. p. 2. Vr. полоска́ть = pleskat smísilo se významem s полокати.

C. Něco ze skladby.

§ 99. Co do užívání pádův budiž k poznámkám do textův vetkaným připomenuto:

a) genitiv příčiny: sl. umrl (od) žalosti, lákote (hladem) — on se jòče sámega veselja (pláče radostí) — látky: schv. odielo svilê biélê (oděv z bílého hedvábu), gen. výkřiku, zaklínání: téžkê muke! čuda velikoga! zejména ve spojení s evo, eno: evo ženâ, ejhle ženy! — Boga mi! — Živòta mi moga! Dobra (li) prijatelja! Pošténja mi môga! (Na mou čest.)

b) dativ směru zachovaný v *schr.* (srov. naše domů = domovi): idem kući, lekarju (domů, k lékaři) — svaka ptica svomu jatu (k svému hejnu) ide, mr. впáсти ,дóлòвь padnouť dolů.

c) dativ posesivní: schv. on je pastir ovcam(a) = ovec, unuk mu = jeho vnuk, sestra mi = má sestra — uzrásla je suncu na iztoku = vzrostla na východě slunce — stoji moru na obali = na břehu moře. Dále: ime mi je = mám jméno, jmenuju se — Kakvo vam ime? — Gdje vam je pero? Kde je vaše pero aneb kde máte své péro? — Najlepša su svojstva psu vjernost i odánost prema gospodáru, ali imaju i zlih svòjstâvâ. Nejpěknější vlastnosti psa jsou... ale mají i zlých vlastností (gen. partitivus). Něco podobného, jen že více se vztahem ku přísudku jest (r.): онъ (есть) свидѣтель моемý счáстiю (mého štěstí).

d) instrumentál způsobu a míry (zvláště v ruštině a jihoslov.): орел стóрожем литáє (jako strážce). — Нестор ветýпив в монастúр сїмнáцяти-лїтним молодцéм — кóждому нáйдорожша та мóва, якої дитúною наýчив ся — ягоды висятъ кýчками (v chumáčích) — кóмната длинóю въ шесть аршúнъ (z déli 6 loktí) — рублёмъ дорóже (o rubl), r. головóй вы́ше, schv. glávôm viši (o hlavu vyšší) — žena bogata lanom (lnem), sirómašna (chuda) duhom, p. mór pożarem idzie — dziecięciem był w niewolę schwytany.

e) vokativ za nominativ v srbských písních: Poranio kraljeviću Marko (poranil si, vstal časně králevič). — Na Kosovu sleže vojska a u vojsci star Juže-Bogdane (Jug-Bogdan).

f) vazby: uczyć się języka polskiego, пожертвовать (žertva obětovati) своéю жизнью, вос-пользоваться (польза, plzeň — užitek, využitkovať) случаемъ. — когдá бы ты не презрѣлъ мнóю (nepřeziral mne, nepohrdal mnou). — Tko se duga ne od-duži, taj se tuge ne odtuži (ten se touhy, žalu neodtouží — nezbaví) — razabrao se sana (ze sna), prejeo se mésa (přejedl se masem) — odbiégł żony, odjechał ojczyzny, spowiadał się swych grzechow, odumarł synów i córek — zaparł się swéj narodowości, uchronil się, uszedł niebezpieczeństwa — słuchaliśmy kazania — mścił się na niem krzywdy — radził się o to ojca — mají i v češtině obdoby.

§ 100. Předložky (przyimki, предлóги, приименники priedlozi, predlogi) vykazují nápadnou shodu ve všech směrech. Jen že mnohdy podržely starší význam aneb přijaly nový (přenesený) a že zejmena v jihoslovančině konaji substantiva funkci předložkovou: sred, mjesto, *vrh* (nad), a složeniny svrh, svrhu, návrh, povrh, savrh, *dno* (pod, dole na) a složeniny iz-dno, nádno, o(d)-dno, za-dno, do-dno, sa-dno, pòrêd (pořadu — vedle), *put* (cesta — idje put Morave cestou na Moravu — ku, proti), zbog (místo: s-boku = stran, pro, k vůli), nadòmak (na domknutí = na do myk = poblíž: došła nadòmak grada, opačně: bila naízmak (na-od--myk) grada, t. j. když odcházela a j.

Slovanštiny hustěji než my předložky skládají: poza, zpoza, izmedju, iznad, popřed, izpred, izza [naše a pol. ze (vy-) v ostatních slov. = iz] atd.

P. Jść *do* sąsiada (jak v sev. Mor. = k sousedovi), pióro *do* pisania (péro ku psaní), gramatyka przez Małeckiego (od), wzdłuż (schv. duž) rzeky (podél), przeciwko, wbrew = proti, (o)prócz*) = (o krom: wobec, wbrew**) — vůči.

R. По городáмъ = dat. místo lok.; По značí příčinu: по слабости моéй грýди немогý поднятьея нá гору *pro* slabosť prsou, по полýченнымъ свѣдѣньямъ dle obdržených zpráv, pak obor: специалиcтъ по зубньíмъ болѣзнямъ; при импе-páторѣ Ал. za doby, при всѣх неприятностяхъ (vzdor [?] všem nepříjemnostem) — изъ за такóй мáлости pro takovou

---

*) preč, pryč, koř. prok, stč. prokní, r. прóчий ostatní.

**) w brew = v brv, v oči.

maličkost), во Вѣнѣ, **во** Вѣну (do Vídně), говори́ть **про** него́, писа́ть **про** сла́вныя дѣла́ (mluvit *o* něm), ра́ди Бо́га, (pro Boha), по́слѣ = schv. poslije po(zději).

Schv. kromě uvedených zvláštností: iz-im, osim, van, izvan (razun), okrom = kromě, (po)radi = pro, k vůli,*) *kod* = při, prama, napram = proti (směr, porovnání), proti(-va), suproti(-roć) = proti (nepřátelství), *uz* (vaz) = vze, nahoru, podle, u; preko (priek = příč): išao prek vrta — příč přes, preko 3 sta — více než, prieko rieke — za řekou. Naše: vedle = wedle, obok, wedľug — во́злѣ (біля za пôдля, піля, побôчъ) — polag, pored — poleg, zraven; stran = względem — относи́тельно, каса́тельно — glede — stran, gledè; skrze = skwoz, przez — сквозь, чрезъ — kroz, čez, preko — skoz, črez, prek; vzdor (!) = mimo tego, wbrew, na przeciwko — вопреки́, напереко́ръ, насу́противъ, при — uz, uzprkos, suproć — kljub(u), vkljub navzlic, na vpor**); *pro****) (určení, příčinu, směr) dla, k woli, po (wodę) — для, ра́ди (про), по́ (воду), за (водо́й) — za, radi, po — za, zaradi, zavolj(o), po (vodo).

§ 101. Užívání spůsobův a časův poskytuje mnohé zajímavosti:

1. aby vypravování nabylo živosti a bezprostřednosti, kladou slovančiny za čas minulý čas přítomný: Paša přicválá, vše prohlíží, rozkazuje; dále

a) infinitiv historický: **А цари́ца хохота́ть а плеча́ми пожима́ть** rozchechtala se a rameny krčila (viz § 108.);

b) futurum historicum: kad bude u tretju nedjelu, otidu u crkvu (když bylo . . . odešli). Príšao i će reći†) řekl; srov. přijde a řekne: obě končící tudíž futurální);

*) v témž smyslu užívá se často *s*, *sa*: s toga = pro to, p. dla tego, r. по тому́; zajímavo též: hvala *na* ovim daru = dík *za* tento dar atd.; místo zàšto (sl. zakàj) užívá se rādi čega, ale i rādi šta = rad-šta = rāšta (proč, ve vět. vedl.).

**) K-ljub-u = k libosti, dle libosti, z toho kljub(-est) = libůstka vzdor, -ovati, vzdorovati.

***) Mimo ruštinu zachovalo se pro jen co slovesná předpona a tu zhusta jako pře (srv. čsl.: pre pána boha), v polštině šmahem prze: przeciwny, przedać, przechadzka, przemienić, ale promienić = prameniti, t. j. promienie = paprsky vysýlati.

†) Při uvádění mluvy přímé »reći« se i vynechá a *će* tedy značí naše dí. — Též, tak: dažd će (roz. padati) bude pršet.

c) imperativ historický: пришёлъ и не ду́май объ этомъ přišel a nemyslel o tom — Бра́тья возвратйлисъ и дава́й его́ руга́ть jali se jeho `spílati. — Клим мов он вивїрка дава́й на ду́ба лїзти — sjedne na konja, pa tjeraj*) za njima a táhni = táhl;

d) slovesné interjekce: хвать (mr. цап. č. chňap. lap) его́ за́ руку, звѣ̈здки на небі блись — блись (zaleskuly se) — и гость въ ладо́ни хлопъ (хло́пать tleskal v dlaně).

2. Doplňkový infinitiv jest v slovančinách častější než u nás:**) jeszcze raz go widzieć (zobaczyć) pragnę — proszę przyjść do mnie — moc, prawo zabić kogo — гналъ гусе́й продава́ть aby je prodal (místo supina — пора́ вставáти — прошу́ писа́ти мінї — не подо́ба. ма́мцю. з конем розмавля́ти nehodí se, mami. abys rozmlouvala — Komu jest rêd konje pasti? na kom je řada, aby . . .

Srbskochorvatština naopak jinoslovanský doplňkový infinitiv rozvádí ve větu s *da* při slovesích hotjeti. moći, umieti. znati, stati, dopustiti***) (viz pozn. 2. k § 79. Jest to vliv bulharštiny.)

Nejdůležitější jest infinitiv cum dativo při *jest* k naznačení povinnosti. Jest velmi oblíbený v rušt. a jihosl.: nama je putòvati u zlatan Prag — jedan put je mi mrieti — svuda je proći, ali je kući doći všude jest (nám = máme) projíti, avšak je (nám) domů dojíti, vrátiti se.

3. Optativ opisuje se v slovančinách: Kéž by nepršelo, kéž je pěkně; niech žyje!

Да погйбнутъ врагй на́ши — да бу́детъ во́ля твоя́! — Бода́й ти здоро́в! Неха́й бо́г помага́є!

Gdyby mieć pieniądze! Oby być sokolem! — Dobro došli! — Sretni bili! Dúša ti raja nevidjela! (Ať tvá duše ráje nevidí) — Da si sretan! Bog da te blagoslovi! — Bog bi dao! Neka bi bog dao! — Zdravo putòvati! Da mi biti

---

*) ital. tirare; jiný koř. r. по-тер-ять (тѣря́ть) ztratiti (potírati). Srovn. české: Popili si v krčmě a pak hybaj dále.

**) Z obavy, že to germanismus.

***) Naše nechati: sl. nehajte pisati = nechte psaní, pustite mu písati, dejte mu — nechte! ho — psáti. Slovo povstalo z: *na*, *na*-j (nikoliv z *ne* Mikl. intensivální příponou *-ch* (srv. čsl. nachať, mr. nachaj) a znamená vzdáti se čeho, ostaviti, zanechati co. Pak niech, nechaj nahradilo původní *naj*. Od *ne* r. нѣкать, schv. nijekati = negare.

zviezdom (kéž budu hvězdou)! — Sl. Da bi se pridno učil! da se pridno učí! — Naj se veselímo. O dabi nebil umrl! Bog ti žegnal! Živel = živio!

Zvláštnost slovinčiny: kdo *naj* pride po te? Kdo *má* přijíť pro tebe? — Kam se *naj* obrnem? Kam se mám obrátiť? Ali *naj* prinesem zajutrk (зáвтракъ)? Mám přinésť snídani? — Zakàj *naj* mi ne igramo? Proč nemáme hráti? Kaj bi (jaz) vam naj pisal? Co *bych* vám *měl* psáti? Kdo bi *naj* bil že napréj vedel, da bi bilo moglo tako sovráštvo nastati med prijatelji. Kdo by byl měl již napřed věděti, žeby . . . nepřátelství (so-vrag-stvo). Reci sosedu, da sem šel v gozd. in on bi me *naj* malo počakal, a on nech by mne . . . Ko sem bil včeráj v prijateljski družbi. ntsem vedel, kaj bi naj bil storil — co bych byl měl dělat . . . ali bi se naj bil smejál, ali bi se naj bil jôkal — zdali jsem se měl smáti aneb plakati.

Pododná zvláštnost: Kaj néki to poméni? co by to mělo znamenati — co *asi* to znamená? Kaj néki peva co asi zpívá? On je néki (= prè, bajè = prý) vrlo učèn.

4. Srbština a chorv. některých tvarův verbálních užívá jen ve větách vedlejších; jsou to zejmena (futurální) tvary: bude. mogne (bude moci), dadne (dá), htjedne (zechce, mr. схóче), smjedne (smět-ne), imádne [sr. mr. мáти-мé, arci jest toto *ne* slovesná přípona kmenotvorná II. tř. *-nu-* (sr. § 74.)]: Da ne bude mene. — Ako mogne. Podobně sloves končivých místo futura jen ve větách vedlejších užívá: Ako se uda — djevojke *će* se udati (jestli se vdá — dívky se vdají). V tom případě trvací dělají se končivými předložkou *uz* (sr. § 79. pozn.): Kada uz-imam kad, pozvat ću te. Když budu míti čas (kdy) — Ako te uz-prògonê.

D. Větosloví a frazeologie.

§ 102. **Spojky**. [spójniki, сoюзы (сполýчники). vezniki, sveze) uvedeme tu přehledně, vyjma ony, které jsou již na str. 19. podány.

a) Souřadné (współrzędne, сочиняющіе, рôвнорядни, uzporedni, priporedni):

ba i: nad to. oprócz tego. nawet — дáже и (да й. ба й. навѣть) — što više — vrh tega,
a tak, tedy: a tak. zaś tedy — и такъ (про тé. тымъ то) — tako. dakle — pak tudi. tórej,*)
totiž: mianowicie — íменно (íменноже, ось-як. бачь) — i to, i ovo — námreč,**) najme,
vždyt: bo i, owszem — вѣдь. йбо (уже-жь. аджéжь) — jer — saj,***) vendar,
nejen — ale i: nie tylko-ale i — не только-но и (не тóлько|не лишé. не йно-áле и| — ne samo-nego (pače) i — ne le (samo) -àmpak†) (témveč) tùdi,
hned (tu) — hned (tu): już (tu)-już (tu) — то-то (чи-чи. будь-будь) — sad (čas)-sad' (čas) — zdaj (v-časi-h)- zdaj (v-časi-h),
dílem — dílem: częścią- = — чáстью- = — odčesti- = — déloma- =,
buď — buď: bądź- = — лйбо- = (чи- =) — sad- =, bilo- = — bodi (-si)- =,
neb — aneb: albo (lubo)- = — йбо (люббо)- = (áбо- =) — ili-ili — ali-ali,
ani — ani: ani-ani — ни-ни (нѣ-нѣ) — ni(-ti)-ni(-ti),
jakoby: jak by, niby — какъ бýдто, нйбы, бýдто (мов. мабýть. якбы, як-буд-то, кобы, наче, нeнáче)††) — kao što-da). kaono, kan-da — kot, kobi,†††)
div že ne: tylko co nie — чуть чуть, чуть не (тóлько що не) — u malo ne — malo da ne.
však: wszelako, jednako — однáко(же). впрóчемъ (пакъ, опрóче) — ama, pak — toda. vendar, pak.
přece: przecie, jednako, zawszeż — однáко, всёже, всётаки [прецѣ(нь), такй, табá, такóй] — ipak, opet — saj, toda, pak, pa vendar,
sice: inaczéj — инáче. a то, не то — drugčije — si)cer, drugače,

---

*) *tož*-ej-tož.

**) na ime reči. Srv. česky najmě.

***) místo vsa*j* (ves-daj = v[e]ždyt).

†) a na to pak neb ama pak; *pak* a páče (pak-i) — *ale*. než.

††) = nejináče.

†††) kakъ. kakovъ. kakšenъ = qualis. kolikъ = quantus. tudíž kako. koliko = jak, kolik; kao staženě kô.

leč: chyba — исключáя (хиба що) — osim — razen.
*nýbrž**): lecz — но, -дáже (радше, противно) — već, dapače — temveč, ampak.
tudíž, tedy: tedy, więc, tak więc, zatém, tudzież — и такъ, -то**), -же**) (вôдтак, прото, отже, аджеж) — dakle,***) tada, onda, stoga — tedaj, torej, po takem,
proto: przeto, dla tego — по э́тому (семý), для того́ (томý, про те) — za to, dakle, stog-, radi toga — torej, za to(rej), za-tega-delj, za-tega-voljo,
následkem toho: stąd, według tego, w skutek tego — въ слѣдствіи того́ — uslied toga — vsled, zaradi tega.
arci: bo-wiem, jużci, owszem — конéчно, прáвда, знать (спрáвдѣ, знáться, скáзано, мовляли) — da ovako rečem — se-vé-da = to-se-ve.

§ 103. b) Podřadné (podrzędne, подчиняющіе, пôдря́днѣ, podredni)

-li, jestli, pakli, kdyžby, jen kdyby, leč by: jeżli, gdyby, byle tylko, chyba by (aż by, lecz by) — éсли, éжели, кóли, кóль, когдáбы, éсли тóлько (бýде), рáзвѣ тóлько (єли, як, як-що) — ako, kad, da, ako pak, da bi, ako-li, samo ako, dokle-ne — če, ako, ko, da, kobi, dabi, samo da (da le), če ravno,
ač(koliv), byť, třebas, ač — přece, přes to že: aczkolwiek, chociaż, niezważając na to, że, a choć-wszak że, pomimo że, jak kolwiek, chociaż nawet — хотя́, не смотря́ нато, что, что конéчно, хотя́ и -нó, хотя́-но, хотя́-да (хочь, хотяй, хоть и, нехáй, хоть най, хоть [нехай]-та вжежь) — akoprem, i ako, premda (da i, ako i), i ako-ali, sve da i, budi da, makar — če tudi, dasi, ako ako ravno (akoprem, dasi ravno-nego), če prav.
když tehdy: kiedy-(w)tedy — когдá-тогдá (колй-тогдѣ) kad-tada (onda) — kedar-tedaj (ondaj),
jak mile: jak, gdy, skoro, jak tylko, ledwie że — какъ (скóро), только что (якъ, тôлько що, скóро, якъ ли-

*) z no-brz (no — nez, r. a schv. *no*, brz přímĕrník od brzo) — ale dříve.
**) připínají se.
***) snad prý (Mikl.) z rumunštiny dakę, ale srv. mr. dial. *dak*.

шe[нь], чимъ) — kako, čim, tek (jedva) što — ko, brž ko, precej ko, kakor, hitro.

do, po-kud, doka-vadž, mezi tím co: póki, až (póki), dopokąd, poki nie, pod czas gdy — пока, доколѣ [доки, поколь що], доколь, заким] — dokle (-ne), dočim — dok (-ič, -ler, -ar);

(od tehdy) co: odkąd, odkiedy, od czasu jak — съ того́ вре́мени, какъ (вѡдколи) — odkako, pošto — kar, odkar;

(dříve) než: niž, nim (jeszcze), zaczém — пре́жде (нежели) чѣмъ (нѣмъ) — prije (pre) nego (dok) — prej-ko, prejnego, pred-no, prede-n(o).

čím (více) *-tím*: im (więcej) -tém -чѣмъ-тѣмъ (чім-тим) — što (veće) -to — čim-tém.

§ 104. Věty účelne v schv.: Molim, da mi dade ključe od kuće (ať mi dá — aby mi dal). — Bojahu se naroda, da je nepobije kamenjem (báli se, aby nepobil). — Zamolimo ga, ne bi li nam dao (nedal-li by = aby dal) sinka svoga, da nama put pokaže. — Kneginja htjela, da svaki bude srećan (aby každý byl šťasten) i svakomu da bude pravo.

Ruština a polština klade při stejnosti podmětu (se spojkou чтóбы, żeby, aneb bez ní) infinitiv za konjunktiv: Онъ взошёлъ нá гору, чтобъ разсмотрѣть окóлицу (srovn. § 108).

Tu upozorňujeme na vazbu: ni jedna molitva Boga nè mine, a da ne bi saslušao (aby, pol. ażeby, nevyslyšel), što se pravedno od njega moli.

§ 105. Věty podmínkové v schv.: *Ako* (kad) si mi prijatelj, učini mi to (jestli (když) jsi, učiň). — *Da* si (jesi-li) mi prijatelj, učinio bi mi to (kdybys byl — učinilbys). — Skakao bih, da nijesam hrom (kdybych nebyl chrom). — Da se rieči kupuju, manje bi jih se govorilo. — Ne bi imao vlâsti nadà mnom (neměl-by moci), kad ne bi dano bilo odòzgôr (odzhora). — Da ne bude mene (kdyby mne nebylo), tvoja bi kći danas čamila u sužanstvu (nevolnictví).

Místo věty podmiňující klade se (zvlášť v ruštině) imperativ: Не ходи́ тамъ, ты бы не упáлъ (kdybys nechodil). — Будь я молóже, я былъ бы счастли́вѣе. (Srovn. § 108, b.)

§ 106. Naše a pol. że (iż), povstalo z *i* a sesilovací částice -že.*) jest tudíž významem rovno r. a jhsl. *da* (= i) a poněkud i *schv.* *te* (mr. та), původně te-r za te-že = též, i. neboť užívá se ho tak řka co spojky podřadné ve smyslu: tak že, že, co: On je bio poslušan i pažljiv,**) *te* mu je bilo sve lakše. — Ali onáka čudesa učinili su i vrači, *te* ga (Mojzija) faraon nè htjede poslušati. Svietli öblâci nad Velebitom razigrali máštu***) stànovnîkâ, *te* oni na tim visìnama ugledaše vilènske dvore a pred njima vîle. — Spömenîk s imenima stražárâ, *te* ovdje padoše (co tu padli). — Faraon zapòvjedi (rozkázal, ať), *te* se stane još gorje s Israeljcima. — Bog bi dao, *te* bi dobro bilo!†)

§ 107. Naše *an* (= a on) vyjadřuje *schv.*: Vidê se dvie planine, g d j e se ìzpinju iz màglice any se vypínají z mlhy. — Nadjoše ga (Izusa) u crkvi, g d j e sjedi medju učiteljima.

§ 108. Zajímavý jest a b s o l u t n í i n f i n i t i v: uslyšeť to, vyskočil — nebyť mne, zle by bylo — mlčeť! Slovančiny užívají ho (zvlášť ruština) se zálibou:

a) ve větách hlavních: *aa*) jako infin. historického (viz § 101.); *bb*) k naznačení pravidla, zvyku, obyčejné neb jisté budoucí události: tylko chcieć i będzie to. — Tylko sie rozśmiać, zaraz się gniewem unosi toliko se rozesměješ, tož (máš zvyk) hněvem se unáší. — Грѣ́шному не минова́ть наказа́нія (nemine trest). — Не владѣ́ть нами Москвѣ́! (nebude námi vládnouti). — Двічи (два́жди) молоди́м не бу́ти (dvakráte nebýváme mladými: *cc*) rozkaz, zejmena při zápřečce: Ani ust nie otworzyć! — Siedzieć i milczeć, ani się ruszyć (ani se nehnouť)! — Ну, быть-же такъ, если то́лько въ томъ дѣ́ло! Inu buď tak, jestli jen o to běží; *dd*) pohrůžka: Быть бычку́ на верёвкѣ, bude býček na provázku (= počkej jen, dostaneš!); *ee*) když vlastní výrok (sponu) vypouštíme: Teď plovať v také

---

*) Obecně odvozuje se od j e - ž e (jъ, ja, je): to však = quod, č. jež(to), schv. jer; srv. da-že, a-že a j.

**) pozorný, stsl. pažiti = býti pozorným; r. paziť = č. pažiti.

***) obrazotvornosť, od stsl. mъčьta, мечта́, мечтать = domýšleti si, blouzniti.

†) V Schv. jsou dotyčné věty gramaticky souřadné (te = a tak), pro nás mají ale smysl podřadnosti (te = tak že), na nich lze nejlépe viděti, jak prajazykové vazby parataktické nabyly významu podřadnosti.

rozvodi? (mám). — Ani myślec o tém! — Co tu począć? Wątpić že jeszcze? (možná-li-ž pochybovať) — намъ работать (jest pracovati) — ему́ овцы́ пасти́ — кому́ взять эту книгу? (Komu jest vzíti, kdo má). — Не поить Москвичамъ коней въ Дунаю! (Nebude možná, nebudou). — Мині працюва́ти — Єму́-б вівці пасти (jemu bylo by — měl by pasti). — Нам батьківщини не ділити. — Пра́вду сказа́ть, онъ молоде́цъ (Jest mi říci (= abych řekl) pravdu, on jest junák.

b) ve větách vedlejších:

aa) časových: sl. zvédeti to. podala se k morju (jak mile); bb) v polštině a ruštině ve větách účelných: žeby go pokonać, trzeba być ostrožnym — a vůbec často v zastoupení spojovacího spusobu: Chociažby umrzeć, nie odstąpię wiary ojców (srv. § 104. . . .); cc) v maloruštině ve větách vedlejších vůbec: Єму́-б вівці па́сти, аби́ з го́лоду не вме́рти. — Щоби́ нагрі́ти ха́ту, палимо́ в печи дрова́ми. — Змія́ куса́є, ско́ро єі пома́цати (jakmile ji hmátneme). — Як з'їсти мухомо́р(ку), за́раз закру́тить голов). — Коли́ ї́довиту гу́бу розломи́ти, то она́ ста́не си́на! — Оку шкоди́ть сьвітло на́дто си́льне, а́бо на́дто слабе, не читати-б і не писа́ти проте́ при слабі́м або при яскраві́м сьві́тлї. — Ка́жуть про тако́го, що не зн(а)ти що ро́бить: наїв ся блекоти́ (říkají o takém, kdo nezná co dělá: najedl se blínu.)

§ 109. Zvláštní druh tohoto infinitivu jest v ruštině infin. s částicí **ну**:*)

Бра́тья **ну** его́ руга́ть (začali spílati, spílali). — **Ну** Ива́на обнима́ть. — Ляґу́шка **ну** надува́ться žabka začala nadýmati se. — Космач прису́нув ся, та **ну** обню́ховать Макси́ма kosmáč = huňáč přisunul se a jal se očuchávati.

§ 100. Důležitá jest v ruštině částice **ни** = не-и: sevšeobecňuje: что-ни-бу́дь (що не́ будь) co i ne buď, co by i nebylo, t. j. cokoliv. Будь může se i vypustiti: куда́-ни (будь) = kamkoli. Куда́ **ни** огляну́сь, повсюду рожь густа́я (kamkoli se ohlédnu). — Какъ во́лка **ни** корми́, онъ всё въ лѣсъ глядитъ jak bys vlka i nekrmil = krm jak chceš jak-koli (какъ-ни-будь) aneb ačkoli vlka krmíš, on přece . .'

*) Toto **ну** má zde asi touže funkci, jako nu při slovesích II. třídy: sek-nou-ti. Srov. nu nu-že vyzývací. nu, jdi, nuže do práce! Od toho po-nou-kati, schv. po-nuditi (sl. po-nu-jati), po-nu-da.

Možno tedy této vazby upotřebiti při větách přípustkových: какъ ни́ тяжело́ ему́ бы́ло, всё-же онъ до́лженъ былъ согласи́ться vedle: хотя́ ему́ тяжело́ бы́ло, онъ всёта́ки . . . ačkoliv mu těžko bylo, on přece musel souhlasiti. — Какъ ко́со на мужчи́нъ дѣви́ца ни гляди́тъ, а ра́да ужь была́, что вы́шла за калѣку. Jakkoli na muže úkosem hleděla, tož přece byla ráda, že se vdala (vyšla za muž) za mrzáka. — Какъ со́лнце здѣсь спесйво ни блиста́ло, но, безъ вреда́ снѣга́мъ, спусти́лось на ночле́гъ. Jakkoli (zimního dne) se zpupně blýštělo, tož přece bez škody zašlo aneb: blýštělo se velmi, ale přece ... Какъ левъ ни рва́лъ-ся, ни мета́л-ся, но всё онъ въ тенета́хъ оста́л-ся. Jakkoli sebou trhal a zmítal, přece zůstal v tenatech.

§ 111. Vůbec mají ty drobné, příklonné částice v slovančinách velký úkol; dávajíť větám zvláštní, ba i jiný smysl. Třeba na ně obzvláště upozorniti. Nejobyčejnější jsou ty, které slouží k tomu, aby jednotlivá slova neb věty vynikly, na př. ž(e), mi, ti, si (dat. pronom.), va (poně-*va*-ž, mor. skrze*va*), le, tě, ť, to.

R. Купи́лъ това́ръ-то. — Отъ-то (mr. осъ-то, pol. oto = ejhle) пришёлъ. — Я-тe то́лкомъ (rozumně)*) говорю́. — Въ дворцѣ́-же пиръ горо́й идётъ v paláci hostina horou (jak hora) jde. — Пожа́луй-ста. — А коль уви́жу-де. A jestli že uvidím. — »Ри́мскій де наро́дъ отомсти́тъ за оби́ды« (uvádění vlastní řeči »dí«).

Schv. Eno *ti* ga, gdje zapjeva (ejhle *ti* ho, tu jest, an). — Ali *mi* nije doma (není-ť). Čudnoga *li* děteta! (Divné-ť to dítě). — Velik *li* si Bože! Kak-*no*, što-*no* (jakž, což-to). Sl. Krasna *li* mi prijatelja!

Zvláště ku sesílení imperativu užívá se všeobecně: *nu*, nu*že*, nu*da*, nu-*da-že* — nudar, nu-*ka*, aj-*ta*.

Dále: p. idź-*no* (nu jdi), r. ходи́-ка, иди́-но, ходи́те-ка, пойдёмъ-те-ка! (pojďme tedy).

Schv. h a j d e, ajdmo, ajdémo, n u d e r (seslabené nu-da-r) idi (nuže jdi): d e d e učini (de = da, der = dar, které se může i připnout, ba i vsunout před koncovku), hodi-*der* amo (nu pojdže sem), recite-*de* aneb reci-*de*-te, daruj-*de*, daruj-

*) Тьlk stsl. zachovalo se v ruštině толкъ smysl, толкова́ть vykládatí) a v Schv., srovn. тол-мачъ tlumač.

der-te; *dâj* (mr. давáй) idi; sl. nikar (= nic) ne silite me nijak mne nenuťte; jako *na*, *na-te* tak má též mnj. nuj-te, nu nu-te, nikar nikarte množné číslo. Schv. opisuje imperativ, radi, -te pisati (srv. něm. tue schr.) piš a nemoj.*) -te plakati (srv. stč. nerod, -te), neplač.

§ 112. Věty bezpodmětné (logicko-podmětné).

Buduje się piękną kamienicę (dům kamenný, palác) — budowano pyszny budynek (строять домъ) — na pamięć Kościuszki usypano mogiłę pod Krakowem. — Kto raz łgał, temu się więcéj nie wierzy. — Кто вчерá солгáлъ, томý зáвтра не повѣ́рятъ — не повѣ́ришь.

Мнѣ не спи́тся (já nemohu spáti), мнѣ пóмнится (já si připomínám, zdá se mi — zdaje mi się) — моéй мáтушкѣ какъ-то нездорóвится (není jaksi zdráva). — Вѣ́тромъ прибíло корáбль къ бéрегу (větrem koráb přibit, naražen k břehu aneb vítr přibil . . .). — Ребёнка осыпáло (dítě bylo osuto osypkami) aneb: у ребёнка осыпáло рýки и нóги (dítěti osuly se ruce i nohy. (mr.) Хáту покры́то солóмою. — Пи́ло ся вíно а не вóду. — Зали́ло поля́ водóю, занеслó лýки болóтомъ.**) — U godini ima mnogo praznikâ. — Gdje tužbe***) nema, tu ni suda nema. Nestalo mi novácâ. (Peníze vyšly.) Noćne tamnine nestaje (přestává, mizí, ztrácí se.) Zlih ljudi nikada ne će nestati (nebude nestávati — nevymrou). Kad nestane kolâ, ćemo ići pješice. Bez muke nema nauke. Nestade (nestalo, přestalo, není více) nam Vuka Karadžića! Nije ga strah od smrti (nemá strachu).

§ 113. Věty tázací, ve kterých není zvláštní částice tázací, uvádějí se povšechnou spojkou otaznou, (p.) Czy Pan zdrów? (r.) Хотите ли вы писáть? (sl.) Ali si — si-*li* príden? Jsi-li pilen? (schv. dali, jeda-li, -*li*, zar — zdaž a azali = zdali.

Obyčejně rozlišují se velmi něžné nuance, zvláště dle toho, vyráží-li se v otázce údiv, úžas, očekáváme-li odpověď potakovanou neb zápřečnou. Na př. v maloruštině: vûbec užívá se чи (ци): Чи не? Чи-ж то вóля Бóжа? Не-вжé-ж?

---

*) Srv. mr. немо-вѣрный, немо-вôлно.

**) Podobné vazby i u nás, zejmena ve východní mluvě lidové (nehledě arci k neosobním hřmí, hřmělo): strhlo most, sebralo domy, zalilo luh i sad (voda), hromem zabilo ženu.

***) Kde není žaloby, obtužnica = spis obžalovací.

(vr. не ужéли? Snad přec ne? Xи́ба-ж (не)? Či snad? Чей, ачей, ачейже? Neočekává se určitá odpověď. Чей-не? А чейже не? Či snad přec? Vr. Какъ бишь его́ зову́тъ? Jak jen ho to zovou? (Nemůže si vzpomenout.)

§ 114. Ještě na některé frazeologické zvláštnosti buď zběžně upozorněno: Я бы на тебя́ не нара́довался nemohl u se na tebe dost natěšit, (mr.) слу́хал би и не наслу́хал ся еї лю́бого щебета́ня poslouchal by stále a neposlouchal se. Мужику́ нельзя́ бы́ло имъ нахвали́ться sedlák nemohl ho dost vynachválit.

Вы лу́чше посовѣ́товались бы съ о́пытнымъ врачёмъ lépe by bylo, kdybyste se poradili se zkušeným lékařem; начну́ лу́чше рабо́тать по пре́жнему bude lépe, když začnu pracovati po dřívějšímu, jako dříve.

Пойдём-те со мно́ю pojď se mnou, vlastně pojďme a ty pojď se mnou; с ним ми хло́пцами були́, с ним ми до шко́ли ходи́ли.

Jsou to ellipse, které jsou v slovančinách velmi oblíbeny.

Кому́ взять э́ту кни́гу kdo má vzít, za to: у кого́ взять э́ту кни́гу, komu má vzít; podobně: у ма́тушки голова́ боли́тъ, дѣ́ти у ба́бушки фа́ртушекъ подниму́ютъ; у дя́дюшки горя́чка (strýček má horečku); у мужика́ былъ свой сыно́къ: отецъ спроси́лъ у старика́: кто онъ тако́въ otázal se staříka, co on zač.

Не́чего = не есть чего́, не́чѣмъ = не есть чѣмъ и про́чія: въ гости́ницѣ не́чего ку́шать není co jísti, не́чего было дѣ́лать, прикры́ть себя́ не́чѣмъ, не́чего боя́ться není třeba se báti, не́чего сказа́ть netřeba, škoda mluvit, не́кому насъ стере́чь бу́детъ nikomu nebude možno nás stříci; (mr.) ні́чого гнїва́ти Бога (nemáme, nesluší se).

(Schv.) Volim (chci raději, mallo, tak i m.-slz. nářečí) umrieti nego se prèvjeriti (zprověřit, víru změnit). Hrvatski jezik voli aktiv od pasiva (miluje více aktiv než p.). Najvoljeti = nejvíce chtíti. »Ali ćeš, diete, hlieba, ali mlieka?« — Ja najvolim udrobiti (chléb do mléka nadrobiti).

Ja не видим, а камо ли ћеш видети ти, који си кратковид (kde pak — tím méně budeš viděti ty, jenž jsi krátkozraký).

Slovosled schv.: мој се је нож потупио můj nůž se otupil. Ta se zemlja zove Mesija. — Narod se slavenski

razbježao. Slavu je svoju stekao (stekl, dosáhl) neumornim râdom. Najveća su nevolja (nepříjemnost) u šumi komari.

Pás može koješta naučiti (čemukoli se naučiti): odrpani su mu ljudi súmnjivi (otrhaní lidé jsou mu podezřelí). — Sjetila su jelenu (a osobito sluh, vid i njuh) vrlo dobro razvijena (čidla, smysly jelena jsou . . . rozvity, vyvinuty).

Užívání pomocného ću, ćeš . . .

Umriet ćemo kao mučenici (umřeme), al' ćê platit i nevjerni Turci (budou platiť). Ko će da orla skine sa priestola tolikê visìne, koji sjedi na pečini u dohvatu nebeskoj modrìni? (Kdo chce svrhnouti orla). — Kad je počao snieg da pada (počal padati), djeca napravili čovjeka od sniega: gledte ga, gledte ga! — Džamija može da obujme koji mu drago broj poklonníkâ (může obejmouti jakýkoli počet poklonníkův — hodžijův). Stojan se kreće a ìz doma né će (Stojan se kroutí (pobíhá) a z domu se nechce hnouti). — Danas će kiša (dažd, t. j. padati). — Aleksandar zàprietî (pohrozil), da će s vojskom ù grâd (táhnouti). — Svaki udri na deset Tùrákâ, sam Zrinović hoće na dvádeset (t. j. udariti). — Zä što tučeš konja? Kako né ću (nemám tlouci), kad je liên (líný). — Stvar nije gòtova, a tamo se hoće jošte vremena, dok to bude (ba bude třeba ještě času, až . . .). — »Što ćemo sad?« (t. j. počati: co si počneme) dršćući zàpîtâ momak. — U zviezde ćemo (t. j. proměniti se), kad bude božja volja. — Jóso se öbûče, pa će (t. j. jíti, odejde) ù kuću susjeda. »Pa šta ćeš (hoćeš)?« u čudu će (t. j. říci, udiven řekne) Jóso. Susjed se diže, te slabim će glasom: »Bog ti prostio.« — Hajde sinko kući, bit ćeš òzêbao (budeš ozábl-ý = pòzêbst ćeš).

§ 115. Slované známým tykají, jinak vykají*) kladouce v tomto případě i příčestí a přídavné jméno přísudkové do množ. č. (pro všecky rody mužské zakončení): Kdě stě byli, tětko. Buďtě tak dobří, mamičko. — Здоро́вы ли вы, Ярославъ Вячеславовичъ? Бы́ли ли вы на да́чѣ, Елена Сергѣевна? Gdje ste bili, gospodine? Ali ste ùmorni? Kje ste se izprehajali, milostiva gospà?

Tak jest i v polštině; avšak v mluvě salonní oslovuje se 2. neb 3. osobou jedn. č. přidávajíc Pan a Pani (pani

*) Srbové balkánští doposud si pravidelně tykají.

i slečna: Racz Pan. Czy Pani pojedzie do wód? Racz Pan, panie dobrodzieju aneb zechciej Pan, panie sędzio, dozwolić. Jegomość (Jmść), jéjmość, waszmość (waszeć), królewska Mość jsou zkratky z jeho, její, vaše královská milosť, což u nás zkomoleno na jehmosť, jemnosť a vašnosť.

Adresa: Szanowny pan, wielmożny (W. P.), jaśnie wielmożny (J. W. P.), Jaśnie wielmożny Jmć (jegomość) . . . Pan Dobrodziej — Его́ Благоро́дію, Его́ Высокоро́дію . . . (Высо́копова́жанный Панъ); oslovení (v listě) ми́лостивый госуда́рь! — Vele-poštovani, -cienjeni gospodine! — Vele-spoštovani, častiti gospòd!

Rozmowy. Разгово́ры. Razgovori.

73.

Dzien dobry! Moje uszanowanie! Przyszedłem oddać Panu ukłon. Mam do Pana prośbę: przepraszam za naprzykrzanie.[1]

Witaj panie kochany. Jak zdrowie Pańskie? Jak się Pan miéwasz? Jak się powodzi pani dobrodziejce, jejmość pani mamuni (matce)? Czy zdrów ojciec Pana? Czém mogę Panu służyć?

Dziękuję serdecznie. Wszyscy my zdrowi, chwała Bogu. Upraszam jak najczulej, zrób mi Pan tę łaskę.

Bardzo chętnie. Życzę Panu jak najlepszego powodzenia, wszelkiej pomyślności. A pan z łaski swojej mi powiédz, co tam u was nowego, jeżeli zapytać wolno?

Co Pan mówisz? A niechże Bóg broni, to nieprawda. Do stu piorunów,[2] to kłamstwo: Idź-że sobie z panem bogiem. Dobrà-noc!

Dla boga świętego! Co się stało? Biada nam! Niestety,[3] ach co za nieszczęście!

Pozwalam sobie kłaniać się W. P. Dobrodziejce. Padam do nóg. Pozwól Pani, złożyć Pani Dobrodziejce moje powolne służby. Do usług Jejmość Pani. Żegnam[4] Panią. Do miłego widzenia! Ścielę się pod stopy J. W. P.

[1] przykry, -ość, přeneseně též obtížný, protivný, naprzykrzać się býti na obtíž, proti mysli. [2] sto hromův, též sto djabłów. [3] nastojte, bohužel. [4] žehnám, poroučím se; pożegnanie požehnání rozloučení, wieczorek pożegnalny na rozloučenou.

»Pozwólcie, panie wojewodo, spełnię poselstwo króla jegomości.« — »Rad was witam, panie marszałku, i słucham pilnie, czego by żądał ode mnie pan nasz miłościwy.«

»Najjaśniejszy krol składa w ręce Wasze hetmańską buławę. Czyż byście się wahać mieli w przyjęciu daru jego?«

Kreślę się z wyrazami najszczerszego przywiązania,[5] z najczulszemi uczuciami, z najgłębszem poważaniem, z głębokim szacunkiem[6] W. P. uniżony służebnik.

[5] přichylnost, náklonnost. [6] szacować něm. schätzen, ceniti, vážiti si; též »z po-, uszanowaniem«, szanować něm. schonen, šanovati, ctíti; moje uszanowanie má úcta!

71.

Здрáвствуйте Ивáнъ Петрóвичъ. Добрó пожáловать![1] Я óчень радъ, что вы посѣтúли меня. Какъ поживáете?

Ничегó![2] Слáва Бóгу! А здорóвы ли Вы, Вя́чеславъ Осиповичъ?

Спасúбо. Такъ собѣ по мáленьку. А Вашъ бáтюшка?

Онъ довóльно здорóвъ. — Позвóльте представить Вамъ моегó прiя́теля, Ивáна Николáевича Рамáнова.

Мнѣ óчень прiятно познакóмиться. Рáдуюсь вúдѣться съ Вáми, Ивáнъ Николáевичъ. Дóлго ли Вы здѣсь пробýдете?

Недѣли двѣ-три. Считáю дóлгомъ поклонúться Вамъ. Пожáлуйста, господà (войтú) въ кóмнату. Прошý садúться. Не угóдно ли Вамъ закурúть сигáру?

Спасúбо, вы óчень любéзны. Благодарю́ Васъ. Я óченъ обя́занъ.

Ничегó. — Сдѣлайте милость, Ивáнъ Петрóвичъ, остáньтесь со мнóю обѣ́дать.

[1] Vítejte! Sr. Dobro došli! **Пожáловать** — divné to slovo! Rus ho užívá neobyčejně často, zejmena jako výraz **вѣжливости** (přívětivosti, od věd vzdělanost) — a ono jest — t u r e c k é!!! Jen vnější obal jest totožný s všesl.: **жаль, жáл-кiй, -ѣть, -ость, -оба.** **(По)жáловать когó чѣмъ** obdařit, odměnit, poctit (na př. návštěvou), **пожáловать когó въ офицеры, óрденомъ** povýšit na důstojníka, vyznamenat řádem), **пожáлуйте въ кóмнату, пожáлуйте (подáть) вáшу рýку, пожáлуйте къ намъ** (navštivte nás, račte navštíviti) a tak **добрó пожáловать** (abs. inf. § 108. = asi dobře, že jste přišli). **Пожáловать** nahrazuje tedy často račte, **извóльте** a tu se užívává přislovkové **пожáлуйста: войдú пожáлуйста.** **Пожáлуй** jako přislovka = snad, třebas: **По мнѣ пожáлуй** = pro mne za mne. **Онó бы пожáлуй и такъ лáдно** snad by i tak dobře bylo. **Пожáлуй остáнься** třebas zůstaň. **Жáлованье** = plat, služné úřadníkův. [2] = ničeho, nic. Slovo to má R. stále v ústech v nejrůz-

Благодарю́. Пра́во.[3] э́то весьма́ любе́зно съ Ва́шей стороны́. Но мнѣ́ о́чень жаль, что я до́лженъ себѣ́ отказа́ть въ э́томъ удово́льствіи.[4] Извини́те, но я до́лженъ отказа́ться отъ Ва́шего приглаше́нія.[5]

Ва́ша во́ля.[6] Но э́то для меня́ о́чень приско́рбно.[7] По мнѣ́[8] дѣ́лайте какъ хо́чете. По мо́ему[9] Вы до́лжны бы оста́ться. — Какъ Вамъ нра́вится[10] въ Москвѣ́ Ива́нъ Никола́евичъ?

Ничего́! Го́родъ велича́въ, но обще́ственныя отноше́нія плохи́.[11]

Да-съ![12] Пра́вда Ва́ша.[13] Вы пра́вы.[13] — Имѣ́ю честь Вамъ поклони́ться. Жела́ю Вамъ до́браго у́тра, дня! Споко́йной ночи! Прошу́ удосто́ить меня́ и впредь Ва́шимъ прія́тельствомъ (Ва́шего расположе́нія).

Изво́льте быть убѣждены́ въ мое́й дру́жбѣ.[14] Надѣ́юсь, что я Васъ опя́ть ско́ро увижу. Ми́лости прошу́ опя́ть къ намъ пожа́ловать. Прошу́ поклони́ться отъ меня́ Ва́шимъ роди́телямъ и переда́ть мой покло́нъ Ва́шей супру́гѣ. Моё почте́ніе. Къ Ва́шимъ услу́гамъ! До свида́нія.

Проща́йте! Я Вамъ соверше́нно пре́данъ. Пребыва́ю Ва́шимъ поко́рнѣйшимъ слуго́ю. Съ глубоча́йшимъ уважа́ніемъ! Глубоча́йшій покло́нъ!

nějších významech: nic, tak tak, dost dobře, nic nedělá, neškodí, není příčiny, není zač. Zde značí: dosti dobře. [3] Opravdu. [4] že musím sobě odepříti toto potěšení. [5] musím se odříci vašeho pozvání. odmítnouti: судъ отказа́лъ намъ въ искѣ odmítnul žalobu. я ни отъ чего́ не отка́зываюсь ničeho se neodříkám. онъ себѣ́ во всёмъ отка́зываетъ vše sobě odpírá, nepřeje si nic. жени́хъ отказа́лся отъ невѣсты. невѣста отказа́ла жениху́. [6] Jak je libo. [7] zármutlivo: to mne rmoutí. [8] Pro mne za mne. [9] po mém mínění. [10] líbí se. [11] ale společenské poměry jsou zlé. [12] -съ jest pozůstatek slova су́дарь (pane: užívá se jen v oslovení a přivěšuje se ke kterémukoli slovu, mnohdy jen, aby se vytklo: ну съ. нѣтъ-съ. [13] Máte pravdu. [14] Račte býti přesvědčen o mém přátelství.

75.

Добрий день, лю́бий прия́телю! Здоро́в! Я чека́в на те́бе віт ра́на. Ну кажи́-ж, як живе́ш, що ро́биш, як ся ма́єш?

Дя́кую, красне́нько! Сла́ва Бо́гу, добре. Пережива́ю вже віт двух літ во Львові. А чи твої ма́тїр здоро́ві?

Мої мáма не дýже здорóві: вонí вчерá заслáбли (захорувáли), у них болúть гóрло. Ну ходúм зі мнóю в кімнату. Ходíм пообíдати, колú лáска твоя.

Благодарю́ тебé, любúй мій дрýгу, мій брáтику, голýбчику![1] Мінí дýже жáлко, що не мóгу остáти, мýшу вíтьїхати до Львова. Прощáй. Бог є тобóю! До свидáня

До побáченя![2] Нехáй Гóсподь щастúть[3] тебé щíстєм і здорóвєм. Єслú бýдеш мáти вíльний час, прихóди знов до мéне

Будьте ласкáві, пані милостúва, дозвóльте Вам поклонúтись. Моє поважáнє, добрóдію! Звинíть![4] Прийшóв просúти Вас о пóміч.

Чогó хóчете? Чогó Ви собі желáєте? Чогó Вам трéба? Чим могý служúти? Побачимо!

Спасúбі[5] Вам, дякую за Вáшу лáску, пане мій ласкáвий! Нехáй Гóсподь Вас благословúть!

Здорóві, дядушко (вýйко)![6] Здрáвствуйте тїтýсю[7] (тїточко моя люба, тїтко-сердéчко, — голýбочко)!

Бігме, се прáвда! Їй Бóгу, се є страшна вістка!

[1] obvyklé výrazy něžnosti jako níže: tětočko — holubočko. [2] jak polsky (z-o-bačiti). [3] Srov. pol. szczęść (totiž ciebie) Boże! Obšťastni-ž tě bůh. [4] Odpusťte. [5] vr. спаси-бо, t. j. богъ, spasiž vás bůh. [6] strýčku, ujíčku. [7] polská koncovka 5. p., která jest obvyklá u zdrobnělých ženských: Marysiu (Maryšo), mamuniu, mameiu, ciotuniu (tetinko), rybciu (rybičko).

76.

Dobar dan, gospòdine! Kako ste spavali? Kako se imate? Kako ste? Kako vam je?

Dobro, hvala, liépa hvala, liepo se zahvaljujem![1] Jesam zdrav.

Dobro došli![2] Izvolite sjesti. Drago mi je,[3] da vas opet vidím u zdravlju: ïz davna vas nije bilo kod nas.

Dobro jutro. Moj naklon. Klanjam se, milostiva gospodjo. Kamo da idemo?[4] Idete-li u šetnju, ako smiem pitati? Ili hoćete li radije u koncerat?

Veoma rado, ali meni se čini, da će biti koncerat prepunjen (da na koncertu će biti prepuno svieta).

Ako vas je volja, hajdmo u vrt (u bašću), hoću da vas sprovedem, ako dopustite.

[1] díky, děkuju. [2] vítejte. [3] milo mi. [4] kam máme jíti.

S drage volje;[5] preveć ste ljubezni, gospodine. U vrtu ćemo sastati mojega muža. Ajdémo, ako vam je drago: smo pozvani na ples, na »narodnu besjedu«, drago bi mi bilo, da i vas tamo vidim. Bit će prijatna zabava.

Na službu! Učinit ću to drage volje. Veoma dobro ćemo se zabavljati. U takvom družtvu nije nikada dugo vreme. — Žao mi je, ali moram ići. Vrieme je, da idem (idjem). Preporučam se, pokoran i ponizan sluga. Pozdravite od mene Vašega supruga. Budite mi sretni. S bogom!

Bog s vami, prijatelju. Ostavajte zdravi. Neću zaboraviti ove prijatne časove. Bože daj sreću. Sretan put! Molim, da mene na skorom posjetite: rado bih vas opet vidjeti. Do vìdjênja. Dok se vidimo![6] Lahku Noć. Vaša službenica.

Göspodjice Marija, jeste-li čuli tu novinu?

Čula. Tko vam ju je kazao? U laži je plitko dno; to nije istina, vjerujte mi. Ja mislim, da nije tako.

Boga mi, vi se šalite.[7] Kunem se bogom i ljudmi, to je istina. Poštenja mi móga, zaista tako i jest. Vi krivo sudite. Na moju vjeru. Po istini! Vi se varate[8]. Tako mi duše! Da umrem, ako ne govorim istinu.

[5] mileráda. [6] Doslovně: až se uvidíme, t. j. těšim se, až. . [7] vy žertujete: naše šáliti někoho = žertovně podváděti; s tím souvisí: šíleti — pol. szaleć; r. шалйть, -ѣть = dováděti, prostopášiti, šíleti. [8] klamete, mýlíte se, místo a vedle pre-varate. — Kořen var (vor) jest indoevropský, tedy i v něm. wahren a warnen (warten?) původní: jest rozdílný od *вьр*, vříti, vařiti. Var-iti (naše vari), -ovati, stsl. — střežiti (dostalo u nás vlivem němčiny smysl vystříhati někoho — warnen): puvodní význam zachoval se: v *sl.* varovati, obarovati, střežiti a (vlivem něm. bewahren) zachovati, varuh — strážce, ochránce, vár-en, na, o, -nost, jistý, opatrný, vár-oš (maď.) město (pevné), Belo-vár, Vuko-vár, nevåren -rnost nebezpečný, pak v *pol.* a *mr.*; pol. warownia pevnost, cimbuří, naše a jihosl. var-ta místo a vedle var-*da* (jako prav-da), od toho schv. **var**dati, býti na stráži, dávati pozor, b. vardač strážce, něm. wart, wärter (angl. weard, ward). Jest tedy slovo varta původní, které němčinou přešlo i do románčin: guardia a odtud se vrátilo do jihosl., schv. gvarditi. Jak povstal význam sl. a schv. »klamati«? Jako u pod-vésti, podstoupiti, o-kaniti, o-šiditi (šuditi pol. szydzić = s někým žerty tropit, vysmívat se), pre-lstiti. Tedy: někoho **pře**střežiti. Sl. užívá se také jen pre-variti a — pre-varjati, prevara (podvod), schv. sice prèvariti, ale obyčejně vàrati bez pre, vàra = prévara, vàralica (podvodník). Zdá se, že toto »vàrati« jest buď cizomluv aneb že sesulo předponu cizím vlivem: snad pochází od ř. lat. fór fur-tum, jež přešlo do ruštiny jako **воръ** = šibal, zloděj.

Što kažete, je-li moguće? To je čudna stvar! Neka bude s moje strane: na, neka bude, što se mene tiče.

Štovani gospodine! Srdačna vam hvala na ljubavi i družbi.[9] Udržite mene u prijatelstvu. Bilježim[10] s odličnim poštovanjem oddani N.

[9] díky za lásku a přátelství. [10] stsl. bêlêg = znamení, jhsl. bilježka poznámka, bilježnik notár, biljega kolek, známka.

77.

Jurček, idi brž otvorit, nekdo trka na vrata: to je — morebiti — moj prijatelj. Bog me, to on! Vstôpi le nôter, ljubi prijatelj. Dobro došel. Zdravo! Kako se ti godí?[1] Kako se imáš?

Lepa hvala, dobro. Dober dan, predragi mi prijatelj. Bog ti daj zdravje in srečo. Ali, žali bog, imám téžko nálogo, da ti naznanim žalostno novico.

Bog pomozi, kaj se je zgodílo?

Mati sô umrli. Bog jim daj večni mir in pokoj ino nebeški raj.

Ostani pri nas nekaj časa, jaz bom poskrbél,[2] da ti z vsem v domu postréžejo.

Prav rad, ali žal mi je, ni mogòče. Danes ne utêgnem[3] ostati, moram odpotovati do Celovca. Kdo je danes pri vas domà?

Danes ni pri nas nobenega človéka domà. Če ti drago, postrežem tebi z vinom.

Hvala, ne smém vina piti. Zdaj z bogom! Lahko noč; sladko spi!

Srečen pot!

Vaš ponižni sluga, milostiva gospà; priklanjam se. Oprostite,[4] imám z Vami nekaj govoriti. Ne zamérite,[5] če vam délam nadlégo.[6]

Kaj še! Bóg obvari. Preveliko radost mi naprávite; veselílo me bôde, ako vam bôdemo mogli služiti, kolikor mogôče. Ali ste védno zdravi?

[1] Jak se daří. [2] postarám se. [3] nestačím, nemám času, tak i stč. neutiehnu. [4] odpusťte. [5] nemějte za zlé, germ. vermessen-heit. [6] nadléga nepři-leži-tost, obtíž, germ. ungelegenheit.

Lepo se zahváljam. Jaz sem zdrav, vesél in dobre volje. Ali oče sô začêli boléhati.

Prosim, izvolite vstôpiti. Ali se vam ne ljubi usesti? Volja me je u vrt íti; ali se nóčete z manò izprehajat iti.

Danes ne utêgnem iti z Vami na izprehód. — Lepo se priporòčam, milostivi gespéj in žlahtni gospodični. Vaš udani služabnik, Srečno! Dober večer!

Zdravi ostanite, srečno hodite. Bog daj srečen pôt. Na zdravje!

Častíti gospòd! K vašemu veselemu godu vam iz srcá vsega dobrega želím in vôščim. Ljubeznivi nebeški oče naj vam dá zdravje in vsega, kar si sami želíte. Bog daj vam še dolgo živéti.

Četba.

78. Китиця.

Переклад із Короледвірскої рукописи.

Віє вітренько з лїсів князевих:
Біжить миленька к потоку.
В ковані відра черпле водицю:
Водою к дїві пливе китиця.
Кита пахнюща з рож і фіялків:
— »Ко бих відала, китице красна,
Хто тя в порхоньку посадив землю,
Тому бих дала золотий перстень:
Ко бих відала, китице красна,
Хто тебе ликом звязав мягеньким.
Тому бих дала з коси еглицю:
Ко бих відала, китице красна,
Хто тя студенов пустив водицев.
Тому бих дала вінець з головки.«
Яла ся дїва киту ловити:
Пала, ой! впала в студену воду.

М. Шашкевич.

79. Powrót taty.

A. Mickiewicz.

»Pójdźcie, o dziatki! pójdźcie wszystkie razem
Za miasto, pod słup, na wzgórek;

Tam przed cudownym[1] klęknijcie obrazem,
Pobożnie zmówcie paciorek.[2]

Tato nie wraca: ranki i wieczory
We łzach go czekam i trwodzę:
Rozlały rzeki, pełne zwierza bory
I pełno zbójców[3] na drodze.«

Słysząc to dziatki, biegną wszystkie razem
Za miasto, pod słup, na wzgórek:
Tam przed cudownym klękają obrazem
I zaczynają paciorek.

Całują ziemię, potem: »W imię Ojca,
Syna i Ducha świętego,
Bądź pochwalona przenajświętsza Trójca
Teraz i czasu wszelkiego.«

Potem: Ojcze nasz i Zdrowaś i Wierzę,
Dziesięcioro i koronki:[4]
A kiedy całe zmówiły pacierze,[5]
Wyjmą książeczki z kieszonki.

I litanię do Najświętszej Matki
Starszy brat śpiewa, a z bratem:
»Najświętsza Matko! — przyśpiewują dziatki —
Zmiłuj się, zmiłuj nad tatem!«

Wtem słychać turkot.[6] Wozy jadą drogą
I wóz znajomy na przedzie;
Skoczyły dzieci i krzyczą jak mogą:
»Tato! ach tato nasz jedzie!«

Obaczył kupiec, łzy radosne leje,
Z wozu na ziemię wylata:
»Ha! jak się macie? co się u was dzieje?
Czyście tęskniły do tata?

[1] zázračný. [2] modlitbička, zvláště otčenáš (pater noster). [3] zbojník. [4] a. [5] růženec = różaniec. [6] trkot, rachot.

»Mama czy zdrowa? ciotunia?[7] domowi?
A ot rodzynki w koszyku!«
Ten sobie mówi, i ten sobie mówi,
Pełno radości i krzyku.

»Ruszajcie![8] — kupiec na sługi zawoła —
Ja z dziećmi pójdę ku miastu.«
Idzie — aż zbójcy obskoczą dokoła,
A zbójców było dwunastu.

Brody ich długie, kręcone wąsiska,
Wzrok dziki, suknia plugawa,[9]
Noże za pasem, miecz u boku błyska,
W ręku ogromna buława.

Krzyknęły dziatki, do ojca przypadły,
Tulą się pod płaszcz na łonie;
Truchleją sługi, struchlał pan wybladły,
Drżące[10] ku zbójcom wzniósł dłonie:

»Ach! bierzcie wozy, ach! bierzcie dostatek,
Tylko puszczajcie nas zdrowo;
Nie róbcie małych sierotami dziatek
I młodej małżonki wdową!«

Nie słucha zgraja.[11] Ten już wóz wyprzęga,
Zabiera konie, a drugi:
»Pieniędzy«! krzyczy i buławą sięga:
Ów z mieczem wpada na sługi.

Wtem: »Stójcie! stójcie!« krzyknie starszy zbójca[12]
I spędza bandę precz z drogi;
A wypuściwszy i dzieci i ojca,
»Idźcie — rzekł — dalej bez trwogi.«

Kupiec dziękuje, a zbójca odpowie:
»Nie dziękuj; wyznam ci szczerze,
Pierwszybym pałkę[13] strzaskał na twej głowie,
Gdyby nie dziatek pacierze.«

[7] tetuška. [8] Hýbejte! Jeďte dál. [9] oděv špinavý. [10] třesoucí dlaně. [11] tlupa. [12] náčelník lupičův. [13] pal-ice

*

Dziatki sprawiły,[14] że uchodzisz cało.[15]
Darzą cię życiem i zdrowiem:
Im więc podziękuj za to, co się stało,
A jak się stało, opowiem.«

Z dawna już słysząc o przejeździe kupca
I ja i moje kamraty.
Tutaj za miastem przy wzgórku, u słupca
Zasiadaliśmy na czaty.«

Dzisiaj nadchodzę, patrzę między chrósty:[16]
Modlą się dziatki do Boga:
Słucham — z początku porwał mię śmiech pusty,
A potem litość i trwoga.«

»Słucham — ojczyste przyszły na myśl strony,
Buława upadła z ręki —
Ach! ja mam żonę i u mojej żony
Jest synek taki maleńki.«

»Kupcze! jedź w miasto, ja do lasu muszę;
Wy, dziatki, na ten pagórek
Biegajcie sobie i za moję duszę
Zmówcie też czasem paciorek.«

[14] učinily, spůsobily. [15] cele, t. j. živ a zdráv. [16] křovisko.

80. **O morski déklici.**

Morska déklica se prikazuje kraj rék in kraj morja svojim ljubimcom, najrajši zvečér o mésečnem svitu. Na pol je riba, na pol pa ženska. Ona vé vse prihodnje rečí,[1] váruje svoje ljubimce, pa tudi škodúje tistemu, ki jo je razžalil. Najlaže jo razžališ, ako se ji sméješ, kedar si češe ob brégu vode svoje zelene (v)lase. Právijo Slovenci, da so morske déklice hodile v stari dobi kmetom po noči žêt, tudi orát.

[1] budoucí »věci«; reč má jak v pol. též význam *věc* (vlivem latiny).

81. Русалка.

(А. С. Пушкинъ).

Надъ о́зеромъ, въ глухи́хъ дубро́вахъ
Спаса́лся [1] нѣкогда мона́хъ,
Всегда́ въ заня́тіяхъ суро́выхъ,
Въ постѣ́, моли́твѣ и труда́хъ.
Уже́ лопа́ткою смире́нной
Себѣ́ моги́лу ста́рецъ рылъ
И ли́шь о сме́рти вожделѣ́нной [2]
Святы́хъ уго́дниковъ [3] моли́лъ.

Одна́жды лѣ́томъ у поро́гу
Пони́кшей хи́жины свое́й
Анахоре́тъ моли́лся Бо́гу.
Дубро́вы дѣ́лались чернѣ́й,
Тума́нъ [4] надъ о́зеромъ дыми́лся
И кра́сный мѣ́сяцъ въ облака́хъ
Тихо́нько по́ небу кати́лся.
На во́ды сталъ глядѣ́ть мона́хъ.

Гляди́тъ, нево́льно стра́ха по́лный,
Не мо́жетъ самъ себя́ поня́ть . . .
И ви́дитъ: закипѣ́ли во́лны
И присмирѣ́ли [5] вдругъ опя́ть . . .
И вдругъ . . . легка́, какъ тѣнь ночна́я, [6]
Бѣла́, какъ ра́нній снѣгъ холмо́въ,
Выхо́дитъ же́нщина нага́я
И мо́лча сѣ́ла у брего́въ.

Гляди́тъ на ста́раго мона́ха
И че́шетъ вла́жные власы́, —
Свято́й монахъ дрожи́тъ со стра́ха
И смо́тритъ на ея́ красы́.

[1] спаса́ть — спасти́ = изба́вить p. zbawić spasiti, zachrániti, zde: o svou spásu se staral mnich, vždy v zanětích (zaměstnáních přísných. [2] žádaný, vytoužený. [3] угоди́ть vyhověti, dobře činiti — světec. [4] mlha. [5] utišily se náhle. [6] noční stín.

Она́ мани́тъ[7] его́ руко́ю.
Кива́етъ бы́стро голово́й . . .
И вдругъ паду́чею звѣздо́ю[8]
Подъ со́нной скры́лася волно́й.

Всю ночь не спалъ стари́къ угрю́мый[9]
И не моли́лся цѣ́лый день:
Передъ собо́й съ нево́льной ду́мой
Всё ви́дѣлъ чу́дной дѣ́вы тѣнь.
Дубро́вы вновь одѣ́лись тьмо́ю,
Пошла́ по облака́мъ луна́,
И сно́ва дѣ́ва надъ водо́ю
Сиди́тъ, преле́стна[10] и блѣдна́.

Гляди́тъ, кива́етъ голово́ю,
Цѣлу́етъ и́здали шутя́,[11]
Игра́етъ, пле́щется волно́ю,
Хохо́четъ, пла́четъ, какъ дитя́,
Зовётъ мона́ха, нѣ́жно сто́нетъ . . .
»Мона́хъ, мона́хъ, ко мнѣ́, ко мнѣ́! . . .«
И вдругъ въ волна́хъ прозра́чныхъ то́нетъ . . .
И всё въ глубо́кой тишинѣ́.

На тре́тій день отшѣ́льникъ стра́стный[12]
Близъ очаро́ванныхъ брего́въ
Сидѣ́лъ и дѣ́вы ждалъ прекра́сной,
А тѣнь ложи́лась средь дубро́въ . . .
Заря́[13] прогна́ла тьму ночну́ю —
Мона́ха не нашли́ нигдѣ́,
И то́лько бо́роду сѣду́ю
Мальчи́шки ви́дѣли въ водѣ́.

[7] vábí. [8] jak padající hvězda pod snivou . . . vlnou. [9] zasmušilý. [10] svůdná, puvabná прельсти́ть = sváděti. [11] žertujíc celuje. [12] poustevník náruživý. [13] Zoře, červánky. — Смире́нный pokorný, поникшій zaniklý, opuštěný, кати́ть kotouleti, возъ ка́тится pohybuje se, дрожать třásti se, мальчишка hoši od ма́льчикъ.

82. Ukradeni konj.

Nekemu kmetu je bil po noči najboljši konj ukraden. Zató se kmet napóti[1] petnajst ur hodá na konjski semenj[2]

[1] napótiti cestu (pót) ukázati, poukázati, ch. naputak poukázka; se = dáti na cestu. [2] sněm trh, ch. sabor i sajam.

želéč si kupiti drugega konja. Pa glej! Med konji na prodaj stoječimi ugleda okradeni kmet tudi svojega. Hitro popade konja za uzdo in na ves glas zavpije: »Ta konj je moj. Pred tremi dnevi mi je bil ukraden.«

Človek, kteri je konja kupcem ponujal, reče nató ves prijazen: »Vi se môtite, ljubi prijatelj! Tega konja imam že črez léto, to ni vaš konj, le podoben bode vašemu.«

Kmet pa zakrije konju z obéma rokama očí, rekoč: »Ako vi konja zarés že tak dolgo imate, povéjte mi tedaj, na kterem očésu je poškodován.« Človek, ki je bil zarés ukradel konja, pa si ga ne ogledal natanko,[3] prestraši se; ker pa je bil prisiljen nekaj odgovoriti, rekel je: »Na levem očésu.« Kmet razkrije konju očí in na ves glas povė: Zdaj se očitno vidi, da si tat[4] in lažnjivec; konj nikakor ni poškodován. To sem le zató vprašal, da bi tat přišel na svetlo.« — Konjski tat je moral ukradenega konja vrniti i povŕh še prestati zasluženo kazeň.[5]

[3] podrobně. [4] stsl., r. tať (srv. ta-j-iti) zloděj. [5] trest.

83. *Сонце та хмари.*[1])

Ось сóнечко зійшлó — і съвітить нам і гріє,
І Бóжий мир як мáківка цьвітé;
На нéбі чúстому — ген! — Хмáра бованїє.[2]
Та хмáра надулáсь і річ такý гудé:
»Що вже менї се Сóнце надоїло![3]
Чогó вонó так зéмлю веселúть?
Хоч я насýплю[4] *ся — вонó такú*[5] *блищúть . . .*
Я полечý йомý на зýстріч съміло,
Я здýжаю[6] *йогó собóю затемнúть.«*
Дивлюсь[7] *— і Хмáрами пів неба замостúло,*[8]
На сóнечко мов[9] *нічю налягло . . .*

[1] *Slunce a mračna. Хмара, pol. chmura za chmóra = mračno.* [2] *vlastně болванње (srovn. balvan) státi se balvanem, nadufiti se, zde: hrozivě se roztahuje.* [3] *надоѣсти -ѣдáти комý = nadožírati, zlobiti.* [4] *posúpiti se (posupný) zatemnit, zamračit se.* [5] *přece (vr. всётаки),* [6] *budu s to; duží = silný, mocný.* [7] *dívám se i divím se.* [8] *most — zamostiti = mostem, dlážděním (мостúна) opatřiti, zastříti.* [9] *zakrslý imperativ mluv = jakoby. Maloruština (i vr.) má mnoho takých deverbálních příslovek: знать, знай, вѣдь, вѣдай = snad, бачь = totiž (бачити = hleděti), кажуй, мов (ci нéмов, нескажúй), як-стóй = jak stojíš (hned), знать-ся*

А со́нце ви́ше підплило́ . . .
І Хма́ри ті позолоти́ло . . . *Эвгеній Гребінка.*

= arci, totiž, бути сим (бущїм) = býti tímto, jako by bylo tímto = jakoby, сказа́ти-б řekl bys = jako by, téměř.

84. **Ispunjena želja.**

Srbska narodna pesma.

Boga moli momče neženjeno,
Da se stvori kraj mora biserom.[1]
Gdi devojke na vodu dolaze,
da ga kȕpe[2] sebi u njedarca,
da ga nižu[3] na zelenu svilu,[4]
da ga meću[5] sebi pod gr'oca,
da on sluša, što koja govori:
Govorí-li svaka o svojemu,
govorí-li draga i o njemu. —
Što molio, to mu Bog i dao.
Stvorio se kraj mora biserom,
Gdi devojke na vodu dolaze,
Kȕpile ga sebi u njedarca,
Nizale ga na zelenu svilu,
Metale ga sebi pod gr'oca,
Slušao je, što koja govori.
Govorila svaka o svojemu,
Govorila draga i o njemu.

Iz zbírke Vukove.

[1] perla (stsl., sl., r.). [2] kȕpiti = sbírati. kupiti, rozdílno kúpiti. [3] nizati = navlékati niť, stsl. нъз-нąти. p., r. (srv. č. ve-nzouti, r. pro-нзить). [4] hedvábí (jsl., mr. od svíti). [5] metati. mećem hoditi, položiti.

85. **Што ро́блять поме́рші ду́ши.**[1]

Народна леґенда.

Мо́же не було́ в сьвíтї кра́щих дїто́к, як у на́шої на́нї. Було́ в її[2] двi до́чечки. Ста́ршеньку зва́ли Ганну́ся а ме́ншеньку Катру́ся. І штож то булú за дїтки, колú-б

[1] umřevší duše = duše mrtvých. [2] у неи u ní: měla dvě dcerečky.

ви їх бачили. Як дві зрочки[3] Божі на небі. От же не до́вго й повтїша́лась[4] ни́ми бідна наша па́нї: забрав їх обо́х Госпо́дь милосе́рдний. Бо се-же звістна річ,[5] що Госпо́дь кра́ще себі бере́ а пло́хше[6] лю́дям оставляє. І що́ж-то напла́калась и новбива́лась[7] зі ними наша па́нї! Правди́во ска́зано, що як ма́ти пла́че, то мов[8] річка́ летея. — Отож раз привели́ до неї одну́ на́шу такі́[9] бабу, стару́, престаре́незну, що неда́вно обмире́ла і на тім[10] сьвітї була́ и все ба́чила, що там дїєтся з поме́ршими ду́шами — чи непотїшить вона́ її яко́ю звісткою.

Привели́. То па́нї підвела́[11] тро́хи го́лову та й ди́вится на ту ба́бу. А та ба́ба — Дуби́ниха — стоїт пере́д нею стара́, аж страшна́: ска́зано[12] з то́го сьвїту пове́рнена.[13] — »Так ти на тім сьвітї була́?« — »Була́, моя́ добро́дїйко.« — »Щож ти там ба́чила?« — «Усе́[14] ба́чила, добро́дїйко.« — »А ба́чила-ж ти там мою́ Ганну́сю й Катру́сю?« — »Ба́чила,« ка́же Дуби́ниха. »й Ганну́сю й Катру́сю.« — Па́нї-ж з лі́жка ско́чила: »А щож вони́ там ро́блять?« — »Ма́ти Бо́жа панчі́шку плете́ а вони́ пере́д нею золоти́ клубо́чки держа́ть.«

Панї моя як почу́ла се,[15] то з ра́дости й сло́ва не ви́мовить, а дО́лї як кинется навко́лїшки[16] пере́д о́бразом... а в неї в отпочива́льнї о́браз стоя́в, вели́кий та га́рний:[17] намольо́вана Пречи́ста з дити́ною, мов жива́ ди́вится з мальова́ння... Як ки́нется вона́ пере́д той о́браз, як сцї́пить[18] ру́ки, як запла́че! А ми всї сто́ячи й собі́[19] запла́кали. »Ма́ти,« ка́же, »Бо́жа, цари́це небе́ска! Ой якже ти моє се́рдце втїшила,[20] що ти моїх дїто́к, як сирі́ток, приголу́била.«[21] — Та пла́че-ж-то гірко та все дя́кує. А ми й собі́ сто́я пла́чемо.

[3] zorečky = hvězdičky. [4] Nu ale ani dlouho nepoutěšovala se. [5] známá věc. [6] horší: плохóй zlý. [7] asi: takovou, jinak: také, zrovna (justament); slouží ku vytčení slova, u něhož stojí. [8] poubivati śa = přen. trápiti se, soužiti. [9] mluv, řekl bys = jako říčka by se lila. [10] umírala a byla na onom světě. [11] podvedla = podzvedla... a dívá se. [12] věru jak. [13] vrácena. [14] все = všecko. [15] uslyšela to. [16] a pak, jak se vrhne na kolena (kolenačky). [17] nád-herný. [18] sepne цѣпь řetěz, сцѣпить sepnouti. [19] sobě, na dodání důrazu: zaplakali si. [20] утѣшила. [21] jako hrdlička (holubice) k sobě přivinula.

86. **Savjet otca.**

Od B. Jablonskoga. Preveo J. Milaković.

Ponajprije uči, sinko,
Cienit' svoju otačbinu —
I s ljubavlju pram [1] svom' rodu
Putuj tada [2] u tudjinu.

Nezahválnost i sramotu [3]
Izkazat ćeš rodu svomu,
Drugdje budeš-li kod kuće [4]
A tudjincem u svom domu.

Vjetar duva, nebo tamni,
Oblak sieče munja [5] plaha
Slušajući groma huku
Sve od težkog' drhće straha.

No nè bôj se, sinko, bure,
Njom se zemska čisti tmuša [6]
A burama tog' živòta
I naša se svjetlâ [7] duša . . .

U vatri [8] se zlato čisti,
Bieli labud u vodama,
Srdce tvoje u ljubavi,
Tvoja ljubav u suzama.

[1] pram a j. prema, sprema, spram = spříma, t. j. směrem ku, oproti, ku: s láskou k svému rodu. [2] te(h)da, potom. [3] stsl. a ve všech slov. = hanba (sram, srom, sorom). [4] jinde budeš-li (jak) doma. [5] seče (bije) blesk. [6] tmina = velká temnota. [7] osvětluje. [8] u ognju.

87. **Sobótka.**

Wincenty Pol.

W wigilię św. Jana Chrzciciela, znacznie przed wieczorem, powstał ruch wielki między dziećmi wiejskiemi i pasterzami; zaczęli bowiem, jak się zwykli wyrażać, ściągać sobótkę, t. j. znosić z lasu suche gałęzie jałowcu i łomy jodeł i świer-

kow:[1] potem układali je na bitym gościeńcu,[2] w miejscu rozległem, gdzie się prawie wszystkie wygony bydła z lasów i z pól przed wioską zbiegały, w pięknej dolinie nad rzeczką Osławą.

Kiedy cała robota już była ukończona, spędzono wszystkie trzody[3] wioski razem i zatrzymano je na stronie. Pomiędzy niemi a wioską wznosił się olbrzymi stos, który całą szerokość drogi zajmował, a środkiem wysoko był wypiętrzony.[4]

Kiedy już zmierzch[5] padał, zaczęły się zbierać starsze niewiasty i dziewki, a za niemi szli gazdowie, gwarząc i paląc lulki. Wszyscy obstąpili stos dokoła, niewiasty starsze zasiadły brzeg, nad drogą wyniesiony, a młodsze rozpoczęły pieśń.

Ściemniło się wkońcu. Czas był spokojny, a noc ciepła, czerwcowa. Zdala szumiała po kamieniach Osława. Roje świętojańskich muszek latały dokoła . . .

Zapalono sobótkę. Z trzaskiem objął ogień w jednej chwili stos cały; skacząc i klaszcząc w ręce cieszyły się dzieci.

Ogień wznosząc się coraz wyżej, oświecił całą okolicę, a ryk bydła, przerażonego[6] ogniem, odgłos tysiącletnich pieśni, śmiech niewiast, radość dzieci, ten gwar[7] nakoniec poważnych gazdów — to wszystko razem odbijało cudownie przy tej świeżej zieloności czerwcowej, czerwoną łuną oświeconej.

Gdy stos na wpół już opadł, zaczęto na gwałt pędzić trzodę w ogień: i z rykiem skakało bydło przez gorejące jeszcze ognisko. Za niem i przed niem skakali tam i sam chłopaki po wiele razy, hałas wielki czyniąc. Jest bowiem mniemanie[8] u ludu, że tym sposobem zachowuje się bydło od zarazy[9] i uroków. To samo przekonanie jest i o ludziach, bo pieśń mówi wyraźnie:

> Kto na sobótce nie będzie,
> Głowa go boleć wciąż będzie.

Gdy stos już przygasł, poczęli się zwolna rozchodzić gazdowie. Niewiasty z pieśnią wracały do wioski.

[1] dial. svrk, druh smrku. [2] zde silnice, srv. § 96. pozn. 2. [3] sehnáno všecka stáda. [4] od piętro patro. [5] smrkání. [6] překvapený. [7] hovor, šelest. [8] domnění. [9] nakažlivá choroba, mor dobytčí.

88. Крстно име.

Из »Слике из србског друштвеног живота«[1] Вука Ст. Караџића.

Сваки Србин има по један дан у години, који слави, и то се зове крсно име (благ-дан). Домачин се стара и приправља целу годину, како и чим ће прославити крсно име. У очи[2] крснога имена под вечер изађе један из куће по селу и позове на крсно име све сељаке, који то крсно име не славе. — Кад званице[3] долазе с вечера у кућу, обично овако говоре: »Добар вечер и честито ти свето! Славио га много летâ и годинâ у здрављу и весељу!« А пријатељи из других селâ дођу и незвани. Па ту сви вечерају, пију, разговарају се и певају до неко доба ночи.[4] По том сељаци отиду сваки својој кући; пријатељи већ овде и остану. Сјутрадан дођу рано на доручак,[5] па мало доцније на ручак. Треба да дође и поп да прекади и да одчита[6] кољиво.[7] Окô пола ручка запале свечу, донесу кадила и вина, те устану у славу:[8] моле се Богу, једу кољиво, обреде[9] се вином напивајучи и ломе домачин с попом крсни колач, при том певају два и два: »Тко пије вино...« Тако славе три дана... И најгори сиромах треба да прослави своје крсно име, макар[10] продао каково живинче[11] или друго што из куће.

[1] Črty či obrázky ze společ. života. [2] v předvečer srov. příslovky. [3] pozvaní. [4] po nějakou dobu noci, do noci. [5] jídlo před obědem (ručak = objed), tedy obyč. snídaně. [6] očítati čítati nad něčím modlitby, požehnati. [7] připravená pšenice, z níž se byl upekl (kol-ač). [8] vstanou ku slávě (oslavě). [9] ob-red, po řadě si podávají. [10] třeba by. [11] dobytče.

89. Boginji petja.

Bóginja preljubezniva,
Ki budíš plamén duhá,
Da se v glasno pésen zliva
Skrita misel iz srcá —
Tebi slava se spodobi.[1]
Tebi venci zelene,
Ki so ti jih[2] v vsaki dobi
Ovijali krog glavé.

Pevci sò te spoštovali,
Ovne[3] tolste na oltár
Nekdaj sò ti pokladali,
Zažigali ti jih v dar —
Kaj pa bôš od mene vzela?
Mire nimam, ni zlatá...
Moja roka dá vesela,
Rada, kar zamóre,[4] dá.

[1] spodóba = podoba, -iti = (podobu) tvořiti, -iti se = sluší, náleží se. [2] ki-jih = kterých. [3] ov-en = (ov-ca — samec). [4] co (za)může.

Če ti všeč[5] je morebiti.
Kar od tebe v dar imám,
To ti hočem pokloniti,
To ti zopét v dar podám —
Srcé si mi obudíla,
Dala si mi pesnij slast,
Svét mi z njimi osladila:
Naj donijo[6] tebi v čast!

Fr. Levstik

[5] vhod: místo v-šetj od šet-ati — choditi, jako vstříc od v-střetnouti; [odvod od: vôščéč (vôščiti = přáti nezdá se mi býti případným]: Jestli ti vhod je snad. [6] = duněti.

90. Конекъ горбунóкъ.*)

Рýсская скáзка П. Ершóва.

»Начинáется скáзка зкáзываться«

»За горáми, за лѣсáми,
За широ́кими моря́ми
Про́тивъ нéба, нá землѣ́,
Жи́лъ стари́къ въ одно́мъ селѣ́.
У́ стари́нушки три сы́на;
Стáршій у́мный бы́лъ дѣти́на,
Срéдній сы́нъ — и тáкъ, и ся́къ.[1]
Млáдшій — во́все бы́лъ дурáкъ.[2]
Брáтья сѣ́яли пшени́цу,
Дá вози́ли въ грáдъ-столи́цу« —
Знáть столи́ца та былá
Недалéче отъ селá.
Тамъ пшени́цу продавáли,
Дéньги счётомъ[3] принимáли
И, съ наби́тою сумо́й,[4]
Возвращáлися домо́й.

[1] tak a tak; ani umný ani hloupý. [2] nejmladší — docela byl hlupák. [3] peníze dobře sčítané. [4] mošna srv. sumka na patrony.

* * *

*) Koník hrbounek, pravý to skvost pohádkové poesie vůbec. Hrdina je Ivan-durák = hloupý Honza.

Tuto pšenici přes noc jim vždy někdo pošlapal: byl to sám ďábel v podobě bílé klisny. Ivan ji chytil. Za to, že ji pustil, porodila mu dva koně se zlatou hřivou, diamantovými kopyty a perlovými podkovami, pak malutkého, hrbatého koníka s divotvornou mocí. Koně prodány carovi a Ivan stal se carským »střemenným« (štolbou). Carský »spalník« (tělesný komorník) chtěl ho zničiť. Ivan našel a ponechal sobě péro žar-ptici (ptáka-ohniváka), »carské dobro« (regale) a proto k návodu spalníka nařídil mu car, aby chytil žar-pticu, jinak přijde — »na kul«. Pomocí hrbounka to vykonal, přivedl pak též »car-děvicu«, dceru luny, sestru slunce, již 70letý car chtěl za ženu. Po velkém zdráhání odvětila: »Jestli chočeš vźať meňa, to dostaň ty mně v tri dňa persten moj iz okeana«. Ivan musel pro prsten, přenesnadný to úkol! Provedení jest skvostně vylíčeno. Car-děvica požádala Ivana, aby se cestou zastavil u její matušky-měsíce a vyřídil jí pozdravení. Ivan to vykonal.

Въ те́ремъ[5] къ мѣ́сяцу идётъ
И таку́ю рѣчъ ведётъ:
»Здра́вствуй, Мѣ́сяцъ Мѣсяцо́вичъ!
Я — Ива́нушка Петро́вичъ,
Изъ далёкихъ я сторо́нъ,
И привёзъ тебѣ покло́нъ.«
— »»Сядь,[6] Ива́нушка Петро́вичъ!««
Мо́лвилъ Мѣ́сяцъ Мѣсяцо́вичъ.
»»И повѣдай мнѣ вину[7]
Въ на́шу свѣ́тлую страну́
Твоего́ съ земли́ прихо́да:
Изъ како́го ты наро́да,
Какъ попа́лъ[8] ты въ э́тотъ край?
Всё скажи́ мнѣ, не утай.««
— »Я съ земли́ пришёлъ Земля́нской,
Изъ страны́, слышь, Христіа́нской,«
Говори́тъ, садя́сь Ива́нъ:
»Переѣ́халъ[9] океа́нъ
Съ поруче́ньемъ Царь-дѣви́цы —
Въ свѣ́тлый те́ремъ поклони́ться.«

* * *

Тутъ Ива́нушка подня́лся,[10]
Съ свѣ́тлымъ Мѣ́сяцемъ проща́лся,[11]

[5] tur. zámek. [6] Sedni si. [7] příčinu . . . tvého příchodu. [8] zapadl [9] přejel. [10] povstal. [11] loučil se.

Крѣпко шéю обнимáлъ,
Трúжды въ щёки [12] цѣловáлъ.
»»Нý Ивáнушка Петрóвичъ!«
Мóлвилъ Мѣсяцъ Мѣсяцóвичъ.
»»Благодáрствую тебя́
За сынкá и за себя́.
Отнесú благословéнье
Нáшей дóчкѣ въ утѣшéнье.
И скажú моéй роднóй:
Мáть твоя́ всегдá съ тобóй:
И не стáрый, съ бородóй,
А красáвецъ молодóй
Поведётъ тебя́ къ налóю. [13]
Нý, прощáй же! Бóгъ съ тобóю!«««

* * *

Car-děvica obdrževši prsten, nechtěla a nechtěla cara: »Ne pojdu ja za sědogo, staň, kak prežde (dříve), moloďec — ja totčas-že (ihned) pod věňec,« praví konečně caru a radí mu, aby se vykoupal v horoucím mléku. Car káže Ivanu, aby to napřed on na zkoušku udělal. Ivan se vykoupal pomocí hrbounka ve vařícím mléku a stal se krasavcem, »što i slychom ňe slychali tako divo«. Car se více nerozpakoval:

Царь велѣ́лъ себя́ раздѣ́ть: [14]
Двá разá перекрестúлся... [15]
Бухъ въ котёлъ и... тамъ сварúлся!
Царь дѣвúца тутъ встаётъ,
Знакъ молчáнью подаётъ,
Покрывáло поднимáетъ [16]
И къ прислýжникамъ вѣщáетъ: [17]
»Царь велѣлъ вамъ дóлго жить!
Я хочý царúцей быть.
Лю́ба-ль я́ вамъ? отвѣчáйте:
Éсли лю́ба, то признáйте
Володѣтелемъ всегó
И супрýга [18] моегó!«

[12] tváře. [13] k oltáři, naloj (ř.) = evang. pult, kolem kterého snoubenci třikráte obcházejí při »věnčaňu«. [14] svléci srovn. o-děľ. [15] dvakrát se pokřižoval. [16] závoj podnímá (zvedá). [17] komonstvu věští (oznamuje). [18] vládcem všeho i manžela mého, tak i stč. od preng- přáhnouti.

Тутъ царе́вна замолча́ла,
На Ива́на показа́ла...
»Лю́ба. лю́ба!« всѣ крича́тъ.
»За тебя́ хоть въ са́мый адъ![19]
Твоего́ ради тала́на[20]
Признаёмъ царёмъ Ива́на.«
Ца́ръ цари́цу тутъ берётъ.
Въ це́рковь Бо́жію ведётъ — — — — —

* * *

Во дворцѣ́ же пиръ горо́й:[21]
Ви́на лью́тся тамъ рѣко́й:
За дубо́выми стола́ми
Пью́тъ боя́ре со князья́ми...
Се́рдцу лю́бо! Я тамъ бы́лъ,
Мёдъ, вино́ и пи́во пилъ;
По уса́мъ хоть и бѣжа́ло,
Въ ротъ[22] ни ка́пли не попа́ло.

[19] peklo ř. hades. [20] pro tvé štěstí, talan tur. = kořist, štěstí. [21] pir od pí-ti jako žír od ži(v)ti = hostina, goroju = jako hora veliký. [22] v ústa ni kapky nepadlo. do úst nic nepřišlo, neboť je to pohádka

91. **Na gospodarza**.

Posadziłeś mię w prawdzie nie najgorzéj.
Ale by trzeba mięsa dawać sporzéj;
Przed tobą widzę półmisków[1] nie mało,
A mnie się ledwie polewki dostało.
Djabłu się godzi takowa biesiada!
G o ś c i e m, czy ś w i a d k i e m ja twego obiada?!

Potrawy nieprzyrodzone

Polak jeden jechawszy na naukę do Włoch nie był tam jeno[2] przez lato. a na zimę przyjechał zaś do domu Kiedy go ociec pytał, czemu tak rychło przyjechał, powiedział: że mię tam przez wszytko lato trawą karmiono tak żem się bał, żeby mnie zimie[3] — siana nie dawano

Na młodość. — Na starość.

Jakoby też rok bez wiosny mieć chcieli,
Którzy chcą, żeby młodzi nie szaleli.[4]

Biedna starości! Wszystcy cię żądamy,
A kiedy przyjdziesz, to zaś narzekamy.

Łgarze.

Stańczyk powiadał, że nie masz więtszych łgarzów w Polszce, jeno arcybiskup Gamrat, a Maciejowski, biskup krakowski. Bo ów powiadał wszytko:[5] »Wiem« — a nie wiedział nic; ten zaś mówił rad: »Wiele nie wiem« — a wszytko wiedział. (Z fraszek Jana Kochanowskiego.)

[1] pulmisa = talíř. [2] nebyl tam jenom = více než. [3] lok. místo v zimie. [4] dováděli, bujeli. [4] místo zawsze; nyní wszystko, čsl. všetko.

92. Людска мова у зьвіряг.

Колись було таке время, що всї зьвірі й птиці говоріли чоловічим языком. Ключи од вірея[1] булй у ворони, да[2] ворона прогнївила Бога, дак[3] тепер ключи од вірея вже у сої (сойки). Соя летить туди наперед усїх птиць, отчинить[4] вірей і вертаєтця назад.

[1] Vyrej, vyraj, irej (puvod?) báječná rajská krajina na jihu, kam ptáci létají. [2] místo a, але dial. [3] dial. да так. [4] відчинить otevře.

93. Anka — siróta.

Gré po stezi čez poljè zeléno
Anka mlada, déte zapuščéno.[1]
Kovčeg[2] láhek nese mi v levici,
Solze z desno briše si po lici;
Jôče milo mi siróta Anka,
Stôče[3] milo, tôži brez prestanka:
»Oj cvetíce, srečne vé sestríce,
Jasno vedno vam je lépo lice;

[1] opuštěné. [2] košík. [3] stękać stukať vzlykať.

Jad[4] nobeden srca ne pretresa,
Solza vam ne kane iz očésa.
A gorjé mu, kdor od dóma móra,
Kdor na dómu nima več prostóra,
Komur starše[5] v hladni grob dejáli,[6]
Kogar kruha služit sô poslali!
Rože poljske,[7] dejte razodéti,[8]
Káj siróte délamo na svéti?«

A cvetice cvétejo, dišíjo,
Anki mladi ne odgovoríjo.

Stôpa dalje po stezíci Anka,
Ból premišlja svojo[9] brez prestanka:
Ptici všaki žalost svojo tôži,[10]
Ptici v grmu, ki veselo krôži...
»Pa mi, ptice, dejte razodéti,
Káj siróte hodimo po svéti?«

A veselo ptice žvrgolijo,
Anki mladi ne odgovorijo:

Ide Anka, pride do potoka,
Pak na brvi[11] zaihtí, zajóka:
»Potok bistri, véš li razodéti,
Čemu pač mi revni smo na svéti?«

Sliši voda to ihténje vrôče,
Čuti solze vá-se[12] padajoče,
Téče potok šumno po livadi,
Reče potok hladno Anki mladi:
»Daleč mene pôt[13] po svétu vodi,
Dosti potok vidi, koder hodi,
Tó-le vé ti, dèkle, razodéti:
Prva nisi — zadnja[14] ne na svéti!«

Ant. Aškerc.

[4] zármutek. [5] rodiče. [6] dáli, uložili. [7] polní. [8] rozoděť, t. j. rozhodněte, zjevte. [9] přemýšlí o své bolesti. [10] žaluje. [11] brv neb brvno = břevno, lávka. [12] v-sebe, t. j. do potoka. [13] daleko mne cesta vodí. [14] poslední.

94. Магарац пијетао и лав.

Магарац је пäсао с пијетлом у друштву, кад ето ти òд некуда лава. Пијетао случајно кукŷријекнé,[1] а лав се од природе престраши, кад чује пијетла, да поје. Уплаши се дакле и тада и почне бјежати. Магарац помисли, да лав од њѐга[2] бјежи, пусти се зà њûм и ŷдàљѝ се од пијетла. Онда лав скочи на њега, и научи га, ко је лав, ко ли магарац.[3]

Онда се човјек највећма осрàмотѝ,[4] кад себе забòравû.

Дос. Òбрадовић.

[1] náhodou zakokrhá. [2] před ním utíká. [3] kdo pak osel. [4] = zhanobiti.

95. Zgodovinske črtice o Slovencih.

Po Dr. Jak. Sketu in S. Rutajru.

Kakor nas zgodovina uči, doselili so se Slovenci v svojo današnjo domovino med 569 in 592 letom po Kristu. Živeli so pod lastnimi *župani*, ki so bili ob jednem njich svečeniki[1] in posvetni oblastniki.[2] Ako je pretila nevarnost[3] od kakega sovražnika, združilo se je po več županij in izbrali so si svojega *vojvodo*.

Mnogo so morali Slovenci v prvem času trpeti od divjih Avarov ili Obrov, ki so se bili ob jednem[4] s Slovenci naselili[5] v veliki ogerski nižini in Slovence podjarmlili.

Iz oberske odvisnosti je rešil Slovence za nekoliko časa kralj *Samo*, ki je ustanovil mogočno zvezno[6] državo med Jadranskim morjem in Sudeti (627—662). K Samovi državi so pripadali tudi Slovenci. Toda po njegovi smrti je razpadla ta zvezna država, in Slovenci so postali[7] zopet odvisni od Obrov. V tem času se prvikrat imenuje polatinjeno ime *Kranjske*: kajti Karnijola poméni[8] *malo Karnijo*, in pod tem imenom moramo v osmem stoletju razumevati današnje Gorenjsko in Tolminsko.

[1] = duhovnik, r. svaščenik, schv. svjèštenik. [2] světský vladař. [3] když hrozilo nebezpečí. [4] zároveň. [5] nasídlili, osadili se, naselnik = osadník, naselbina = osada. [6] zveza, zvezek. [7] stali se. [8] znamená.

*

Skoro ob istem času se imenuje tudi prvikrat ime našega staroslavnega Korotana, t. j. Karantanija. Tedaj so imeli Slovenci v Karantaniji že svojo urejeno[9] vojvodino, v kteri je vladal Valduh ali Vladuh. Takrat so Obri hudo nadlegovali[10] Slovence, tako da je Vladuhov naslednik, vojvoda Borut, prosil pomoči proti njim bavarskega vojvodo Tasila II. Ali to bavarsko pomoč so Korotanci drago plačali. Tasila so morali priznati za svojega vrhovnega gospodarja. Za Borutom je vladal njegov sin Gorazd, za njim bratranec njegov Hotimir ali Kajtimar, temu pa je sledil Valjhun (769).

Karol Veliki je leta 800 podjarmil Koroško, Kranjsko, Kras, Istro, Liburnijo in vso severno Dalmacijo. Slovenska samostatnost je nehala,[11] in začela se je doba tujega gospodstva,[12] fevdne ustave i potujčevanja.

Ravno tedaj, ko so Franki podjarmili Slovence, vladal je v Karantaniji vojvoda Ingo. O njem mislijo, da je on prvi uvedel obred, po kterem si je slovenski narod izbiral svojega kneza in mu predajal vojvodsko čast in oblast[13] na Krnskem gradu in na Gosposvetskem polju blizu Celovca.

Leta 817 je podelil Ludovik Pobožni Bavarsko in Karantanijo z mejnimi grofijami[14] vred svojemu sinu Ludoviku Nemcu.

Le blizu poldrugo stoletje (do 952) je bila Koroška več ali manj tesno zvezana z zemljo bavarsko. Ali tudi v tem času je imela vedno svoje upravitelje,[15] ki so bili le malo odvisni od bavarskih vladarjev. Od leta 952 do leta 1077 pa se nam kaže Koroška zopet kot jedinstvena in celoskupna[16] vojvodina. Pripadale so k njej še vse krajine, kakor nekdaj: Štajerska, Slovenska, Isterska in Furlansko-veroneška.

Akoravno je bila Koroška po letu 952 popolnoma ločena[17] od Bavarske in njena celoskupnost bolj veljavna[18] nego kdaj poprej, vendar je bil narodni živelj baš v desetem in jednajstem stoletju najbolj v ne-

[9] zařízeno, organisováno [10] zle sužovali [11] samostatnost přestala. [12] cizího panství, potujčevati = poeizáčťovati. [13] hodnost a vládu. [14] pomezné hrabství; z m. g. vred = spolu s . . . [15] zeměsprávce. [16] jako jednotná a celistvá. [17] ačkoliv . . . byla . . . odloučena. [18] víc platná, uznána, zajištěna.

varnosti. Vzrok temu je bilo prvič tuje naseljevanje in drugič fevdna ustava ter iz nje izvirajoče posledice.[19] Nemški kralji so slovensko zemljo cerkvam, samostanom in novim naselnikom ali popolnoma darovali ali pa jo kot fevde (beneficije) podélili med nje. Zlasti so si pridobile tudi tuje škofije, namreč brizinska (Freisingen), solnograška, bamberška in briksenska premnogo posestev[20] po Slovenskem. Domači živelj, zlasti domače plemstvo[21] je izginjalo; med Slovenci se je naselila množina tujih plemičev; s njimi so prihajali tuji naselnici. Škofje in nemški posestniki so preseljevali nemške Tirolce, Franke itd. in tako so ustanovili naselbino kočevsko (1350—1390).

V dobi dvanajstega in trinajstega stoletja so nastajale[22] male vladarske kneževine v okrožju stare Karantanie. Začetek tem samostalnim deželam je postavil patrijarhat oglejski. Ta je dosegel, da je cesar Henrik IV. leta 1077 popolnoma ločil Furlansko od Koroške in jo podelil kot samostalno vojvodino svojemu zavezniku,[23] oglejskemu patrijarhu Sieghardu. Ob jednem je odcepil[24] cesar istega leta tudi Istro in Kranjsko od koroške vojvodine; Kranjska je pozneje prišla v last Eppensteincem in njihovim dedičem Sponheimcem, ter se smatrala za posebno deželo, Istro pa so vladali razni mejni grofje.

Skoro ob istem času je postala tudi Štajerska samostalna in cesar Friderik I. jo je leta 1180 povzdignil v vojvodino.

Kmalu so nastale še nove kneževine okoli dežele Koroške: grofija goriška, ki je imela srednjo Istro in Slovensko Krajino v svoji oblasti (1254), in potém celjska (1272), ortenburška in ptujska grofija.

Koncem trinajstega stoletja (1246—1278) so pripoznavale vse slovenske zemlje Otakara II. za svojega kralja; tudi omenjeni knezi so mu bili pokorni, in celó oglejski patri-

[19] vyvírající, vyplývající z ní následky. [20] posédovati, pol. posiadać, lat. posidere, něm. besitzen — statek. [21] šlechta, od plémě jako: šlechta od st.-h.-n. slahta, geschlecht, sl. žlahta, plémě, rodina svobodných lidí: plemič i žlahtnik = šlechtic, plemenit = žlahten, šlechetný, urozený. [22] povstávati. [23] spojenec. [24] odštěpil, kor. skep, r. скепать, разскѣпиться, щепить, sl. (s)cépiti, ščépa štípa, cép štěp atd.; jiný kořen je r. цѣпь = řetěz, stsl. čěpь, pol. przyczepić = přivázat, zaczepić = utkati, napadnouti někoho.

jarhat ga je priznaval za svojega vrhovnega gospodarja. Toda novoizvoljeni nemški kralj Rudolf Habsburški (1273—1291) je premagal[25] Otokarja na Moravskem polju 1278 ter podelil leta 1282 svojemu sinu Albertu I. vojvodine Avstrijo, Štajersko in Koroško s Kranjsko.

Ko se je habsburška hiša[26] razdelila na albertinsko in leopoldinsko rodovino (l. 1379), dobila je zadnja[27] pod Leopoldom III. Štajersko, Koroško, Kranjsko, Slovensko krajino in Istro, a povrh se je še pro tovolnjo podalo pod avstrijsko vlado mesto Trst leta 1382. Tako so bile od te delitve naprej skoro vse slovenske pokrajine združene pod jedno oblastjo, in začetkom petnajstega stoletja so dobile leopoldinske dežele skupno ime »Notranja Avstrija«. Malo po malem so izumrle tudi knežje rodovine po Slovenskem, kakor Ptujčani, Ortenburžani, bogati Celjani (Ulrik II. † 1456), in vsa njihova posestva so prišla avstrijskim vojvodam v last. Naposled je še prenehala[28] posvetna oblast oglejskega patrijarha, izumrli so grofje goriški (1500), in tako so ravno na početku novega veka za dobe Maksimilijana I. prišle vse slovenske pokrajine pod slavno žezlo habsburško.

V petnajstem stoletju so morali Slovenci mnogo trpeti pred divjimi Turki in poturčenimi Bošnjaki. Že hitro po bitki kraj Nikopolja (l. 1396) so prilomastili Turki prvikrat na Štajersko in Kranjsko, ter požgali mesto Ptuj in odvedli 16.000 ljudij s seboj v sužnost. Odslej so prihajali malo da ne vsako leto: ropali,[29] plenili, požigali in pustošili so, da je bilo groza. Z bogatim plenom obloženi, vračali so se potém na čilih konjičih zopet v »globoko Turčijo«, goneč s seboj na tisoče in tisoče zarobljenih[30] mladeničev in deklic. Zlasti hudi so bili turški navali v drugi polovici petnajstega stoletja (bitka pri Brežicah 1480, pri Terbižu 1484). Ta skupna nesreča je probudila Slovence ter jih prisilila, da so se jeli zopet zavedati[31] svoje sorodnosti. Tu je bilo treba skupnega dela in medsebojne[32] pomoči. Zató so se poslanci vseh notranje-avstrijskih dežel večkrat shajali, zdaj v tem, zdaj v onem mestu, in se po-

[25] přemohl. [26] dum (panovnický). [27] poslednější. [28] přestala. [29] loupili (rauben). [30] zajatých. [31] za-věd-ěti přicházeti k vědomí, uvědomovati, pol. za-wiad-ować, r. завѣдывать bděti nad něčím, spravovati, p. zawiadowca — správce. [32] med-seboj vzájemný.

svetovali, kako by skupno delali proti skupnemu sovražniku. Turški boji so probudili narodovo samozavest,[33] in prav v dobi turških navalov je pognalo slovensko narodno pesništvo nove korenine ter obrodilo najlepše cvetje in najplemenitejši sad.[34]

[33] sebevědomí. [34] sad, sázenice a — ovoce.

96. Četa.

Úryvek z básně*) „Смрт Ченгич-аге".

Iv. Mažuranić.

Podiže[1] se četa mala
Na Cetinju Gore crne;
Malena je ali hrabra,
U njoj jedva sto junákâ —
Ne junákâ biranijeh[2]
po obličju ni ljepoti,[3]
već po srcu junačkome —
koji-no će udariti
ne na deset, da utéčê,[4]
nego na dva, da ih siječê;
koji-no će umrijeti
za krst častni,[5] kijem[6] se krsti,
za krst častni i slobodu zlatnu.

[1] dignuti, pozdvihla se. [2] biranih = vybíraných. [3] lepota = krása. kteří (rozuměj: z nichž každý) udeří ne na deset, aby utekli, nýbrž na dva, aby jich porubal. [5] čestný, svatý kříž. [6] místo kim za kojim.

---

*) Báseň tato, náležející k nejkrásnějším plodům poesie jihoslovanské, psána jest nářečím černohorským: je = ě rozvedeno na -ije, podobně koncovky -ih, -im na -ijeh, -ijem, koncovky -oga, omu = -og, -ome, ima = im atd. — Stýkají-li se ve verši dvě samohlásky, rušíce stopu, buď se prvá nevysloví (vjern'a] uz druga) aneb se stáhnou (u to i — u-to-j). — Tak i rozvedené -ije, kde třeba, jednoslabičně se vysloví — „Četa" jest speciálný název oněch sborův černohorsko-hercegovských, které se od případu k případu vypraví na Turky, ljudi, koji idu da otmu ili zaplijene štogod od Turakâ, ili koji su „srčbe Božje hrabri osvetnici" (zloby boží chrabří odvetníci, mstitelé). Takový odvetný pochod líčí se v tomto úryvku.

Čudna četa, nekūpljena,
kò se ina kūpi četa:
tu se ne ču[7] ka-no drugda:
»Tko je junak, na ždrijelo!
Na ždrijelo, junak tko je!
Tu nejeknu[8] jeka kršna,[9]
već kò tajni glas duhovā,
kojiem zbòrê[10] višnji dusi,
šapat[11] tamni Gorom crnom
s jedne stijene k drugoj prhnu.
Ter gle čuda! Proz mrak scijeniš:[12]
studen kamen prîmâ život,
drhće, gamzi,[13] diže glavu . . .

Vidiš zatiem pušku dugu,
put nebesâ gdje se koči[14] . . .
Ode vojnik, odkud glas doleće . . .

Ide četa noćna, tamna
a pred njome vitez vrli:[15]
drug da drugu o njem šapne,
šapćuć bi ga Mirkom zvao.[16]
Idje četa. Ali kamo?
Man'[17] ćeš pitat četu istu.
Man' ćeš pitat brze munje
i gromove gromke mani,
kud' se orê[18] iznad gore —
kad ti vazda odgovorê:

[7] čuti aor. — neslyšelo se jako jindy, když totiž nepřítel vpadl do země a veřejně se vyzývalo k obraně soutěsky [ždrielo — žrelo, žerelo], jíž byl možný přístup do země): na ždrielo! [8] jeknuti aor. ozývati se, odjek — ozvěna, jeka — hlas, jek. [9] krš — skála, kamení, písčina srovn. č. krš-ka, -ňák, krchňavý a kršnavý, krsati; kršan -šno-o skalnatý, pevný, silný. [10] mluviti od zbor — sbor stsl. shromáždění a (b.) reč v shromáždění. [11] šepot. [12] céna, ciena — scijena (v reči západní), scijeniti. — cieniti hádati, domnívati se — přes (skrz) temnotu jako bys viděl. [13] hemží, leze. [14] koš-t-iti kosatiti se, vyčnívati. [15] hrdina, rytíř statný. vrli — puv. vrelý, od vr-e-ti vrl, a, o. [16] Kdyby druh druhu o něm šeptnul, šepce Mirkem by ho zval. [17] za-mani, zamanieč — marně (též tak mr., sl.; srv. naše maně, -í arci s významem pozměněným). [18] ori-ti stsl. nechat padati, tudíž schv. ob-oriti sklopiti oči, zbourati, naše zb-ořit za z-ob-oriti, r. raz-orit rozboriti, spustošiti; oriti se — vrhnouti, hnáti.

Ne mi, ne mi, no gromovnik,
kom' valjade [19] svi da dvorē.

Idje četa. Kuda? Kamo?
Sam on znade, koj' je gori.
Valja da je griješnik težak,
na kog' hoće da obori
taku silu svrh nebesâ
sud njegove pravde vječne.

Stupa četa tiho i gluho
po srijed tisijeh, glusijeh [20] tminā;
ni tko šapće, ni tko zbori,
nit tko pijeva, nit se smije,
od sto glasâ čuti glasa nije . . .
Stupa múčê, nek se krivci [21] učê,
da — jer grom se neoziva smjesta
na krivine — tijem sigurni nijesu.
Jer što kašnje, [22] sve to jâče tuče.

Vjerna uz druga drug korača
nerazlučno, vjerno i tvrdo
kô blizanci zvijezde jasne,
kad sunčani zrak ugasne.
Zagarač im, Bjelopavlić
Davno veće straga ostaše. [23]
A za Rovci družba noćna
u prozorje rane zore
na Moraču slavnu pade.

Na Morači hladnoj sjela
hrabra četa dan danovat'. [24]

ob-ořiti se, padati, rozléhati, ozývati se; zde: kam se říti z po nad hory: (nevědí sami, kam je — jak ty blesky a hromy — boží vůle vede). [19] váljati z ital. = míti cenu, platiti (váljati — váleti) valja da (abs.) treba aby, potřebí, jistě že, snad; zde: komu (jemuž) mají všici slouziti; valja-de tak jako znade, imade vedle zna, ima. [20] prostřed tichých, hluchých temnot: tisih glusih jest nesprávné rozlišení hrdelnic § 51, c. [21] křivdu páchající; krivina, -ica křivda, vina. [22] = kasnije — čím později. [23] vzadu ostali, t. j. četa prošla jmenované krajiny a přišla na Moraču, kde teče řeka téhož jména. [24] jako nocovat.

Tko se snizi k rosnoj travi
sankom krijepit snagu tijela,
tko ljut oganj[25] puški ogleda
i fišeke[26] smrtne broji,
il' ostricu pouzdanu
vjernu nožu gladilicom[27] gladi
tko izbaviv iskru iz kremena
tvrdijem nadom,[28] ter u šušanj laki
zapretav je, pak navaliv granja
za čas malen dahem junačkijem
plamen piri — a tko darak
stada krotka, četvrtinu ovna,
na ljeskovu veseo vrti ražnju,
il' bijela křižku[29] sira
iz utrobe vjernoj torbi vadi.
Ožédni-li — Morača je blizu,
trijeba-l' kupe?[30] — ima dvije ruke.

U to i dan rudjeti poče[31]
i susjednoj u planiny
javit[32] krdo čuješ glas pastira,
kojemu se zvonko oziva
prevodnika ovna zvono —
kad al' eto[33] inoga pastijera,
gdje-no krotak k svome stadu grede.
Ne resi[34] ga ni srebro ni zlato,
nego krijepost i mantija crna;

[25] t. j. kohoutek. [26] tur. náboj: čítá smrtné patrony. [27] ostří spolehlivé, důvěrné (po-vz-dán, na co se kdo vzdává) věrného nože brouskem hladí (brousí). [28] nádo jhsl. ocel (z na-dě-lo srv. naše dělo, jak nada z nadě-ja). šušanj, souší, suché roští; granje (grána) větvoví (sr. hranice hromada klestí hořícího). Hláskově (a snad i věcně) souhlasí slovo toto s českým: hrány zvoniti (co asi tak povstalo, že staří Slované snášeli na dané znamení větve na hranici k upálení mrtvoly): odváděti to od stsl. graj skřek (Mikl.), nezdá se býti případno. Hranice = meze pochází od grań omezený úhel, kout a přešlo do němčiny (ne naopak! Mikl.) [29] křížalu, kaval, krajíc bílého sýra. [30] pol. kubek též kubel (stsl. къбелъ, naše kbel, kubelík, kebelec, což němčina převzala jako kübel, r. кýбокъ pohár. [31] Za tím počal den ruděti, t. j. večerní červánky se objevily. [32] kausativně: dělať, aby se zjevilo = svolávať, krdo = ovce a stádo ovcí = krdelo (krdel), zvonko zvonivě. [33] Když tu ejhle jiný pastýř (popř. anž-to . . . [34] ręs — č. řasa, řasnatý: zdobiti.

ne prate ga sjajni pratioci,
već ga prati sa zapada sunce;
crkva mu je divno podnebesje,
oltar častni brdo i dolina,
tamjan[35] miris, što se k nebu diže
iz cvijeta i iz bijela svijeta
i iz krvi za krst prolivene.

Kad se četi bliže prikučio
vrijedan sluga vrijednijeg' gospodara,
Božju joj je pomoć nazivao.[36]
Pak okupiv[37] hrabre vitezove
na studen je kamen pokročio,
studen kamen, al' je srce vruće.
Dobar starac četi besjedio:

»Djeco moja, hrabri zatočnici!
Vas je ova zemlja porodila
kršovita, ali vami zlatna...
Djedi vaši zanj' lijevahu krvcu,
Otci vaši zanj' lijevahu krvcu,
zanj' vi isti krvcu prolijevate...
Orô gnijezdo vrh timorâ[38] vije,
jer slobode u ravnici nije...

Al' nadà sve, što krš ovu kiti,[39]
krst je častni, što se nad njom vîsî,
krst ov slavni, nepobiedjen igda,
vrh Lovčena što se k nebu diže.
On je, što ve[40] u nevolji jâčî,
on milostiv, što ve nebom štítî.
Za krst častni spravni ste mrijeti,
zanj' se i sad mrijet podigoste,
srčbe Božje hrabri osvetnici!

[35] kadidlo (ř.). [36] na-po-zivati volati: boží pomoc (pozdravením) přivolával, přál. [37] skupiv, shromáždiv. [38] na temenech horských (týmě ?). [39] zdobí, srv. kyt-ice. [40] akk., vlastně duál vě od vi = vas. jačiti siliti. štititi = štítem chrániti.

Al' tko Bogu vjerno služit grede,
čistijem srcem služiti mu valja,
čistom dušom vršit[41] onom' treba,
koji vrši, Bog što sudi s neba…

Kajite se, dok imade dana,
dok je doba, djeco, kajite se!…
Kajite se, jerbo zora rana
nać će mnogog', kud za vazda[42] gre se.
Kajite se.«

Stoji mnostvo razboljeno
blagom riječî starca blaga:
jaganjci su — rek' bi — tihi,
što bijahu gorski lavi.
Taka čuda Božja riječ pravi…

Tada starac oči podigao,
blage oči i bijele ruke,
ter je četu oprostio grijeha:
pak je bogom darivati stade:[43]
svakom' momku po česticu daje
tajne piće,[44] hljeba nebeskoga,
svakom momku po kapljicu daje
tajna pića, vina nebeskoga.
Žarko sunce divno čudo gleda,
gdje slab starac slabe kriepi ljude,
da im snaga Bogu slična bude.[45]

Kada li ih okrijepio starče,[46]
sva se družba izljubila[47] redom…

Žarko sunce za planinu sjede —
Starac ode — četa dalje grede.

[41] dokonať, vyplniť. [42] kam pro vždy jde se — na věčnosti. [43] pak (bohem — tělem Páně) dariti se jal. [44] pitja, píce, potrava. [45] by jich síla bohu podobná byla. [46] vokativ za nom. [47] zlíbala se radem (jeden po druhém).

Seznam čtiva.

1. Jéž in lisica.
2. Braćo Slavjani!
3. Ljubuša, kneginja česka.
4. Robotnice i kogut.
5. Sestra, sirota i brat.
6. Dowcipny pies. — Pan i pies. — Cena drobnostki.
7. Cvičení v ruském čtení.
8. Драги краяне!
9. Работницы и пѣтухъ.
10. Лисица и виноградъ.
11. Jak powstały ptaki śpiewaki.
12. Ljubuša, kneginja češka (nadalj.)
13. Vježba srbska. — Tudje dobro nikako ne može biti blagosloveno.
14. Najświętsza Panna i wąż.
15. Težakinje i pietao.
16. Délavke in petelín.
17. Пчела и голубь.
18. Smrt majke Jugovićâ.
19. Vuk i jagnje.
20. Rybka i szczuka.
21. Przytomność ducha
22. Sprawozdanie z czynności towarzystwa.
23. Начало русскаго государства.
24. Костюшко и его лошадь.
25. Чужеземное растеніе.
26. Cvičení ve výslovnosti a pravopisu.
— Робітниції и півень.
27. Весно̂вка. — Початок сьвіта
28. Bogomila.
29. Starac i smrt.
30. Опроштај с Прагом.
31. Cvičení p., sch., sl., vr.
32. Вольная собака — Кобзар.
33. Cvičení p., sl., schv., vr., mr. etymol.
34. Zadanie.
35. Słowianie i rolnictwo.
36. Cvičení p.
37. Cvičení mr. fon. a etym.
38. Задача.
39. Упражненіе vr. a mr.
40. Cvičení p., schv., sl., mr. a vr.
41. Cvičení p. a schv.
42. Zadanie.
43. Cvičení p.
44. Cvičení schv. a vr.
45. Cvičení p., sl., schv., vr. a mr.
46. Cvičení p., sl., vr.
47. Cvičení p., sl., schv. a vr.
48. Zadovoljnost je polovica srečnega života.
49. Stańczyk.
50. Kukavica.
51. Совѣтъ врача.
52. Lažljivi prorok.
53. Ворона і рак.
54. Девојка и ружица.
55. Anekdoty, drobotiny.
56. Cvičení srbské.
57. Krakowiak.
58. Орелъ а змѣя

59. Pri luni
60. Левъ и лисица. — Изнит руже.
61. Кому чого бракуе.
62. Žabe.
63. Cvičení schv., sl., vr. — Волкъ и пастухи.
64. Cvičení schv., vr., mr. ton. — Риба и девојка
65. Cvičení sl. — Dva prijatelja in medved.
66. Pobratimstvo.
67. Cvičení schv., sl.
68. Talar i dukat — Planet Mart.
69. Úkol a cvičení vr. — **Мужикъ и лошадь.**
70. Cvičení schv., sl., mr.
71. Cvičení vr.
72. Sveti Ciril i Metod.
73. Rozmowy.
74. Разговоры.
75. Розмовы (mr.).
76. Razgovori.
77. Razgovori (sl.).
78. Китиця.
79. Powrót taty.
80. O morski deklici.
81. **Русалка.**
82. Ukradeni konj.
83. Сонце та хмари.
84. Ispunjena želja.
85. Што рöблять померші души
86. Savjet otca.
87. Sobótka.
88. Кретно име.
89. Boginji petja (pevanja).
90. Конёкъ горбунокъ.
91. Z »fraszek« Kochanowskiego.
92. Людска мова у зьвірят.
93. Anka — sirota.
94. Магарац, пијетао и лав.
95. Črtice zgodovinske o Slovencih.
96. Četa. iz Смрт Ченгић-аге.

Omyly tiskové.

Str. 4. pozn. 14 vymaž: aorist a čti: byl jsem si lehnul.
» 5. ř. 5. shora za: albánština — přidej: a rumunština.
» 10. ř. 1. shora místo: **ť. d** čti: **ť, ď.**
» 14. ř. 8. shora místo: **ћ** čti: **ђ**.
» 16. ř. 2. zdola místo: **полáкотится** čti: **полáкомиться.**
» 17. ř. 6. zdola místo: u čti: **и**.
» 21. ř. 2. shora místo: nêsem, nêsi čti: nísem, nísi.
» 23. ř. 6. zdola místo: ko čti: ki.
» 25. ř. 15. a 18. shora místo: priestô-n. — paki čti: priestô-ni — puk.

Str. 33. ř. 9. shora místo: golab čti: gołąb'.
» 33. ř. 18. shora místo: mili. -ã. -é neb -ô čti: mili. -ã. -ô (neb ê).

Str. 33. ř. 6. zdola místo: oj čti: joj.
» 33. pozn. **) místo: § 22. čti: § 27.
» 37. ř. 1. shora a sld. místo **шестьдесáть** čti **шестьдесáтъ.**
» 37. ř. 17. shora místo: **тѣсяча** čti: **тысяча.**
» 41. ř. 2. zdola místo: **сичан** čti: **сиħан.**
» 51. ř. 12. shora místo: несмéртна — У хлóпца čti: безсмéртна — У пáрня.

Str. 52. ř. 2. zdola i sl. místo: **лечи́ть** čti: **лѣчи́ть.**
» 61. ř. 4. zdola místo: **размѣни́ть** čti: **размѣня́ть.**
» 65. pozn. *) ř. 3. 4. místo: **сонъł** — orze čti: **сонъ** — orzeł.

Str. 72. ř. 14. zdola místo: pol. čti: *r*.
» 75. ř. 14. shora za: пlамеда přidej: сóмину.
» 80. ř. 5. místo: жаждa — плачѣнь čti: жáжда — плачень.
» 81. ř. 4. zdola místo: порoиcx... čti: прoиcx...
» 81. pozn. 9. místo: tvrd-i čti: t v r d — i.
» 88. ř. 2. shora místo: ак čti: як
» 88. pozn. 10. místo: одровѣлъ čti: óдновѣлъ.
» 93. pozn. *) ř. 1. místo: koncovka čti: k o n c o v k u.
» 96. ř. 17. shora místo: кназьá čti: князьá.
» 105. ř. 3. zdola místo: бóжiй. -ая. -ее čti: бóжiй. -ая. -ее vhodný: бóжiй. -ья či -iя -ье či -ie).

Str. 109. ř. 10. shora místo: больший бiльший čti: бóльший бíльший

Str. 109. ř. 15. shora místo: годáми čti: г о д á м и.
» 110. ř. 14. zdola za: богатѣе přidej: (б о г á ч е).
» 110. ř. 11. shora místo: najmilji éti: n a j m i l i j i.
» 116. ř. 19. shora místo: nie čti: n i j e.
» 117. ř. 13. a 14. shora místo: пять-, девятьдесять čti: -д е с я т ь.
» 118. ř. 19. shora místo: пятьдесятый čti: п я т и д е с я т ы й.
» 119. ř. pozn. 11. místo: смотрúть čti: с м о т р ѣ т ь.
» 120. ř. 9. shora za: -имъ přidej: (užívá se: н е п е ч е м ъ, st.rus. п е ч ѣ м ъ)

Str. 120. ř. 14. shora: бы postav za: ходилъ, ходила.
» 122. cvič. 69. ř. 1. přízvukuj a čti: мѣрить, глушить, мирить, кружить, крутить, божиться, морщить, вабить, смѣстить.

Str. 124. pozn. *) místo: (budu prohoniti) čti: (p o č n u p r o-(v y-) h á n ě t i).

Str. 124. pozn. **) ř. 4. za: doznávati přidej: t. j. poznávati, dovídati se.

Str. 125. pozn. 10. za: věřiti přidej: s p r á v n ě j i: n e u v ě ř í
» 126. ř. 8. shora místo: on ubi-l. -a. -o čti: o n u b i (u b i l. -a. -o).
» 128. ř. 6. shora místo: slavenskemu čti: s l a v e n s k o m u.
» 128. pozn. 27. místo: po tisíc čti: p o t i s í c i l e t e c h.
» 129. ř. 4. zdola místo: mrt čti: *mr*.
» 139. ř. 8. shora místo: (po-v-stal) čti: (p o-s t á v á: b y d l i š t ě.
» 140. ř. 16. shora místo: kujoun zlata čti: s r. k u j o u n. z l a t n í k
» 140. ř. 16. shora za: zànât přidej: p r ý t u r e c k é, s r o v.
» 141. ř. 11. zdola místo: портóи čti: п о р т н ó й, -н á г о.
» 151. pozn. 18. místo: i-no čti: i-n u.
» 165. ř. 1. zdola místo: pohybovati čti: p o c h y b o v a t i.
» 167. ř. 7. zdola místo: roditi) čti: r o d í t i, č. r o d i ť).
» 168. ř. 18. shora místo: na jistý čti: n a j i n ý.
» 170. pozn. **) místo: pochybovati čti: p o h y b o v a t i.
» 188. ř. 12. zdola místo: переживáю — во čti: п р о ж и в á ю — в i.

Přízvukuj: str. 12. góvori. 38. чтóнибудь. 51. одиннацатаго Iюня. 55. стрѣля́ли. 73. крылó. 81. кóрица. 82. кла́няться. 84. бороннo. 92. рабóвъ, рабы, дýбы. 94. мýжа, королá, врачá, царá. 96. дворянинъ. 100. съ рóду. 101. kòsću, kòsti, kòstôm. 110. jàči. 114. этотъ, эта. 118. шестáя. 123. травá. 125. любúмъ. 220. rïječi

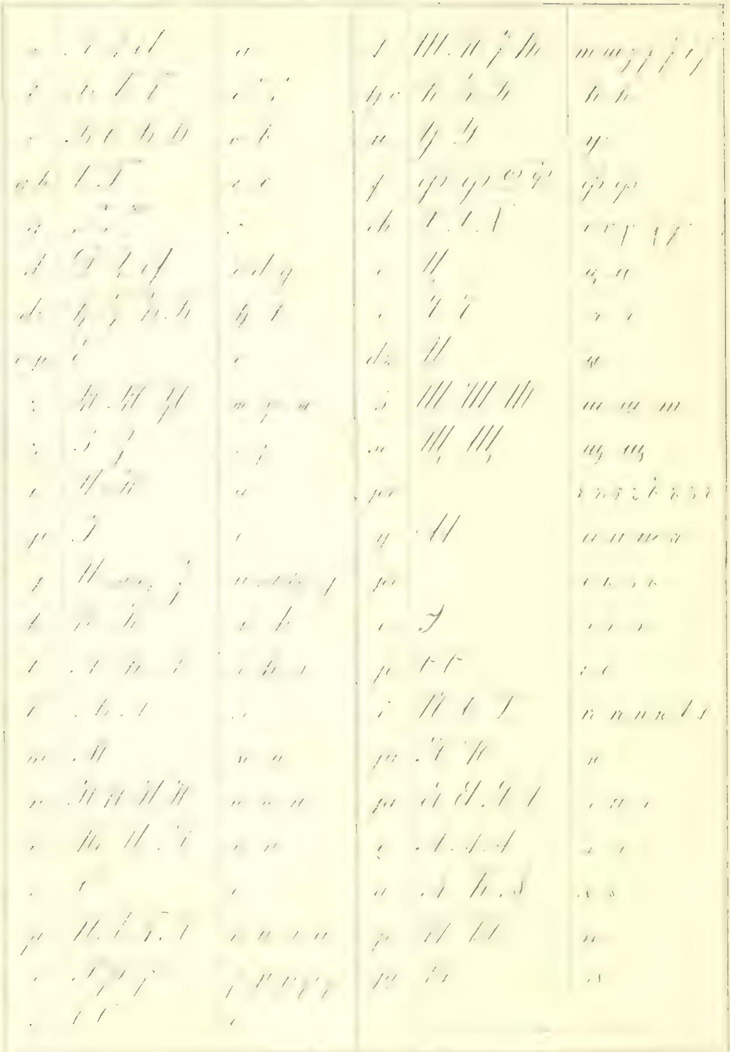

PG Hrubý, Venceslav
67 Praktická rukojet
H7 srovnavací jazykuv slovanských

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY